

PETŐFI S. JÁNOS
BÉKÉSI IMRE
VASS LÁSZLÓ
szerkesztik

SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN

- 14.0. A szövegtani kutatás általános kérdései
- 14.1. Kép és szöveg
- 14.2. Kommunikáció a médiában

PETŐFI S. JÁNOS
BÉKÉSI IMRE
VASS LÁSZLÓ
szerkesztik

SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN

- 14.0. A szövegtani kutatás általános kérdései
- 14.1. Kép és szöveg
- 14.2. Kommunikáció a médiában

JGYF KIADÓ, SZEGED, 2001

16660

**TANULMÁNYOK, RECENZIÓK, BIBLIOGRÁFIÁK ÉS REPERTÓRIUMOK
A DOMINÁNSAN VERBÁLIS HUMÁN KOMMUNIKÁCIÓ KUTATÁSA
KÖRÉBŐL**

**Lektorálta
B. FEJES KATALIN, GALGÓCZI LÁSZLÓ**

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000503085

**Szerkesztette
PETŐFI S. JÁNOS, BÉKÉSI IMRE, VASS LÁSZLÓ**

**Címlap
PAPP GYÖRGY**

**Tipográfia, táblázatok
VASS LÁSZLÓ**

**Az ábrákat készítette
PITRIK JÓZSEF**

**Technikai szerkesztő
VASS LÁSZLÓ**

Ez a kiadvány az OTKA (T26490 és RP037124) támogatásával jött létre.

HU ISSN 0236 – 7718
Acta Acad. Paed. Szeged
Ser. Ling. – Litt. – Aesth.
ISSN 0865 – 5960
ISBN 963 9167 66 5

X 1 6 6 6 0

TARTALOM

Előszó	9
Tanulmányok/Diszkussziók	11
0. A szövegtani kutatás általános kérdései	11
<i>Bevezetés</i>	11
PETŐFI S. JÁNOS: Megjegyzések a verbális szövegekre vonatkozó szövegtani kutatás jelenlegi állásához	11
KOLTAY TIBOR: Adalékok a nyelvi közvetítés szövegtani leírásához.....	19
Diszkusszió: PÉNTEK JÁNOS: Szöveg és szituáció. A kisebbségi oktatás sajtós tankönyvgondjai	29
Kerekasztal-beszélgetés: Petőfi Sándor: <i>Nem súlyod az emberiség!</i> című költeményének szövegtani-stilisztikai megközelítései. Résztvevők: BÉKÉSI IMRE, EÖRY VILMA, GÁSPÁRI LÁSZLÓ, KABÁN ANNAMÁRIA, KOCSÁNY PIROSKA, NAGY L. JÁNOS, B. PORKOLÁB JUDIT, SZATHMÁRI ISTVÁN, TOLCSVAI NAGY GÁBOR	37
1. Kép és szöveg	61
<i>Bevezetés</i>	61
PETŐFI S. JÁNOS: A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához	61
ORDASI PÉTER: Csodafiú-szarvas.....	67
GÉCZI JÁNOS: A kis herceg rózsája	89
2. Kommunikáció a médiában	99
<i>Bevezetés</i>	99
FEHÉR KATALIN: Virtuális mémek és a virtuális mint mém.....	99
ANDOK MÓNICA: A sajtóhírek a tudományos diskurzusban	109
FEHÉR KATALIN: A televízió és a virtualitás	137
Áttekintések, recenziók	159
PETŐFI S. JÁNOS: Utam a szemiotikai szövegtanhoz 9. 1981 – 1982. Egy integratív szövegelmélet szemantikai spektusai elemzésének időszaka (I).....	159
0. A szövegtani kutatás általános kérdései	167

Kugler Nóra – Tolcsvai Nagy Gábor: Nyelvi fogalmak kisszótára (VASS LÁSZLÓ)	167
Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv szövegtana (VASS LÁSZLÓ)	170
Szikszaíné Nagy Irma: Szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás (ALBERTNÉ HERBSZT MÁRIA)	190
Kabán Annamária (szerk.): Funkcionális mondatperspektíva és szöveg- szerkesztési stratégia (Szövegtani tanulmányok) (R. MOLNÁR EMMA)	195
Carmen Vlad: Textul aisberg. Elemente de teorie și analiză (A szöveg (mint) jéghegy) (SZABÓ ZOLTÁN)	198
Büky László: Egy vers szóhasználati háttere Füst Milán: Szellemek utcája (SZABÓ ZOLTÁN)	201
1. Kép és szöveg	205
Babits Mihály Jónás könyve Leírta és rajzolta Borsos Miklós (PETŐFI S. JÁNOS)	205
Két könyv a (csoda)szarvasról (BENKES ZSUZSA)	210
János Sándor Petőfi – Giuliana Pascucci (a cura di): Sistemi segnici e loro uso nella comunicazione umana 5. Comunicazione visiva: parole e immagini in comunicati statici [= Jelrendszerek és használatuk a humán kommunikációban. 5. Vizuális kommunikáció: szavak és képek statikus kommunikátumokban] (P. S. J.)	213
2. Kommunikáció a médiában	214
Sükösd Miklós – Csermely Ákos: A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában (ANDOK MÓNKA)	214
Jean-Philippe Tossaint: A televízió (FEHÉR KATALIN)	217
Don Tapscott: Digitális gyermekkor. Az internetgeneráció felemelkedése (VASS LÁSZLÓ)	219
Bibliográfiák, repertóriumok. Szerkeszti: VASS LÁSZLÓ	229
0. A szövegtani kutatás általános kérdései	229
Bibliographie Linguistique de L'Année. Text Linguistics – Linguistique du Texte – 1996	229
Discourse Processes. A Multidisciplinary Journal – 1998	241
Text. An Interdisciplinary Journal for the Study of Discours – 1999	242
Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciák (1 – 3)	244
Officina Textologica 5.	255

1. Kép és szöveg	256
Magyar nyelvű művek válogatott bibliográfiája a „Statikus vizuális kommunikátumok” tematikához.....	256
Néhány válogatott illusztrált magyar irodalmi mű (és műfordítás) annotált bibliográfiája.....	258
Horányi Özséb (szerk.): A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok	264
2. Kommunikáció a médiában	265
Jel – Kép	265
Béres István – Horányi Özséb (szerk.): Társadalmi kommunikáció	266
Miscellanea.....	267
In memoriam Máté Jakab (BÉKÉSI IMRE).....	267
Tárgymutató. Összeállította: VASS LÁSZLÓ.....	271
Névmutató. Összeállította: VASS LÁSZLÓ	273
A kötet munkatársai.....	277

CONTENTS

Preface	9
Papers/Essays/Discussions	11
0. Textological research in general	11
<i>Introduction</i>	11
JÁNOS S. PETŐFI: Notes on the current state of textological research in relation to verbal texts	11
TIBOR KOLTAY: To the textological description of linguistic mediation	19
Discussion: JÁNOS PÉNTEK: Text and situation. The specific problems of the textbooks in minority education	29
Round table talks: Textological and stylistic approaches to <i>Nem süllyed az emberiség!</i> [= Mankind Is Not Sinking!], a poem by Sándor Petőfi. Participants: IMRE BÉKÉSI, VILMA EÖRY, LÁSZLÓ GÁSPÁRI, ANNAMÁRIA KABÁN, PIROSKA KOCSÁNY, JÁNOS NAGY L., JUDIT B. PORKOLÁB, ISTVÁN SZATHMÁRI, GÁBOR TOLCSVAI NAGY	37
1. Picture and text	61
<i>Introduction</i>	61
JÁNOS S. PETŐFI: To the typology of <i>visual communicata</i> as configurations of verbal and visual constituents	61
PÉTER ORDASI: Mythical Boy-Stag	67
JÁNOS GÉCZI: The rose of <i>Le Petit Prince</i>	89
2. Communication in the Media	99
<i>Introduction</i>	99
KATALIN FEHÉR: The virtual memes and the virtuality as meme	99
MÓNICA ANDOK: The <i>news</i> in the academic discourse	109
KATALIN FEHÉR: Television and virtuality	137
Overviews, Reviews	159
JÁNOS S. PETŐFI: My way to semiotic textology 9. 1981 – 1982. A period for the analysis of the semantic aspects of an integrativ text theory (I)	159
0. Textological research in general	167

Nóra Kugler– Gábor Tolcsvai Nagy: Pocket Dictionary of Linguistic Terms (LÁSZLÓ VASS)	167
Gábor Tolcsvai Nagy: Textology of the Hungarian Language (LÁSZLÓ VASS)....	170
Mrs. Szikszai Irma Nagy: Comprehension, analysis and creation of texts (Mrs. ALBERT MÁRIA HERBSZT)	190
Annamária Kabán (ed.): Functional sentence perspective and the strategy of text editing. Studies in textology (EMMA R. MOLNÁR)	195
Carmen Vlad: Textul aisberg. Elemente de teorie și analiză (The text as iceberg) (ZOLTÁN SZABÓ).....	198
László Büky: Terminological Background to a Poem Milán Füst: <i>Ghosts' Street</i> (ZOLTÁN SZABÓ)	201
1. Picture and text	205
Mihály Babits: The Book of Jonah Writtem down and illustrated by Miklós Borsos (JÁNOS S. PETŐFI)	205
Two books on the (miraculous) deer (ZSUZSA BENKES)	210
János Sándor Petőfi – Giuliana Pascucci (eds.): Sitems of signs and their use in human communication 5. Visual communication: words and pictures in static 'communicata' (J. S. P.).....	213
2. Communication in the Media	214
Miklós Sükösd – Ákos Csermely: The value of news. Ethics and professionalism in contemporary Hungarian media (MÓNKA ANDOK)	214
Jean-Philippe Tossaint: The television (KATALIN FEHÉR)	217
Don Tapscott: Growing up digital. The rise of the net generation (LÁSZLÓ VASS)	219
Bibliographies, Repertories. Ed. by LÁSZLÓ VASS	229
0. Textological research in general	229
Bibliographie Linguistique de L'Année. Text Linguistics – Linguistique du Texte – 1996	229
Discourse Processes. A Multidisciplinary Journal – 1998	241
Text. An Interdisciplinary Journal for the Study of Discours – 1999.....	242
Hungarian Applied Linguistics Conferences (1 – 3).....	244
Officina Textologica 5.	255
1. Picture and text	256
A selected Bibliography of Hungarian books and essays on „Static 'visual communicata'”	256

An annotated Bibliography of some selected illustrated Hungarian Literary Works (and Translations).....	258
Özséb Horányi (ed.): The multi-faceted picture. Selected essays	264
2. Communication in the Media	265
Jel – Kép	265
István Béres– Özséb Horányi (szerk.): Social communication	266
Miscellanea.....	267
In memoriam Jakab Máté (IMRE BÉKÉSI).....	267
Subject Index. Ed. by LÁSZLÓ VASS.....	271
Name Index. Ed. by LÁSZLÓ VASS.....	273
List of Contributors.....	277

ELŐSZÓ

0. Ahogy előző kötetünkben jeleztük, a *Szemiotikai szövegtan* 13. kötetével új ciklust kezdünk.

1. Az új ciklus köteteinek felépítése a következőkben tér el az előző kötetekétől:

- (a) az egyes kötetek *terjedelmét* 260 nyomtatott oldal körül kívánjuk lehatárolni;
- (b) ezt a terjedelmet – az eddigi kötetek globális struktúráját (Tanulmányok, Áttekintések, recenziók, Bibliográfiák (A), Repertóriumok (B)) megtartva – *három* tematikus egység között kívánjuk elosztani, amelyek közül az *első*t a szövegtani kutatás általános kérdéseinek szenteljük, a *másik kettőt* pedig egy-egy jól körülhatárolható speciális téma tárgyalásának. (Az egyes kötetek tematikus egységeit minden esetben jelöli a kötetek címlapja.)

2. A 13. kötet speciális témái a *szaknyelvi szövegek* és a *tankönyvi szövegek* elemzése voltak. A jelen köteté a *kép és szöveg*, valamint a *kommunikáció a médiában*.

3. A 13. kötettel kezdődően a kötetek az előző 12 kötetnek csupán általános bibliográfiai adatait tartalmazzák, azok részletes tartalomjegyzékét nem.

Szeged, 2001. december 3.

P. S. J.
B. I.
V. L.

Bevezetés

Ez a kötet rész három tematikus szekciót tartalmaz. Az elsőbe tartozik PETŐFI S. JÁNOS írása, amely a szövegtani kutatás jelenlegi helyzetének néhány kérdésével foglalkozik, valamint KOLTAY TIBORÉ, amely egy speciális szövegtani kérdést tárgyal. A másodikba PÉNTEK JÁNOSnak a kisebbségi oktatás tankönyvgondjait elemző tanulmánya, amely bizonyos értelemben a 13. kötet tankönyv szekciójának tematikáját folytatja más szempontú megközelítéssel. A harmadikba BÉKÉSI IMRE szövegtani – stilisztikai tanulmánya, valamint egy ahhoz kapcsolódó kerekasztal-beszélgetés.

MEGJEGYZÉSEK A VERBÁLIS SZÖVEGEKRE VONATKOZÓ SZÖVEGTANI KUTATÁS JELENLEGI ÁLLÁSÁHOZ

PETŐFI S. JÁNOS

0. Bevezetés

A szövegtani kutatás aspektusait mind e periodika köteteiben (lásd az utóbbi öt kötetet), mind másutt (lásd PETŐFI: 1997. és PETŐFI – BENKES: 1998.) sajátos diszciplínakörnyezetbe helyezve vizsgáljuk. E diszciplínakörnyezet sajátossága egyrészt abban rejlik, hogy a diszciplína keretétől szolgál mind a *verbális*, mind a *multimediális* szövegek szövegtana kutatásának, másrészt abban, hogy nemcsak a (szűkebb értelemben vett) *szövegtani tudományokat* veszi figyelembe, hanem a *makroszövegtudományokat*, és az (interdiszciplináris) *alapozó tudományokat és módszertanokat* is.

A verbális szövegekre vonatkozó (elsősorban magyar nyelvű) szövegtani kutatás jelenlegi állásával kapcsolatos megjegyzéseim keretétől itt e diszciplínakörnyezet *szövegtani tudományok* szektorát választom, e szektor felépítését – mint a korábbi esetekben is – az újabb megfontolásokat figyelembe véve és az éppen tárgyalt tematikához igazítva.

Bár megjegyzéseimet a magyar nyelvi kontextusban folyó szövegtani kutatásra vonatkozóan fogalmazom meg, tematikailag azok jelentős része a szövegtani kutatásra általában is vonatkozik. A magyar nyelvű „szövegten” terminusnak nincs pontos megfelelője más nyelveken, az idegen nyelvű szakirodalom többnyire a „szövegnyelvészet” és „diszkurzuselemzés” terminusok adott nyelvi megfelelőit használja. A magyar nyelvi kontextusban folyó kutatással kapcsolatban azonban én megkülönböztetem a szövegtani tudományok l. táblázatban jelzett három összetevőjét.

1. Szövegtani koncepciók

Ami a nemzetközi és a magyar kontextusban folyó szövegtani kutatást illeti, az azok közötti kapcsolat nem mondható kielégítőnek: (a) bár az elmúlt három évtizedben külföldön számos szövegnyelvészeti monográfia és bevezetés látott napvilágot (főleg német nyelven), s ezek száma az utóbbi tíz évben különösen megszorodott, ezek közül csupán egy jelent meg magyar fordításban (DE BEAUGRANDE – DRESSLER: 2000.), az is 20 év késéssel; (b) a szövegtan magyar kutatói igyekeznek ugyan figyelembe venni a más országokban folyó szövegtani / szövegnyelvészeti kutatások eredményeit, s azokat felhasználják munkáikban, részvételük a kölcsönös nemzetközi véleménycserében azonban alig számot tevő; (c) a magyar nyelvű szövegek szerkezetéről tudomásom szerint nem jelent meg átfogó jellegű idegen nyelvű publikáció. Nyilvánvaló, hogy ezen a helyzeten célszerű lenne változtatni.

A magyar szövegtani kutatás ugyanakkor az utóbbi három évben számos új művel gazdagodott: lásd FEHÉR ERZSÉBET: 2000., PETŐFI – BENKES: 1998., SZIKSZAINÉ NAGY IRMA: 1999. és 2001., valamint TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001., s reméljük, hamarosan megjelenik KOCSÁNY PIROSKA jelenleg csupán kéziratban hozzáférhető műve is. A magyar szövegtani kutatás jelen fázisában kívánatos lenne, ha az említett szerzők között megélénkülne az eszmecsere, s az valamiféle publikációfórumot is találna.

2. A nyelvészeti tudományágak helyzete szövegtani szempontból

A verstani kutatás problematikáját egyelőre figyelmen kívül hagyva – és nem érintve a rendszernyelvészeti (mondattani) kutatás autonómiáját –, szövegtani szempontból célszerűnek látszik, hogy a nyelvészeti kutatásban a nyelvészet 1. táblázatban felsorolt három ága egymástól elkülönülve, de egymással összefüggésben kerüljön elemzésre és alkalmazásra.

Mindehhez a kiindulópont a „mondat”, „rendszermondat” és „szövegmondat” fogalmak adekvát értelmezésének tisztázása. (Többek között lásd PETŐFI: 2001., valamint DOBI EDIT alábbiakban említett tanulmányait.)

A rendszernyelvészet, a rendszer elemei használatának nyelvészete és a szövegnyelvészet tárgytartományának meghatározásával, valamint e tárgytartományok keretében végezhető / végzendő szövegmondat-elemzés módszertanával kapcsolatban DOBI EDIT kutatásai ígéretesek (lásd például DOBI: 1998., 2000., 2001.). Más szempontból ugyan, de ebbe a tematikába sorolhatók BÉKESI IMRE munkái is, aki – képletesen szólva – a nyelvi rendszer tárgytartományának felső határait kutatja (lásd legutóbb BÉKESI: 2001.).

A szövegnyelvészet központi témái a konnexitás, kohézió, korreferencialitás és a tematikus progresszió. Ezek vizsgálatának előmozdítására jött létre a Debreceni Egyetemen a tematikus füzetekkel jelentkező *Officina Textologica* című periodika, míg a szegedi *Szemiotikai szövegtan* című periodika eredeti profilját megtartva, változatlanul a szövegtani kutatás legtágabban értelmezett tematikájával foglalkozik.

SZÖVEGTANI TUDOMÁNYOK		
<p>SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYOK</p> <p>A. A MAGYAR NYELVŰ SZÖVEGEK TIPOLÓGIAI SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYA, amely a szövegtípusok és szövegfajták meghatározásával foglalkozik</p> <p>B. A MAGYAR NYELVŰ SZÖVEGEK TÍPUSAINAK SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYAI, például a szónoki beszédek (retorika), az elbeszélő szövegeké (narrativika) stb.</p> <p>C. A MAGYAR NYELVŰ SZÖVEGEK STILISZTIKAI SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYA</p> <hr/> <p>ÁLTALÁNOS SZÖVEGTIPOLÓGIA</p> <p>A SZÖVEGTÍPUSOK ÁLTALÁNOS SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYAI</p> <p>ÁLTALÁNOS STILISZTIKA</p>	<p>SZÖVEGTANOK</p> <p>A MAGYAR NYELVŰ SZÖVEGEK SZÖVEGTANA</p> <hr/> <p>ÁLTALÁNOS SZÖVEGTAN</p>	<p>NYELVÉSZETI TUDOMÁNYÁGAK</p> <p>1. A MAGYAR NYELV NYELVÉSZETE</p> <p>A magyar nyelv rendszerének nyelvésze</p> <p>A magyar nyelv rendszere elemei használatának nyelvésze</p> <p>A magyar nyelv szövegeinek nyelvésze</p> <p>2. A MAGYAR NYELV VERSTANA</p> <hr/> <p>ÁLTALÁNOS NYELVÉSZET ÁLTALÁNOS VERSTAN</p>

1. táblázat

Ami az *Officina Textologica* eddigi füzeteit illeti, a PETŐFI: 1997. a sorozat programját vázolja, a PETŐFI (szerk.): 1998. és a DOBI – PETŐFI (szerk.): 2000. a magyar nyelvű szövegek korreferenciális szerkezetének aspektusaival foglalkozik, ennek kapcsán érintve természetesen a konnexitás és kohézió kérdéseit is, a SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.): 1999. és 2001. magyar nyelvű szövegek szövegmondatai belső lineáris elrendezési lehetőségeinek aspektusait elemzi, úgy is, mint első lépést a tematikus progresszió vizsgálata felé. A PETŐFI – SZIKSZAINÉ (szerk.): 2001 az első úgynevezett poliglott füzet, amely különböző természetes nyelvekből választott szövegek szövegnyelvészeti vizsgálatának lett szentelve.

A szövegnyelvészeti kérdések tematikus kutatása szempontjából az alábbi feladatok tekinthetők soron következőknek, ha ezek a feladatok bizonyos vonatkozásokban esetleg túl is lépik a szövegnyelvészeti kompetencia lehetőségeinek a határait.

- (1) A tudáskeretek és foratókönyvek optimális szerkezetének és a szövegmegformáltság elemzésében való alkalmazásának vizsgálata. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egyrészt a korreferencialitásnak van tudáskeret-specifikus aspektusa (a „menyasszony”, „vőlegény” és a „tanú” szavak például korreferenciálisnak tekinthetők abban az értelemben, hogy együtt utalnak a házasságkötés világfragmentumára, illetőleg az azt egy adott szociokulturális kontextusban leképező tudáskeretre), másrészt az eseményeket leíró szövegek egy része lineáris szerkezetének van foratókönyv-specifikus aspektusa (egy adott szociokulturális kontextusban a házasságkötés folyamata egy abban a kontextusban érvényes foratókönyvet követ).
- (2) A szövegek relációs és lineáris szerkezetének egymásra vonatkoztatott vizsgálata. A relációs szövegszerkezet elemzése a közvetlen összetevős mondatelemzés analogonjának, a lineáris szövegszerkezet elemzése pedig a mondatok felszíni struktúra elemzése analogonjának tekinthető.
- (3) E kutatási témák kiterjesztése nem magyar nyelvű szövegek vizsgálatára, hiszen a magyar nyelvű szövegek szerkezete is akkor válik igazán világossá és tudatossá, ha azt más nyelvek szövegeinek szemüvegén át nézzük.

3. A szövegtani társtudományok helyzete szövegtani szempontból

Itt elsősorban a szövegtipológia tematikájához kívánok néhány megjegyzést fűzni. A szövegtipológia kontextusában egyrészt szövegtípusokról és szövegfajtákról, másrészt műfajokról szokás beszélni. Ezeknek a fogalmaknak azonban mind ez ideig nincs egyértelmű és mindenki által elfogadott meghatározása, szigorúan analitikus beállítottságú szerzők műveiben is találkozhatunk e fogalmak kvázi rokon értelmű használatával.

Annyi többé-kevésbé világosnak látszik, hogy a „műfaj” terminus a poétikából került át az általánosabb értelmű szövegtipológia területére, de nem tisztázott, hogy a „szö-

vegtípus” terminus helyettesítőjeként, a szövegtípusok egy alosztályát megjelölő terminusként, vagy egy, a (nem irodalmi) szövegtípusok osztályozásával párhuzamba állítható (irodalmi) szövegosztályozás terminusaként.

Úgy tűnik továbbá, hogy a „szövegfajta” terminus használata elsősorban az inheregensnek tekinthető szövegmegformáltsággal kapcsolatos, a „szövegtípus” terminus használata pedig azokkal a kommunikációs helyzetekkel, amelyekben (adott megformáltságú) szövegek létrehozása, befogadása végbemegy.

A kutatás égetően sürgős feladata – s nem csak a magyar nyelvű kontextusban – e terminusok adekvát alkalmazásának tisztázása, ami egyrészt a különféle szövegmegformáltságfajták jellemző jegyeinek megállapítását, másrészt a különféle kommunikációs helyzetek és a bennük létrehozott / befogadott szövegek kapcsolatának az eddigieknél elmélyültebb vizsgálatát kívánja meg. A megformáltságfajták jellemző jegyeinek megállapításához hozzájárulhatnak az előző pontban említett szövegszerkezet-vizsgálatok, a különféle kommunikációs helyzetek és a bennük létrehozott / befogadott szövegek kapcsolatának a vizsgálatához pedig különféle egyedi esetek elemzése. Mind a szövegtipológia egészének tematikáját, mind ez utóbbi feladatot illetően modell értékűnek tekinthető KOCSÁNY PIROSKA említett műve.

Csak miután a szövegtipológia alapkérdései tisztázódnak, vizsgálható az a kérdés, hogy milyen szövegtípus-specifikus szövegtani társtudományokat célszerű önálló társtudományoknak tekinteni, és hogy milyen módon. Csupán ebben a keretben határozható meg a szónoki beszédekkel, az elbeszélő szövegekkel, az utasítást tartalmazó szövegekkel stb. foglalkozó diszciplínák szövegtani társtudományi státusza.

Végül a szövegek stílusával foglalkozó szövegtani társtudomány feladata is csupán ebben a kontextusban fogalmazható meg végérvényesen, amit a magyar nyelvű szövegek stilisztikáját illetően minden bizonnyal megkönnyít majd az, hogy az utóbbi években egyre növekvő számban jelennek meg stilisztikai monográfiák és tematikus stilisztikai füzetek.

4. A nyelvészeti tudományágak, a szövegtan(ok) és a szövegtani társtudományok kapcsolata

Nyilvánvaló, hogy a nyelvészeti tudományágak nemcsak a szövegtannal / szövegtannokkal, hanem a szövegtani társtudományokkal is kapcsolatban állnak. (Ennek reprezentálása szándékával szoktuk az olvasókat arra kérni, hogy az itt is alkalmazott 1. táblázatból, annak függőleges tengelye körül hozzanak létre egy hengerpalástot.)

A mindhárom szektort átfogó, páronkénti kölcsönös kapcsolatok rendszeréből vezethető le az az igény (hogy ne mondjam: követelmény), hogy mindhárom szektor felépítése olyan legyen, hogy megkönnyítse az egymással való együttműködést. A fentiekben tárgyalt aspektusok elemzésénél és feladatok végrehajtásánál erre is ügyelni kellene. Ez azonban – mind ami a megfelelő tájékozódást, mind ami a globális célkitűzés megvalósítását (megvalósításának megkísérlését) illeti – annyi szempont figyelembevételét kívánja meg, ami meghaladja a kutatók egyszemélyi lehetőségeit. Itt szeretnék, befejezésül, arra utalni, hogy megfelelően széles körű tájékozottság eléréséhez nagymértékben hozzájárul egy, a W. de Gruyter Verlag kézikönyvsorozatában most megjelent kézikönyv (lásd BRINKER et alii: 2000.).

Irodalomjegyzék

DE BEAUGRANDE, ROBERT – WOLFGANG DRESSLER:

2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe.* Fordította SIPTÁR PÉTER. Az utószót írta TOLCSVAI NAGY GÁBOR. [A könyv eredeti címe: *Einführung in die Textlinguistik.* Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1972, 1981. *Introduction to Text Linguistics.* Longman, London and New York, 1981.]

BÉKÉSI IMRE:

2001. *Osztatlan filológia. Nyelvészeti-irodalmi tanulmányok.* Tiszatáj Könyvek, Szeged.

BRINKER, KLAUS et alii (hg.):

2000. *Text- und Gesprächlinguistik / Linguistics of Text and Conversation.* Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / An International Handbook of Contemporary Research. Zwei Halbbände / Two Volumes. Berlin – New York, de Gruyter. 1. Halbband / Volume 1.

DOBI EDIT:

1998. Megjegyzések egy szövegnyelvészeti indíttatású mondatnyi keret elméleti megalapozásához. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan II. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez.* JGYF Kiadó, Szeged, 161-194.
2000. A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése szemiotikai textológiai keretben. In: DOBI EDIT – PETŐFI S. JÁNOS (szerk.): 81-123.
2001. Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához. In: PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.): 98-111.

DOBI EDIT – PETŐFI S. JÁNOS (szerk.):

2000. *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diszkusszió* [= *Officina Textologica* 4.], Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

FEHÉR ERZSÉBET:

2000. *A szövegtan megalapozása a magyar nyelvészetben. Tudománytörténeti vázlat.* [= *Nyelvtudományi Értekezések* 147.] Akadémiai Kiadó, Budapest.

KOCSÁNY PIROSKA:

Szöveg, szövegtípus, jelentés: a mondás mint szövegtípus. (Kézirat.)

PETŐFI S. JÁNOS:

1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram.* [= *Officina Textologica* 1.] Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETŐFI S. JÁNOS:

2001. A szemiotikai-textológiai mondatelemzés néhány aktuális kérdése. In: *A nyelvtantól a szövegtanig. Tanulmányok Kocsány Piroksa tiszteletére.* Szerk.: CSATÁR PÉTER, MAITZ PÉTER, TRONKA KRISZTIÁN. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 251-264.

PETŐFI S. JÁNOS (szerk.):

1998. *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése* [= *Officina Textologica* 2.] Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1998. *A szöveg megközelítései. Kérdések – Válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba.* Iskolakultúra, Budapest.

PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.):

2001. *Grammatika – szövegnyelvészet – szövegtan* [= *Officina Textologica* 5.] Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA:

1999. *Leíró magyar szövegtan.* Osiris Kiadó, Budapest.

2001. *Szövegértés – szövegelemzés – szövegalkotás. Szövegtani gyakorlatok.* Osiris Kiadó, Budapest.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.):

1998. *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. Magyar nyelvű szövegek elemzése* [= Officina Textologica 3.], Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

2001. *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió* [= Officina Textologica 6.] Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

2001. *A magyar nyelv szövegtana.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

NOTES ON THE CURRENT STATE OF TEXTOLOGICAL RESEARCH IN RELATION TO VERBAL TEXTS

JÁNOS S. PETŐFI

This paper deals with some aspects of the textological research in the context of the textological disciplines. On the one hand, it analysis the main questions of the relation between textological and linguistic, text linguistic research, and treats the metodological situation of text typology. On the other hand, it refers to new hungarian textological publications.

ADALÉKOK NYELVI A KÖZVETÍTÉS SZÖVEGTANI LEÍRÁSÁHOZ

KOLTAY TIBOR

0. A szemiotikai szövegtan soron következő feladatait BÉKÉSI IMRE, PETŐFI S. JÁNOS és VASS LÁSZLÓ a következőkben jelölik ki. A további szövegtani kutatásnak elsődlegesen a makroszövegtudományokra mint a szemiotikai szövegtanok és laterális diszciplínái alkalmazási területeire kell irányulniuk. Ennek van egy kommunikációs-szituáció-specifikus és egy szövegmegformáltság-specifikus aspektusa.

A kommunikációs-szituáció-specifikus (pragmatikai) aspektusban a szövegalkotók és szövegbefogadók kompetenciája, illetőleg azok egymáshoz való viszonya, valamint a különféle kommunikációs-szituációkban való részvételükre vonatkozó, domináns intenciójuk játssza a döntő szerepet.¹

Ezt megerősíti az a korábbi gondolat, miszerint a szövegek jelentésvizsgálatra is kiterjedő elemzése megkívánja a szigorú értelemben vett nyelvi ismeretekkel operáló nyelvészeti eszköztár kiegészítését egy, a világra vonatkozó ismeretekkel is operálni tudó szövegtani eszköztárral.²

Egy ilyen tipológiában nyilvánvalóan helye van a *nyelvi közvetítés* szövegtípusainak is.

A következőkben két nyelvi közvetítési tevékenységgel foglalkozom: a *fordítással* és a *referátumkészítéssel*. Viszonylag részletesen elsősorban az utóbbit mutatom be. A referátumkészítés számos kérdését taglaltam már a *Szemiotikai szövegtan* hasábjain korábban megjelent dolgozatomban,³ bizonyos megállapításokat mindazonáltal itt is meg kell ismételnem, hogy a szemiotikai szövegtani kutatás fentebb vázolt keretébe beilleszthetők és kiegészíthetők legyenek.

1. A nyelvi közvetítés típusai

Mielőtt a referátumkészítés és a fordítás kérdéseire rátérnék, nézzük meg, milyen típusai vannak a nyelvi közvetítésnek.

A nyelvi közvetítés típusait célszerű a közvetítés jellege, az alkalmazott műveletek, valamint a tevékenység hétköznapi vagy hivatásszerű jellege alapján osztályoznunk.

1.1. A nyelvi közvetítés típusai a közvetítés jellege szerint

Ebből a szempontból a nyelvi közvetítés lehet intralingvális (idézetek, ismertetések, kommentárok), interlingvális (fordítás), interszemiotikus (színpadi vagy filmes adaptáció, képregény).

1.2. A nyelvi közvetítés típusai az alkalmazott műveletek szerint

A közvetítés során különböző transzformációkat végzünk. Ilyen transzformációk az ismétlés (idézés, allúziók, kivonatok, plagizálás), az amplifikáció (előszavak, függelék, irodalmi kritika), a szuppresszió vagy redukció (ismertetések), helyettesítés (parafrázisok, adaptációk, paródiák, fordítások). A nyelvi közvetítés egy-egy típusa több kategóriába is eshet, akár a közvetítés jellegét, akár a műveleteket nézzük.⁴

1.3. A nyelvi közvetítés a tevékenység hétköznapi vagy hivatásszerű jellege szerint

Ebből a szempontból beszélhetünk nem hivatásszerű és hivatásszerű nyelvi közvetítésről. A nem hivatásszerű nyelvi közvetítés lehet hétköznapi és félprofesszionális jellegű.

Ennek az osztályozásnak az alapja elsősorban az elvégzendő tevékenységhez fűződő tudatosság foka, az eredményes elvégzéséhez szükséges tanulás mértéke, valamint szabályok megléte és azok erőssége, kötelező vagy nem kötelező jellege. E típusok részletes bemutatását a fordítás és a referátumkészítés hétköznapi vagy hivatásszerű jelleg szerinti elemzésénél mutatom be.

2. A fordítás és a referátumkészítés a nyelvi közvetítés típusai között

2.1. A fordítás és a referátumkészítés hovatartozása a közvetítés jellege és a műveletek alapján

A fordítás mindkét szempontból egyértelműen besorolható: helyettesítésekkel (átváltással) operáló interlingvális közvetítés. A referátumkészítés az ismertetések kategóriájába esik. Más vonatkozásban azonban némi nehézséget jelent beillesztése a fenti tipológiába. Egyaránt lehet ugyanis intra- és interlingvális. Emellett azt is elmondhatjuk, hogy jellemzően valóban redukcióra épül, maga a redukció azonban olyan műveletek útján is megvalósul, amelyeket (a fordításelméletből vett terminológiával) átváltási műveleteknek nevezhetünk. A VAN DIJK megfogalmazta makroműveletek ugyanis jelentős szerepet játszanak a referátumkészítésben. Ezeknek a makroműveletek a sorában pedig a *kihagyás* mellett ott van a *válogatás*, az *általánosítás* és az *újraserkesztés* is.⁵ Kérdéses ugyan, hogy közvetlenül e műveletek alkalmazásával jutunk-e referátumokhoz, de aligha kétséges, hogy a referátumkészítés folyamatában kiemelkedő szerepe van az ellenőrzött felejtésen alapuló információsűrésnek. Fel kell tételeznünk, hogy az ilyen sűrés nyomán keletkező átmeneti reprezentáció megőrzi a forrásként szolgáló szöveg tartalmát, különben nem lenne lehetséges (például) ekvivalens fordítások létrehozása. Ellenkező esetben ugyanis csak töredékes szövegeket tudnánk generálni a reprezentációk alapján. Akárhogyan dőljön is el az átmeneti reprezentációk kérdése, fogalmazhatunk úgy is, hogy a referátumkészítés átváltási műveletek sora, amelyek közül egy művelet, a törlés, csak erre a közvetítésre jellemző.

2.2. A fordítás és a referátumkészítés a hétköznapi vagy hivatásszerű jelleg szempontjából

A fordítás minden szinten megvalósulhat, tehát egyaránt lehet hétköznapi, félprofesszionális és végezhetjük hivatásszerűen. Hogy ez mit von maga után, azt az információsűrés példájával illusztrálhatjuk. Maga a tág értelemben vett információsűrés egyaránt vonatkozhat verbális és nem verbális szövegekre.

A hétköznapi információsűrés példája az, amikor röviden elmeséljük a nemrég látott film történetét. Ez olyan alapképesség, amely mindnyájunkban megvan, de a benne megnyilvánuló válogatás mikéntje és a velejáró általánosítás foka életkoronként válto-

zik.⁶ Az ilyen típusú sűrítés nyilvánvalóan nem igényel előképzettséget, célzott tanulást és magát a tevékenységet alkalomszerűen végezzük.

Az információ félprofesszionális sűrítésének elsajátításához már szükséges (volna) valamilyen szintű tanulás, bár alacsony szintű végrehajtásához a fentiekben említett alapképesség is elegendő. Itt már kisebb-nagyobb rendszerességgel ismétlődő tevékenységekről van szó. Bár többnyire továbbra is hétköznapi jellegű tevékenységeket végzünk, ezek sokkal kevésbé spontának. Vannak olyan foglalkozások, amelyekben információsűrítési feladatok előfordulnak, de nem jelentik a fő elfoglaltságot. Így a félprofesszionális információsűrítés kategóriájába tartozik az a tevékenység is, amelynek során a különböző területeken dolgozó kutatók gyakran tartanak a friss szakirodalom alapján szóbeli beszámolókat az adott szakterület legújabb eredményeiről.

Emellett a kutatók cikkeiket az adott területen felgyülemlett tudás rövid összefoglalásával kezdik annak érdekében, hogy saját írásuk elérhetőbb legyen az olvasók számára.

Ugyancsak a tudomány műveléséhez kapcsolódik az előadáskivonatok készítése. Az előadáskivonat előzetes („befejezetlen”, „ígérvény”-) szöveg, amelyet később teljes szöveggé alakítanak, dolgoznak ki, tehát egy még kifejtendő szöveg előzetes vázlata.

Fontos félprofesszionális tevékenység a jegyzetelés is. A jegyzetelés során a legértékesebbnek tekintett információt rögzítjük. A jegyzetelés szükségtelenné teszi azt, hogy a kijegyzetelt eredeti szöveget újból használjuk. A jegyzet szerzője és felhasználója (címezettje) ugyanaz a személy, hiszen jegyzeteinket általában kézírással és főként saját felhasználásra készítjük.

Félprofesszionális információsűrítéssel találkozunk újságíróknál is. A riporterek összefoglalják például egy-egy parlamenti vita tartalmát vagy más kérdéskört.

Az idegen nyelvek oktatásában több szinten is találkozunk az információ sűrítésével. Tömörítvények írásával támogathatjuk az idegen nyelvi olvasási és íráskészségek kialakítását, és a tömörítés az olvasásmegértés ellenőrzésének is egyik legoptimálisabb eszköze.

A félprofesszionális információsűrítést az jellemzi, hogy a sűrítés megvalósításához szükséges eszközrendszer csak kismértékben sajátítjuk el tudatosan, és az e tevékenységeket szabályozó feltételrendszer gyenge. Előnyt jelent, ha ismerik a fontosabb tömörítési technikákat, de sem az újságírók, sem a kutatók nem tekintik munkájukat hivatásszerű információsűrítésnek. A fő feladatuk az, hogy megtalálják a nekik szükséges tudást, információt és továbbítsák azt.

A referátumkészítést ezzel szemben (ideális esetben legalábbis) az eszközrendszer nagyfokú tudatossága és erős feltételrendszer jellemzi, ezért – a szokványos szövegalkotással szemben – tudatos tanulóssal elsajátítandó tevékenység. A referátumkészítés tehát a hivatásszerűen végzett (professzionális) információsűrítés kategóriájába tartozik.

A hivatásszerűen végzett tevékenység az adott tevékenységgel és végtermékével szemben viszonylag szigorú követelmények megfogalmazódását jelenti, nem féltetlenül tételez fel azonban főállású munkavégzést.

3. A referátumkészítés jellemzői

Mivel viszonylag kevésbé közismert és terminológiai nehézségektől terhelt területről van szó, definiálnunk kell e tevékenységet. Ezt végterméke, a referátum meghatározása útján tehetjük meg a legjobban.

A referátum olyan írott szöveg, amelyik egy meghatározott másik eredeti (elsődleges), írott szöveg legfontosabb tartalmát annál rövidebb terjedelemben tükrözi vissza. Ehhez a következő megszorításokkal kell élnünk:

- a referátumkészítés eredményként kapott szöveget olyasvalaki használja fel, aki sem a tükrözött, sem a tükröző szövegnek nem szerzője, sőt nem is a tükrözött szöveg eredeti címzettje;
- létrehozóját hasonlóképpen az jellemzi, hogy ő nem szerzője a tükrözött szövegnek, és nem is a tükrözött szöveg eredeti címzettje;
- a tükröző szöveg minimális célja az, hogy segítségével eldönthető legyen, hogy el kell-e a felhasználónak olvasnia a tükrözött szöveget. A referátum funkciója persze több is lehet, mint a fenti minimális cél elérése. Nemcsak arra szolgálhat, hogy segítségével eldönthessük, el kell-e olvasnunk az eredeti szöveget. Eerre mintegy ráépül az a funkció, amelyet némi egyszerűsítéssel a következő kérdéssel fogalmazhatnánk meg: Valóban arról szól-e a cikk, mint amit címe ígér? Emellett bizonyos esetekben a referátumoktól elvárják azt is, hogy felhasználásukkal ne is kelljen az eredetit elolvasni;
- a tükrözött szöveg szakszöveg, túlnyomóan tudományos folyóiratban megjelent cikk szövege.

A fentieknek megfelelően a referátum egy már meglevő szöveg tömörítése, amely fizikailag is elválik a tükrözött (elsődleges) szövegtől. A referátum szerzője nem azonos az elsődleges szöveg szerzőjével. Amennyiben ugyanis referátum szerzője azonos az elsődleges szöveg szerzőjével, szerzői referátumról (autoreferátumról) beszélünk. Az autoreferátum a félprofesszionális és a hivatásszerűen végzett tevékenységek határmezsgyéjén mozog. Maga a műfaj valójában megkövetelné, hogy a professzionális tevékenységekhez hasonló tudatossággal, a szabályok maximális követésével készítsék. A gyakorlatban azonban gyakran kevés figyelmet szentelnek elkészítésének, és szerzőik legtöbbször nem rendelkeznek a készítésükhöz szükséges ismeretekkel és készségekkel. Ugyanakkor az autoreferátumok készítése nem a hétköznapi ad-hoc jellegű tevékenysége, megjelenik benne a tudatosság, tehát félprofesszionális jellegű. A gyakorlatban azonban gondot szokott okozni, hogy az autoreferátumokkal kapcsolatosan az a tévhit él, miszerint a tudományos kutatóvá válással mintegy automatikusan megszerezhetők az ezek írásához szükséges készségek és jártasságok.

A referátumok és az autoreferátumok elkülönítése azért is fontos, mert írásomban a referáló kompetenciáit kívánom leírni. Ezek a kompetenciák pedig – a kétségtelenül meglevő számos hasonlóság ellenére is – különböznek az autoreferátum szerzőjének kompetenciáitól.

Korábbi, említett dolgozatomban szerepelt a referátumkészítés kommunikációs modellje, amelynek legfőbb jellemzője az, hogy a folyamatba egy közvetítő lépett be a referáló személyében, méghozzá úgy, hogy ebben a kommunikációban hiányzik a kommunikációs partnerek közötti kölcsönösség, szerepeik rögzítve vannak, a feladóból tehát nem lesz címzett, a közvetítő eredetileg nem volt címzett.

A referátumkészítésnek ez a modellje lényegében a fordítás egyszerű kommunikációs modelljét bontja ki. Maga a fordítási kommunikáció különbözik a rendes nyelvi kommunikációs rendszertől és a következő elemeket tartalmazza.

adó	a-szöveg	fordító	b-szöveg	vevő
-----	----------	---------	----------	------

Van tehát kiinduló szöveg, vétel, azonosítás, dekódolás, fordítási folyamat, kódolás, közvetítés, terminális szöveg. A fordítók a nyelvtanárokhoz és a nyelvet tanuló személyekhez hasonlóan egyben az adó – vevő szerepét is játsszák.⁷ Ez a modell tehát lényegét tekintve a referátumkészítés modellje is lehetne, a fentiek pedig a referálóra is igazak.

Fontos viszont tudnunk, hogy a referátumkészítés – a fordítással szemben – nem felel meg az ekvivalencia követelményének, tehát heterovalens nyelvi közvetítés. Bizonyos, az elsődleges szövegben szereplő elemeket el kell hagynunk a referátumban, az elsődleges szövegben megengedhető redundancia nem engedhető meg a referátumban. A referátum csak tartalmában függ az elsődleges szövegtől, és abban is csak szelektív módon. Az ekvivalenciánál meglevő teljes körű tartalmi és stilisztikai megfelelés sincsen meg. Ez lényeges különbség a referátumkészítés és a fordítás között.

4. A referáló kompetenciái

A fentiekben kiemeltük, hogy a kommunikációs-szituáció-specifikus aspektusban fontos szerepet játszik a szövegalkotók és szövegbefogadók kompetenciája, azok egymáshoz való viszonya, valamint a különféle kommunikációs-szituációkban való részvételükre vonatkozó, domináns intenciójuk. Nézzük tehát meg a referátumkészítés legsajátosabb szereplőjének kompetenciáit, és vessünk egyúttal egy pillantást a referátum címzettjének, valamint a eredeti szöveg feladójának kompetenciáira.

Minden kommunikációban így a referátumkészítés folyamatában is szerepet játszik:

- egy komplex feltételrendszer (szituáció), amely a kommunikációs partnerek kommunikációs viselkedését meghatározza. A feltételrendszer összetevői feltételek, korlátok, körülmények;
- az adott kommunikációról, a partner intellektuális képességeiről és társadalmi állásáról alkotott kép.

Az utóbbival összefüggésben vannak a referátum címzettjének kompetenciái. Ezzel kapcsolatban tudjuk, hogy a referátumkészítés a felhasználó (címzett) igényeinek figyelembevételével történik. Címzettjei nem egyéniek, hanem szakemberek egy csoportja, akikről a referálónak viszonylag jól behatárolt elképzelése van, amit segít a referáló szolgálat előírásainak ismerete. A címzettek mellett tehát jelen van a címzettől elkülönülő megrendelő is, aki a fordításban is szerepet játszhat. Nem sok ismeretünk van ugyanakkor a címzett kompetenciáiról.

Hasonló a helyzet az eredeti szöveg feladójával, akivel a referáló inkább az eredeti szöveg útján „érintkezik”. A referáló a szöveg alapján ismerheti meg az elsődleges szöveg szerzőjének kommunikatív intencióját. Az elsődleges szöveg szerzője közlési és

befolyásolási szándékának percepcióját, a következő kérdés feltevésével és megválaszolásával fogalmazhatja meg: Mi fontos az adott szövegösszefüggésben?

Ha most már magára a referálóra összpontosítunk, elmondhatjuk, hogy a referálónak (a fordítóhoz hasonlóan) rendelkeznie kell nyelvi és nem nyelvi ismeretekkel, készségekkel, képességekkel.

A nyelvi ismeretek magukba foglalják

1. a kommunikációs kompetenciát,
2. meghatározott nyelvek ismeretét (nyelvismeretet forrás- és célnyelv(ek) vonatkozásában).⁸

A kommunikatív kompetencia a következő komponensekből tevődik össze:

- nyelvi kompetencia,
- nyelvi pragmatikai kompetencia,
- metanyelvi kompetencia,
- metanyelvi pragmatikai kompetencia,
- para- és extranyelvi kompetencia,
- para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia,
- kultúrkompetencia,
- pragmatikai kultúrkompetencia.⁹

A fordítás és a referátumkészítés során, mivel írott szövegek elemzéséről és generálásáról van szó, nem hasznosítható a para- és extranyelvi kompetencia, valamint a para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia.

A nyelvismeret szükségessége aligha kétséges a fordító esetében. A referátumkészítés pedig gyakran interlingvális, tehát szükség van egy forrás- és egy célnyelv ismeretére. Igaz – ahogy erről már szoltam is –, létezik intralingvális referátumkészítés is, amelyet az jellemez, hogy a kiinduló és a terminális szöveg azonos nyelven íródik.

A referáló nem nyelvi ismeretei lehetnek:

- köznapi ismeretek,
- a szakterületre vonatkozó ismeretek (szakismeret),
- a kiszolgált címzettek (felhasználók) körének, érdeklődésének és (főként) igényeinek ismerete,
- azoknak az előírásoknak az ismerete, amelyek munkáját meghatározzák.

A szakismeretek szükségessége sem kérdéses sem a fordítás, sem a referátumkészítés esetében. Az ismeretek mélysége tekintetében az az ideális, ha a referáló a felületes ismeretek és a mélyreható szakértelem közötti ismeretszinttel rendelkezik. Nemcsak a korszerű szakismeretek szükségesek, hanem az adott szakterület terminológiájának ismerte.

A szakterületre vonatkozó ismeretek magukba foglalják az elsődleges szöveg létrejöttének feltételeire és körülményeire vonatkozó ismereteket. A referálónak ismernie kell az adott, konkrét területen elért eredményeket, és lényegében a következő kérdésre kell választ adnia: Mi fontos az adott szakterületen?

A referáló munkáját meghatározó előírások főként a referátummal szemben támasztott követelmények, amelyek a következőképpen osztályozhatók:

- normák,
- szabványok,
- szakmai konvenciók.

A referálónak végeredményben a következők elvégzésére kell képesnek lennie:

1. a részletek gondos megfigyelése,
2. az irreleváns adatoktól való elvonatkoztatás,
3. az adatok értékelése,
4. általánosítás.

A referálónak rendelkeznie kell az elemzés és a szintetizálás képességével. A referálónak ezenkívül tisztában kell lennie azzal, hogy sajátos, közvetítői szerepet tölt be, küldetése van.

5. A megformáltság kérdéséhez

Amikor referátumok készítéséről beszélünk, legtöbbször informatív referátumokra gondolunk. Az informatív referátumok jól használhatók folyóiratcikkek tartalmának tükrözésére. Az informatív referátumokat az indikatív referátumokkal szokták szembeállítani. Az indikatív típusú referátum kizárólag indikatív, az informatív típusú referátum kizárólag informatív nyilatkozatokból (megnyilatkozásokból) áll. Az indikatív nyilatkozat az elsődleges szövegre való hivatkozást (referenciát) tartalmaz, amelynek (gyakran implicit) tartalma a következő: „A (referált) dokumentum...”, „A dokumentum(ban)” stb. Az informatív nyilatkozat olyan nyilatkozat, amelyet minden elsődleges szövegben is megtalálhatunk. Ennek megfelelően az informatív referátum szövege elsődleges szövegeként is megállná a helyét.

Ez azt jelenti, hogy az informatív referátumok vizsgálata illeszkedhet a szemiotikai szövegten megformáltság-specifikus aspektusához, amennyiben az informatív referátumok nem képviselnek ebből a szempontból az elsődleges szövegektől jelentősen eltérő típust, míg az indikatív referátumok megformáltsága, az előbb említett metainformatív elemek folytán vélhetően más. A korábban említett kommunikációs-situáció-specifikus paraméterek mellett tehát szöveginherens paraméterek is vizsgálhatók a referátumok vonatkozásában. Mindazonáltal sietek leszögezni, hogy a megformáltságra vonatkozóan inkább csak feltételezésekről van szó.

Jegyzetek

- ¹ BÉKÉSI – PETŐFI – VASS: 1999.
² PETŐFI: 1997.
³ KOLTAY: 1997.
⁴ Mindkét osztályozásai szempontot leírja RUSSEL: 1988.
⁵ VAN DIJK: 1980.
⁶ Az információsűrités vonatkozásában elsősorban ENDRES-NIGGEMEYER: 1998., a referátumkészítés kérdéseit tekintve pedig főleg PFEIFFER-JÄGER: 1980. munkájára támaszkodom.
⁷ BAŃCZEROWSKI: 2000b.
⁸ A kétféle ismeretről lásd COSERIU: 1981.
⁹ BAŃCZEROWSKI: 2000a.

Irodalomjegyzék

BAŃCZEROWSKI Janusz:

2000a. A kommunikációs kompetencia és összetevői. In: NYOMÁRKAY István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest. ELTE, 342–351.

2000b. A transzlátorika fogalmának meghatározásához. In: NYOMÁRKAY István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest. ELTE, 392–396.

BÉKÉSI Imre – PETŐFI S. János – VASS László

1999. Gondolatok a szövegtani kutatás soron következő feladataihoz. A szaknyelvi szövegek szövegtani elemzése felé. In: PETŐFI S. János – BÉKÉSI Imre – VASS László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*. Szeged: JGY(T)F. 11–16.

COSERIU E. T.:

1981. *Textlinguistik: eine Einführung*. Tübingen: Narr.

VAN DIJK, T. A.:

1980. *Macrostructures*. Hillsdale, Erlbaum.

ENDRES-NIGGEMEYER, B.:

1998. *Summarizing information*. Berlin etc. Springer.

KOLTAY Tibor:

1997. Adalékok a referátumkészítés szövegtani megközelítéséhez. In: BÉKÉSI Imre – PETŐFI S. János – VASS László (szerk.): *Szemiotikai Szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. Szeged, JGYTF, 77–89.

PETŐFI S. JÁNOS:

1997. Egy poliglott szövegtani-szövegnyelvészeti kutatóprogram. In: *Officina Textologica I*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

RUSSEL, P.:

1988. *How to write a précis*. Ottawa, University of Ottawa Press.

TO THE TEXTOLOGIC DESCRIPTION OF LINGUISTIC MEDIATION

TIBOR KOLTAY

Semiotic textology uses not only strictly formal, linguistic analysis, but supplements it with methodologies that are able to operate with encyclopedic (world) knowledge. It investigates competencies of the sender and the receiver, their relationship, their dominant intentions in the communicative situations.

In this framework two types of linguistic mediation are examined: translation and abstracting which are both characterized by the presence of a mediating person. While translation is supposed to be equivalent to the original, abstracting is deliberately heterovalent.

Translation is interlingual linguistic mediation that uses substitution. Abstracting can be both intra- and interlingual. It is based on reduction, but it also uses substitution.

There are different levels of professionalism of linguistic mediation. Non-professional activities are performed occasionally and with non-existent or weak rules. Semi-professional linguistic mediation occurs more frequently, nonetheless the rules are still weak. Professional linguistic mediation is guided by relatively strong rules.

Translation can be performed as a non-professional, a semi-professional and a professional activity. Abstracting is a professional activity.

The competencies of the abstractor are of linguistic and extralinguistic nature. Linguistic competencies are identical with those needed for any written communication. Extralinguistic competencies are related to the understanding of the subject matter, to the knowledge of the needs and interests of the audience served, and familiarity with the guidelines under which the abstractor has to operate and are influenced by the competencies of the abstract's reader.

The informative or indicative nature of abstracts probably influences the formal characteristics of linguistic mediation.

SZÖVEG ÉS SZITUÁCIÓ

A tankönyvkiadókon és az oktatási hatóságon kívül két olyan szakmai szervezet van Erdélyben, amely ösztönzi és támogatja a tankönyvszerzőket, közreműködik a nyelvi lektorálásban, figyelemmel kíséri, és lehetőségeihez mérten ellenőrzi a megjelenő tankönyveket: a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség keretében működő Erdélyi Tankönyvtanács és az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. Ez a két szervezet gyakran szervez szakmai tanácskozásokat, tankönyvkiállításokat, közvetítő szerepet vállal az erdélyi és az anyaországi tankönyvesek között. Legutóbb 1999. január 22-24-én került sor ilyen közös tanácskozásra a Sepsiszentgyörgy melletti Árkoson. A bevezető, vitaindító előadás után külön szekcióban folyt a matematika-tankönyvek nyelvi elemzése KÓSA ANDRÁS professzor szakmai irányításával, a másodikban pedig elsősorban az anyanyelv és irodalom új tankönyveivel ismerkedett meg a hallgatóság. TAKÁCS EDIT a Nemzeti Tankönyvkiadó új tankönyveit hozta magával, és mutatta be. Szóba került a magyar nyelv és irodalomolvasás erdélyi sorozatának első darabja, az V. osztályosok számára készült két új tankönyv is. Szokatlan lépésként ez a tanácskozás tette közzé a „fertőző tankönyvek” jegyzékét, és ítélte oda a „nyelvrontás díját” az egyik matematika-tankönyv fordítójának. Az alábbiakban PÉNTEK JÁNOS vitaindító előadását közöljük.

A KISEBBSÉGI OKTATÁS SAJÁTOS TANKÖNYVGONDJAI

PÉNTEK JÁNOS

A nyelv kognitív, megismerő és megismertető funkciójára épülő oktatásnak a tankönyv a fő munkaeszköze. Sajátos technikai médium a tankönyv, a szövegtan terminológiájával élve, szövege pedig statikus multimediális szöveg, többnyire képi összetevővel. A nyelvet intellektuális érzékszervnek tekintő metaforában egyaránt benne van a tanár és a tankönyv nyelve, a tanár és a tankönyv szövege. Mindkettő érzékeny közvetítő, ha betölti szerepét, vagy áthághatatlan akadály, ha képtelen kapcsolatot teremteni a diák, a felfedezésre váró világ (tudományok, szakterületek, jártasságok stb.) és a társadalom között. Mert a tankönyv a nyelv kumulatív, szellemi és nevelő funkcióját is érvényesítő eszköze a szocializálásnak, az intézményesített belenevelésnek, belenevelődésnek.

Szociokulturálisan intézményesült kommunikációról van szó az oktatás esetében. Az oktatás intézményei évszázadok óta működnek, a tankönyv is rég ismeretes, rég használatos, folyton változó szerepkörben, változó jelleggel. Mindez fontossá és kényessé teszi magát a tankönyvet, a tankönyvi szöveget. Ezt a kiemelt fontosságot másképpen érzékeli a hatóság, másképpen az intézmény, a tanár vagy a diák, azaz a megrendelő, az alkotó és a befogadó. Még feltűnőbb a tankönyvnek és a tankönyvi szövegnek ez az érzékeny, köztes és közvetítő vagy éppen konfliktust „termelő” szerepe nyelvek és kultúrák határán, olyan régiókban, ahol állandóan vitatott maga az oktatás nyelve, ezzel összefüggésben a tankönyv nyelve, a szocializálás célja stb.

Ha a kisebbségi oktatás és ezen belül a tankönyv sajátos helyzetét mint kommunikációs szituációt próbáljuk meghatározni azokkal a paraméterekkel, amelyeket legutóbb

PETŐFI S. JÁNOS és BENKES ZSUZSA jelölt meg (PETŐFI – BENKES: 1998. 47), akkor ebben a helyzetben legfeltűnőbb a nyelvi és a kulturális másság és a távolság a tankönyvi szöveg megrendelője / alkotója és befogadója között. Ez a feltűnő másság és távolság további interpretálókat, közvetítőket (például fordítókat) igényel, magát a tanárt is ilyen „hivatalos” interpretáló szereppel ruhazza föl. Az interpretálás többnyire mégsem képes áthidalni a távolságot, és főképpen nem képes feloldani az eltérést vagy éppen ellentétet, amely az alkotó és a befogadó érdekei között feszül. Különösen olyan tankönyvek esetében, amelyek kulturális és etnikus tartalmúak, kötöttségűek (történelem, hagyományok, irodalom, nyelv stb.), egészen eltérőek lehetnek a tankönyvi szöveg alkotójának és befogadjának domináns kommunikatív szándékai.

Gyakori, hogy ilyen helyzetben a szerző (vagy megrendelő) nincs tisztában például az *itt* és az *ott* relatív voltával: ha egy tankönyvben egy olyan katonadal szerepel, amely arról szól, hogy az ellenséget a Kárpátokon *túl* kell keresni, ez teljesen ellentétes irányú biztatást jelent a román és a magyar (nyelvi és kulturális) kontextusban. Az eltérő irányú viszonyítás akár egy földrajzi objektumra utaló terminus értelmezését is zavarja: a romániai tankönyvekben bevett *Nyugati-Kárpátoknak* csak Románián belül és a fővároshoz viszonyítva van értelme; az ilyet nem kell(ene) lefordítani, annál is inkább, mivel az *Erdélyi-érchegység* viszonyítás nélkül is jól értelmezhető a magyarban.

Ilyen körülmények között egészen eltérőek lehetnek az alkotó (tankönyvszerző) és a befogadó (tanuló, esetleg a tanár) ismeretei, hipotézisei, preferenciái. A történelemtankönyvek tele vannak ilyen paradoxális példákkal: a ma használatos IV. osztályos *A románok története* tankönyvből való a következő idézet, amely a *felszabadít* ige jelentésének viszonylagos voltát hagyja figyelmen kívül: „Az Erdélybe behatoló román hadsereg számos helységet felszabadított. 1916 nyarán az ágyúk tüze elűzte az ellenséget több városból. Megtudod a városok nevét, ha az azonos színű szótágokat egymás mellé illeszted.” A megoldás: Csíkszereda, Maroshévíz, Brassó (OCHESCU – OANE: 1998. 78). Az ilyen és ehhez hasonló példákban a témára vonatkozó „kompetencia”, az ismeret, a tudás eltérő volta is szembeötlő, és föltétlenül számolni lehet a tankönyvi szöveg elutasításával.

A tankönyv esetében az oktatás intézményeihez hozzátartozik a szakmai és társadalmi szerepében, funkciójában fontos közvetítő interpretátor, a tanár személye. A legtöbb kelet-európai országban, így Romániában is közvetlenül a háború utáni időszakban, amikor tankönyv még alig volt, a tankönyveket a nagy tanáregyeniségek pótolták, alkalmi példatárakat, szöveggyűjteményeket, jegyzeteket is maguk alkottak diákjaik számára. Ez az ínséges korszak egyben azt is bizonyította, hogy a pedagógusként és szakemberként is hiteles tanár maga a megíratlan vagy rögtönzött tankönyv, mindenképpen pótolja annak hiányát vagy ellensúlyozza gyenge minőségét. Ez volt egyébként az a tanárnemzedék, amely a következő korszakban tankönyvszerzőként a rendszer áldozatává vált. Börtönt, mellőzöttséget kellett elviselniük azért, mert az anyanyelv tankönyveiben tükröződő szerzői véleményük, erkölcsi tartásuk nem egyezett az iskolától akkor elvárt hivatalos szocializációs célokkal. Elfeledkeztek ugyanis arról, hogy a tanárnak még a diktatórikus korszakokban is jóval nagyobb a mozgástere, mint a tankönyveknek, illetve a tankönyvszerzőknek.

Tanár és tankönyv viszonyának olyan vetülete is van, hogy némely helyzetben a tankönyvnek kell ellensúlyoznia a tanár pedagógusi vagy szakmai felkészületlenségét. Megnöveli a tankönyv szerepét, fontosságát például az oktatási reform és a szociális át-

rendeződés mostani átmeneti időszakában a képesítés nélküli pedagógusok viszonylag nagy száma a kisebbségi oktatásban.

Éppen alapvető szocializációs szerepe miatt a mindenkori hatalom is nagy fontosságot tulajdonít a tankönyveknek. Ezt persze nem önzetlenül teszi, nem föltétlenül az oktatás, a tanulás érdekeit tartva szem előtt. Az elmúlt évtizedek legkiábrándítóbb tapasztalata éppen az volt Kelet-Európában, hogy az oktatási hatóságban megtestesülő államhatalom ragaszkodott a kanonizált ismeret, kanonizált érték, kanonizált norma közvetítéséhez. Az állami oktatás tankönyvei a hivatalos szocializáció szolgálatában álltak. Ideologikusak voltak tehát Romániában is. A tényszerű ismeretekkel együtt a szocialista ideológia (fényes jövő, nagy tervek, sikerek stb.), a nacionalizmus, a diktatúra, a központosított hatalom, a feltétlen tekintélytiszteltet szellemét közvetítették (a szocialista nagyipar azóta csödbe jutott „fellegvárai” még mindig ott kísértének a tankönyvi szövegekben). Ez pedig mérhetetlenül távol állt magától a valóságtól, minden hagyományos kulturális értéktől, a kisebb-nagyobb közösségek és a közösségeket alkotó egyének érdekeitől, céljaitól, szándékaitól. Ellentétes volt az antropológiai hermeneutikának azzal a posztulátumával, amelyet PETŐFI S. JÁNOS CARLO-TULLIO ALTAN nyomán így fogalmaz meg: „*A harmadik posztulátum a kulturális modellek öröksége figyelembevételének a szükségességére utal, olyan modellekre, amelyek jelentésteremtő képekben / történetekben kodifikáltak és szociokulturálisan azt a célt szolgálják, hogy értelmet / értéket lehessen rendelni az egzisztenciális és történeti helyzetek számtalan és változatos aspektusaihoz, amelyekben az emberek mint gondolkodó organizmusok élnek.*” (PETŐFI – BENKES: 1998. 51). Ez az ellentét, amely számtalan konfliktus forrása volt, már eleve kérdésessé tette a megértést, még inkább az egyetértést vagy az elfogadást.

A tankönyvet az előbbieket szellemében az érvényes tanterv szerint írják, az pedig az adott ország oktatási struktúrájához, oktatáspolitikájához igazodik, abból fakad. Centralizált, diktatórikus hatalmi viszonyok között mindezt szigorúan előírják, végrehajtják és ellenőrzik. Olyan mértékben, hogy lehetőleg még a sorok között se lehessen mást olvasni, mint amit a hatalom előír. Ezért még a kisiskolásoknak szóló tankönyvekben is az információk fogalmi típusú, leíró bemutatása dominált, gyakori „pontos” szótári definíciókkal. Minden tantárgynak egyetlen központi tankönyve volt, azt fordították le a kisebbségek nyelvére is. A tanulónak azt kellett tudnia, csak azt volt szabad tudnia, amit ez a tankönyv tartalmazott. A vizsgákon, egyetemi felvételin gyakran a tankönyv szó szerinti reprodukálását kívánták meg. Az elmúlt évtizedekben Erdélyben az ilyen tankönyv volt a gyakorlókönyv és a tanári kézikönyv is egyben. Ezekben a tankönyvekben szöveg szinten a leíró interpretáció dominált az érvelővel szemben, az elméleti az úgynevezett természetes értelmezéssel szemben vagy akár az értelmező az értékelő interpretációval szemben.

Az 1990 utáni időszakban, immár változott és változó légkörben, új, egyelőre zavaros ideológiák befolyásolják az iskolát. A kisebbségi oktatás szempontjából továbbra is veszélyt és nyomást jelent a többségi nacionalista ideológia. Az oktatás, a tankönyvírás és a tankönyvhasználat megoldatlan (vagy éppen megoldhatatlan?) kérdése: viszonylag önálló intézmények híján hogyan egyeztethetők össze a magyar nemzeti közösség saját értékei, hagyományai, normái, identitásjegyei és identitásigénye a többségi nemzet mindezt jelentős mértékben ignoráló vagy velük ellentétben álló követelményeivel. Például a nyelvviségben, a nyelvi igények tekintetében, a történelem- és hagyománysemléltben.

Nyelvek és kultúrák konfliktusának gyakran az oktatás, az iskola a színtere, a tankönyv pedig fontos eszköze. Ebben mutatkozik meg legnyilvánvalóbban a többség dominanciaigénye, maga a nyelvpolitika. A kisebbségi közösségek részéről viszont csak az anyanyelv dominanciájával (anyanyelv dominanciájú kétnyelvűséggel) lehet ellensúlyozni azt a nemzetállamok részéről világszerte tapasztalható törekvést, hogy háttérbe szorítsák, végső soron pedig kiszorítsák a kisebbségek nyelvét és kultúráját. Így értékeli TOVE SKUNTNABB-KANGAS 1990-es jelentése is az oktatás és a tankönyvek szerepét:

„(...) a nyelvek elpusztításának, illetve elnyomásának egyik leghatékonyabb eszköze mindig is az oktatás volt. (...) A fegyverek korszaka a tankönyv korszakának adta át helyét, melynek következtében az iskolai oktatás hatalmas jelentőségre tett szert mindenütt a világon... A hatalom kevésbé érzékelhetővé, kultúrába és struktúrába épültté vált, ezek a struktúrák pedig hatalmasabbak és áttekinthetlenebbek lettek... Az oktatás során ki vagyunk téve mind a közeg (a nyelvek), mind az adott ideológiai üzenet (kulturális tartalom) befolyásának. Az iskolai oktatás megszilárdítja bizonyos nyelvek és kultúrák relatív fontosságának a tudatát. Ezt egyrészt az oktatás módja szabja meg: némely nyelv az oktatás közege (ezen tanítanak minden tárgyat), másokat tantárgyként tanítanak, megint másokat még akként sem. Másrészt az oktatás ideológiai tartalmától függ: mi hangzik el nyíltan vagy burkolt formában különböző nyelvekről és kultúrákról. A világ legtöbb oktatási rendszere szervezeti és ideológiai szinten is a domináns többségi nyelv vagy a hivatalos nyelv normatív egynyelvűségére rendezkedett be.” (SKUNTNABB-KANGAS: 1997 6).

Meghatározó tehát ez az ideológiai háttér, amelyet az oktatáspolitikai tankönyvek szerzőire hárít, ők pedig elsősorban ennek a megbízatásnak, elvárásnak igyekeznek megfelelni. A szerzők kiválasztásában korábban kizárólag formális kritériumok érvényesültek. Az ötvenes években minden kelet-európai országban nagy számban voltak forgalomban szovjet tankönyvek, azokat fordították magyarra, románra, bolgárra, németre stb. Már a hatvanas évek elejétől Romániában az az elv volt irányadó, mint más területen is, hogy a könyv szerzője lehetőleg román legyen, megbízható legyen, a tankönyv hitelessége ugyanis elsősorban abból fakadt, hogy államnyelven íródott, és így ellenőrizhető volt. Elvárták azt is, hogy a szerzőnek magas akadémiai minősítése legyen (akadémikus, egyetemi tanár, magas minősítésű gimnáziumi tanár stb.). Fel sem merült annak az igénye, hogy kísérleti jelleggel kipróbálják az új tankönyvet, arra sem igen volt példa, hogy lényegesen módosítottak volna rajta néhány évi használat tanulságai nyomán. A tankönyv kész mű volt, amelyet sok esetben évtizedekig használtak.

Ilyen körülmények között a legelső követelmény az volt tehát, hogy a tankönyv is „hazai termék” legyen. Szó sem lehetett arról, hogy szomszédos országban, az anyaországban megjelent tankönyvek (egyáltalán: könyvek) kerüljenek a tanulók kezébe (a marosvásárhelyi tanárképző főiskolán emiatt még az akadémiai helyesírási szabályzatot sem lehetett használni). A kisebbségnek csak az anyanyelv és az anyanyelvi irodalom tankönyveihez volt szerzői joga, erős cenzori felügyelet mellett, egyébként mindent fordításban kellett elfogadnia.

Gyakorlatilag minden környező államban ez történt, és ennek a következménye a szaknyelvek botrányos különfejlődése, provincializálódása. A fordítás ugyanis soha nem képes tökéletesen áthidalni azt a kulturális és nyelvi távolságot, illetve másságot, amelyre az előbbieken többször hivatkoztunk, nem képes a tankönyvi szöveget igazi magyar szaknyelvi szöveggé átalakítani. Rendszerint csak „magyarítás” történik, de nem a szöveg magyar szaknyelvi újraalkotása. Mindez aztán a napi gyakorlatban kérdésessé teszi a szövegismeret receptív oldalát, a szövegértést, és még kevésbé nyújthat példát a szövegalkotásra. Ez a kényszer most is érvényes, a legtöbb tankönyv ilyen felemás „magyarítás” nyomán kerül a tanulók kezébe. A nyelvrontás már az alsó osztályokban elkezdődik. Viszonylag friss a II. osztályosok környezetismereti tankönyve, amely a *Tudományok* címet viseli. A tankönyv hangneme, stílusa méltó a címéhez: olyan hangon beszél a nyolc éves tanuló közvetlen környezetéről, mintha valamely idegen égitestről szólna. A románból szolgai fordított szövegben például ilyen *meghatározások* vannak (mintha a gyerek nem lehetne meg definíció nélkül): „Az emberek gondolta növényeket termesztett növényeknek nevezzük.” A rókáról szóló rövid leírás után pedig ilyen elmemozdító kérdés következik: „A rókának milyét használjuk?” (ly-nal, természetesen). Minden eddigi botrányok csúcsaként az elmúlt évben egy olyan, a hatóság által engedélyezett és finanszírozott matematika-tankönyv jelent meg a VI. osztályosok számára egy román magánkiadónál, amelynek fordítója sem a magyar nyelvet, sem a magyar szaknyelvet nem ismeri megfelelő szinten, a fordítást senki nem ellenőrizte, nyelvtanilag senki nem lektorálta, nem stilizálta, még elemi szintű korrektúrája sem volt. A tiltakozások nyomán ezt a tankönyvet bevonták, és a magánkiadók számára is előírták a szigorúbb nyelvi ellenőrzést.

A legújabb rendelkezések engedélyezik magyar tankönyvek írását Romániában, és ami talán ennél is fontosabb: lehetségessé vált az együttműködés magyarországi szerzőkkel. A szaknyelvi, illetve köznyelvi elkülönülés miatt föltétlenül szükséges minden tankönyv anyaországi (szak)nyelvi lektorálása, akár románból fordították, akár eredetiként írták. Emlékeztet az az anekdotikus eset, amikor a klónozással kapcsolatban fiatal erdélyi szakemberek, akik nem anyanyelvükön végezték tanulmányaikat, az anyajuh *tojásáról* beszéltek a *petesejt* helyett, a román *ou*, *ovul* tükörfordításaként. A tankönyvek fordítói sem képesek elkerülni a tükörszavak, tükörszerkezetek csapdáit, az idegen szórendet, és ezt mintha azzal kompenzálnák, hogy az általános használatú nemzetközi terminológiát viszont magyarra helyettesítik. Ez a fajta kompenzáló purizmus nyilvánul meg abban, hogy a X. osztályos pszichológia tankönyv a *Lélektan* címet viseli, a szövegében a fordítók *vérmérséklet*ről írnak a *temperamentum* helyett, *emlékezés*ről a *memória* helyett stb. Gyakran pedig az kerül el a fordítók figyelmét, hogy az idegen szónak más alakja honosodott meg a románban és más a magyarban, például a magyarban nincs *virózis*, amint gyakran hallható és olvasható a *viroză* mintájára, csak *vírusos gyulladás* (*fertőzés*) stb.

Az a vitathatatlan alapelv, hogy a tankönyv a tanulónak szól, elsősorban az ő munkaeszköze, a legtöbb romániai magyar tankönyv szövegében, szerkezetében, képi anyagában nem tükröződik. Nem csupán azért, mert önálló tanári kézikönyv és önálló munkafüzet híján a tanárhoz és a szülőhöz is kénytelen szólni. Maga a tankönyvi szöveg, mint nemritkán az anyaországiak is, gyakran elsősorban a szakmai konvencióknak tesz eleget, a szerző(k) szakmai jártasságát igazolja. Emiatt a legtöbb tanuló számára távoli és idegen, nincs tekintettel a korcsoportok kognitív igényeire, az életkori sajátosságokra, a kulturális és nyelvi környezetre. Nem érvényesül az antropológiai hermeneutika ama

posztulátuma, amely „annak szükségességét fejezi ki, hogy azt a folyamatot, amelynek során jelenségeknek értelmet, illetőleg értéket tulajdonítunk, olyan folyamatnak tekintsük, amelyik egzisztenciális helyzetben megy végbe, és olyan kontextusban, amelynek sajátossága meghatározható.” (PETŐFI – BENKES: 1998. 50.) Ezek a tankönyvek a megismerés és a tapasztalás két lehetséges formája közül többnyire a fogalmi részesítik előnyben a szimbolikussal szemben. Mint előbbi példánk is mutatják, alsó tagozaton is az információ leíró típusú közvetítése dominál, a szótári definíció, a narratív típusú bemutatásra ritkábban kerül sor.

Többször megfogalmazott igény, hogy az alternativitás lehetőségeit kihasználva az anyanyelvi tankönyveket a nyelvi környezethez kellene hangolni. Külön tankönyvre volna szükség a domináns anyanyelvi környezetet jelentő és sajátos regionális vonásokat őrző Székelyföldön, külön az államnyelvi dominanciájú kétnyelvűségben és román nyelvi környezetben élő szórványoknak, külön a szintén kétnyelvű környezetben működő lakótelepi iskolák tanulóinak, akik csak töredékeik ismerik anyanyelvüknél.

A különböző szaktárgyak románból fordított tankönyvei nem is lehetnek tekintettel a sajátos nyelvi környezetre és a helyi nyelvi változatokra. Ennek aztán olyan következménye is van, hogy például a növényeknek rendszerint csak a hivatalos neve szerepel a tankönyvekben, a helyi vagy az erdélyi társnevek nem, így a tanuló még tanári közvetítéssel sem képes összekapcsolni azt a világot, amelyet ő ismer, azzal, amelyet a tankönyv, az iskola közvetít. Az előbbieken már idézett II. osztályos tankönyvben az a zavaró, hogy minden rend és logika nélkül használatosak a különböző nyelvi rétegekhez tartozó lexikális elemek: a *kos* csak *berbécs*ként említetik, a *sertés* csak *disznó*ként, a *burgonya* csak *krumpli*ként, holott ezek mind a sztenderd alatti nyelvi rétegekből valók; a *bab* mellől viszont már hiányzik a helyi regionális köznyelvi *paszuly* vagy akár a *fuszulyka* (a *bab* ugyanis Erdélyben néhol még mindig a *lőbab* neve), a *murok* is a *sárgarépa* mellől.

Ha végigtekintünk az előbbieken jelzésszerűen vázolt problémákon, el kell ismerünk, hogy a tankönyvi szöveggel kapcsolatos gondok sok tekintetben csak következményei a szomszéd országok nyelv- és iskolapolitikájának, az intézmények és a szakmai háttér hiányának. A következtetés viszont semmiképpen nem lehet az, hogy a tankönyvekkel várni kell, vagy várni lehet mindaddig, amíg megszűnik az anyanyelvi oktatás korlátozása, a hátrányos megkülönböztetés, amíg teljes lesz az oktatás intézményrendszere. A szakmának éppen a tankönyvek nyelvi állapotával, a szövegek jellegével és minőségével kell foglalkoznia: ajánlásokkal, nyelvi lektorálással, elemzéssel. A cél volta-képpen az, hogy a tankönyv, az alternatív és a „kisebbségi” tankönyv is, minden tanuló számára egyformán hozzáférhető módon foglalja rendszerbe és közvetítse az ismereteket.

Irodalomjegyzék

CSEERNICSKÓ ISTVÁN – VÁRADI TAMÁS (szerk.):

1996. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Budapest.

LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA:

1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

OCHESCU, MARIA – OANE, SORIN:

1998. *A románok története*. Bukarest.

PÉNTEK JÁNOS:

1999. *A megmaradás esélyei. Anyanyelvű oktatás, magyarságtudomány, egyetem Erdélyben*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1998. *A szöveg megközelítései*. Iskolakultúra, Budapest.

SKUNTNABB-KANGAS, TOVE:

1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest.

TEXT AND SITUATION THE SPECIFIC PROBLEMS OF THE TEXTBOOKS IN MINORITY EDUCATION

JÁNOS PÉNTEK

Ethnic minority education can be considered a particular situation of communication. In that situation the texts published in textbooks are sensitive mediator or a conflict generator between languages and cultures, especially in case of regions where the language of education, the language of textbooks, the purpose of social integration are much-debated question. The greatest problem of the situation is the linguistic and cultural distance of the ordering authority / author and the user, receiver. If the political and cultural power is centralised, the text of the textbook transmits ideologically canonical knowledge, canonical value and norm. The main condition of the realisation of that situation is that the author must belong to the majority ethnic group, he / she must be politically reliable, his / her official and professional status meets the requirements of the political power. Referring to the texts published in Hungarian textbooks in Romania, the study shows the great differences concerning the base of comparison, knowledge, hypotheses, preferences of the ordering authority, the author of the original Romanian textbook in comparison to the teachers and students using translated Hungarian textbooks. Under the circumstances the teachers' mediating and interpreting role increases.

PETŐFI SÁNDOR: *NEM SÜLYED AZ EMBERISÉG!* CÍMŰ
KÖLTEMÉNYÉNEK SZÖVEGTANI-STILISZTIKAI
MEGKÖZELÍTÉSEI**

BÉKÉSI IMRE, EÖRY VILMA, GÁSPÁRI LÁSZLÓ
KABÁN ANNAMÁRIA, KOCSÁNY PIROSKA, NAGY L. JÁNOS
B. PORKOLÁB JUDIT, SZATHMÁRI ISTVÁN, TOLCSVAI NAGY GÁBOR

SZATHMÁRI ISTVÁN

Köszöntöm körünkben BÉKÉSI IMRE professzor urat. Mielőtt átadnám neki a szót, engedtessek meg, hogy néhány mondattal illusztráljam csoportunk munkáját, munkamódszerét. Az ELTE Mai Magyar Nyelvi tanszéke mellett működő Stíluskutató csoport 1970-ben kezdte meg munkáját, először csak a tanszéki tagok bevonásával. 1980-tól fokozatosan növekedve és napjainkra csaknem az egész hazai felsőoktatást átfogva, immár 28 taggal végzi teendőit, 1992-től az OTKA támogatásával. Eddig megjelent közös munkáink: FÁBIÁN PÁL – SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.): *Tanulmányok a századforduló stílus-törekvéseiről* (Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 360), SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika? (Stíluselméleti tanulmányok)* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 400), SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.): *Stilisztika és gyakorlat* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 374), SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.): *Az alakzatok világa*, 1. füzet: GÁSPÁRI LÁSZLÓ: *A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése* (SZATHMÁRI ISTVÁN bevezetésével: *Alakzatkutatásunkról*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 33).

Munkamódszerünkről csupán annyit, hogy havonta tanácskozunk. Előre meghatározott terv szerint (1998-tól az alakzattal foglalkozunk) ki-ki elkészíti a tanulmányát, ezt sokszorosítva kiküldjük minden tagunknak, majd két-két vitaindító elhangzása után megteesszük kritikai észrevételeinket. A szerző ezeket figyelembe véve átdolgozza munkáját, és ezt követően lehet szó a megjelentetésről. Meg kell jegyezmem, hogy időnként mind előadónak, mind vitaindítónak meghívunk más – hozzánk közel álló – tudományágakkal, részdiszciplínákkal (irodalomtudomány, retorika, szövegtan, pragmatika stb., illetve filozófia, logika, zenetudomány, művészettörténet stb.) foglalkozó kutatókat is. Így került sor most BÉKÉSI professzor úr meghívására. Örülök, hogy mindenekelőtt gondolkodásgrammatikai, valamint verselemző, a versépítkezést tanulmányozó kutatásaival elmélyíti a mi alakzatvizsgálódásunkat.

* A kerekasztal-beszélgetést 2001. május 12-én az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett SZATHMÁRI ISTVÁN vezetésével működő Stíluskutató csoport rendezte. BÉKÉSI IMRE bevezető előadásához KOCSÁNY PIROSKA és TOLCSVAI NAGY GÁBOR felkért bírálóként fejtette ki véleményét; elhangzott hozzászólásukat a vita további résztvevői maguk foglalták írásba.

** Az elemzés megjelent BÉKÉSI IMRE *Osztatlan filológia* (Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2001.) című kötetében. A Petőfi-vers értelemszerkezetének ábrázolása ebben a könyvben még nem szerepelt.

Az előre vetett következtetés

Petőfi Sándor: *Nem süllyed az emberiség!*

Az előre vetett következtetés meglehetősen általános építkezési mód. Az olvasó ekkor bent találja magát az események közepében: „*Valaki megrágalmazhatta Josef K.-t*” (Franz Kafka: *A per*), „*Az Oblonszkij-házban minden összekavarodott*” (Lev Tolsztoj: *Anna Karenina*), és természetes érdeklődéssel várja a közelebből-távolabbról érkező okot, mint választ az éppen megismert okozatból következő kérdésre. (Miért rágalmazhatta meg valaki Josef K.-t, s egyáltalán rászolgált-e Josef K., hogy valaki megrágalmazza? Miért, hogyan kavarodott össze minden az Oblonszkij-házban?)

1. Akkor is hatásos ez az építkezési mód, ha – mint az idézett két esetben – az első pillantásban világos az eljárás logikai természete. Még erőteljesebb, illetőleg másként hat, ha a logikai eljárás maga is eszköze egy közlési attitűdnek, például a szarkazmusnak. Ekkor a mű első mondatáról csak később derül ki, hogy előre vetett következtetés, s ezzel együtt az, hogy épp ellenkezőjét jelenti annak, amit az olvasóban az első találkozásakor felidézett. Szemléletes példája ennek a szerkesztési eljárásnak a *Felhők* ciklus XXXVIII. darabja, a *Nem süllyed az emberiség!* kezdetű Petőfi-vers (KERÉNYI: 1999. 43–57).

Nem süllyed az emberiség!
 Ilyen gonosz vala rég,
 Ilyen gonosz már kezdet óta ...
 Hisz különben nem kellett vóna
 Százféle mesét,
 Eget, isteneket,
 Pokolt és ördögöket
 Gondolni ki, hogy zaboláztassék.

Mint láthatjuk, a kompozíció szempontjából az első mondat származási helye a legérdekesebb kérdés. A vers végéről került volna előre, s így vált volna konklúziómondatból tételmondat, vagy valami egyéb helyről, a költemény tágabb kontextusából került át ide, verskezdő helyzetébe?

Az említett első lehetőségnek formai akadályai a rímkényszer: az *emberiség – zaboláztassék*; de meggondolandó ELEKFI LÁSZLÓ szempontja is. A kompozíciót lezáró mondat formája többnyire ’racionális tagolású’ forma: Az *emberiség nem süllyed!*, s egy ilyen konklúzió más előzményekből következne, mint az itteniek (ELEKFI: 1986. 44, 192).

Természetesebb helyét vélhetjük az első mondatnak egy – az itteni versnél tágabb – külső kontextusban.

’Egyre lejjebb és lejjebb süllyed az emberiség, UGYANIS / TUDNIILLIK / HISZEN kezdetben / régen nem volt ilyen gonosz, mint ma.’

Valami ilyesféle – a versben el nem hangzó – negatív vélekedéssel szemben hangzik el a tagadó formájú pozitív kijelentés: *Nem süllyed az emberiség!* A tagadó mondat a negatív vélekedés cáfolatát, azaz pozitív érveket ígér: az ’Ég’, az ’Isten’, a ’Pokol’ és az ’Ördög’ eszméi tájékozódás és eligazodás lehetőségét nyújtó rendszert alkotnak, vagyis

az 'emelkedés' reményét sugallják. Kijózanító ütésként hat ezért a vers második mondata: *Ilyen gonosz vala rég*. Érvelést vezet be ugyan, de az ellenkező irányból. Nem cáfolatát kapjuk az implicit negatív vélekedésnek, hanem bizonyítását: 'Nem sülyyed az emberiség, mert nincs honnan sülyyednie'.

Az [I] ábrán megjelenített értelemszerkezet tartalmazza azokat az értelemrészeket is, amelyeket az explicit részek hozatnak létre az olvasóval. Ilyen implicit elem a *Nem sülyyed* ige el nem hangzó -*het* képzője: 'Ha valami a kezdete / keletkezése óta nem emelkedett fel, akkor annak nincs lehetősége sülyyedni.'

Nem ennyire nyilvánvaló, de eléggé valószínű a feltételes múltban álló tagadott igealak (*nem kellett volna*) el nem hangzó ellentéte: 'de úgy látszik, mégiscsak kellett'; s ezen belül is a *kellett* ige használatával járó beállítás / értelmezés is. E szerint az 'Ég', az 'Isten', a 'Pokol' és az 'Ördög', az ezekből építkező s az ezek melletti százféle 'Mese' – a közreménykedéssel ellentétben – nem a (később Madáchnál megfogalmazódó) „nemesbedés” tünete, hanem *zabolázó*: 'fékező, fegyelmező, féken tartó' eszköz¹. Ebben s a *Felhők* további 4-5 darabjának szemléletében – miként KERÉNYI FERENC megállapítja – „már-már az erkölcsi relativizmus problémája” jelenik meg (KERÉNYI: 2000. 44).

A vers végül is két megokolásból komponálódik egésszé, úgy, hogy az egyik, a belső megokolás a másiknak mint külsőnek a része.

A belső gondolatmenetnek a *Hisz különben* az alátámasztási pontja. A közvetlenül az előtte elhangzó – tehát ugyancsak előre vetett – következtetést okolja meg a *Hisz különben* utáni rész. A *különben* határozószó képviseli a gondolatmenet implicit szakaszát.

Hisz [Ha nem lett volna gonosz már kezdet óta, akkor] *nem kellett volna / Százféle mesét, (...)* / *Gondolni ki, ...* [de úgy látszik, mégiscsak kellett] – sugallja az [akkor] *nem kellett volna* igealak feltételes múltja.

Ez a szuverén gondolatmenet – ahogy korábban is már megállapítottuk – mint egész okolja meg a vers első mondatának kijelentését.

2. Kissé tágabb körben is tanulságosak lehetnek a *Nem sülyyed az emberiség!* gondolati építkezésének kompozíciós megoldásai. KERÉNYI FERENC „a problémafelvető intellektuális gondolati líra” mint új költői világ megjelenését látja a *Felhők* ciklus verseiben (KERÉNYI: 2000. 50). Ha az LXI. számú *Voltak fejedelmek* kezdetű darabot is felidézzük, csak megerősíteni tudjuk KERÉNYI vélekedését.

Voltak fejedelmek,
Akiknek emlékoszlopot emeltek,
Magast és fényeset,
Mely hirdeté nagyságokat,
Mely hirdeté jóságokat.
És hol van az oszlop? ... Elesett!
El kellett esnie,
Mert hazugsággal volt tele.
Az idő igaz,
S eldönti, ami nem az.
Ott áll a sír most emléktelenül,
Az eltörött helyett mást nem tevének ...
De nem! Hisz örök átka nemzetének
Sötét oszlopként rajta nehezül.

Ez a vers is két fő részre tagolódik, s a második rész első sora – ha nem is konklúzióként, de – összegzésként foglalja magában az első rész tartalmát.

Ott áll a sír most emléktelenül. E sor használati módja már több mint ismerős. Első találkozásként ez is elfogadtatja magát az olvasóval, sőt közvetlen folytatása még meg is erősíti az értelmét: *Az eltörött helyett mást nem tévének...* De itt is ellenkező értelmet állít az első helyébe a költeményt lezáró két sor:

De nem! Hisz örök átka nemzetének
Sötét oszlopként rajta nehezül.

A *De nem!* [emléktelenül áll], *Hisz*-féle konstrukciótípus annyira általános gondolatmenet-építő eljárás, hogy akár műfajok felettinek is tekinthetjük.

A konstrukciótípus az itt idézett részletben azonban még műfaji megerősítéseket is kap. A költeményt lezáró 4 sor *a b b a* rímélése, valamint 10–11–11–10 szótagos lüktetése felerősödik, és – a három ponttal – megáll; várja a *De nem!*-mel kezdődő fordulatot, amely az *emléktelenül* sorvégre súlyos szavakkal zárja válaszát, a *Sötét oszlopként rajta nehezül.* ítéletet.

Ugye ismerős a jambikus lüktetés ilyen kezelése: könnyed iramlása az epikus mondatokban és kemény feleződése a súlyos tartalmú helyeken:

Ott áll a sír most || emléktelenül,
 ~ - | ~ - | ~ - | ~ - | ~ - |
 Az eltörött helyett mást nem tévének ...
 ~ - | ~ - | ~ - | ~ - | ~ - |
 De nem! Hisz örök átka nemzetének
 ~ - | ~ - | ~ - | ~ - | ~ - |
 Sötét oszlopként || rajta nehezül.
 ~ - | ~ - | ~ - | ~ - | ~ - |

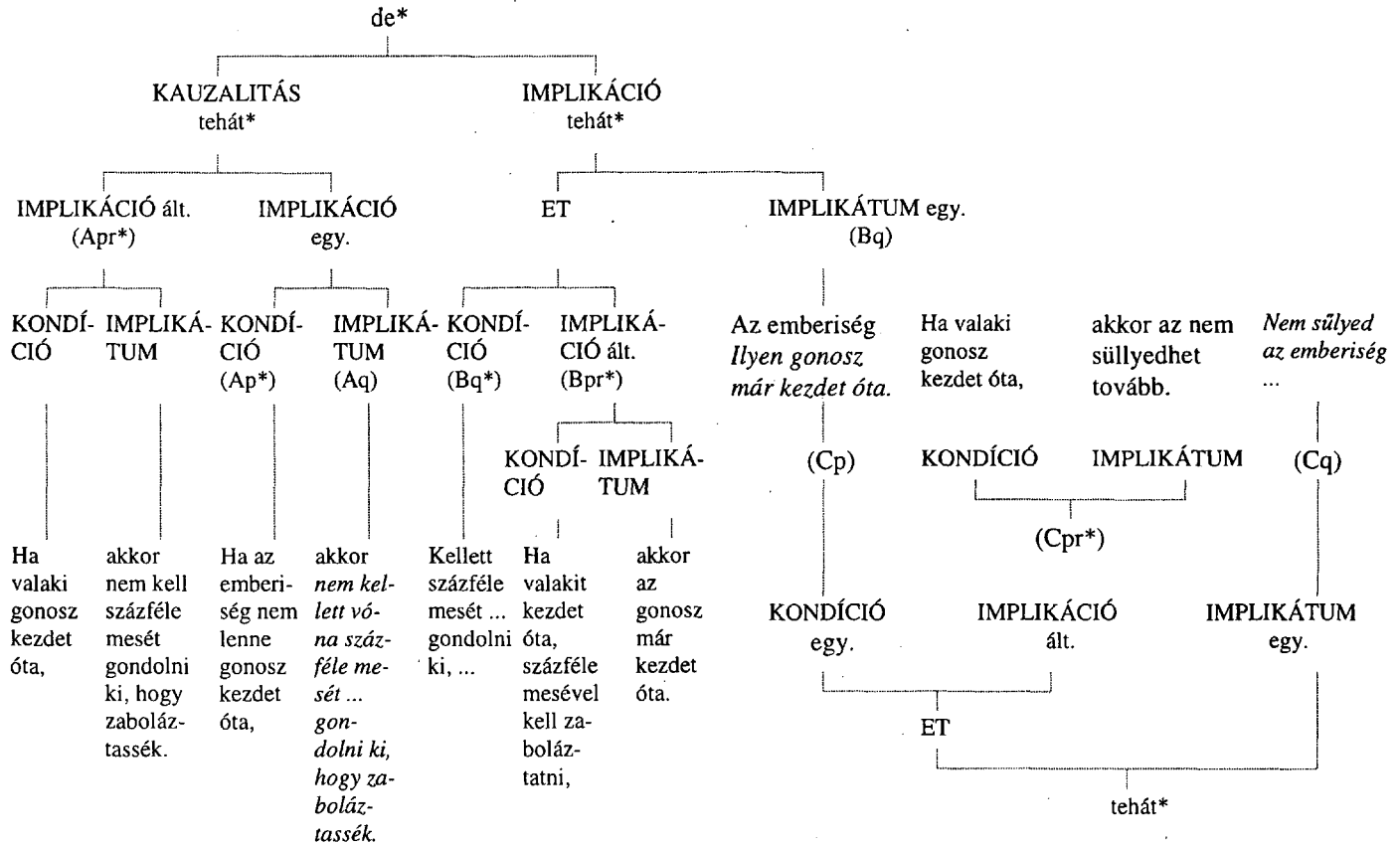
„Legközelebb” Ady Endre ír majd így: ilyen versszakokban ilyen mondatokat.

Jegyzetek

1. Az, hogy milyen kemény jelentésű szó e versben a *zaboláztassék*, kitűnik az *Isten csodája* (1846.) című vers befejező versszakából:

S ott van Mohács ... ott nyomta a királyt
 Sárkoporsóba páncéla s lova,
 S készült számunkra a ledólt király
 Kardjából a rettentő *zabola*,
 Melytől még most is ég és vérzik szánk! ...
 Isten csodája, hogy még áll hazánk.

[I] „... Ilyen gonosz már kezdet óta ... / Hisz különben nem kellett volna / Százféle mesét, / ... Gondolni ki...”

Irodalomjegyzék

ELEKFI LÁSZLÓ:

1986. *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KERÉNYI FERENC:

1999. *Petőfi Sándor Válogatott versek*. Gondozott szövegek. Matúra Klasszikusok. Raabe-klett, Budapest.

2000. Stilisztikai közelítések Petőfi Sándor „Felhők”-ciklusához. *Petőfi, névtan, helyesírás*. Szerk. NAGY L. JÁNOS. Erkel Ferenc Gimnázium, Győr.

KOCSÁNY PIROSKA

A dolgozat, miképpen BÉKÉSI IMRE gondolkodásgrammatikai kutatásai általában, többszörösen is továbbgondolásra készíthető. Két problémát emelnék ki, az osztatlan filológia jegyében is. Az egyik egy, a dolgozatban mintegy felkínált gondolat továbbgondolása, és pedig nyelvészeti, illetve szövegnyelvészeti keretben. A másik egy, a dolgozat egészének és az interpretáció irodalmi fogantatású fogalmának egymásra vetítésében megragadható kérdés.

Első probléma: a külső és belső kontextus fogalma.

Az előre vetett következtetés 1. pontja alatt olvassuk: „Természetesebb helyét vélhetjük az első mondatnak egy – az itteni versnél tágabb – külső kontextusban.” A külső kontextus fogalma minden bizonnyal az interpretáció és a szövegkutatás egyik legizgalmasabb fogalma. A kérdések a következők.

Mi a külső kontextus? Hogyan értelmezhető? Tekinthető-e egyfajta nyelvi vagy inkább egyfajta fogalmi-kognitív beleértésnek?

Ehhez csatlakoztatható a beleértés fogalmának roppant érdekes problémahalmaza. Ide fűzném azt a hármas szemléletet, amelyet a szemantika szempontjából meggyőzőnek gondolok, és amelynek a szövegre való alkalmazásához vezethet el bennünket BÉKÉSI IMRE gondolatmenete, illetve *A gondolkodás grammatikájának* gondolatmenete. Ez a hármasság annak a különbségéből adódik, amit mondunk, amit a mondottakkal közlünk, és amit a közléssel elérni vélünk. Az, amit mondunk = *expressis verbis* kifejtünk, nem foglalja magában mindazt, amit egyúttal közlünk, illetve azt, amit a közléssel elérni vélünk (= *cselekszünk*), túlmutat azon, amit közlünk.

Az első elkülönítésnél arra összpontosít a kutatás, hogy mi mindent közlünk még azon kívül, amit *expressis verbis* mondunk. Ez a szemantikának és a pragmatikának, illetve kettőjük ütköztetésének nagyszerű terepe, ahol olyan jelenségeket tárgyalhatunk, mint a deixis (vagyis olyan jelentésű lexikális egységek használata, amelyek referenciális jelentésüket a kontextusból nyerik: *itt, holnap, te* stb.), továbbá a preszuppozíció (előfeltevés) vagy a sokféleképpen értelmezett implikátúra és sugallt jelentés lehetőségei. A szemantikában ide sorolják például következtetés címen az olyan jelentéseket, mint a következő: ha azt mondom, hogy „Péter ma reggel elutazott”, azzal azt is közlöm, hogy mostanáig itt volt. A második elkülönítés arra a felfedezésre épül, hogy közleményeink intencionálisak, vagyis cselekvésnek tekintendők (egyúttal kérdések, ígéretek, intések, óvások, kérések stb.), amelyekkel el kívánunk érni valamit. Ennek vizsgálata a beszédaktus-elmélet feladata.

A külső kontextus a mondottak és a közöltek közötti eltérésből táplálkozhat a szöveg szintjén. Vagyis egyfajta beleértésről, implikaturáról, sugallt jelentésről van szó, a megnevezés megegyezés kérdése. Ezeknek egyre több válfaját tárja fel a jelentéstani és pragmatikai kutatás.

A verselemzés alapján rekonstruálható külső kontextus fogalma több szempontból is igen érdekes és összetett fogalom. Benne foglaltatnak olyan nyelvi jelenségek, vagy legalábbis annak is tekinthető beleértések, mint a tagadást megelőző állítás rekonstruálhatósága, lásd *Az előre vetett következtetés* 1. pontja alatt: „Egyre lejjebb és lejjebb süllyed az emberiség, UGYANIS / TUDNIILLIK / HISZEN kezdetben / régen nem volt ilyen gonosz, mint ma’. Valami ilyesféle – a versben el nem hangzó – negatív vélekedéssel szemben hangzik el a tagadó formájú pozitív kijelentés...” Ez a külső kontextusnak olyan válfaja, amely feltehetőleg törvényszerű, és amelyet, úgy tűnik, nyelvileg egyértelműen rekonstruálhatunk, tekintettel a mindenkori tagadásra.

De az idézett rekonstrukcióban benne van egy olyan logikai következtetés is, amely nem a lineáris olvasat révén jön létre. Hiszen a tagadás maga csak az állítást feltételezi, az állítás indoklását (*hiszen, ugyanis, tudniillik*) nem. Ha elkezdjük olvasni a verset, és végighaladunk az első soron – *Nem süllyed az emberiség!* –, akkor ebből még csak a tagadás antecedense következik, vagyis az a feltételezett állítás, hogy az emberiség süllyed. A logikai következtetésrendszer, amellyel BÉKÉSI IMRE dolgozik, olyan komplex szövegszemléletet kíván, amely metaforikusan szólva többszintű, nem lineáris, egyszerre tekint vissza és előre. Ebből a többszintűségből következik a további kérdés:

Hol a külső kontextus határa? A szövegen belül vagy az enciklopedikus tudásunkban? Vagy bizonyos művelési tudásunkban, tehát nem valamiféle knowing what-ról, hanem egyfajta knowing how-ról van szó? Mindezek olyan kérdések, amelyeket BÉKÉSI IMRE roppant érdekes gondolkodásgrammatikai kísérletei folyamatosan előhívnak.

BÉKÉSI IMRE, ha jól értelmezem, egyfajta fogalmi műveletrendszer alapján univerzálisan létezőnek tekinti a mindenkori külső kontextust, amibe bizonyos kötelező konstrukciótípusok, tehát eljárások tartoznak bele. Az eljárások feltétele másfelől az interpretáló enciklopedikus tudása. Abból meríthető a művelet alapanyaga. Ha ez így van, akkor a szöveg jelentésének a külső kontextus bevonásával történő megragadása szépen igazolja a hermeneutika álláspontját mindenfajta interpretációra vonatkoztatva. Eszerint természetesen azonnal megfogalmazódó további kérdés: miképpen válik el egymástól a külső kontextus és a belső kontextus?

Hiszen a belső kontextus – ha az azonos a nyelvileg explicált tartalommal – csak a külső révén lesz teljes. Ezzel összefüggő kérdésfeltevés: van-e hatása a külső kontextusnak a belső kontextus megformálására?

A gondolkodás grammatikájában nyilvánvalóan nem egyszerűen az úgynevezett kontextusra gondolhatunk, ha a külső kontextust emlegetjük, és a belső kontextus sem azonos az explicált pozicionális tartalommal, hanem annak különleges strukturáltságára is vonatkozik. Úgy vélem, hogy ezek a fogalmak hozzávonódnak ahhoz a fogalmi problémahalmazhoz, amelybe beletartozik a szöveg mezo- és makroszintje, a szöveg mint tematikus egység, a szöveg zártsága, és folytathatnánk a sort – éppen ezek a kérdések teszik egyébként a szöveggel való foglalkozást annyira érdekessé.

Második probléma: a logikai és nyelvileg rekonstruálható szerkezet és az interpretáció viszonya.

Egyfelől úgy vélem, hogy a dolgozatban a vers igényes és finom ráérzéssel készült interpretációját olvashatjuk, asszociatív példákkal is kiegészítve és megerősítve. Másfelől úgy vélem, hogy mint minden interpretáció, ez is folytatható, ugyanúgy, mint ahogyan minden szöveg is folytatható. Ezzel kapcsolatos kérdés a következő.

Miképpen viszonyul egymáshoz a gondolkodás grammatikájának alapvető műveleteivel létrehozott olvasat és a vers mint műalkotás interpretációja? Lehet-e azt mondanunk, hogy a kettő elválik egymástól?

Ha erre a kérdésre igennel válaszolunk, akkor meg kell mondanunk, hogy a feltárt olvasat és egy lehetséges interpretáció miben különbözik, és miképpen hat a kettő egymásra. Ha nemmel válaszolunk, akkor szembesülnünk kell azzal a ténnyel, hogy felerősödhet az interpretáló választása, és más, itt hiányzó momentumokat emel ki, vagy az itteni olvasatnak más megvilágítást ad. Ebben a keretben talán érdekes lehet azon is elgondolkodnunk, mint interpretálóknak, hogy ha mégis a lineáris olvasatnál maradunk – természetesen nem tagadván a szöveg globalitásának és a befogadás globalitásának tényét –, akkor egészen különös hatást tulajdoníthatunk a bevezető sornak. Ezt részben valóban a tagadás hiányzó antecedense okán tehetjük, de felerősíti hiányérzetünket a *sűlyed* ige első nekifutásban tisztázatlan, homályos jelentése is az *emberiség* mint alany mellett. Ennek az igének az argumentumszerkezetében benne szerepel egy irányhatározó, és azaz együtt az irány közege is, mint olyan matéria, amelyben el lehet süllyedni. Így tekintve a kezdő sor kifejezetten rejtélyes, és a további elemzés e rejtély megoldásának lehetőségeire koncentrálnak. Az interpretáció tehát máshová teheti a hangsúlyokat az értelmezésben.

Mindez természetesen nem vitatja el a következtetések rendszerére építő szövegértelmezést, mint minden valószínűség szerint univerzális és kötelező, vagyis elkerülhetetlen és alapvető szövegértési folyamatot. Ennek kimunkálása a gondolkodás grammatikájának és a hozzá kapcsolódó kutatásoknak az érdeme.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

BÉKÉSI IMRE dolgozata (BÉKÉSI: 2001.) a szerző pontos kérdésfeltevését és elmélyült nyelvtani és szövegtani kutatásait tömöríti, azokat az eredményeket, amelyek lényegükben fogva szövegtani jellegűek, és amelyeket számos munkában részletezett (vö. BÉKÉSI: 1986., 1993.). Ezek a kutatások korábban a tagmondatok mellérendelő jellegű beszerkesztettségét vizsgálták konstrukciótípusokban, újabban pedig a logikai (szillogisztikus) viszonyfajták grammatikai és szövegtani megvalósulásait. A dolgozat ebben a keretben határozottan és pontosan mutatja be Petőfi Sándor: *Nem sűlyed az emberiség!* című versében az egyik legfontosabb szövegkoherencia-tényezőt, azaz a vers értelem-szerkezetének egyik kiemelkedő összetevőjét: a Petőfi által szövegtanilag és poétikailag is kitűnően kimunkált ok-okozati viszonyt és az e viszony konkrét szövegbeli megvalósulásának stílushatását.

A dolgozat figyelmének középpontjában ez az ok-okozati viszony áll. Számomra e viszonyban a következő bekezdésekben megfogalmazandó kérdések a legfontosabbak. Az első ekképp formálható meg: vajon az ok-okozati viszony tagjai fölcserélhetőek-e, abban az értelemben, hogy ok és okozat egymáshoz való viszonya nem változik meg

sorrendiségük megváltozásától, például RUDOLPH (1996. 20) meghatározását figyelembe véve: „A > B: az okság kapcsolata azt jelenti, hogy a beszélő véleménye szerint A pozíció szükségszerűen kapcsolódik B pozícióhoz ok-okozati lánc vagy logikai / empirikus szükségszerűség alapján, akár érvényes egyidejűleg A és B, akár nem.”

A következő – az előzővel szorosan összefüggő – kérdés az, hogy az okságot szövegtani (nyelvilleg reprezentált) formájában folyamatnak vagy szerkezetnek tekintjük-e. A kérdést több szempontból is érdemes föltenni. Egyrészt a kognitív nyelvészeti megközelítések a két szempontot világosan megkülönböztetik, de nem azért, hogy az egyiket vagy másikat kizárják a nyelvreírásból, hanem éppen azért, hogy mindkettőt bevonják abba (vö. SCHWARZ: 1992.). A szerkezet olyan mentális modell, amely a beszédhelyzetben elhelyezett szöveg nyelvi és nem nyelvi összetevőit statikus, pontszerű entitások struktúrájaként írja le, az itteni magyarázatban nem annyira a formális, hanem inkább az értelemképző szerep szempontjából (a modell kategóriáját itt különösebb specifikáció nélkül alkalmazzuk mint reprezentációs konstrukciót, hasonlóan JOHNSON-LAIRD: 1983-hoz). A szöveg értelemszerkezete a szöveg létrehozása és megértése folyamatában, annak befejeződésével jön létre a beszélőben vagy hallgatóban mint mentális modell. A művelet az a mentális folyamat, amely ezeket a struktúrákat létrehozza a szövegalkotásban vagy a szövegmegértésben, folyamatszerű, dinamikus jellegükben is felismeri. Maga a szerkezet persze műveletekkel aktiválható például az emlékezetből, tehát szerkezet és művelet szoros egységet alkot, szétválasztásuk módszertani szükségesség.

Másrészt az ok-okozati viszony kínálja a két megközelítés összekapcsolt bemutatását. Műveletként az ok-okozati viszony a fenti, RUDOLPH (1996)-féle meghatározás módosításával a következőképpen jellemezhető (ahol A az ok, B az okozat):

- (1) B értelmi egység (nyelvi kijelentés formájában) következményként szükségszerűen kapcsolódik A értelmi egységhez mint okhoz ok-okozati lánc vagy logikai / empirikus szükségszerűség alapján A – B sorrendben;
- (2) A értelmi egység mint ok (nyelvi kijelentés formájában) magyarázatként szükségszerűen kapcsolódik B értelmi egységhez mint okhoz ok-okozati lánc vagy logikai / empirikus szükségszerűség alapján B – A sorrendben.

Az ok-okozati viszony nyelvi reprezentációja, kidolgozása szükségszerűen csak bizonyos fokú szekvencialitással lehetséges, amely valójában nem ikonikusan leképezi, hanem megvalósítja a művelet(ek)et.

Az (1) változatban az okozat profilálódik, tehát az okozat kerül előtérbe, kiemelt szövegtopik helyzetbe, a (2) változatban az ok profilálódik szövegszinten. Kérdés, hogy a kétféle műveletnek azonos mentális modell, szerkezet felel-e meg, vagy nem, tehát fölcserélhető-e ok és okozat, hiszen az (1) és (2) változatban a kettejük közötti viszony lényegében nem változott, csupán a sorrendi változatból eredő előtérbe helyezés. Mivel itt a látszat ellenére nem a generatív elmélet mély (vagy mögöttes) és felszíni szerkezete közötti különbségről van szó, hanem egy fogalmi szerkezet (ok-okozat) nyelvi reprezentációjáról, kidolgozásáról (az elaborációra lásd LANGACKER: 1987., 1991.), azt fölté-

telezzük, hogy a fölvetett kérdésre igenlő a válasz azzal a megszorítással, hogy az aktuális reprezentációban a viszonyon belüli profilálódás megtörténik, tehát jelölődik.

Vagyis a Petőfi-vers jelzett ok-okozati viszonyának például a következő parafrázisai lehetségesek (a vers első sora jelentésének két lehetséges bennfoglalása alapján):

- (1) a) Nem sülyyed az emberiség, mert erkölcsileg jó.
b) Az emberiség erkölcsileg jó, ennek következtében nem sülyyed.
- (2) a) Nem sülyyed az emberiség, mert erkölcsileg elérte a mélypontot.
b) Az emberiség erkölcsileg elérte a mélypontot, ennek következtében nem sülyyed.

Mindkét parafrázis (kifejtő megfogalmazás) két sorrendi változatában közös jellemzők mutathatók ki.

(a) Mindegyiknek azonos a legkiemelkedőbb (humán) cselekvője, az *emberiség*, tehát ez a legfőbb referenciapont (erre lásd LANGACKER: 1999.). Megjegyzés: a szemantikai szerepek rendszerében az *emberiség* nem minősíthető a fenti parafrázisokban egyszerűen ágensnek, hanem inkább átélőnek. Azonban az átélő szerep egy bennfoglalt ágens szerep következménye, vagyis az *emberiség* az okozatban átélő, az okban ágens.

(b) Mképp fentebb általánosan megfogalmaztuk, az ok-okozati viszony nem változott meg a sorrendi cserével, ellenben a profilált (előtérbe került) fogalmi összetevő helyet cserélt: vagy a nem sülyyed, vagy az erkölcsileg jó / elérte a mélypontot profilálódik.

(c) A mondatok közötti mellérendelő szövegtani kapcsolat alapvetően az ígék szemantikai kapcsolatára épül (vö. LANGACKER: 1991. 417 kk.), illetve a magyar nyelvben a névszói állítmányra is (az (a) és (b) pontban jelzettek ezért lehetségesek).

(d) A kétféle profilálódási lehetőség versbeli együttes érvényesülése adja a Petőfi-vers poétikai feszültségét.

Úgy vélem tehát, hogy a Petőfi-vers ok-okozati sorrendje nem véletlen, éppen összetett poétikai fogás eredménye, tehát megokolt sorrenddel van dolga az olvasónak, azonban nem pusztán előre vetett következtetéstől van szó, hanem összetettebb szövegtani jelenségről.

Mielőtt a jelzett összetettséget, illetve a (d) pontban megfogalmazott és BÉKÉSI IMRE által is fölvetett kérdés egy további lehetséges magyarázatát röviden vázolnám, érdemes kitérni a vers irodalomtörténeti magyarázatának egy klasszikus változatára, amely meglehetősen pontossággal alátámasztja BÉKÉSI IMRE okfejtését és talán a kiegészítő megjegyzéseket is.

HORVÁTH JÁNOS Petőfi-monográfiája (HORVÁTH: 1926. 188 kk.) a *Felhők* ciklusról (melynek az itt tárgyalt vers is darabja) összefoglalóan azt írja, hogy e ciklus versei különböznek a daltól (például a tudatosságban, amellyel a közönségre, azaz az olvasó befogadói folyamataira épít), szerkezetük az epigrammáéra hasonlít, amelyben a kidolgozott tétel hirtelen váltással új értelmezést kap, és ezzel az eljárással általában valamilyen borúlátó gondolatot emel(tet) ki. Majd az itt tárgyalt verssel kapcsolatban HORVÁTH is az elvárás és a rá adott másféle válasz közötti ellentétet emeli ki.

A következő fölmerülő kérdés az eddigiek következményeként is az, hogy honnan származik a vers szövegében az említett elvárás (és annak ellentéte)?

Az eddig vázolt jellemzők alapján a Petőfi-vers első sorának (első mondatának) igéje játszik központi szerepet, méghozzá az elvárás és a rá következő tényleges szövegbeli folytatás jelentéstani feszültségében. A *süllyed* ige metaforikus jelentésében egy alapvető fogalmi metafora érvényesül (a fogalmi metaforára lásd például LAKOFF – JOHNSON: 1980.; KÖVECSES: 1998.). Tehát egy olyan metafora, amely önmagában ritkán kap nyelvi kifejtést, de amelyre számos metaforikus nyelvi kifejezés alapozódik. Ez a fogalmi metafora(pár) a következő: A FENT JÓ, A LENT ROSSZ. Ez a fogalmi metafora a térbeli (azon belül a vertikális) tájékozódással függ össze: valami valahol elhelyezkedik a térben, ahol az adott entitás előtérben áll, a háttér pedig a tér maga, és a kettő a profil – alap kettősségben atemporális relációt hoz létre. A fogalmi metaforák alapja az, hogy a nyelvi jelentés és a világról való tudás között alapvető (analógiás) kapcsolat van. A fogalmi metaforában az elvont fogalmakat konkrét fogalmak kifejezéseivel értjük meg. A metafora alapja a leképezés két jelentésmátrix, vagyis két konceptuális alapú szemantikai szerkezet között. A fogalmi leképezés a forrástartomány konceptuális tartományának ontológiája és a céltartomány konceptuális tartományának ontológiája között történik meg. Ezáltal a forrástartománnyal kapcsolatos tudás a céltartománnyal kapcsolatos tudásra képeződik le. A metaforikus leképezés eredendően a mindennapi tapasztalatra épül (történetileg és az egyedfejlődésben is a térbeli vizuális érzékelésre, amelynek így kiindulópontja az emberi test). A LAKOFF-féle topológiai invarianciahipotézis szerint a metaforák megőrzik képi séma (image schema) szerkezetüket (a képi séma térbeli reprezentáció), azaz ösvény ösvényre képeződik le (*eszébe jut*), tartály tartályra (*szétfeti a dűh*), erő erőre, kapcsolat kapcsolatra.

A *süllyed* ige „konkrét” jelentése a kognitív szemantika elmélete szerint a következő: egy entitás (dolog, a trajektor) valamely anyagban (többnyire folyadékban vagy gázban, a levegőben) vertikálisan lefelé mozog, méghozzá prototipikusan passzívan (mindig a földi tömegvonzás körülményei között). Ez a mozgás mindig valamihez képest történik meg. Tehát az az anyag, amelyben a süllyedés megtörténik, azáltal válik szemantikailag viszonyítási közeggé vagy ponttá (ez a landmark a kognitív szemantikában), hogy önmaga térbeli jellemzőit tartalmazza: a süllyedés olyan háromdimenziós tér formáját mutató anyagban történik, amely vertikálisan körül van határolva: van felső és alsó vége. Ebben a térben a prototipikus süllyedés a körülhatárolt vertikális skála középső tartományában történik: már bent van az illető anyagban, de még nem az alján. Ennek megfelelően a *süllyed* ige prototipikus jelentésében azt tartalmazza, hogy a süllyedő entitás alatt van még tér. A Petőfi-versben ezt a szemantikai összetevőt egyértelműsíti a vers első mondatának folyamatos aspektusa (ugyanis a pusztá igéhez semmiféle térkijelölő elem, például igekötő, névutó nem járul, amely egyébként a térbeli végpont mellett az időbelit is kijelölné).

A Petőfi-versben a *süllyed* ige nyilvánvalóan alanyától válik metaforikussá az első olvasatban. Ekképp aktiválódik az említett fogalmi metafora: A FENT JÓ, A LENT ROSSZ. Vagyis ami lejjebb süllyed, az veszít értékéből, ami fölemelkedik, értékessé válik. Erre a magyar nyelvben is számos metaforikus kifejezés található: *mélyebbre már nem tud süllyedni, társadalmi felemelkedés, nagyot esett a szememben, az árak estek/emelkedtek* stb. A Petőfi-vers első sorára tehát többek között a következők jellemzőek: a folyamatos aspektusú mondat tagadó formában is azt konceptualizálja az elől álló igében, hogy a süllyedés vertikálisan folytatható vagy elkezdhető lenne, tehát a süllyedni képes entitás (itt az emberiség) alatt még van tér, vagyis az emberiség érték tekintetében nem a mély-

ponton van. Ugyanakkor ez az első mondat az alany komment pozíciójú bevezetésével szemantikai kölcsönhatásba hozza a süllyedés és az emberiség fogalmi sémáját (a kettőről való összetett tudást, szintén prototipikus formában), és ezáltal a mondat (a sor) végére az értelmezési lehetőséget nyitottá teszi: a mondat elején a tagadásból és a fogalmi metaforából eredően a pozitív értelmezés nyilvánvaló az olvasó számára, a mondat végére ez kérdésessé válik, mert a negatív értelmezés lehetőségét is felveti. A következő (második) mondat azután mindezt egyértelműsíti, a stílushatást teljessé téve. Az egyértelműsítés egyébként nem csupán a második mondat deiktikussá tett *gonosz* melléknévéből ered, hanem a mondat igéjének igeidejéből is, amely az első mondat folyamatos aspektusát igen rövid szövegbeli távolságon belül befejezetté változtatja, és ezáltal a süllyedés térbeli és ekképp értékbeli végpontját, mélypontját is mint elért helyzetet rögzíti.

Tehát egy rövid kognitív jelentéstani elemzés alapján azt lehet állítani Petőfi itt tárgyalt verséről, hogy kétségtelenül az okozattal kezdődik a vers, de az ok, illetve az okozat tényleges jelentése az első sorban homályban marad, pontosabban késleltetődik a befogadás folyamatában. Ezért úgy vélem, hogy a következtetés egyrészt valóban „előre vetett” helyzetben van a szövegben, másrészt viszont az értelmezésnek a szemantikailag prototipikusan megalapozott elvárásával szembeni végső eredménye miatt ez az előre vetettség az első sorban még nem nyilvánvaló. Tehát egy kijelentés fogalmazódik meg, amelynek indokoltsága az ige jelentéséből következik, de ez a következtetés az ellenkezőjébe fordul. Ezért a vers első mondata legalább annyira pusztán kijelentés, amely indoklását (az okot) várja, mint előre vetett következtetés, amely „elől” mintegy hiányzik a kiváltó ok. Ez a kettősség természetesen egy szuverén poétikai eljárás eredménye.

Irodalomjegyzék

BÉKÉSI IMRE:

- 1986. *A gondolkodás grammatikája*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- 2001. Az előre vetett következtetés (Petőfi Sándor: Nem süllyed az emberiség). In: *Osztatlan filológia. Nyelvészeti-irodalmi tanulmányok*. Tiszatáj-könyvek. Szeged, 251–255.

HORVÁTH JÁNOS:

- 1926. *Petőfi Sándor*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

JOHNSON-LAIRD, PHILIP N.:

- 1983. *Mental models*. Cambridge University Press, Cambridge.

KÖVECSES ZOLTÁN:

- 1998. A metafora a kognitív nyelvészetben. In: Pléh Cs., Győri M. (szerk.): *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*, Pólya Kiadó, 50–82.

LAKOFFE, GEORGE, JOHNSON, MARK:

- 1980. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press.

LANGACKER, RONALD W.:

- 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I*. Stanford, California.
- 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford, California.
- 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter.

RUDOLPH, ELISABETH:

1996. *Contrast. Adversative and Concessive Relations and their Expressions in English, German, Spanish, Portuguese on Sentence and Text Level.* Walter de Gruyter. Berlin, New York.

SCHWARZ, MONIKA:

1992. *Einführung in die Kognitive Linguistik.* Francke Tübingen.

EÖRY VILMA

A *Felhők* ciklus „problémafelvető intellektuális gondolati lírá”-jának (BÉKÉSI idézi KERÉNYITŐL) modernsége talán még ma sem eléggé nyilvánvaló. A gondolati mélység logikai szerkezetét, ennek „csavarait” mutatja be BÉKÉSI az elemzett versben. Hozzászólásomat három kérdés köré csoportosítottam.

1. A *vers lehetséges logikai értelmezése.* A vers első sorának logikai szerepe a jelentésszerkezet értelmezésének fő kérdése. BÉKÉSI IMRE már a címben is előre vetett következtetésnek tartja, a vers többi részét pedig az é mondatban levő, implicit negatív vélekedés bizonyításának, tulajdonképpen a negatív jelentés melletti érvelésnek. Ez így, bár jól jelzi a versben levő többszörös logikai csavart, csak egy lehetséges értelmezés. Nem látom akadályát annak, hogy kissé egyszerűbben szemléljük a vers logikai szerkezetét. Eszerint az első mondat nem előre vetett következtetés, hanem egy kétértelmű tételmondat, amelynek tartalmát a vers második része *magyarázza*, magyarázó tehát a viszony az első sor és a vers további része között. Ez logikailag (természetesen) éppen fordítottja a következtetésnek, csakhogy a vers gondolati sorrendje éppen emellett, a második rész magyarázat volta mellett szól. Ezt támasztja alá a harmadik mondat *Hisz* kezdő magyarázó kötőszava is, és az is, hogy a második mondat elején is ez a (vagy esetleg más: *tudniillik, ugyanis, hiszen*) magyarázó kötőszó tehető ki az értelemnek megfelelően. Más kérdés, hogy a kötőszó hiánya a 2., esetleg a 3. sor (mondat, illetve tagmondat) elején éppen azt a tartalmi bizonytalanságban tartást erősíti, nyújtja, amelyet a kétértelmű tételmondat implicite tartalmaz.

A tételmondat aktuális tagolása szerint a tagadó állítmányon van a hangsúly. A hangsúlyos *Nem süllyed* tartalmazza a kétértelműséget, kétféle folytatás rejlik benne: 1. *hanem emelkedik*, 2. *hiszen már nincs hová*. A szarkasztikus versre jellemző, hogy a vers második része a második, kevésbé várható és negatív jelentésű folytatást fejt ki (ez a kiegészítés még formailag is megfelel a magyarázó konstrukciónak).

2. A *szarkazmus és a szerkezetforma mint a ciklus jellemzője.* A szarkazmus mint közlési attitűd általában jellemző az egész *Felhők* ciklusra. A hatvanhat vers azonban nem egyformán szarkasztikus. Valószínűnek látszik, hogy többek között a *poentírozás* technikája erősíti szarkazmussá a negatív szemléletű versek egy részének attitűdjét. Minél meglepőbb, váratlanabb a poén, annál szarkasztikusabb a vers. Az előadásban elemzett *Nem süllyed az emberiség!* és a *Voltak fejedelmek ...* című versek mindegyike erősen poentírozott: az elsőben az első sor (*Nem süllyed az emberiség*), a másodikban az utolsó két sor (*De nem! Hisz örök átka nemzetének / Sötét oszlopként rajta nehezül*) adja a csattanót. Vannak azonban a ciklusnak kevésbé poentírozott, „szelídebb” darabjai is, mint például *A szeretném itt hagyni...* kezdetű:

Szeretném itt hagyni a fényes világot,
 A mellyen olly sok sötét foltot látok.
 Szeretnék rengetegbe menni,
 A hol nem lenne senki, senki!
 Ott hallgatnám a lombok suttogását,
 Ott hallgatnám a patakok zugását
 És a madárnak énekét,
 S nézném a felhők vándorseregét,
 Nézném a nap jöttét és lementét...
Míg végre magam is lemennék.

A verset annak illusztrálására idéztem elsősorban, hogy a szarkazmus mellett egy szelídebben gúnyos közlési attitűd is képviselve van a ciklusban.

De nemcsak a közlési attitűddel, hanem a ciklus darabjainak kompozícióival is összefüggésben van a poentírozás. A versek többségének a meglepő, sőt sokszor megdöbbentő csúcspont a végén van. Az előadásban elemzett vers azonban azt a formát képviseli, amikor a poén elől van, s a BÉKÉSI IMRE által felrajzolt logikai struktúra utólag világítja meg a poén poén voltát.

3. *A Petőfi-lexikográfia a zaboláztassék kapcsán.* Az előadó jegyzetben külön is kitér a *zaboláztassék* igealak erőteljes jelentésére, és idézi az *Isten csodája* című vers *zabla*-metaforáját. A Petőfi-szótár az idézetten kívül kínál még más példát is az életműből a *zabla* metaforikus-szimbolikus jelentésére. Idézzünk itt csupán kettőt, elsősorban annak jelzésére, hogy éppen Petőfi esetében milyen remek lehetőségünk van egy-egy motívum szerepének feltérképezésére.

... egy ember nem a világ,
 De ezer és ezer van, a ki
 A *zablán* tépelődve rág.

(Megint beszélünk, csak beszélünk... Petőfi Sándor összes művei 1–7. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951–1964. 3. 48)

... ezen ... emberi alakba öltözött ördög a *zabla*, melly szájadat vérzi, mellyen féken tartanak, oh hazám, te szabadságra termett dicső mén!... Nem a *zablát* kell eltörni, hanem a kezét elvágni, melly azt fogja. Csak hogy e *zablát* ezer kéz tartja!

(Drámatörredék. 4. 214)

KABÁN ANNAMÁRIA

A vers az 1845 novembere és 1846 márciusa között keletkezett *Felhők* című ciklus darabja. A versciklus HORVÁTH JÁNOS szerint „(...) az ún. gondolati költészet körébe tartozik (...), de tartalma nem gondolatok, csak ötletek; világnézete nem filozófia, csak a rosszkedv fekete szemüvege; líraisága nem a gondolatképződés érzelmi kísérete, csak szeszély: egy pontra lehorgonyzott gyűlölet, ha emberről és világról, önemésztő mogorvaság, ha magáról beszél (...)” (HORVÁTH: 1922. 187).

A ciklusban külön vonulatot alkotnak azok a rövid versek, amelyekben a költő az ember hibáiról, hitvány mivoltáról, gonoszságáról ír. Ezek közül való a *Nem süllyed az emberiség...* kezdetű verse is, amely alapvetően egy vallásfilozófiai tétel kifejtése. A vers jelentése azonban csak többszöri olvasással tárul fel.

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy a vers nyelvi szerkesztettsége, arányai, logikai tagolása, verstani, akusztikai sajátosságai hogyan alakítják, alakíthatják a befogadást.

A költemény első sora önmagában egy sor asszociációt indít el az olvasóban:

Nem süllyed az emberiség!

Felkiáltó, tagadó mondat, amelynek fókuszában a főhangsúlyt mind a tagadószó, mind pedig az ige viselheti. Természetesen a két lehetőség eleve két szemantikai töltetű. Ha a főhangsúlyt a *süllyed* igére helyezzük, a mondat szembeállítást implikál, azaz egy ellentétes jelentésű hangsúlyos ígét tartalmazó, ellentétes kapcsolású mondatot vonz:

Nem süllyed az emberiség!

hanem Emelkedik / egy szinten van stb.

Ha viszont a hangsúly a tagadósóra kerül, nem ellentétes, hanem magyarázó kapcsolást implikál:

Nem süllyed az emberiség!

ugyanis...

Petőfi ez utóbbival folytatja a verset:

Nem süllyed az emberiség!

[ugyanis]

Ilyen gonosz vala rég...

Azaz nem süllyed az emberiség, ugyanis olyan mélyen van már régóta, hogy nincsen hová süllyednie. Az első sor többértelműségét a költő hangsúlyozottan egyértelműsíti azáltal, hogy anaforikusan megismétli az *ilyen gonosz* jelzős szintagmát a következő sor elején:

Ilyen gonosz már kezdet óta...

A második és harmadik sor hasonló logikai tagolású mondatot tartalmaz. Mindkétben az *ilyen gonosz* jelzős szintagma viseli a főhangsúlyt, ezzel is fokozva ennek egyértelműsítő szerepét. Az elsőben tehát az összetett állítmány jelzővel bővített névszói része, a másodikban a jelzővel bővített névszói állítmány a hangsúlyos. Mindkét mondat időhatározóval folytatódik: *rég*, illetve: *kezdet óta*. A két időhatározó közötti szemanti-

kai különbségnek önmagában is fokozó, időtágító szerepe van, de ezt nyomatékosítja a *kezdet óta* hangsúlyosabb mondattani pozíciója, illetőleg az a tény, hogy a negatív arany metszés (3+5) határán áll. Ezáltal a kijelentés egyrészt az időtlenségbe emelkedik, másrészt pedig intertextuálisan a bibliai tereméstörténetet asszociálja.

A negatív arany metszés 3+5 arányban szerkezetileg is két részre tagolja a költeményt. A tagolást a három pont is megerősíti.

A második szerkezeti egység szintén magyarázó viszonyban áll az előtte lévő résszel, tehát a költemény kétszeres magyarázatra épül.

Hisz különben *nem* kellett vóna
Százféle mesét,
Eget, isteneket,
Pokolt és ördögöket
Gondolni ki, hogy *zaboláztassék*.

A második magyarázat egy le nem írt feltételes mondatot is magában rejt: Hiszen különben [ha nem lenne ilyen gonosz már kezdet óta] nem kellett volna... Ez a magyarázó mondat négy és fél sorra duzzad, amelynek a logikai szerkezetében a tagadósón van a főhangsúly, de a *Százféle mesét* szintagma és az azt részletező enumeráció szintén hangsúlyossá válik azáltal, hogy az igekötő hangsúlytalan helyre, a főnévi igenév utáni pozícióba kerül. Az enumeráció hangsúlyos volta is erősíti a vers intertextuális utalását a mitológiai kezdetekre, és ezáltal a hit és a hitetlenség közötti ellentétet is érzékelteti. Az 5+3 arányú pozitív arany metszésnek szintén kiemelő szerepe van, ugyanis pontosan az 5. sort, a *Százféle mesét* nyomatékosítja.

A vers rím- és ritmusszerkezete szépen simul a tartalomhoz. Páros rímek után ölelkező rímet találunk, mégpedig úgy, hogy az ölelkező rímnek a vers első páros rímével azonos első rímhívója kiemeli a *mesét* szót, amelyre a felelő rím távoliként válaszol, miáltal feszültség keletkezik, és ez csak az utolsó sor rímével oldódik, amely szintén lezár, „zaboláz”: *aabbacca*.

A vers ritmusa anapesztusi és jambusi. Az *a* rímes sorok vége anapesztusban cseng ki, az utolsó sorban viszont egy spondeus, két anapesztus és a sorzárlatban jambusnak érzékelhető spondeus található. A szökellő anapesztusok ritmusát tehát visszafogja az utolsó láb jambikus-spondaikus jellege, ami szintén zabolázó funkciójú.

Irodalomjegyzék

BÉKÉSI IMRE:

2001. *Osztatlan filológia. Nyelvészeti-irodalmi tanulmányok*. Szeged, Tiszatáj.

HORVÁTH JÁNOS:

1922. *Petőfi Sándor*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság.

GÁSPÁRI LÁSZLÓ

A szerkezet elméleti-esztétikai „feltételeit” elsőként ARISZTOTELÉSZ művei kodifikálják. Mivel az antik drámaelméletben a bonyodalom (tézis) és a megoldás (antitézis), a

szónoki beszédben pedig a tétel és bizonyítása a kötelező részek, a belőlük kifejlő kanonikus szerkezet, a bevezetés–tárgyalás–befejezés alapsémája az argumentáció által motivált struktúra. Így a műalkotás kompozíciója – bármely válfajában – az inventio és az elocutio fontossága szerint az érvelésnek-meggyőzésnek rendelődik alá. Mindennek a lírába való áttünése – mint tétel–érvelés–következtetés – a klasszikus szerkezet sajátos adaptációja. Ugyanakkor a tétel–érvelés–következtetés a líra okságaként enthimematikus érvelés, mely összefonódva a líra elsődleges szerkezetével retorizált értékalakzatokká transzformálja azt.

Ez a retorizált értékalakzat egyfelől gyengén vagy erősen pragmatikus jellegű. Gyengén pragmatikus az adjekciós enthimema például a klasszicizmus oktató célzatú költészetében (vö. Berzsenyi: *A magyarokhoz*), a meggyőző-részletező szándék ugyanis kisebb logikai ugrásokat tételez, a teljes szillogizmus és az enthimema között a megtehető szellemi út rövidebb. Erősen pragmatikus a detrakciós enthimema, a befelé mélyülő hiányos szillogizmus (formái a redukció különféle fokozatain egészen az egysoros enthimemáig terjednek).

Másfelől a líra retorizált szerkezetei – explicit vagy implicit retorikai tagoltságban – a tétel–érvelés–következtetés természetes vagy attól eltérő sorrendjében rejlenek. (Explicitnek tekintjük a szerkezetet akkor, amikor a tétel–érvelés–következtetés nyilvánvaló.) A „Letésem a lantot” például klasszikus menetű következtetés, míg a „Kertben” már megszegi a hagyományos sorrendet: a részletezés–érvelés megelőzi a következtetést, és a következtetés mögé kerül a tétel.

Bár az érvelést a műfajok olykor megköthetik, például a könyörgés gesztusát tartalmazó himnusz a könyörgés–indoklás–könyörgés szerkezettel, vagy az epigrammatikus és a didaktikus líra műfajai, mégis az enthimematikus struktúrát a költő – éppen a műfajokat vegyítő, ötvöző lehetőségként – ezeken belül is szabadon kezelheti. Ezt teszi Petőfi a „Nem süllyed az emberiség!”-ben, mely szentencia, epigramma és töredék együtt. A „Nem süllyed az emberiség!” erősen pragmatikus és implicit retorikai tagoltságú struktúra (voltaképpen két transzmutációs enthimema egysége), melyben az előre vetett következtetés „az ellenkező irányból” bevezetett érveléssel (és a második, belső megokolás által is) implikálja önnön kiinduló tételét.

Más aspektusból azt is mondhatnánk, hogy itt egy prototipikus konstrukciótípus retorizált változatát hívja elő, rendeli magához a közlési attitűd, a költői szándék.

NAGY L. JÁNOS

A versszövegek értelmezésében gyakori jelenség, hogy a tartalmi komponens uralkodik a formai fölött: ebből a szempontból Weöres Sándor doktori értekezésének nevezetes megállapítására hivatkozunk: „*A vers tartalmilag fogalmi, formailag auditív jelenség.*” (A vers születése.)

BÉKÉSI IMRE elemzésében a hangzás / hangoztatás nem áll a középpontban. A gondolatmenet második részében a szerző a választott Petőfi-kompozícióhoz asszociálja a *Felhők* ciklusból a LXI. darabot (*Voltak fejedelmek*), éppen verstani érveket érvényesítve.

1. Az alábbiakban tekintsük át a *Nem süllyed az emberiség* ... metrikai-ritmikai szerkezetét és hangzáseszközeit. A bal oldalon a verssorok állnak (’ jellel jelöltük a szakasz-

hangsúlyokat), utánuk a rövid-hosszú szótagok rendjét, a következő oszlopokban a rímetek, ez után a hím- vagy nőrímekeket, végül a szótagszámot tüntettük föl.

Nem sűlyed az emberiség...

'Nem sűlyed az 'emberiség!	- - - - -	a	h	8
'Ilyen gonosz vala 'rég,	- - - - -	a	h	7
'Ilyen gonosz már 'kezdet óta ...	- - - - -	b	n	9
Hisz 'különben 'nem kellett vóna	- - - - -	b	n	9
'Százféle 'mesét,	- - - - -	c	h	5
'Eget, 'isteneket,	- - - - -	d	h	6
'Pokolt és 'ördögöket	- - - - -	d	h	7
'Gondolni ki, hogy 'zaboláztassék.	- - - - -	c	h	10

Petőfi Sándor: *Felhők*, XXXVIII.

A rövid és a hosszú szótagok rendjében a megfigyelő a szótagszám, a rímelés és a sor felépítése között fedezhet föl összefüggéseket. Nem véletlen, hogy a páros rímek sorraiban ugyanolyan típusú rímeket találunk: az egyetlen nőrim-pár a harmadik és negyedik sorban van, a többiben hímrímek vannak. A szótagszám a rímelő sorokban megegyezik vagy rokon, kivéve az utolsó sort és párját, az ötödiket. (Az ötödik és hatodik sor ritmikailag azonos hosszúságú: a kezdő hosszú szótagnak megfelel a következő indítás két rövid szótagja: *Száz- : Eget.*) A növekvő szótagszámú 5-6-7. sorban a fől sorolás készíti elő a késleltetett, enjambement-nal eltagolt-összekötött infinitívuszt.

A sorok fölépítésében egyaránt fontosnak vélem az élőbeszéd szakaszhangsúlyait és a metrikus súlyokat. Az indításban a tagadószó az egyébként szimmetrikus sor előtt áll. A sor hosszúsága miatt föltételezek az *emberiség* szó elején mellékhangsúlyt. A folytatás tiszta jambusai a lexikai anyag ismétlődése miatt emelik ki a második-harmadik sorban az *Ilyen gonosz* frázist. Az eltérés a *rég* és a *kezdet óta* ikonikus fokozását hozza: a hímrim nőrimre vált, az anapesztusz helyén két troheusz áll. A negyedik sor súlytalanul indul, s ezt követően a hosszú szótagok a tagadással és a népnyelvi *vóna* alakkal együtt jutnak el a troheusz nőriméhez: itt a tördelésben elválnak az ige a fől sorolásban következő akkuzatívusztól. A fől sorolt tárgyak metrikája a chorijambust ismétli: ebből az *Eget* rövid és a *Pokolt* jambikus szótagjai válnak ki. (A hatodik sort két anapesztusznak is fölfoghatjuk, s ugyanígy anapesztuszok ismétlődésének is a sorozatot.) Az egyes elemeket a fől sorolásban szakaszhangsúlyosaknak vélem: ezek a nyomatók a szóhatárokat is figyelembe véve inkább a chorijambus-fölfogás mellett szólnak.

A befejező sor áthajlása fontosnak mutatja az igező elválását. A *Gon-* szótag szakaszhangsúlya vetette föl azt az általánosabb kérdést, hogy az enjambement áthajló része mennyire nyer (relatív) önállóságot azzal, hogy új sorba kerül. A metrika is igényelte a fókusz utáni igező-áthelyezést: így alakul ki a spondeusz – anapesztusz – anapesztusz – spondeusz sor. Ebben – amint a szerző is kiemeli – a *zaboláztassék* az expresszivitása, hatásossága érdekében nyomatókat kap a megelőző, előkészítő *hogy* hosszú szótagja és a befejező szó végső hosszú szótagjai segítségével.

Az eddigi gondolatok után néhány kérdés fogalmazódik meg.

Van-e, általánosabban lehet-e a fenti versszövegnek hangzási / hangoztatási anyagában az alapvetően tartalmi-logikai természetűnek látott értelemegészt megváltoztató vagy módosító tényező? Mennyire fogadható el a szimultán verselés néhány fenti példája? Talán inkább a tiszta időmértékes hangzást érdemes fölvenni? Van-e a fenti példában a metrikai-ritmikai struktúrában olyan implicit komponens, mint amilyen a tagadó értelemrészlet a *kellott volna* feltételes múltjában?

B. PORKOLÁB JUDIT

BÉKÉSI IMRE tanár úr előadásához nehéz hozzátenni valamit is, hiszen tanulmánya, *Az előre vetett következtetésről* Petőfi Sándor: *Nem süllyed az emberiség!* versével kapcsolatban mind a gondolkodás logikája, mind a modern szövegyelvészet szempontjai alapján teljes. Néhány nagyon is egyszerű megjegyzést teszek az ő gondolatébresztő tanulmánya alapján. BODA I. KÁROLYAL ugyanis évek óta több írásunk is foglalkozik az irodalmi mű megközelítésének, befogadásának módszereivel.

A mostani előadás kapcsán fel lehet talán vetni, hogy a *Felhők* Petőfi-ciklus darabjainak létrejöttében milyen szerepe volt a költő olvasmányainak és műfordításainak. Szerepelhet-e egyáltalán a befogadásban mint fontos tényező, hogy milyen műveket olvashatott, fordított ebben az időben Petőfi Sándor. A költő életrajzi adatainak, költői világának és a ciklusban szereplő epigrammáknak összefüggésére már többen rámutattak, kérdés azonban, hogy olvasmányai, illetve műfordításai mennyiben járultak hozzá világfájdalmas hangulatának kialakulásához, és ezek felfoghatók-e külső kontextusként, a mű megközelítésének módozataiként.

Az előadásban hallottuk, hogy „az előre vetett következtetés meglehetősen általános építkezési mód” (idézet BÉKÉSI IMRE tanulmányából). Ezt a gondolatot figyelembe véve, továbbgyűrűztetve jutottak eszembe a következők: A mű keletkezésének idején vajon milyen irodalmi hatások érték Petőfit? Válasszunk ki ezekből néhányat, például a költő olvasmányait és műfordításait.

Egy nagyon rövid összevetés: Radnóti Miklós költészetét több éve értelmezzük. Nála megfigyeltük az összefüggéseket a versek és az olvasmányok, illetve műfordítások között, és ezek a szempontok sokban segítettek a versek háttérének feltérképezéséhez. Néhány példa: 1. lefordítja Vergilius IX. *eclogáját*, és átemeli költészetébe ezt a műfajt; 2. lefordítja W. von de Vogelweide *Óh jaj, hogy eltűnt minden* című versét, lehetséges, hogy az *Erőltetett menet* nibelungizált alexandrinja innen is eredeztethető; 3. Apollinaire kalligrammáinak fordítása nála is eredményez képverset; 4. kimutatható paraboláin La Fontaine imitációja is, és sorolhatnánk még számos példát.

Ezek alapján vetődött fel bennem Petőfi epigrammájának összefüggése olvasmányaival, műfordításaival. Ha alaposan utána nézünk, talán felhasználhatjuk a vers értelmezése közben kialakult következtetéseket az idézett mű befogadásához.

Petőfi 1842-ben Heinétől, Schillertől, Claudiustól, Matthissontól fordít. Ezzel szélesedik látóköre, de ezek a műfordítások most nem lényegesek a *Felhők* ciklushoz. Az viszont esetleg igen, hogy ez előtt a ciklus előtt fordítja Béranger-t. Shelley-t olvas és fordít: *A szökevények költeményének* alcíme Shelley után angolból, 1846. január. A *Nem süllyed az emberiség!* 1846. március 10. előtt keletkezett. Talán Petőfi többek között az

angol költőtől vehette át a tiltakozást minden emberi hitványság ellen. Lehet ez forrása az emberiség iránti gyűlöletének is.

Felvethető még e rövid hozzászólásban a byroni hatás, a versek írása közben erőt vehetett költőnkön a byroni spleen, hiszen tudott dolog, hogy Byront is olvasta.

Mindezek csupán egy rövid megjegyzéssel szerettek volna hozzájárulni BÉKÉSI IMRE gondolataihoz.

SZATHMÁRI ISTVÁN

1. Mint ismeretes, a szépirodalmi, különösen a költői szövegek nagymértékben implicitek (lásd BÉKÉSI: 1993. 163), feltétlen igénylik az interpretálást. KULCSÁR SZABÓ ERNŐ egyenesen ezt írja: „(...) interpretációk nélkül a szöveg nemcsak hogy nem képes megszólalni, de az értelmezői hozzáférés műveletei nélkül irodalmi szövegek valójában nem is létezhetnek.” (KULCSÁR SZABÓ: 1995. 9.) Az interpretálás és benne a stílselemzés tehát szükséges, de itt következik a nagy kérdés: hogyan?

Magam a funkcionális stilisztika felfogását tartva szem előtt, röviden, sémászerűen a következőképpen szoktam eljárni: először körvonalazzuk az elemzendő mű üzenetét (fő mondanivalóját, sugallatait), továbbá legjellemzőbb stílusvonását (ez utóbbi esetben valójában a HANKISS ELEMÉR által említett „formateremtő elvek”-ről van szó). Ezután meg kell állapítanunk a mű legfontosabb szövegszerkezeti és kohéziós sajátosságait. Majd az eddigiek fényében feltárjuk a mű egészét figyelembe véve az egyes akusztikai, szóképzeti, grammatikai, szövegtani, képi és extralingvális jelenségeknek a stílusértékeit, stilisztikai funkcióit. (Részletesebben lásd SZATHMÁRI: 1998. és 1999.)

Talán ezt az elemzésmodot alkalmazva hozzá tudok járulni valamivel BÉKÉSI IMRE sajátos, lényeglátó, logikai, gondolkodásgrammatikai megközelítésének még teljesebbé tételéhez.

2. BARTA JÁNOS, a kiváló irodalomtörténész joggal írta egy negyedszázaddal ezelőtt, hogy a magyar irodalomnak két költőforradalmára van: Petőfi és Ady (BARTA: 1975. 44–46). Ők radikálisan újat hoztak a költészetben, de nem véletlenül bejutottak a világirodalomba, és hathatósan beleszóltak irodalmi és köznyelvünk alakulásába is (lásd SZATHMÁRI: 1975. és 1978.).

Petőfi stílusában lényeges fordulatot hozott a „Felhők” ciklus, amelynek XXXVIII. darabja az elemzett „Nem süllyed az emberiség!” című vers. Mit jelentett ez a fordulat? A Petőfi-kutatók megállapítása szerint (lásd különösen KERÉNYI: 2000.; e tanulmány eredményeit az itt tárgyalandókkal kapcsolatban többször felhasználtam) az 1845. november 25. és 1846. március 10. között Szalkszentmártonban megszületett 66 rövid költemény, a „Felhők” ciklus a költő bizonyos válságba jutásának és ezzel együtt járó útkezesésének az eredménye. A válságot életrajzi mozzanatok (a Csapó Etelka és Mednyánszky Berta iránti szerelem kudarca, anyagi helyzetének bizonytalansága stb.), valamint – és főként – az erősödő kritikai támadások, barátainak az elfordulása, továbbá KERÉNYI FERENC kifejezésével (KERÉNYI: 2000. 43) „az irodalom szerveződésére is visszaható politikai polarizálódás” magyarázzák.

A jelzett válság hatására világfájdalom, ember- és világgűlölet vett erőt a költőn, úgy, ahogy 1845 januárjában „A világ és én” című költeményében írta:

Megvetésemnek és utálatomnak
Hitvány tárgya, ember a neved!

.....
Jól ismerlek, te nem érdemelsz mást,
Nem, mint megvetést s utálatot...
Szolgazsarnok! Vagy nyalod más talpát,
Avagy talpad mással nyalatod.

És hogy milyen lelkiállapotban volt a költő, arról a „Fejemben éj van...” kezdetű, 1846. március 10. előtt Szalkszentmártonban született verse tanúskodik:

Fejemben éj van, éjek éjjele,
S ez éj kísértetekkel van tele;
Agyamban egymást szülik a gondolatok,
S egymást tépik szét, mint vadállatok.

.....
Laktársam a kétségbeesés,
Szomszédom a megőrülés.

Továbbá – mint KERÉNYI FERENC rámutat – a szalkszentmártoni tájélmény sem a szabadság jelképe többé a költő számára, hanem a magányé, vagyis az elmagányosodás szintén hatalmába keríti.

3. Mindamellet a „Felhők”-korszak magával hozta a töprengést, bizonyos lényeges emberi és társadalmi problémák felvetését, továbbá valamiféle filozofikus, intellektuális líra létrejöttét, benne új, az eddigiektől elütő vagy más arányban alkalmazott stílusesszközökkel és új műfajjal.

Ez utóbbiról a következőt írja KERÉNYI FERENC idézett tanulmányában: „Petőfi új műfajt teremtett a gondolati lírában, vegyítve a gnóma, a szentencia, az epigramma, az exemplum hagyományát a töredék lehetőségével”, majd részletezi is Petőfi stílusújításait (lásd KERÉNYI: 2000. 45 kk.). Utal arra, hogy LUKÁCSY SÁNDOR nem alaptalanul méltatta a „Felhők” ciklusban az újító „avantgarde” Petőfit; hogy J. SOLTÉSZ KATALIN, valamint VAJDA ANDRÁS e ciklus formagazdagságról beszél, és hogy „ELEKFI LÁSZLÓ mondattani elemzése a racionális versmondatoknak az átlagosnál nagyobb arányával bizonyította a ciklus intellektuális jellegét.” Így jellemzi továbbá Petőfi „Felhők”-beli stílusát: általában bizonyos szaggatottság és tömörségre törekvés; közelebbről akkori szimbólumoknak, példázatoknak az „általános” síkjára való felemelése; új, merész képzettársítások; a hasonlat és a metafora döntő szerepe; a komplex képek megjelenése; a finom archaizálás; az ironia és a gúny gyakori alkalmazása; végül a jelzők kiiktatása; a kérdések, az ismétlés, a paralelizmus stb. új szerepe.

4. Mint a „Felhők” szinte minden darabjának, a „Nem sülyed az emberiség!” kezdetűnek is igen súlyos a mondanivalója, az üzenete: az emberiség kezdettől fogva gonosz, sehogyan se lehetett megzabolázni, s már lejjebb nem sülyedhet.

A vers szerkezetileg két részre osztható. Az első sor, az előre vetett következtetés, valójában az okozat az első kompozíciós egység, és az okot, a megokolást tartalmazó következő hét sor a második rész. (Elképzelhető lenne az első háromra és az utána jövő ötsorosra bontás is, én azonban az előző elgondolásnál maradok, mert így az okozat egységet alkot.)

Mi a vers fő stílussajátsága? Magam úgy szoktam tanítani, hogy a stílus lényege, célja: a hatni akarás, a kívánt hatás elérése. Nos, ha ez így van, akkor az elemzett vers szinte mintapéldája lehetne a stílusnak. Tudniillik céljának megfelelően szarkasztikus jellegű. Fő stílussajátsága tehát a szarkazmus mint stílusárnyalat, vagy ahogy BÉKÉSI IMRE utal rá: közlési attitűd. (A stílusárnyalatot egyébként így írtam körül: a stílusrétegeket átszövő hangnem, attitűd.)

Arra a kérdésre továbbá, hogy mi a versben a szövegszervező erő, azt válaszolhatjuk, hogy a jelzett konstrukciótípus és – azon belül, illetve azzal együtt – a szarkazmus.

A szarkazmus (a görög *szarkadzo* 'rág, harapdál' igéből) a gúny maró, szélsőséges, keserű formája. Közvetlen célja a – rendszerint – erkölcsi alapon álló megvetés vagy éppen nevetségessé tétel. Eszközei az elítélő, gyakran durva vagy tréfás szavak, kifejezések; a túlzások; az ellentét számos fajtája; az erős érzelmi hatást kiváltó képek, szóképek; valamint mondatformák stb. Egyébként valójában minden stilisztikai-retorikai eszköz, eljárást felhasznál célja érdekében.

A szarkazmus, a szarkasztikus stílus számára eleve kínálta magát a vers tárgya: a mérhetetlen emberi gonoszság és annak megvetése. A vers hatásának, többszörös meglepetést okozó hatásának legfőbb eszköze a többrendbeli ellentmondás, ellentét. Mindjárt az első mondat pontosan az ellenkezőjét jelenti a későbbiek fényében, mint amit első olvasáskor implikál. Aztán a „Nem süllyed az emberiség!” sort követően azt váránk, hogy: „hanem emelkedik” stb., de helyette – ellenkezőleg – ez áll: „Ilyen gonosz vala rég”, sőt a költő mintegy megerősítésként megtoldja a következővel: „Ilyen gonosz már kezdet óta ...”. Újabb ellentétet implikál a magyarázatbeli „Hisz különben nem kellett volna / Százféle mesét (...) Gondolni ki (...)”, tudniillik azt, hogy „úgy látszik, mégiscsak kellett”. Még tovább menve a „kellett” azt sugallná, hogy „az ég”, „az istenek”, „a pokol”, „az ördögök” és a velük is kapcsolatos „százféle mese” jobbulást, felemelkedést eredményezett, de – ellenkezőleg – csupán a „zabolázó”, azaz fékező szerepét játszotta.

5. A következő kérdés: hogyan „szolgálgják” a nyelvi-stilisztikai-retorikai eszközök a mondanivalót, illetve az azt hatásossá tevő szarkasztikus stílust?

(a) Viszonylag nagy a számuk a negatív jelentésű vagy ezek felé mutató szavaknak: *gonosz, pokol, ördög*. De távolabbról idevonható a *süllyed* (a kognitív szemlélet derítette ki, hogy a „felfelé irány, a fent” pozitív erkölcsi stb. értékeket, a „lefelé, lent” pedig negatívakat takar (lásd SZILÁGYI: 1996. 13–36); ezenkívül meg kell jegyeznünk, hogy ez az ige jelentésében sok mindent nyitva hagy: mihez képest és miben süllyed valami, meddig süllyedhet? stb. Idevonható továbbá a *kigondol* (mutathat tudniillik negatív irányba is: első jelentése ugyanis 'képzelt útján valamit létrehoz'). És idevonható a *zaboláz* is (a 'lovat zaboláz, fékez' jelentésből átvitt alakult ki a 'személyt, indulatot fékez, féken tart' értelem). Végül a *különben* szóra is utalhatunk, hiszen 'egyébként, ellenkező esetben, másként' jelentése is van; lásd ÉrtSz. Megemlítem még, mint sajátosat, az „ég”, az „istenek”, a „pokol” és az „ördögök” szó szimbólumszerű használatát.

(b) Bizonyos alaktani jelenségek részint jobban megvilágítják a kifejezendőt: „Ilyen gonosz vala rég”: a *vala* a múltban folyamatos cselekvést, történést fejez ki; *zabolázottság*: a szenvedő forma – találóan – azt jelzi, hogy nem az ágens a fontos, hanem maga a cselekvés. Részint a különös, a szokatlan felé mutatnak: *vóna* (népies stílusértékű); *Pokolt* (az ÉrtSz. csak a *poklot* változatot tünteti fel).

(c) Jól odaillik kezdetnek – és címnek is kiemelve – az első felkiáltó mondat. És az ellentétet megfelelően hangsúlyozza az utána következő kéttagú kijelentő mondat. Úgyszintén helyén van a magyarázó mellérendelés, a végén célhatározói mellékmondat.

(d) Mintha a súlyos mondanivalóval együtt járó szaggatottságot tükröznék a vers-tani jelenségek: a jambust, spondeust és anapestust tartalmazó, különböző hosszúságú (8, 7, 9, 9, 5, 6, 7, 10 szótagú) sorok; a páros és ölelkező rímek (aabbacca); az asszonán-cok. És talán legjobban az enjambement, amely az 5., 6., 7. sorban a tárgyakat külön so-rokba tördeli, kiemelve és egyben elválasztva őket alaptagjuktól („Gondolni ki”), továb-bá azzal is hangsúlyossá téve őket, hogy az igekötő a főnévi igenév utáni helyre kerül.

(e) Az alakzatok közül érthetően legjellemzőbb a már tárgyalt ellentét, valamint az egész szöveget átható túlzás. Szerepel aztán a szintén említett felkiáltás, továbbá a 4., 5., 6. sorbeli – kiemelt – felsorolás, továbbá a 2. és 3. sorbeli tagmondatok előtti kötőszó tu-datos elhagyása.

(f) Az úgynevezett extralingvális eszközök közül ki kell emelnünk a már jelzett sa-játos sortördelésen kívül a 3. sor végén szereplő három pontot, mint az elgondolkodás, töprengés jelét.

6. A „Nem sülyed az emberiség!” kezdetű vers is igazolja tehát mindazt, ami a „Felhők” ciklussal kapcsolatban eddig megállapított.

Irodalomjegyzék

BARTA JÁNOS:

1975. A Petőfi-élmény Arany János irodalomszemléletében. In: *Petőfi-mozaik*. Szerk.: PAÁL RÓZA és WÉBER ANTAL. Tankönyvkiadó, Budapest, é. n. 44–70.

BÉKÉSI IMRE:

1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*. Szeged.

KERÉNYI FERENC:

2000. Stilisztikai közelítések Petőfi Sándor „Felhők” ciklusához. In: *Petőfi, névtan, helyes-írás*. Szerk.: NAGY L. JÁNOS. Gyula, 43–53.

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ:

1995. *Történetiség, megértés, irodalom*. Universitas Kiadó, Budapest.

SZATHMÁRI ISTVÁN:

1975. Petőfi és irodalmi nyelvünk. In: *Petőfi-mozaik*. Szerk.: PAÁL RÓZA és WÉBER ANTAL. Tankönyvkiadó, Budapest, é. n. 219–233.
1978. Megjegyzések Ady stílusforradalmához. In: *Irodalomtörténeti Közlemények LXXX*. 464–470.
1998. Stíluselemzés és stílusirányzat. In: *Stilisztika és gyakorlat*. Szerk. SZATHMÁRI IST-VÁN, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 15–32.
1999. Van-e szükség stíluselemzésre? In: *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában*. Szerk.: V. RAISZ RÓZSA és H. VARGA GYULA. MNyTK. 212. Budapest, 57–66.

SZILÁGYI N. SÁNDOR

1996. *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár.

TANULMÁNYOK

---

1. KÉP ÉS SZÖVEG

Bevezetés

Ez a kötetrészt a verbális és képi összetevőből felépülő statikus multimediális szövegek tipológiájának kérdéseit tárgyaló írás után két tanulmányt tartalmaz. ORDASI PÉTER a „csodafiú-szarvas” téma különféle mediális feldolgozásához nyújt érdekes adalékokat, szemléltetve és elemezve azokat. GÉCZY JÁNOS írása a *Szemiotikai szövegtan* több kötetében is tárgyalt „kis herceg” tematikához kapcsolódik. A kis herceg „rózsá”-jához fűz történeti-tematikai megjegyzéseket.

A VERBÁLIS ÉS KÉPI ÖSSZETEVŐBŐL FELÉPÍTETT KOMMUNIKÁTUMOK TIPOLÓGIÁJÁHOZ

PETŐFI S. JÁNOS

E rövid írás célja egy olyan tipológia körvonalazása, amely egyrészt figyelembe veszi a szóban forgó komplex jeleknek mind jelölő (elsősorban vehikulum), mind jelölt (elsősorban relátum) összetevőjét, másrészt annak a kommunikációs szituációnak a jellegét, amelyben ezek a komplex jelek létrejönnek.

A verbális és képi összetevőből felépülő kommunikátumok a következő három főtípusba sorolhatók: (1) a kommunikátum alkotója annak verbális és képi összetevőből álló vehikulumában egy nem interpretatív úton létrejött relátumot juttat kifejezésre, (2) a kommunikátum alkotója egy általa befogadott verbális vagy képi vehikulumból hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot, (3) a kommunikátum alkotója két általa befogadott vehikulumból / vehikulumhalmazból (egy verbálisból és egy képiből) hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot.

A létrehozott vehikulumok típusának jelölésére a következő szimbólumokat alkalmazom:

‘Kp-vb’ típusú képi-verbális vehikulum: ebben a képi és a verbális összetevő egymástól elválaszthatatlan,

‘Kp&Vb’ típusú képi-verbális vehikulum: ebben a képi és a verbális összetevő egymástól elválasztható ugyan, de nem könnyen,

‘Kp+Vb’ típusú képi-verbális vehikulum: ebben a képi és a verbális összetevő egymástól elválasztható,

‘Kp←Vb’, illetőleg ‘Vb←Kp’ típusú vehikulum, azaz egy verbális vehikulumhoz hozzárendelt (nem annak alapján létrehozott) képi, illetőleg egy képhez hozzárendelt (nem annak alapján létrehozott) verbális vehikulum.

Vizsgáljuk meg most ezeknek a típusoknak az altípusait közelebbről.

1. Kiindulópont egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – r e l á t u m .

1.1. *A dva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum.* Az alkotó azt egy olyan [‘Kp-vb’ típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – azaz mind a verbális, mind magából a verbális materiából felépített képi – komponense az ő alkotása. A létrehozott vehikulumban a két komponens egymástól elválaszthatatlan, ennek következtében azok befogadása csak egyidejűleg történhet.

E típust képviselik bizonyos, a vizuális költészet körébe sorolható alkotások. Lásd például Apollinaire „A megsebzett galamb és a szökökút” című művét eredetiben és / vagy Radnóti Miklós fordításában, illetőleg a „Válogatás a 20. századi vizuális költészetből” című kötet egyes kompozícióit.

1.2. *A dva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum.* Az alkotó azt egy olyan [‘Kp&Vb’ típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – azaz mind a képi, mind a létrehozott vehikulumban azzal szervesen összeépített verbális – komponense az ő alkotása. A létrehozott vehikulumban a két komponens egymástól könnyen nem választható el, ennek következtében azok befogadása általában közel egyidejűleg történik.

E típust képviselik az olyan buborékszöveges alkotások (comics), amelyeknek mind verbális, mind képi vehikulum összetevőjét ugyanaz az alkotó hozza létre. Lásd például Zorád Ernő olyan „comics”-jait, amelyeknek szövegét is ő írta.

1.3. *A dva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum.* Az alkotó azt egy olyan [‘Kp+Vb’ típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – a létrehozott vehikulumban egymáshoz rendelt (több esetben egymással párhuzamosan felépített) verbális és képi – komponense az ő alkotása. A két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása mind közel egyidejűleg, mind egymástól teljesen elválasztva is megtörténhet.

E típust képviselik például Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című műve; valamint Wilhelm Busch jól ismert képtörténetei. (Ez utóbbiak egyikét lásd a *Multimédia II.* című kiadványban.)

2. Kiindulópont egy verbális vagy egy képi v e h i k u l u m .

Az ebbe a típusba sorolható kommunikátumok abban különböznek lényegesen az előző típusba sorolhatóktól, hogy vehikulumuk képi és verbális összetevője egymástól különböző szerzők alkotásai.

2.1. Kiindulópont egy v e r b á l i s v e h i k u l u m .

2.1.1. *A dva van egy verbális vehikulum.* Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan [‘Kp-vb’ típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek

képiségét a kiindulásul adott vehikulum verbális matériájából formálja meg. A létrehozott vehikulum két komponense egymástól elválaszthatatlan; ennek következtében azok befogadása csak egyidejűleg történhet.

E típust képviselik például azok a képversek, amelyeket alkotójuk egy tradicionális vers anyagából hozott létre. Lásd például néhány Shakespeare-szonett képverssé transzformált változatát a „William Shakespeare *Szonettek* Justus Pál fordításában” című kötetben. (A verbális komponens ezekben a változatokban ugyan elválasztható lenne a képtől, de az elválasztás után mindkét komponens teljes mértékben elvesztené funkcióját.)

2.1.2. *Adva van egy verbális vehikulum. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja és egy olyan ['Kp&Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikulummal attól könnyen nem elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól könnyen nem választható el, ennek következtében azok befogadása általában közel egyidejűleg történik.*

E típust képviselik például azok a buborékszöveges képtörténetek (comics), amelyeket alkotójuk egy adott verbális történet alapján hoz létre. Lásd például a Verő László által szerkesztett „Zorád Ernő” kötetben Heltai Jenő „Family hotel” című (verbális) művének Zorád Ernőtől származó képi-verbális feldolgozását.

2.1.3. *Adva van egy verbális vehikulum. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp+Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül is végbemehet.*

E típust képviselik azok az illusztrált szövegek, amelyek illusztrációit nem a verbális szöveg alkotója hozza létre. Lásd az illusztrált irodalmi szövegek (versek, elbeszélések, regények) nagy többségét.

2.1.4. *Adva van egy szöveg (egy verbális vehikulum). Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp← Vb' típusú] képet hoz létre, amelyet a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkot meg, de azt nem egyesíti egy vehikulumban a kiindulásul adottal. Minthogy ebben az esetben nem jön létre egy (képi és verbális összetevőből álló) komplex vehikulum, ennek következtében a verbális és képi elem befogadása általában egymástól függetlenül (és egymástól különálló befogadási térben) megy végbe.*

E típust képviselik a verbális szövegek által ihletett festmények. Lásd például a bibliai szövegek alapján létrehozott festményeket.

2.2. Kiindulópont egy kép (egy képi vehikulum).

2.2.1. *Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp-vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek verbális összetevőjét a kiindulásul adott képi vehikulum megjelenési formájába építi be, aminek következtében a létrehozott vehikulum két komponense egymástól elválaszthatatlanná válik. Minthogy ilyen módon a két komponens egymástól elválaszthatatlan, azok befogadása csak egyidejűleg mehet végbe.*

E típust képviselik például azok a képversek, amelyeket alkotójuk úgy hoz létre, hogy egy kép kontúrjait egy verbális szöveggel tölti ki. Lásd például Claus Bremer „Ga-

lamb” című alkotását, amelyben a galamb, a béke egyetemes szimbóluma, háborút dicsőítő szöveg elemeiből van megalkotva (lásd OLIVI – PETŐFI: 1998.).

2.2.2. *Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp&Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek verbális összetevőjét a kiindulásul adott kép (képi vehikulum) alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikullummal attól könnyen nem elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól könnyen nem választható el, azok befogadása általában közel egyidejűleg történik.*

E típust képviselik például azok a kreatív-produktív gyakorlatok céljára manipulált buborékszöveges képtörténetek (comics), amelyeknek csak a képi összetevőit kapják kézbe a gyakorlat végzői, a verbálisakat azok alapján nekik kell létrehozniuk.

2.2.3. *Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp+Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek verbális összetevőjét a kiindulásul adott képi vehikulum alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikullummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül mehet végbe.*

E típust képviselik például azok a kreatív-produktív gyakorlatok céljára manipulált Wilhelm Busch képtörténetek, amelyeknek csak a képi összetevőit kapják kézbe a gyakorlat végzői, a verbálisakat azok alapján nekik kell létrehozniuk.

2.2.4. *Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Vb ← Kp' típusú] verbális vehikulumot hoz létre, amelyet a kiindulásul adott kép (képi vehikulum) alapján formál meg, de azt nem egyesíti egy vehikulumban a kiindulásul adotttal. Minthogy ebben az esetben nem jön létre egy (képi és verbális összetevőből álló) komplex vehikulum, a verbális és képi elem befogadása általában egymástól függetlenül (és egymástól különálló befogadási térben) megy végbe.*

E típust képviselik többek között a festmények művészettörténeti interpretációi, valamint a festményekről írott versek. Ez utóbbiak példaként lásd Gyurkovits Tibor *Extázis* című művét, amelynek 107 verse mellett a verseket ihlető 107 kép reprodukciója is látható.

3. *Kiindulópont k é t olyan v e h i k u l u m , amelynek egyike verbális, másika képi.*

3.1. *Adva van egy v e r b á l i s vehikulum, valamint képek (képvehikulumok) egy tetszőleges halmaza. Egy komplex vehikulum létrehozója mindkettőt interpretálja, és egy olyan ['Vb+Kp' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a képek (képvehikulumok) halmazából a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján választja ki, és azt (vagy annak reprodukcióját) a kiindulásul adott verbális vehikullummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül történhet.*

E típus szemléltetéséül lásd például a „*Das Hohelied der Liebe*. Ausgelegt von Pin-kas Lapide. Mit Holzschnitten von HAP Grieshaber” című művet, amelyben az Énekek éneke szövegeinek illusztrálására Grieshaber özvegye férjének nem az Énekek énekéhez készült metszeteiből választott illusztrációkat.

3.2. *Adva van egy k é p (egy képvehikulum), valamint verbális vehikulumok egy tetszőleges halmaza. Egy komplex vehikulum létrehozója mindkettőt interpretálja, és egy*

olyan ['Kp+Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek verbális összetevőjét a verbális vehikulumok halmazából a kiindulásul adott kép (képvehikulum) alapján választja ki, és azt a kiindulásul adott képpel (képvehikulummal) attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül történhet.

E típus szemléltetésére szolgálhat például a „Ferenczy Béni Virágoskönyv” című mű, amelyben egymáshoz társított képek és versek találhatók, s a társítás oly módon jött létre, hogy a képeket Ferenczy Bénié, a verseket pedig Katona Tamás válogatta.

[Ez az írás a *Sistemi segnici e loro uso nella comunicazione umana 5. Comunicazione visiva: parole e immagini in comunicati statici*. Szerk.: JÁNOS S. PETŐFI – GIULIANA PASCUCCHI, Università di Macerata, 2001. kötetben megjelent, GIULIANA PASCUCCHIval közösen írt, „Tipologia dei comunicati visivi costituiti da un componente verbale ed uno pittoriale” című írás rövidített változata, zömmel magyar művekre való utalásokkal.]

Irodalomjegyzék

BUSCH, WILHELM:

é.n. *Sämtliche Bildergeschichten. Mit 3380 Zeichungen*. Herausgegeben von Rolf Hochhuth. München – Wien – Gütersloh, Verlagsgruppe Bertelsman.

Das Hohelied der Liebe. Ausgelegt von Pinchas Lapide. Mit Holzschnitten von HAP Grieshaber. Kösel Verlag, München, 1993.

FERENCZY BÉNI:

1995. *Virágoskönyv*. Szerkesztette Katona Tamás. Magyar Helikon, Budapest.

GYURKOVICS TIBOR:

2001. *Extázis. 107 kép – 107 vers*. Kráter Műhely Egyesület, Pomáz.

KOVÁCS ZSOLT – L. SIMON LÁSZLÓ (szerk.):

1998. *Válogatás a 20. századi vizuális költészetből. Selection from 20th Century Visual Poetry*. Felső-magyarországi Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Miskolc – Budapest.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1998. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II*. Szerk. és az előszót írta Petőfi S. János, a tanulmányokat írták Benkes Zsuzsa és Petőfi S. János. OKSZI, Budapest.

OLIVI, TERRY – PETŐFI S. JÁNOS:

1998. A nyelv materialitásáról. A vizuális költészet mint első lépés a multimedialitás felé. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 97-108.

SHAKESPEARE, WILLIAM:

1989. *Szonettek*. Justus Pál fordításában. Az illusztrációkat Balla Margit készítette. Európa Könyvkiadó, Budapest.

ZÓRÁD ERNŐ:

2001. *Kalandozások egy régi fiakkeren*. Írta és szerkesztette Verő László. Fekete Sas Kiadó, Budapest.

TO THE TYPOLOGY OF *VISUAL COMMUNICATA* AS CONFIGURATIONS OF VERBAL AND VISUAL CONSTITUENTS

JÁNOS S. PETŐFI

This paper analysis typological aspects of static multimedial texts constructed by verbal and pictorial constituents. It describes three classes: in the first one the starting point of the production is an 'extralinguistic relatum', in the second one a verbal *or* pictorial 'communicatum', in the third one, on the one hand, verbal, on the other pictorial *communicata* which are independent from each other. In connection with the individual types the paper refers to Hungarian multimedial visual texts.

CSODAFIÚ-SZARVAS

ORDASI PÉTER

Embernek ének őrzi az időt,
az tartja számon minden eleinket!
Hallgass meg egy semmicske éneket,
s szíve járását hallod az időnek!

Ratkó József: Segítsd a királyt! (1985.)

1. A regösének csodafiú-szarvasa

Az ének varázsereje közhelynek számít az ókori népek műveltségében. Orfeusz dalával, lantjával vadállatokat szelídít meg, varázsos énekének még Hádész, az alvilág ura sem tud ellenállni. A *Kalevala* 44. éneke szerint Vejnemöjnen hárfával kísért dala hegyeket rendít meg.

A magyar népzene legősibb rétegeként számon tartott regölésnek szintén varázserőt tulajdonítottak. A szokás a téli napfordulóhoz kapcsolódik, hagyományosan az István protomártír ünnepe (december 26.) és Vízkereszt (január 6.) közötti időszakban férfiak, fiúk a faluban házról házra járva éneklik, ritmushangszerekkel (láncos bottal, köcsögdudával) kísérik, szolgálatukért ajándékot várnak.

A regösének szövegváltozatainak legfeltűnőbb közös vonása a refrén: „Haj, regő, rejtem”, ami az énekes (regös) révült, a szellemvilággal kapcsolatba lépő transzállapotára utal. Az ebben a „rejtett” tudatállapotban kimondott áldás, jókívánság bizonyosan megfog, akár a kezdődő év gazdasági kilátásaira, akár az egész emberi élet elhatározó döntésére, a párválasztásra vonatkozik.

Balázs Béla misztériumjátéka, *A Kékszakállú herceg vára* (1910.) is regöléssel, a Regös prologusával kezdődik, funkciója a beavatás. Kulcssorai:

Szemünk pillás függőnye fent,
Hol a színpad, kint-e vagy bent,
Urak, asszonyságok?

és

Az világ kint haddal tele,
De nem abba halunk bele,
Urak, asszonyságok.

Így irányítja figyelmünket a férfilélek legbenső, még feltáratlan ösztönvilágára. A lélek sötét csarnokában kozmikus látomás fogad: minden ajtó mögül egy bolygó-istenség uralta szellemi – lelki tulajdonság-együttes tárul elénk, azok teljes attributumtárával és színszimbolikájával: az emberi lélek „mikrokozmosza” és a világegyetem egymás tükre.

Vörösmarty szavaival:

Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tükrözik.
(Vörösmarty: Csongor és Tünde)

Erős a hit, hogy a regölés varázsereje az átokban is érvényesül. József Attila *Medvetánc* című kötetében (1931.) található a *Regös ének* című vers. Idézzük a végét ennek példájául:

Váljon szénájuk szalmává,
rege, róka, ejtem,
tányér tézsza piócává,
rege, róka, ejtem.
Láng legyen kecskéjük szarva,
rege, róka, ejtem,
böködjön a paplanukba!
rege, róka, ejtem.

A regös a révület, az „ihlet” révén jut a titkos tudás, az oldás és kötés képessége, a varázserő birtokába, amellyel megidézheti a szellemvilág erőit. Az öntudatlan, „elváltzott” létállapot kettős természetét és kétesélyes kimenetelét (az Életet megújító vagy pusztító erők megidézésének lehetőségeivel) számos szöveg érzékelteti. A földi és a földöntúli világ közötti közvetítő szerepet vállaló táltosok és sámánok csodálatos állat-alakokban, lovak, bikák, oroszlánok, szarvasok képében járták meg a „másvilágot”. Ennek emlékét őrzi a Közép-Európától Szibériáig terjedő területen századunkig élő hagyomány, hogy a téli napfordulóhoz kapcsolódó szokások szereplői állatmaszkot öltenek. A szarvas közvetítő, ég és föld közötti „követ” szerepét kiemeli az úgynevezett dozmati misztérium, amelynek szövegét és dallamát a *Magyar Népzene Tára* II. kötet (Jeles napok) 857. száma alatt találjuk meg. Idézzük szövegét:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus! Eljöttünk Szent István szolgálai, régi szokás szerint el is mondanánk Szent István énekét, ha kegyelmeiknek tetszenék. Mondjuk-e, vagy ne?

Ahol keletkezik egy ékes nagy ut,
amellelt keletkezik egy halastó állás,
Haj, regő rejtem, regő rejtem!
Azt is felfogá az apró sároccka,
arra is rászokik csodafiu szarvas,
Haj, regő rejtem, regő rejtem!
Noha kimennél, uram, Szent István király,
vadászni, madarászni,
de ha nem találnál sem vadat, sem madarat,
hanem csak találnál csodafiu szarvast,
Haj, regő rejtem, regő rejtem!
Ne siess, ne siess, uram, Szent István király,
az én halálomra!
Én sem vagyok vadlövő vadad,
hanem én is vagyok az Atyaistentől hozzád követ.

Haj, regő rejtem, regő rejtem!
 Homlokodon vagyon fölkelő fényes nap,
 oldalamon vagyon árdeli szép hold,
 jobb vesémen vannak az égi csillagok,
 Haj, regő rejtem, regő rejtem!
 Szarvam vagyon, ezer vagyon,
szarvam hegyin vannak százezer sövények,
gyulaszlag, gyulaszlag, holtatlan alusznak.
 Haj, regő rejtem, regő rejtem!
 Hej, már kit adjunk?
 A Jusztinnak adjuk, Horvát Annát adjuk.
 Haj, regő rejtem, regő rejtem!
 Hej, már kit adjunk?
 Lacikának adjuk, Király Ilust adjuk.
 Haj, regő rejtem, regő rejtem!

– Adja Isten, hogy több Szent István napját is megérhessük, ne búval, ne bánattal, több örömdetes napokkal dicsérjük a Jézust!
 (Dozmat, Vas megye, gyerekek énekeltek)

A SEBESTYÉN GYULA által 1899-ben gyűjtött szöveg értelemzavaró romlásait könnyen helyreállíthatjuk a kötetben szereplő további mintegy hetven változat segítségével. A (dőlt betűkkel) kiemelt sorpár helyesen:

Szarvam hegyin vagyon százezer sövétnék,
Gyűjtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak.

Az archaikus szöveg megfejtésére tett legfontosabb kísérletek (PALKÓ ISTVÁN, JANKOVICS MARCELL, PAP GÁBOR) kulcskérdése: kicsoda vagy micsoda lény a csodafiú szarvas, és mit jelent a varázsigé-refrén? Válaszaik közös vonása: égi eredetű, képe – az asztrálmítoszok hőseihez hasonlóan – megtalálható a csillagképek között.

Nem lehet véletlen a szokásnak a téli napfordulóhoz kötődése: amint a közhiedelem szerint az éjfél a szellemjárás ideje, éppúgy kiemelt szerepe van a téli napfordulónak és az azt követő napoknak – mint az évkör éjfelének – a lélekidéző szokásokban.

A szöveg rituális jellegét a refrénen kívül jól érzékelteti az archaikus szóhasználat. Keresztény elemei az isteni háromság személyei közül kettőt megneveznek (Jézus Krisztus, Atyaisten), a harmadikról nem esik szó. Vagy mégis? Főszereplője a csodafiú szarvas, aki magát az Atyaistentől való követként jelenti ki.

A magyar népművészeti ábrázolások rendszerint nem természetes, hanem visszaforduló, olykor az egész törzset 180 fokkal elcsavart helyzetben mutatják az állatot, mintegy átfordulás (= átváltozás) közben. A visszaforduló szarvas szájából kihajló virágos ág, inda jelzi, hogy nem közönséges vaddal, hanem beszélni tudó „követ”-tel van dolgunk. (Lásd például a II. ábrát a *Függelék*ben.) Csodálatos beszélőképességénél is többet mond az önmagáról adott leírás. Nap, Hold és csillagok határozzák meg származása helyét, természetét. (Talán ő a mindenén átható és mindenek megújítására képes Teremtő Lélek (Creator Spiritus) szimbóluma? A középkorból származó szarvas-legendák, Szent Hubertus, Szent Eustachius, Szent Egyed, Szent László legendáinak párhu-

zamai valószínűsítik a feltételezést. Maga a szarvas, legfőbb ismertetőjének és jellemzőjének, az agancsnak évenkénti elhullatásával és újránövesztésével természetesen adódik az örök megújulás – újjászületés jelképéül.)

Az ének kezdősorai nemcsak miniatűr teremtéstörténetet adnak, hanem rejtett utalást tartalmaznak az ének keletkezésének korára. Így helyezi el magát az ember a teremtet világban (lásd: 1. táblázat).

Ahol keletkezik egy <i>ékes nagy ut</i>	= <i>Tejút</i>
amellett keletkezik egy <i>halastó állás</i> ,	= <i>Tavaszpont a Halak csillagképben</i>
Haj, regő rejtem, regő rejtem!	
Azt is felfogá az <i>apró sárocska</i> ,	= <i>földi ember</i>
arra is rászokik <i>csodafiu szarvas</i> ,	= <i>isteni küldött</i>
Haj, regő rejtem, regő rejtem!	

1. táblázat

Tömör modern „fordításban”:

Itt állunk az ősrégen keletkezett Tejút alatt,
a Halak világkorszakának kezdetén,
(Értelmem révületbe rejtem!)
Így látja és érti ezt a földi ember,
Kinek isteni lélek küldeté.
(Értelmét révületben fejtem!)

A fenti sorok kijelölik helyünket a világegyetemben. Az első két sor meghatározza a Földet, mint a Naprendszer egyik bolygóját, mivel a Nap égi útja által kijelölt állatövi csillagképek csakis a Föld keringési periódusa tizenkettő részének vetületeként értelmezhetők. A „keletkezik egy halastó állás” kifejezés pedig csak arra a kb. 26 000 évenként egyszer előforduló helyzetre érvényes, amikor a tavaszpont a precesszió következtében a Halak csillagképbe lép.

2. Nagy László: *Csodafiu-szarvas*

Tavaszkerekedik,
bimbó tüzesedik,
jázminfával fényes
agancs verekedik,
csodafiu-szarvas
nekitüledik,
nekitüledik.

Jázminfa virágát
lerágom hajnalra,
inaimmal ugrok
nyárdelelő napba,
pörköldök, vékonyodok,
maradok magamra,
maradok magamra.

Vadászok meglőnek,
 golyó a szügyemben,
 Balatonban a sok víz
 mind az én könnyem,
 sírva sírok, sírva sírok,
 ha sietek, lemaradok,
 csodafiu-szarvas
 hiába vagyok,
 hiába vagyok.

Deresen, havasan
 eljön a karácsony,
 csodafiu-szarvas
 föláll az oltáron,
 szép agancsa
 gyúlva gyullad,
 gyertya tizenhárom,
 gyertya tizenhárom.

Nagy László verse a természet nagy, önmagát mindig megújító körforgásának mozgatójaként és áldozataként jeleníti meg a szarvast. Korai vers, 1944-46 között keletkezett, mégis a legérettebb, legtömörebb formák egyike. Témáján túl ihlető élményére, a regös énekekre vall néhány formai megoldása is. Ilyen a sorok kötetlen szótagszáma. A legrövidebb sor ötszótagos („hiába vagyok”), a leghosszabb nyolc („pörkölődök, vékonyodok”). A sorok többsége hat szótagot tartalmaz, de változatos metrummal, 2+4, 3+3, 4+2 szótagos tagolással. A regölésre utal a versszakok végén állandósult rituális hatású sorismétlés a „Haj, regő rejtem, regő rejtem!” mintájára: „nekitülekedik, / nekitülekedik.”, „maradok magamra, / maradok magamra.” stb. Az alliteráló „sírva sírok” és „gyúlva gyullad” nyomatékosító ismétlés is a „regő rejtem” rokona.

Szembeötlő formai megoldás, hogy a harmadik versszak két sorral bővült. A harmadik formai egység bővülése a négy soros magyar népdalokban is gyakori jelenség. BÁRDOS LAJOS tanítása szerint „négy közül a harmadik” a legizgalmasabb, legfeszültebb, sokszor ez a sor hordozza a fő gondolatot, az érzelmi csúcspontot. A vers harmadik szakaszának bővülése (az ötödik és hatodik sor) különös hangsúlyt kap, nemcsak hosszúsága miatt – mindkét sor nyolc szótagos –, hanem azért is, mert az ötödik sor halmozó ismétlése: „sírva sírok, sírva sírok,” kiemeli a következő sor paradoxonát: „ha sietek, lemaradok.”. Ilyen eszközzel a többi versszakban nem találkozunk. A köznapi logika itt megakad, az ellentmondás feloldására törekszik. Több formai tényező is jelzi, hogy a vers feszültségének csúcspontjához értünk. A harmadik versszak nem csak hosszával üt el a többitől. A sorok szótagszámának váltakozása (6, 6, 7, 5, 8, 8, 6, 5, 5) villódzó hatású, ezenkívül a sorok rímképlete is ebben a versszakban a legösszetettebb (a, b, x, b, c, c, x, c, c). A regös énekek szövegében gyakori, hogy az elbeszélő egyes szám harmadik személyt felváltja az egyes szám első személyben fogalmazott, néha dramatizált középszakasz. (Ilyen a fent bemutatott dozmatis „misztérium” is.) Nagy László versének a két szélső (1. és 4.) szakasza szintén az objektív egyes szám harmadik személyben szól, keretezve a második és harmadik versszak drámai előadásmódját, a szarvas megszólalását. Rokonságot tart így a vogul medvénekekkel is, amelyek a medve

megszemélyesítését szintén egyes szám első személyben adják elő, s ezzel a rituális azonosulás drámai hatását érik el.

A vers komor hangulatának, sötét színezetének feltűnő eszköze a magánhangzó-használat. A mély magánhangzók túlsúlyát jól kifejezi, hogy 102 mély magánhangzóra 39 magas jut, s a 102 mély közül 59 *a*.

Tartalma szerint a négy versszak a négy évszak megfelelője, a szöveg háromban közvetlenül vagy közvetve meg is nevezi azokat (Tavaszi kerekedik; nyárdelelő napba; Deresen, havasan / eljön a karácsony). A négy évszaknak a vegetációt irányító, örökké megújuló körforgása szorosan összefügg a Föld keringési idejével, illetve ennek során a napsugár beesési szögének, valamint a nappal és éjszaka hosszának változásával. A természetnek a Nap járásától függő négy évszakai „időszámítása” mellett az ember ősidők óta számon tartja az időt a Hold látványos és gyors fázisváltozásai szerint is. A négy évszak (a napév) időtartama kb. tizenhárom Hold-hónapnak felel meg. A vers záróképe, a „gyertya tizenhárom” e másik időkor elteltét, beteljesedését is jelenti. Az egész vers paradoxon-csúcspontja („ha sietek, lemaradok”) mint rendkívül tömörített költői kép szintén visszavezethető a csillagászati–fizikai valóságra: az ellipszis alakú földpályára is érvényes Kepler II. törvénye, amely szerint a Föld napközben gyorsabban halad a pályáján („siet”), naptávolban viszont lassul („lemarad”). Kepler törvénye értelmében minél nagyobb a pálya excentricitása, annál nagyobb a sietés és lemaradás is.

Ezen a ponton fel kell tennünk a kérdést, vajon tényleg az-e a költő célja, hogy versformába, költői képekbe foglalja a természeti–fizikai valóságot? Ha csak ennyi lenne értelmezésünk, túlbonyolított találós kérdéssé fokoznánk le a költeményt. Észre kell vennünk, hogy a létező és létezni akaró, lüktető világgal azonosuló és attól magát mégis megkülönböztető, elkülönülő költő ars poeticájáról van szó! Ő maga a csodafiu-szarvas, aki *nekitüledik, pörkölődik, magára marad, sírva sír, ha siet, lemarad*, és végül áldozatává válik isteni küldetésének: tehetségének. Költő és regős ebben az összefüggésben egymásba mosódik, azonosul: erejét, tudását a természeti valóságból, annak anyagi és transzcendentális teljességéből meríti. E teljesség felidézésének eszköze a kozmosz képe. A kozmikus szarvas pedig a kiáradó és mindent magába foglaló, mindenre átható lélek szimbóluma, de szimbóluma egyben az önmagát kisebb-nagyobb periódusokban megújító időnek, amelynek végtelen *visszafordulása* az élővilág állandó megújulásában méri önmagát. „Ami történt, mindig történik az” (Ratkó József: *Segítsd a királyt!*). „Tavaszi kerekedik”, használja a keletkezés népdalokból ismert igéjét (Ímhol kerekedik egy fekete felhő), azzal a súllyal, hogy érezzük, nem egy történet, hanem *a történet* kezdődik, a teremtés máig tartó története, melynek részesévé csak az alkotó lélek adománya, a tehetség révén válhat az ember.

Nagy László *Csodafiu-szarvas* című verse méltó vállalása és folytatása József Attila *Ars poeticájának*, mintha szó szerint magára venné az alábbi sorokat: „nem lógok a mesék tején, / hörpintek valódi világot, / habzó éggel a tetején.” És alább a sokat idézett sort: „A mindenséggel mérd magad!”

3. Kocsár Miklós – Nagy László: Csodafiú-szarvas (négyszólamú vegyeskar, 1979. december)

Kocsár Miklós e művét Debrecen város felkérésére a Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny számára komponálta.

Szövegválasztása alapján viselhetné az „Homage a Bartók” alcímet, a kilenc csodaszarvas kolindájára való asszociáció kikerülhetetlen, és minden bizonnyal a szerző szándéka szerint való. Mégsem beszélhetünk alkalmi szövegválasztásról, sokkal inkább a szintézis igényéről. A Kocsár-kórusművek két jelentős vonulata kapcsolódik össze a Nagy László versére írt darabban: a 20. századi és főként kortárs költők szövegeire írt művek az archaikus népi szövegekre írottakéval.

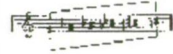

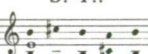
A zene gondolati-érzelmi folyamata a keletkezés és elmúlás végpontjai között a fejlődés – kiteljesedés – áldozattá válás ívében halad. Az alábbi elemzés célja, hogy bemutassa azokat a zenei eszközöket, amelyek révén a szerző nemcsak a költemény etikai tartalmát és drámai feszültségét ragadja meg és mélyíti el a hallgatóban, hanem a költői szöveg sűrű szövetű, többretegű szimbólumrendszerének részleteiben is tökéletesen megfelelő zenei nyelv kialakításával bizonyosságot tesz a közös forrás, a magyar népi műveltség és hagyomány máig ható ihlető erejéről.

Elemzésünk során először a *dallamalkotás* jellemzőit vizsgáljuk, mint az énekes műfajok stílusának legfontosabb elemét, azután felvázoljuk a mű *hangnemi-tonális* menetét, végül megfigyeljük a *harmóniahasználat* sajátosságait.

3.1. *Dallamalkotás* tekintetében két alapvető réteget különböztethetünk meg a darabban: az első a hagyományos diatonikus és infrapentaton dallamfordulatok, a másik az egy oktávon belül nyolc fokot tartalmazó, alternáló distanciaskála, az úgynevezett 1:2 modellskála rétege. (Lásd 2. táblázat.)

A kétfajta dallamosság egymásnak ellentmondó világa a zenei feszültség egyik jelentős forrása. Kezdetben mindkét rendszer épphogy felismerhető, elemi elmozdulásokat tartalmazó motívumokban jelenik meg. A továbbiakban mindkét rendszer dallamképletei tágulnak, egyre nagyobb ambitusúak, de gyökeresen különböző módon fejlődnek. A diatonikus dallamfordulatok növekedése *organikus* rendet mutat: hangközsejtjei tercek-kvartokká tágulva egyre nagyobb ambitusúak, pentaton jelleget öltenek, s ezzel *új minőséget* hoznak létre. A modellskála motívumai *kristályos* módon gyarapodnak: az azonos elemekből (1:2 modell) egyre több tapad egymáshoz, egyre hosszabb láncolatot alkotva. Ez azonban *csak mennyiségi változás*.

A „*kerekedik*” szót hordozó kezdő dallamcsíra zenei ösmozdulat: a centrális helyzetű kezdőhangot diatonikus felső és alsó váltóhanggal körülíró képlet a barokk zene jellegzetes *forgó-motívumának* rokona. Ambitusa N3, a „*verekedik*” igénél (8-9. ütem) k2-dal bővülve T4. Tonális jellege hangsúlyosan modális. A szólamok belépésének rendje, az emelkedő reális kvintimitáció az egymásból sarjadzó ágak (agancs) képzetét kelti. Ez a fugato már nem a barokk fugaszerkesztést, inkább Bartók: *Zene húros- és ütőhangszerekre és cselesztára* című művének kezdetét juttatja eszünkbe (bár ott a belépések a központi a hanghoz képest változtatva kvintenként fel és le, táguló rendben követik egymást.) A 24. ütemtől – a címszó megjelenését követően! – a „*nekitüledik*” szóra a nyitó motívum osztatónakánál alakul az egymással vetekedő tenor és basszus szólamban. Ettől kezdve az emelkedés páros kvintekben halad.

Lelőhely		A diatonikus-pentaton réteg			Az 1:2 modellskála rétege	
Ütem-szám	Szöveg	Motívum	Dallam-alkotó hang-közök	Ambi-tus	Motívum	Ambi-tus
1-33	Tavaszkerekedik	B.-T.-A.-S.: 	N2, K2, N3, N2	N3 T4		
34-41	Jázmínfa virágát				S.: 	N3 B4
42-55	pörkölődök, vékonyodok	S.: 	N2, k3, T4	k6		
56-61	Vadászok Meglőnek		k3, T4	k7		
62-73	mind az én könnyem				S.-T.: 	sz5
74-83	sírva sírok, ha sietek, lemaradok, csodafiú-szarvas				8 fokú teljes rendszer 	(N7) T5
84-89	hiába vagyok					T5
90-99	Deresen, Havasan	S.-T.: (tükrözés)	N2, T5! (a leg-na-gyobb!)	N6		
100-105	szép agancsa gyúlva gyullad				T.: 	T8
106-109	gyertya tizenhárom	S.-T.: (tükrözés)	N2	N3		

Lelőhely		A diatonikus-pentaton réteg			Az 1:2 modellskála rétege	
Ütem-szám	Szöveg	Motívum	Dallam-alkotó hang-közök	Ambitus	Motívum	Ambitus
110-117	gyúlva gyullad				T.-S.-A.: 	

kvintkör ellenkező pólusáig! Fantasztikus telitalálat a szöveg paradoxonának zenei kifejezésére!

A 90. ütem („Deresen, havasan eljön a karácsony”) csúcspontját már a 88. ütem előkészíti. A rit. előadási utasítással is kiemelt *fisz-e-h* fordulat megtöri az 1:2 modellskála hatalmát, s egyben kijelöli a mű legnagyobb dallamhangközét, a *h-fisz* T5-et. Az itt visszatérő nyitómotívum csíradallama kiteljesedett formában, variált ritmussal, a szoprán-tenor és alt-basszus szólampárok *tükörmozgásában* diadalmas hangvétellel szólal meg. A tükröződés nyomán a 101-102. ütem majd' három oktávot átfogó, hatszólamú, *h* alapú domináns szeptimakkordja („gyúlva gyullad”) szívárványos felhangtüneményként bomlik ki a ragyogó *h-fisz* kvintek fényéből. Ám a tünemény elenyészik, az 1:2 modellskála visszatérő, lefelé szekvenciázó motívumai (102-105., illetve 110-117. ütem) feléméztik a felhangakkord energiáját, ragyogását. A 106. ütem („gyertya tizenhárom”) tüze egyre bágyadtabb, elhamvadását az 1:2 modellskála hangjain alászálló tenor, szoprán és alt szólamok jelentik meg. Ez a modellskála utolsó, legnagyobb hangterjedelmű formája: 10 lépcsőn végighaladva k9-át hidal át.

A 118. ütemtől ismét a kezdő csíradallam és tükröképe a főszereplő. Eredeti formáját a női szólamok T4 párhuzamban, tükröfordítását a férfi szólamok T5 párhuzamban éneklik. A tükrő azonban görbe, a dallam felső váltóhangja k2, így a „tizenhárom” szóra eső fordulat fájdalmas színezetűvé válik. A N2 és k2 kombinációja az 1:2 modell alapepletének tükré (2:1), iránya is fordított: fel. Kezdeti energiája elfogyott. Ereje kimerül, összetartó ritmikus lüktetése elemeire bomlik, s a 134-135. ütem sóhaja után végül feloldódik az *a* kezdőhangra épülő felhangakkord zsongásában.

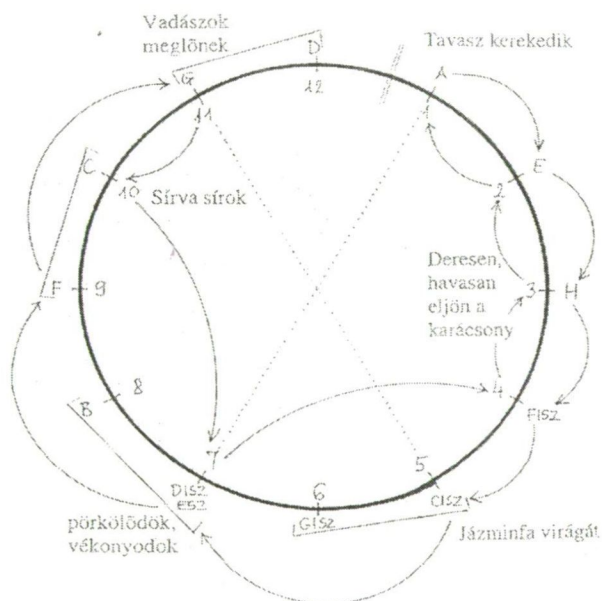
Összegezve a két különböző rendszer dallamainak jellemzőit a 3. táblázat mutatja.

A diatonikus-pentaton réteg	Az 1:2 modellskála rétege
– „körbenforgó” dallamok	– alászálló skáladallamok
– a dallamlépések organikusan növekednek N2-től T5-ig, majd visszazsugorodnak	– a dallamlépések állandóak (k2, N2), a növekedés kristályos, a kapcsolódó elemek száma növekedik
– az ambitus növekedése új hangnemi minőséget hoz létre	– az ambitus növekedése nem hoz létre új minőséget
– a kiteljesedés módja a tükröződés és a párhuzamos mozgás	– a kiteljesedés módja a párhuzamos mozgás
– fejlődése kétirányú: növekedő és összehúzó	– fejlődése egyirányú: csak növekedik
– emelkedő, energiákat felhalmozó, befogadó, megújulásra képes	– hanyatló, az energiát lebontó, romboló, megújulásra képtelen

3. táblázat

A kórusmű zenei stílusa alapvetően tonális, annak ellenére, hogy hagyományos értelemben vett hangnemekről nem beszélhetünk. A tonális elv a mikrotonalitások rendszerében valósul meg, abban a tudatos szerkesztésben, amely az első hang leírása előtt célba veszi a kvintkörrel leírható tizenkétfokú „hangzó tér” teljes birtokbavételét. A darab hangnemi rendje szintén szoros összefüggésben alakul a szöveggel. A néhány hangnyi mikrotonalitások teljes oktávnyi hangnemmé tágulásával párhuzamosan a kvintkört két versszak alatt bejárjuk. A második versszak *páros kvintekben emelkedő-tonális szintjei* a harmadik versszak elején érik el a 12. kvint magasságát. A fordulópontot követően *háromkvintes szintenként süllyed* a tonalitás.

3.2. A mű részletes hangnemi-tonális terve legszemléletesebben a kvintkörön ábrázolható. Ábránkhoz a LENDVAI ERNŐ által javasolt, megújított formát célszerű választani, legfelső pontján a hangrendszerünk egyik szimmetriatengelyével, a *d* hanggal, ellenpólusán a másikkal, az *asz/gisz*-szel. Az erre merőleges vízszintes tengely két végpontján a törzshangok diatonikus rendszerének karakterisztikonját, a *h-f* sz5-et találjuk. E horizontvonal alá a fekete billentyűknek megfelelő pentatónia hangjai esnek. A kvintekben való mérés megkönnyítése érdekében kiegészítjük ábránkat az óralap számkörével. (Lásd az 1. ábrát.)

1. ábra

A kórusmű hangnemi menete a kvintkörön ábrázolva

A darab elején a téma a basszustól a szopránig minden szólamban egy-egy kvinttel magasabban lép be, kezdőhangjai: *a, e, h, fisz'*. A 24. ütem férfi szólamaiban megjelenő *cisz-gisz* kvint az emelkedésnek új mértéket szab, ettől kezdve párosával, két kvintenként haladunk a kvintkörön. A kétkvintes emelkedés eszköze bámulatosan egyszerű: az osztónátókánon szakaszonként N2-dal magasabbra „zökken”. Figyelemre méltó, hogy ahol a kvintkörön elérjük a kiindulás (*a*) ellenpólusát, a *disz* hangot, a módosító jelek hirtelen ellenkező előjelűekké válnak, a *keresztek* helyett *bék*-kel találkozunk. A váltás egybeesik a szöveg első fordulópontjával, az első panasz-szóval: „pörkölődök, vékonyodok, / maradok magamra ...” Az emelkedés folytatódik, de érezzük, ebben is fordulat következik. A férfikar által megszólaltatott kvintek a kvintkör legmagasabb pontjáig vezetnek, de a csúcshangot a szoprán énekli! (Lásd a 4. táblázatban.)

				Sz:	<i>d</i>
				B:	<i>g</i>
		T:	<i>c</i>		
		B:	<i>f</i>		
	T:	<i>bé</i>			
	B:	<i>esz</i>			
T:	<i>gisz</i>				
B:	<i>cisz</i>				

4. táblázat

A csúcshang várományosának, a tenornak be kell érnie a dúrterc (*h*) fényével (56. ütem). És mégis a tenor a győztes! A kvintkörön *d*-ről még egyet továbblépve a kiindulás *a* hangján találunk magunkat, erre tehát nincs tovább út. A tenor által feltalált hang azonban igazi fordulat: vele egy csapásra megszűnik a *bé*-k világa. De nem csak azonnali hatása csodálatos. Ígéret ez, az igazi tetőpont nagy ígérete, hiszen ebből bomlik ki majd a 90. ütem diadala, sőt a 102. ütemben a *gyúlva gyulladó* agancs mindent betöltő fénye! Ezt írja körül a tenor öt ütemen át, majd átengedi a basszusnak további hét ütemre. (Vö. az V. ábrával a *Függelék*ben.)

A kvintkör csúcshangjának („Vadászok meglőnek”) elérése után a haladás iránya visszafordul. A 74. ütemben a T. és Sz. *c-g* T5-je adja a hangnemi keretet („sírva sírok, ha sietek lemaradok”). A kétségbeesett útkeresés hangja szól a háromszori nekifutás mixtúrás motívumaiból. Lépünk fölfelé nagyobb, N2 helyett k3-et!

g-b
c-esz

Hiába, az eredmény 3 kvint esés. Újabb k3 lépés föl

b-desz/cisz
esz-gesz/fisz

újabb 3 kvint zuhanás! A költemény nyelvi kifejezésmódját követve: ha emelkedek k3-et, süllyedek 3 kvintet! Óhatatlanul felötlik bennünk a zenei „bukfenc” népmesei párhuzama, a fején átbucskázva átváltozó (üldözője elől elrejtőző!) hős, aki ezáltal kerül új közegbe, vagy ölt új alakot, ér el új létminőséget. Ilyen átváltozást ábrázol a somogyi karcolt borotvatok „szarvasvadászat” jelenete. (Lásd a IV. ábrát a *Függelék*ben.)

Az 5. táblázat mércéje a 12 lépcsős kvintoszlop, amelynek alapjául az *a* hangot, a darab kezdőhangját választottuk. A megfelelő szintekre beírva a tonális centrumhangokat, megkapjuk a mű hangnemi „lázgörbét”. A görbe a harmadik versszak kezdetéig meredeken emelkedik. Az első versszakban lépcsőzetesen 1-1 kvintet, a másodikban teraszosan, páros kvintenként. A harmadikban megfordul, három kvintes zuhanásokkal közelíti meg a feszültség csúcspontján felhangzó akkord alaphangját, a *h*-t, a negyedikben lassan ereszkedik a kezdőhang (*a*) szintjére.

3.3. Harmóniai tekintetben a *h* hang gyakori előfordulása alapján kiemelt fontosságú. Szerepe mindig változik a hangzaton belül: első ízben az alt szólam belépő hangja (*alap*), másodszor a basszus *szeptime*ként indítja a második versszak dallamát, a következőben a harmadik versszak kezdőakkordjának *terce*, a negyedik versszak is vele kezdődik, s nemcsak a hangnemnek, de a darab kulminációját jelentő felhangakkordnak is *alaphangja*. A 106. ütem *e*-moll akkordjában *kvinthang*, végül a zárószakaszt uraló *a* alaphang *nónája*.

A módosítójelek használata a kvintkört pontosan felezi: a kezdőhangtól a *fisz*, *cisz*, *gisz*-ig *keresztteket* ír, a hatodik kvint poláris távolságán túl *bé*-kre vált (*disz=esz*). A visszafelé haladáskor is így jár el, a poláris távolság határán belül kerülve ismét kereszttek következnek. Egyetlen kivétel a 102. ütem felhangakkordja, amelyben képtelenség lenne a *h* *terce*: *disz* helyett *esz*-t írni. Különlegesen hatásos, ahogyan a 101. ütem *d* hangja *disz*-szé fényesedik a basszus oktávugrásával egy időben.

Az áldozattá válás („Vadászok meglőnek”, „Szép agancsa gyúlva gyullad”, „feláll az oltáron”) jelképei jellegzetes felhangakkordokat vonzanak, amelyek átfogják *a-d*-ig a 12 kvint hangzó terét (56., 101., 124. ütem). Finom utalás, ahogyan a 124. ütem *g-a-h-d* képlete *h* basszusú fordításban, mintegy tükrözve idézi fel az 56. ütem alapállású hangzatát.

Az első versszak zenei anyaga 33 ütem, a másodiké 22, a harmadiké 34, és végül a leghosszabb a negyediké: 51 ütem. Az arányok is jól kifejezik a zeneszerző szándékát: számára a legfontosabb az áldozattá magasztosulás mozzanata.

4. Páll Antal: Szarvasos tányér

A visszaforduló szarvas motívuma a magyar népi diszítóművészetben igen gyakori, de nem mondható sajátosan magyarnak, hiszen jól ismert nemcsak a közép-európai népek hagyományaiban, hanem Kelet-Európán és Közép-Ázsián át egészen Szibériáig. Az üldözött szarvas visszafordulása egyesek szerint csodálatos beszélőképeségével függ össze: menekülés közben visszaszól üldözőjének, megjelenti égi származását. Sok ábrázoláson az állat megszólalását a szájából kihajló virágos ág jelzi. Botticelli híres Primavera-ján a kép jobb oldali nőalakját hasonló eszközzel beszélteti (énekelteti?) a művész. (Lásd az I. ábrát a *Függelék*ben.) Nem csak a szarvast ábrázolták ilyen 180 fokkal elcsavart helyzetben, találunk számos példát az oroszán, ló hasonló megjelenítésére. SZABÓ MIKLÓS az ural-altáji népek állatábrázolásának jellegzetességeként említi – magyarázat nélkül (A szkíták aránya. Művészet, 1986. február).

A tányér (lásd a 2. ábrát) bemutatása előtt le kell szögezmem: Páll Antal nem ismer-te a tányér készítése idején sem Kocsár Miklóst, sem kórusművét, ahogyan Kocsár Miklós sem ismerhette a kompozíciós munka idején Páll Antal 1980-ban festett tányérját.

2. ábra

Páll Antal: Szarvasos tányér, Korond, 1980.

Magam a szarvasos tányért KOCSI MÁRTA – CSOMOR LAJOS: *Korondi székely fazekasság* című könyvéből ismertem meg. Egy-két év múlva PAP GÁBOR gödöllői kiállításának poszterén láttam viszont a következő képaláírással: „Szarvasos tányér, a szarvas negatívjában a Napszülő Szűzzel, Páll Antal, Korond, 1980. PAP GÁBOR észrevétele arra biztított, keressek kapcsolatot a tányér szarvasa és a csodafiú-szarvas között. Hogy maga Páll Antal is különösen jól sikerült darabnak tartotta szarvasos tányérját, azt bizonyítja, hogy nem vitte vásárra, hanem személyes ajándéknak szánta. (CSOMOR LAJOS közlése.) Szöveget ütött a fejembe egy másik PAP GÁBOR-cikk címe is: *Pillanatképek vagy folyamatábrák?* Ez a kérdés itt is, a választ maga az ábra adja. Az ábrázolás feltűnő jellemzője, hogy egyáltalán nem törekszik a reális kifejezésmódra: a 180 fokkal visszafordított fej következményeként a valóságosnál sokkal hosszabb, a zsiráféhoz mérhető nyak, a lekonyuló, kajla szarvak, az első lábak álló helyzete a hátsó lábak ugró vagy rúgó mozgásával együtt, mind ellentmondanak a valósághű megjelenítésnek. Az egész állat képe mégis harmóniát áraszt. A visszahajló fej mozdulata az óramutató járásának megfelelő irányú sodrást, örvénylést mutat. Ennek ellentétéként a tányér szélének levéldíszei fordított irányban sodródnak. A szarvas mozdulata és tekintete a mögötte sugárzó napra irányul. Ahhoz, hogy megtaláljuk negatívjában (azaz a fekete szarvas alak által fehérén hagyott részben) a napszülő szüzet, 90 fokkal fordítsuk el a képet az óramutató járása szerint! Feltűnik egy félig ülő, félig fekvő (jellegzetes szülő testhelyzet!) nőalak, fejét a szarvas mértéken felül hosszú nyaka, keblét a szarvas leghátsó lába rajzolja ki. Öléből ragyogva kel fel a Nap. De figyelmesebben szemlélve a negatív képet egy madár is előtűnik a szarvas két hátsó lába között, fejét a sarokízületek köze, szárnyát fekete levél-motívum határolja: egy galamb repül a nőalak feje felé. A csőréből ívelt ág hajlik az asszony füléhez: üzenetet hoz. Ha mindezt egybevetjük azzal, hogy a csodaszarvast a téli napfordulóhoz kötődő regösénekekből ismerjük, nem nehéz felismernünk az asszonyban Szűz Máriát,

és az öléből fölkelő Napban a világ világosságát, a karácsonykor megszülető Jézus Krisztust!

Nagy László verséből tudjuk, hogy a csodaszarvas sorsa az évszakok éves ciklusában beteljesül („feláll az oltáron”), új létminőség jön létre. A szarvasos tányér egész éves folyamatábrájára rávetítve az óralap 12-es osztását, amelyen egy óra egy hónapot ér, illesszük össze a 12-es számot a születés idejével (karácsony, december 25.). Megkeresve az óralapon a galamb által hozott „üzenet” irányát, megállapíthatjuk, hogy a folyamatára pontos: ha a 12 óra az esztendő éjfelét, december 25-ét jelöli, akkor a Szentlélek jelképének, a galambnak 3 óra irányából, azaz március 25-én, Gyümölcscsoltó Boldogasszony napján kell érkeznie! Itt jegyzem meg, hogy Páll Antal másik, 1990-ben készült szarvasos tányérján (Baricz Zsolt tulajdona) ugyancsak felfedezhető az ábra negatívjában a nőalak és az üzenethozó madár (lásd a III. ábrát a *Függelék*ben). A forma más: a visszaforduló szarvasfej helyett a szarvasbögés közben állat felszegő, „feléneklő” állat hátraszegett agancsa hajként keretezi a női fejet, testét dúsan sarjadó növény levelei és frissen nyílt virága fedi. Akár illusztráció lehetne a középkori karácsonyi énekhez, amely Krisztus születését a következő allegóriával jeleníti meg: „Es ist ein Ros' entsprungen ... wohl zu der halben Nacht.” (Egy rózsabimbó nyílt ki... éppen éjféltkor.) Bizonyító erejű fontos elem, hogy ez a kép nem tekinthető a korábbi ábra mechanikus ismétlésének, hanem a motívum lényegét megőrző variánsaként kizárja a véletlenszerűség lehetőségét.

A tányér kettős funkciója (étkezéskor használati tárgy, egyébként dísz tárgy) és a 2. ábra kettős értelmezésének lehetősége szorosan összefügg. Dísz tárgyként ugyanis a tálalószekrény felső polcára állítva, vagy a falra akasztva nem tűnhet fel a negatív alakzat, csak az álló szarvasalakot látjuk. Terítéskor viszont az asztalra helyezve megváltozik a helyzet, az ábra már azáltal is többnézetűvé válik, hogy az asztalt körülülők különböző szemszögből látják, és bárholyan helyezzük az asztalra, egyikük számára éppen láthatóvá válik a szarvas negatívja – „működni” kezd a kép. (Ha ünnepélyes szertartásossággal terítenek, a szarvasos tányér az asztalfőn ülőt illeti meg, ő az álló helyzetű szarvast látja, aki pedig a jobbán ül az asztal hosszanti oldalán, az látja a rejtvényábra szemszögből a tányért.) Fontos tényező, hogy többen üljenek az asztalnál, de az is szükséges feltétel, hogy kellő idő maradjon a felfedezéshez az étkezés előtt. Ezt az időt biztosítja, hogy a családtagok összevárják egymást az asztalnál, és a máig élő vallásos hagyomány, a közös ima, asztali áldás, amely az ételt megszenteli és az étkezést rituális cselekedetté emeli, lelki tartalommal tölti meg. A szarvasos tányér díszítése ugyanezt a szerepet tölti be szavak nélkül. Akkor szólal meg, amikor az ünnepi asztalnál funkciója szerint használják – máskor hallgat.

5. Hármastükör (összefoglalás)

Három műalkotást: egy irodalmi, egy zenei és egy népművészeti remekművet állítottunk egymás mellé közös témájuk, a csodálatos égi szarvas kapcsán. Mindhárom közös forrása és ihletője a magyarság egyik legrégebbi hagyománya, a regölés. Külön-külön, sajátos kifejezőeszközeik szerint vizsgáltuk szerkezetüket, formai megoldásaikat a sok jelentéssréteget hordozó szarvas-szimbólum kifejtésében. Vessük most egybe megfigyeléseinket!

Az általánosítható közös vonásokat négy csoportba oszthatjuk.

1. A tanítás titkos, beavatás jellegű. Ezek a művek nem közérthetőek. Szándékosan hangzanak és látszanak rejtvényeknek, megfejtésre váró találós kérdéseknek. A vers első hallásra természetvers, valójában ars poetica (hommage a József Attila). A kórus látszólag alkalmi (felkérésre készült) darab, valójában a szintézis igényével megkomponált mű (hommage a Bartók Béla). A tányért díszítő ábra első látásra pillanatkép (lásd 2. ábra), valójában teljes világképet tükröző folyamatára.

2. Rituális jelleg. Csak felsorolva az egyes művekben erre utaló eszközöket, vonásokat: a vers ismétlődő sorai egyaránt felidézhetik a hallgatóban a szakrális visszhangzó tér vagy a válaszoló gyülekezet képzetét; a kozmikus léptékű költői képek misztikus hatásúak; a kórusmű gyakran él az európai zenében a szakrális művekre jellemző megoldásokkal: ilyen a kezdés fugatója és általában az imitációs szólamszövés, valamint az oszti-natotechnika.

3. A csillagászati jelenségekre való utalás a versben és a kerámián egyértelmű. A zenei nyelvben a tizenkét osztású kvintkörön való végighaladás a hangzó világegyetem birtokbavételét jelenti, de megfeleltethető a Nap éves útjának is a zodiákus tizenkét jegyén át.

4. Mindhárom alkotás jellemzője az egymást feltételező, egymásnak ellentmondó és egymást kiegészítő kétrendszerűség elve. Vers, zene és kép az emberi lét paradoxonát: szentségét és egyben profán voltát tárja fel. A költeményben e kettősség kifejezője, hogy az 1. és 4. versszakot a külső szemlélő mondja el, a 2. és 3. versszakban maga a csodaszarvas szólal meg. A vers a Nap és a Hold járása szerinti kettős mércével méri az éves ciklust. A külső és belső világ kettőssége: a fizikai valóság szigorú törvényei, tisztasága a költői ars poetica etikájának mércéje és etalonja. A kórusmű zenei világának kettőssége a kétfajta (tonális és atonális) hangrendszer használatában nyilvánul meg. A tonális réteg az élővilágra jellemző, az organikus fejlődésre képes, energiákat felhalmozó mozgás közege, az atonális réteg ellenben a lendületet fékező és bénító, energiavesztő, önmagát felemészítő közeg. A tányér kettős funkcióját – köznapi szükségletet kielégítő használati tárgy és lelki-szellemi igényt szolgáló világkép – éppen kétértelmű rejtvény-ábrájának köszönheti. (Hasonló kétértelmű rejtvényábrát mutat egy Szeben vidéki hímzés. Lásd a VI. ábrát a *Függelékben*.)

Az égi és földi – szent és profán – egysége ősi gondolat: „Ami lent van, az mint ami fent van és ami fent van, az mint ami lent van, hogy beteljesítse az Egy csodáját.” Ezért „A földről az égbe szállj, és ismét szállj le a földre. Így gyűjtsd össze az alsó és felső világokból az erőt.” (Hermész Trismegisztoz). Ugyanezt Thomas Mann regényében így olvassuk: „A gömb forog, és sohasem dönthetjük el, hol van eredő hazája egy történetnek: égen vagy földön. Az igazságot szolgálja, aki kinyilvánítja, hogy minden párhuzamosan és egyszerre folyik le itt és ott, és csak a mi szemünk látja úgy, mintha hol földre szállnának, hol ismét mennybe emelkednének a történetek. (...) Mert ami odafenn van, földre száll: az idelenti pedig egyáltalán nem történhetne meg, s úgyszólván nem jutna önmagának eszébe égi előképe és párhuzama nélkül.” (Thomas Mann: *József és testvérei*).

Ennek a gondolatnak számos további megfogalmazása közül idézzük végezetül Kiss Anna varázslatos versének, a Kozmikus falvédőnek zárósorait:

... fordul az ég tükör magába
fordul alulra vissza újra
mered alá a haj sötétje
lobban alá a ruha ujja
fillérfa cseng rázkódik játszik
kinek mi híja annak látszik
játszik egészet véle minden
uram a fonalat elrágom
én e művet késznek tekintem!

3. ábra

Torró Vilmos linóleummetszete, Kovászna

FÜGGELÉK

I. ábra

Sandro Botticelli: Primavera (részlet)

II. ábra

Vadász és visszabeszélő szarvas. Somogy megyei fafaragás

III. ábra

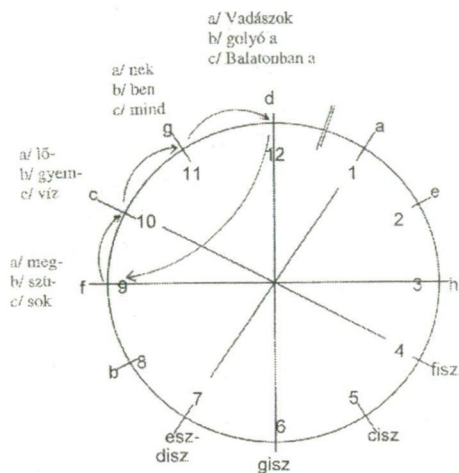
Páll Antal: Szarvasos tányér, Korond, 1990.

IV. ábra

Vadászjelenet. A menekülő szarvas az Életfán túljutva „átváltozik”, üldözői szeme elől eltűnik. Képi megjelenítése a hátsó lábához képest 180 fokkal elcsavart törzs és fej.

Dunántúli borotvatok karcolt díszítés, Néprajzi Múzeum (Vass Katalin rajza)

V. ábra

A szoprán szólam dallama a kvintkörre vetítve az 56. ütemtől

A szoprán szólam háromszor nekirugaszkodó dallama nem éri (nem érheti!) el a kiindulás *a* hangját. A kvintkörön a határhang a *d*, a dallam felső csúcshangja azonban az *f*, amelyről rendre visszapattan minden kitörési szándék. A darabban egyébként itt a legerősebb az utalás a *Cantata profana* világára: a vadász-fügát bevezető kvartmeneteket idézi bennünk a két egyirányú kvartugrás. A dallami csúcshang (*f*) egyébként a kiemelkedő fontosságú *h* poláris párja. A szintáttörés helyett tehát fordulat következik, és az igazi csúcspontot éppen a *h* alapú, tükör által megkettőzött, a legnagyobb ívű, diadalmas kvintugrást követő kezdőmotívum és az ebből kitároló, *H*-tól *a''*-ig terjedő felhangakkord jelenti.

VI. ábra

Szeben vidéki hímzés

Kétértelmű rejtvényábra: középen a Világfa ágai között gyümölcsökkel, madarakkal.
Jobban megfigyelve szembenéző síró szarvas

MYTHICAL BOY-STAG

PÉTER ORDASI

The mythical boy-stag is a significant character in those prehistoric legends which aim at explaining the origin of the Hungarian people. Until as late as the 20th century this figure has been preserved in a variety of literary works, pieces of music as well as of decorative art. Its symbolic meaning has changed during the centuries and it has continuously been enriched by new meanings. The mythical stag was chosen by several 20th century Hungarian poets, musicians and representatives of fine arts as the central element of their artistic credo. All these works reveal that while the artists cherish a uniquely personal and a very specific relationship to the man-made world, and, in addition, their modes of expression as well as their artistic devices also differ, still, all their works have their roots in the oldest traditions of Hungarian culture, which managed to survive historical cataclysms as well as the always changing intellectual fashion trends. Through the parallel analyses of three works of art, a poem by László Nagy, a choral work by Miklós Kocsár and a ceramic piece by Antal Páll, this paper aims at identifying those formal characteristics and structural elements, which reveal that the common roots of these works all go back to ancient Hungarian mythology.

A KIS HERCEG RÓZSÁJA

GÉCZI JÁNOS

A keresztény hagyományba beágyazódó, a muszlim hatástól sem mentes, szokatlanul összetett rózsajelképet ígér a huszadik század egyik kultikussá vált meseregénye, Antoine de Saint-Exupéry (1900 – 1944) 1944-ben megjelent *A kis herceg* című munkája.

A történetben két helyszínen fordulnak elő a szépséges, a környezetükben megfordulóra erőteljes hatást tevő virágok.

1. A Saint-Exupéry által fölrajzolt, a B-612 kisbolygón felnövekvő Rózsát egy önálló univerzum feminin alkatú, alattvalója életét és gondoskodását feltételek nélkül magának követelő, mégis szeretetre érdemes s a gondozója számára kitüntetetten fontos uralkodóként ismertük meg. A regnáló rózsza és az őt szolgáló herceg szimbiózisa akkor is megmaradt, amikor a kisfiú elkerült a hermetikusan magába burkolózott, imádott-gyűlölt kisbolygóról. Az elmenekült hőst majd oda vonzotta vissza a virág által jelképezett, egyre inkább meghatározónak talált állapot emléke – még ha ennek önfeladás és halál is az ára.

2. A Földön egy rózsakert az a helyszín, ahol a főhős, bolyongása végső állomásán rádöbben, nem csak az az elhagyott, zsörtölődő és kényeskedő, törődést igényelő Rózsza él, amely miatt a bolygójáról elköltözött, nem csupán az a lemondóan körberajongott-gyűlölt, önző virág létezik. Bárhol rábukkanhat hasonló rózsára, s ez mindenkor az általa elhagyottra, a magára maradottra fogja emlékeztetni. Magán-rózsájának hasonmása a Földön tömegével található: ezen a – riadalmat okozó – felfedezésen kénytelen eltöprengget, s arra a meggyőződésre jutott, hogy nem a Rózsza személyiségjegyei között érdemes annak az okát keresni, miért mutatkozott számára olyan fontosnak ez a gyönyörűséges növény, hanem a Rózsza és a közte kialakult érzelmes és szövevényes kapcsolatban.

Saint-Exupéry utolsó, befejezett műve egyik központi szimbóluma a rózsza. E motívum a szerző korábbi műveiben is jelen volt. Mind a négy regényében és a példabeszédek tartalmazó *Citadelle*-ben is föltűnt, közvetlenül vagy az értelmezési tartományának gazdagsága miatt közvetve, egy-egy vonással alakítva a jelkép későbbi, lehetséges tartalmát. E rózsza mellett – s annak értelmével némileg megegyezve, illetve azt árnyalva – felbukkant a 'kert', a 'bárány' és a 'gazda' jelképköre is. Ezeknek a szeretet változatait bemutató történetek köré elrendezett jelképeknek az alapjai konvencionálisak.

Az életműben található rózsza-hivatkozások áttekintése közelebb visz *A kis herceg* azonos motívumú tartalmának megértéséhez.

A *Courrier sud* főhőse inkább taszítónak és idegennek találta azt a fajta boldogságot, amelyben az ember a tettek kihívása ellenében az otthon rózsafáinak metszegetésével foglalatoskodik, még ha meg is engedte a két magatartás közötti hezitálást. Máshol az otthon megnyugtató családiasságát, békéjét, a rendet, a mikrokozmosz örökkévalóságát veszélyeztető szeles viharról szólt, amely feldúlhatja a ház nyugalma: a veszélyt azonban mégsem értékeli nagynak, ha az égi háború egy-két rózsánál többet nem ver tönkre. A rózsza ebben az esetben nem képviselt magas és megtörhetetlen értéket. A vidékiesen békés, önmagába zárkozó, magára felejtkező világ s az ilyen közeg idilljében elfutó élet hangsúlyozható jellemzőjének találta egy harmadik helyen a rózsát.

Saint-Exupéry a bátorság, az ifjúság és a szerelem jegyét is a rózsában lelte meg, igaz, azt harssággal és talán rejtelmességgel is eljegyzettnek látta, ezért a függetlenséggel és az öntörvényűséggel ajándékozta meg, s vadrózsának nevezte el. A rózsza kerti rózsává és vaddá hasadtsága ellenére pozitív érzelemtől telített lelki állapot kifejezője maradt. A kert rózsája a biztonságos, nyugalmas, szemlélődő és bensőséges érzelemtől gazdag tér (némileg megvetett) virága – a vadon termő pedig a zabolátlanabb, mozgalmasabb, férfiasabb és vadregényesebb eseményeké.

A védettség, a bőség s a bezártság és a létért folytatott harc férfias nyersességének hiánya: mindezt együttesen jelenti a kert. A gazdával – az óvó emberi vagy emberfölötti felügyelettel – rendelkező, szeparált térhez való ambivalens viszony az írónak, valamennyi kertet előhívó képzetének is a sajátja. Vonzotta és taszította egyszerre az édeni helyzet s az akarattól való megfosztottság.

Miként a rózsáé, idővel a kert motívuma is a beleoldódó, hagyományos értelmekkel tágult, gazdagodott, s lehetőséget ígért az új, egyéni tartalmú jelentés kifejezésére. A *Terre des hommes* egyik részlete a meglehetősen polgáris kert- és rózsza-képhez a Korán paradicsom-elképzelésén alapuló kert-, víz- és rózszaértelmezés beépülését mutatta. A mórok bemutatásában Saint-Exupéry a muszlim hagyományokat idézte. „Íme: férfiak, akik sosem láttak se fát, se forrást, se rózsát és csak a Koránból tudják, hogy vannak patkokkal folyó kertek...”¹, de a sivatagi kopársághoz, számkivetettséghez és küzdelemhez egyébként nagyon gyakran muszlim meghatározottságú képek, eszmék társultak.

A rózsza értékjelző szerepe kétségtelen. Érték a fenntartására irányuló tevékenység, a féltő ápolás. Egy cselekvés értelme s végkifejletének jutalma. A rózsza az értelmet megtalált élet jelképe.

A *Terre des hommes* lapján mindez így összegződik: „Leültem egy párral szemben. Férfi és nő közé jól – rosszul befészkelődött s aludt egy gyermek. Milyen gyönyörű arc... Semmit nem különbözött a legendabeli hercegfíúcskától: ha óvják, foglalkoznak vele, tanítják, mivé lehetne! Ha egy kertben sikerül egy új rózsafajtát kitenyészteni, a kertészeket mind izgalom fogja el. Elkülönítik, gondozzák, ápolják a rózsát. Az embereknek azonban nincsenek kertészeik.”² E részlet a gyermeknek a rózsával azonosítását mutatta. A *kis herceg*ben nem lesz rokonítható a virág és a kisfiú, abban nem mutatkoznak egymás jelzőinek. A gyermek számára a rózsza – az egyetlen, akivel tartós kapcsolatba került – maga lesz a legfőbb érték.

A *Citadelle* írásába 1936-ban kezdett az író, fejezetei – bár a szerző korai halála miatt nem készülhetett el a végső, letisztázott összegzés –, párhuzamosan készültek el a fő művekkel. A moralizáló, didaktikus munka példázatok és elmélkedések lazán összefüggő sorozata – az idős berber fejedelem fiához intézett szavainak és ebből a fiúból fejedelemmé vált férfiú töprengésének a foglalata.

Saint-Exupéry az emberi értékek nyomában indult, s az élet értelmét kívánta megkeresni: úgy találta, hogy az, csupán abban a cserében fogható meg, amit magából mások

¹ SAINT-EXUPÉRY, A. de (1929.) *Terre de hommes*. In: SAINT-EXUPÉRY, A. de (1972.) *Éjszakai repülés*. Négy regény. Az ember földje. Európa. Budapest. A sivatagban. 4. fejezet. Rónay György fordítása.

² SAINT-EXUPÉRY, A. de (1929.) *Terre de hommes*. In: SAINT-EXUPÉRY, A. de (1972.) *Éjszakai repülés*. Négy regény. Az ember földje. Európa. Budapest. Az emberek. 4. fejezet. Rónay György fordítása.

számára mindenki felkínál. A felajánló mindezt az önként vállalt és a szeretet által megvalósult kötettség – mint az élet önértelmezésének a keretét – kapja. Az embernek az életében feladata van, ezt a feladatot azzal fogadja el, hogy abban, a munkája segítségével, a családban, a szerelemben, a barátságban, a különböző közösségekben és helyzetekben magát kiteljesíti: ad, hogy ennek fejében az adományt elfogadó alávettjeként megadassék neki a boldogság.

A *Citadelle* második, egységes kidolgozásának inkább tekinthető felében – amelyet az elemzői leginkább az Újszövetség derűsebb világával szoktak jellemezni – éppen a szeretet-vallás jegyében többször is jelentős helyzetben tűnik fel a rózsza.

A CXVIII. fejezet egy prófétáról szól, aki a tökéletesség iránti vágyában minden bűnt elítélt. A fejedelem ellenvetése szerint nem azzal erősíti az ember a jót, ha gyűlölettel foglalkozik – amikor a szeretettel kellene. A cédrus szeretete nem eredményezheti az olajfa elpusztítását, a rózsailat elutasítását. E műben először megidéződő rózsza ismét önálló értéként tűnt fel.

A következő esetben szintén minőségre figyelmeztet a növény. A CLXX. fejezet a jól elvégzett dolog szeretetét hangsúlyozza, amelyben a ténykedőtől távol áll bármilyen hiúság, s csupán az alkotás szolgálata vezérli. Saint-Exupéry példaként hozta fel az anya gyerekkel, a kertész rózsával gyakorolt kitárulkozó szolgálatát. E tevékenység sürgető követelménye – s végül eredménye – az, hogy az ember önmagát a szeretett társ mellé méltó társul ajánlja. A rózsza értéke nemcsak a rózsáét mutatja, hanem visszamutat arra is, aki azt fölfedezte, nevelte és híven szolgálta.

A szeretet másokhoz fűzi az embert, értelmet és jelentőséget kínál és ad, amelyet ha elfogadunk, életünk irányát is megszabja. A szeretet természetéről szóló példabeszéd (CLXXXV.) szerint a szeretet értéke a kétirányú kapcsolatot. Aki ad, az kap is, s örömet az szolgálja, hogy ajándékol olyasmi jut a számára, amelyhez sosem remélt jutni, hiszen neki a kapcsolatban az is elégséges, ha adhat. „Én pedig... – mondja a fejedelem –, azzal az egyetlen rózsafával ajándékozlak meg, amely képes téged nagyobbá tenni, mert visszakerem tőled a rózsáját. És ettől a pillanattól kezdve megépül számodra a szabaduláshoz vezető lépcső. Előbb felcsákányozod, felásod a földet, aztán reggel felkelsz, öntözöl. És gondosan ügyelsz munkád eredményére, védelmezed a férgek és a hernyók ellen. És szíved mélyéig megindít a kipattanó rózsza látványa, és elkövetkezik az ünnep, a kinyílt rózsza, amelyet a te dolgozod lesz leszedni. És miután leszedted, nekem ajánlod fel. Te nem tudtál volna mit kezdeni a rózsával. Ezért elcserélted a mosolyomért... s aztán királyod mosolyától napugarasan térsz vissza a házad felé.”

A rózsza a hosszú, célirányos munka örömteli eredménye, benne összpontosult minden felajánlott forró érzelm. Előállítására értelmet ad a cselekvőnek – állítja a fejedelem – s értékét az adja, ha a lenyeeszt virágot számára ajánlják fel, mert egyedül ő tudja azt megbecsülni. Cserébe azonban a rózsza kertésze köszönetben részesül – amely igazolása a rózsza értékének, s a rózsát fölnevelő munkájának.

A szeretet rózsájának előállítása hosszú időt, kitartást és szakértelmet – kertész munkát – igényel. Kizárólag szertartás eredményeként valósítható meg. S hogy miféle is lehet az, arról a CLXXXVI. fejezet tudósít. A kultusz kellékeinek fölélése – a kert megépíteni, a növényeiben és a tárgyaiban meg kell találni a végső eredményt –, amely előzőleg is értéket ad a hívő cselekvésének, s ezzel, hogy minden átlelkedett, s a kultusz tárgyára utal, kezdődhet a szeretetteljes munka.

Minden, ami a kertben található, imádságszínű – azaz kultusz tárgya. Az illat is annak mutatkozik. S annak a kövek, a forrás. Harmadnapon a bogáncsok a rózsájukat tárják a gazda elé – amely illatával a szeretett asszony testét előlegezi.

A rózsza a szeretetkultusz központi szimbólumává vált. A rózsza a kertet mint metaforát is felhasználhatóvá tette (s persze értelmezte). Benne összekapcsolódik a kultusz metafizikája és a kultusz tevékenységrendszere. A szeretetkultuszt Saint-Exupéry a kerthez kapcsoltn kívül más metaforákkal is érzékelteti. A CXCVIII. fejezetben például a fejedelem egy alattvalóját úgy mutatta be, mint akinek a szíve fölött egy vászonzacskóba varrt, elhervadt rózsza található. A példabeszéd értelme szerint a számtalan rózsafölddel rendelkező férfi képes volt a szeretet ajándékát fölismerni: így annak öröméből részesült.

A rózsza kiterjesztette a hatalmát: rózsás tulajdonságú a kert, s rózsaként mutatkozik az emléke, a színe, az illata is. „Én boldognak érzem magamat, amikor a rózsailat ösvényén kertem felé közeledek...” mondja a fejedelem (CCI.). A rózsza valamiféle pozitív és kiemelkedőnek mutakozó – asszonyias, befogadó – értéknek lesz a jelzője. A rózsának Saint-Exupéry szótárában a tökéletesség-értelem jutott, amellyel szinte mindent, aminek nagyon nagy a jelentősége, ki lehet és szabad fejezni.

A *Citadelle* végső fejezete Saint-Exupéry rózsajelképének végső, összefoglalt formáját mutatta. A példabeszéd két, egykor testvéri közösségben élő, majd egymástól távolra esett, öreg kertész barátságáról is beszél. Sok, hír nélküli év után az otthon maradt, megvénült férfi levelet kapott, amelyben csak annyi állt: „Ma reggel megnyestem a rózsafáimat...”. A válaszon napokig töprengett az idős kertész, hogy abban a teljes életét, valamennyi örömét pontosan kifejezze, s azt a szeretetet, amely a barátjához köti, a maga teljességében elmondhassa. Végezetül megírta a levelét: az sem sikeredett hosszúra: „Ma reggel én is megnyestem a rózsáimat...” A fejedelem e levélváltásban az Úr magasztalását fedezte fel, mert benne találkozott össze rózsabokrai felett két ember.

A bölcsességre szert tevő fejedelem a kertészt, aki üzenetet váltott a barátjával, boldognak találta. Így néha elfogta a vágy, hogy magát is odaláncolja a kertészek istenéhez, a kertészekhez és magához a rózsához, s ehhez egyetlen hatásos utat talált, a szívét megszólította, s ennyit mondott: „Ma reggel én is megmetszettem a rózsáimat.” (CCXIX.)

A kert, amelyre a berber fejedelem hivatkozik, amelyben a kertészek munkálkodnak, s amelynek elemeiből némelykor az író is származtatja a hasonlatait: kitüntetett szerepű. A rózsza a felajánlott, az elfogadott és a viszonzott szeretet szimbóluma, másrészt annak az értékmérője is. E virág és a benne foglalt érzelm kultusza – környezetének megteremtése, vetése, fölnevelése, virágzása, a virág céljának a megtalálása és életének beteljesítése – Saint-Exupéry írói és emberi hitvallásának is vélhető.

A rózsza birtoklása – valami valamit, valaki valamit, valaki valakit – és e birtok elveszítetősége, továbbá az érte hozott áldozat, a megmentés: a szeretetet ígérete. Az áhított – humanizált – dolog vagy Lény megszerzése, megtartása, a saját, belső gazdagság értelme és értelmezője: ez is lehet a rózsza, s hogy miképpen, azt *A kis herceg* mutatja meg. A rózsához saját rózsza-vallás tartozik.

A rózsza-szimbólumkör hagyományai közül Saint-Exupéry a dominikánus szerzetesek rózsafüzérének ájtatossági szerepét is megnyugtató biztonsággal ismerte: az olvasó személyiség kiterjesztése, misztikus megvalósítása eszközének találta. A pilóták számára ugyanilyen imádkozásra használhatónak állította az otthonról való elmélkedést a sivatagban, a légi katasztrófát elszenvedett szomjúhozónak a kút megidézését a magányban,

a bajtársakon való gondolkodást vagy bármely magányos embernek a saját kultúrkörében való elmélyülést. Kell, hogy a számkivetett ragaszkodjék a kultúrájához, a számára fontos dolgokhoz, az emlékeihez, s ezek egy-egy darabja a képzelet által kézzelfoghatóvá s önmagában vizsgálhatóvá materializálódjon. Saint-Exupéry, önéletrajzi regényei alapján a vele történt bajban maga is kedves, öreg, fekete fenyőkkel teli kertet, virágokat, forrást képzelt maga elé, hogy a föltámadó honvágy betöltse lelkét, s erőt kapjon a túléléshez. A saját múlt, a saját kapcsolatok – állítja – teszik lehetővé a hozzáférést a jövőhöz.

A kert misztikus értelmezését mind a keresztény, mind az iszlám vallás elvégezte. Saint-Exupéry a hortus conclusus hagyományában egybegyűlt szimbólumok javát – forrás, illetve kút, virág, fű, rózsza, kerítés – és néhány máshonnan ismerős keresztény karakterű jelképet – amilyen a bárány – a regényeiben, ámbár általában egymástól távoli helyeken, a lehető legösszetettebb módon felhasználta: rendszerint összevonta. (Ilyen jelképösszevonás történik *A kis herceg*ben a gyermek és a bárány esetében.).

A kertjegyek közül, minthogy a hely legfőbb értéke – oka és célja –, a rózsza került a centrumba. A főhős személyiségjegyei vele, a mozdulatlan, hercegnői viselkedésű, extrém tulajdonságú, látványos és egyedinek tűnő lényel szemben bontakoztak ki. A gyermek virághoz való viszonya az, ami módot adott a történet elmondására.

A rózsza mindenekelőtt az édeni állapot, a bolygó közegének a jellemzője. Báránnyal a büntelen, megfontolások nélküli gyermekember rendelkezik – ő a főhős. Mind a közegben, mind a hősben feltűnik a vértanúság eshetősége – hiszen a rózsza és bárány egyként áldozat –, a mesében egyidejűleg sejlik föl ennek a lehetősége. A bárány és a rózsza ártatlanságuk ellenére egymás veszélyeztetői, a rózsza (különösen az animális tulajdonságával hangsúlyozottan): a tigriskaromszerű négy tüskéjével, a bárány agresszivitáshiányával, azaz azzal, hogy táplálkozásának egyik forrásául használhatja a rózsát, s így egymás végzetévé válhatnak.

Egyik lény sem szándékozik a másik életére törni, de lényegi tulajdonságaik értelmé szerint mégis egymás ellen valók. Dualitásukhoz hasonlóakra bukkanhatunk a madár – rózsza, a méh – rózsza, pók – rózsza stb., az állatot és növényt szembeállító kapcsolatoknál, amelyekben a férfias (agresszívebb) jelleg az animális, a nőies (befogadó) jegy pedig a növényi tag értékének mutatkozott. Ugyan a regény annak az eshetőségét is fölveti, hogy a Rózsza lemond szolgálat-igényéről, a bárány pedig szájkosárhoz jut, így a veszélyt jelentő tulajdonságaik felfüggesztődnek, ezek azonban ideiglenesek maradtak: Rózsza bármikor visszaváltozhat követelődző úrnővé, a bárány kosarára pedig sosem kerül szíj, amellyel azt föl lehet az állat szájára csatolni.

A *kis herceg*ben a rózsza legelőször értékes és jó növényként jelent meg, amiként a retek is: ártatlan kis hajtással kapaszkodott a fény felé, s a léte nem mutatott a B-612 bolygót széttúró-átluggató majomkenyérfákhoz hasonló veszélyt. Hagyni lehetett, nőjön kedvére. Fiatal korában ugyan hasonlatos volt a rózsza a majomkenyérfához, a gyomlálás az előzőt élettérhez juttatja, az utóbbi számára a halált.

Az életmű regényei s a hagyaték levelei segítségével a jungi pszichoanalízis módszereit használva vizsgálta és értelmezte EUGEN DREWERMANN³ *A kis herceget*, s benne

³ DREWERMANN, E. (1984.) Das eigentliche ist unsichtbar der Kleine Prinz tiefenpsychologisch gedeutet. Verlag Herder Freiburg, Breisgau.

a rózsát. Maradandó meseelemzésében a terapeuta és filozófus az író a Rózsa függvényeként élő, a virág meghatározta érzelmi térben vergődő, a felnőttiséget elutasító személyiségként mutatta be.

A rózsza szimbolikus értelmezését is vállalta. A gyermeket Saint-Exupéry életmegújító szimbólumnak tekinti. A valóságot megtapasztaló hőse szenvedéstörténete végén eljut az örök – a szeretet, a rózsza – igazságához. A fiúcska és a társai kapcsolatát a keresztény hagyományból ismert, a dolgoknak értéket kínáló és értelmét adó szeretettel-szerelemmel jellemzi, s ezt az érzést a mindenséget átlelkesítő, a misztikusokra jellemző módúnak találta. A szeretett személy körében megjelent dolgok, események magát a személyt, illetve a hozzá fűződő szeretetet ígérik, miközben a személy is szimbólummá alakul, amely megragadásával a mindenség is elérhető.

A Rózsa az, aki által a szeretetről tapasztalatokat szerez a kis herceg, ő ad értelmet a naplementéknek, a bolygónak, a nap mint nap végzett munkának, végső soron a teljes életnek. A pszichoanalitikus értelmezés szerint ez a Rózsa leginkább egy anyához hasonlítható, s DREWERMANN a hercegecske rózsához viszonyából Saint-Exupéry és édesanyja ellentmondásos kapcsolatát bontotta ki. Végső soron a vadrózsza és a kerti rózsza különbségét és egymáshoz tartozását mondhatta volna el, amennyiben fölfigyel a *Courrier Sud* különböző értékre utaló virágokról szóló részletére. DREWERMANN rejtjeles gyermekkori beszámolónak (is) tekintette a művet, s valóban, a Rózsa női jellemét, a szerető-kínzó anya és gyermek összetett kapcsolatát híven adta vissza.⁴ A fellebbezhetetlen hatású, megkérdőjelezhetetlen Rózsa különös tulajdonságai – ha mögé egy anyát képzelünk – magyarázatul kínálkoznak a mesei sajátosságokra. A szimbólumképzés eljárásai mentén e rózsza-anya számos, a kereszténység Mária-kultuszából ismerős jellemzőhöz jutott – s talán ez, és az ehhez hasonlóak tették a regényt kultusztárggyá.

Mi némileg összetettebbnek látjuk *A kis herceg* rózsáját. A rózsza a kert szimbólumkörének centruma, tulajdonságaiban keresztény és muszlim hagyományok felé mutat. Másrészt az anya-értelmezés is szűknek bizonyul, csak annyiban releváns, amennyiben az anyának szeretetkifejező volta mutatkozik.

A fölcseperedett Rózsa mely tulajdonságaira figyel föl a kis herceg, melyek válnak számára fontossá? Először: olyan virágnak látja, amelynek tüskéi vannak. S miért vannak a szépséget ígérő, szelíd növénynek effajta, virágához nem illő fegyverei? A gyermeki válasz szerint, mert gyöngye, gyanútlan, s a tüskék által félelmetesnek képzelheti magát. Azaz a rózsza tulajdonságai a gyermeki analóg gondolkodás mentén mutatkoztak meg.

Másodjára már ezek a kisgyermekre is igaz, az ő világára is érvényes tulajdonságok hangsúlyosak: a rózsza esendő, védelemre szorul. Mindaz a gondozás, amelyet a kis herceg lakóhelye, a bolygó magától értetődően megkapott, s amelyből a Rózsa is részeseedett, számára nem elégséges: több, személyre szabott törődést kívánt. Függelmi helyzete értéknövekedést jelentett.

Mindezek után a virág szagát nevezi meg a szerző, s majd a bimbózást, a színes szirmokat, a teljessé vált, kinyílt virágot. S velük együtt a lehetséges ellentétek, amelyent a bárány felbukkanása jelent (mögöttük a több évmillió éve kialakult, egymás elleni védekezési mód), vagy ami az egyszerű virágok és a tüneményes rózsza között mutat-

---

⁴ DREWERMANN, E.(1984.) Kérdések és elemzések. 1. A rózsza titka.

kozott. Az értékképződés folyamatának voltunk a tanúi – amely aktusban az érték sajátossága épp úgy, mint ellentmondásossága is hangsúlyt kapott.

S milyen a virágzó Rózsa? Óriási, egyetlen bimbóját rendkívül lassan nevelte föl, hosszan készülődött a nyílásra. Sok szirma gyüretlenül terült ki egy napkeltekor, s rögtön megmutatta teljes szépségét. Szépsége jellemzésére a sugárzó jelzőt használta a szerző. S a négy tüskéjén kívül jellemzője az illata. Botanikai jellemzői szokványosak: szabályos, gyökereivel helyhez kötött növény. Antropomorf jegyei közül feltűnik, hogy beszédre képesnek mutatkozott – s első megnyilvánulása, hogy felszólítja a hercegecskét, gondoskodjon róla, locsolja, s védje meg a huzattól s az éjszaka hatásaitól. (Amikor – a sötét miatt – egyébként nem látható. S a fénytelenységben egyedül marad, s láthatatlansága miatt gondozójával nem tarthat fizikai kapcsolatot.)

Érthető, emberi szavakkal beszélő növény egy mesében nem feltűnő jelenség: végtére elvárjuk tőle, hogy embermódon kommunikáljon. De hosszú lesz az út ahhoz, hogy a kis herceg ráébredjen arra, amit a *Citadelle* kertészei már tudtak: egyetlen módja a párbeszédnek, ha az nem a szavakkal történik.

A növény értelme mindezen sajátosságai alapján is nyilvánvaló: melegséget sugároz, ugyanúgy, mint az a napszak, amikor a rózsa végre megmutatta kifejlődött állapotát. Napkelte a virágba borulás időpontja, éppen az ellentéte a napnyugtának, amelyet olyannyira szeretett nézni a melankóliára hajlamos kicsiny gyermek. A Rózsa tulajdonságai más pontokon is a Napéhoz hasonlatosak. Egyszerre született a nappal. Úgy ragyog, mint a lámpa. S szüksége van a napfényre, elvégre növény. A kis herceg, amikor a regény felnőttjével együtt megtalálja az egyébként szaharai kutakhoz nem hasonlító kutat, jóval a végső búcsúzása előtt, a vödörnyi víz felszínén észreveszi, hogy remeg rajta a Nap.

– Éppen erre a vízre szomjazom – mondta az a kis herceg, aki egyébként sosem iszik.

A rózsának a Naphoz, a szellem hagyományos szimbólumához visz közel legtöbb tulajdonsága.

A kis hercegben is van növényi tulajdonság: egy év alatt, amíg a Földön tartózkodott, nem volt szüksége táplálékra, folyadékra, elég volt számára, mint elhagyott rózsájának is, a fény. A rózsán keresztül pedig rokonságban áll a szellem legtisztább tulajdonságával, az önzetlen, befogadó szeretettel.

A rózsa mint szeretetjelkép a katolikus vallásúak számára mindennapi tapasztalat, épp ez az érzés – a charitas – határozta meg a Mária-ábrázolások ikonográfiáját, amikor a legfőbb szűz köpenyének belső felét piros színűnek ábrázolták. Miként a „legjobb kép”-en ellenőrizhető, amelyet a könyv mesélője készített, a kis herceg köpenye is piros belülről (s a külseje, miként a Mária-képeken, a világmindenséget jelképező kék), s nem lehet véletlen, a fiúcska ingének hasítékát egy rozetta kapcsolja egybe, a hős kezében pedig a kard tigriskaromszerű tüske. Tehát a kis herceg is magára öltötte a rózsa jegyeit.

A rózsa és a kis herceg kommunikálásának első pillanatában: rögtön meghatározott az egymáshoz való viszonyuk. A kis herceg első mondata:

– Milyen szép vagy!

Ez a pillanat az iniciálásé! A rózsza kezdeményező, domináns helyzetbe került. Fölfedezték. Ki kell szolgálni – a kis herceg alávetette magát a rózsza akaratának, s nem csoda, ha a virág egyre kényesebbé, akaratosabbá, követelőzőbbé nőtte magát, s a gyermek – függése növekedésével együtt – boldogtalanná vált. Ugyanez a rózsza – nap – szellem szimbólumvonulat jelentéséhez nem pontosan, de a mese logikájához illeszkedik. A gyöngének mutató Rózsának előbb meg kell ragadnia a kisfiú figyelmét, hogy utóbb uralkodóvá válhasson.

A regény földi szakaszának fontos, értelmezési lehetőséget kínáló jelenete, amikor a kis herceg a valódi rózsakertbe vetődik. A fiúcska önmaga Rózsza-képére reflektál, s ráébredt, hogy egyetlen rózsza – ha az megszelídített – nagyobb értékkel rendelkezhet, mint egy kertnyi. Van tehát egy magán-rózsza, amelynek csak a tulajdonosa számára mutatkozik meg a jelentése, s vannak közös rózsák, amelyeknek nem lehet más, csak közös jelentésük: s mégis értékesek, mert a magán-jelentésre figyelmeztetnek.

A virágzó rózsakert az emberekhez vezető utak egyikén terült el. A csábítás helyének bizonyul e tér: föllelése előtt homokon, sziklákon, havon kellett átvergődni – s a fölbukkanása jelzi az elérhető célt: a vágyott és keresett embereket. A várható boldogság előjegye tehát a rózsakert, amely azonosítása csak úgy lehetséges, hogy a rózsáról már előzetes tapasztalatokkal rendelkezett az apró hős. S lehet, hogy a tömegesen felbukkanó virág az oka annak, hogy a fiú nem kereste tovább az embereket, s miként a maga egyedüli rózsájával, úgy megelégedett egyetlen emberről – a sivatag foglyáról – megszerzett ismeretekkel? S e döntésében segíti a megszelídítés technológiáját elmagyarázó róka.

„Neki a virágja azt mesélte, hogy sehol a világon nincsen párja; és most ott volt előtte ötezer, szakasztott ugyanolyan, egyetlen kertben!” – olvashatjuk. A Rózsza átvitt értelemben beszélt, s a két sínen futó beszéd értelmét kell a hercegnek megértenie ahhoz, hogy döntését meghozhassa. Tétovázik, szüksége van a segítségre. Szomorú (olyan szomorú, mint a naplementék idején szokott), s a megvilágosodásra, a napfelkeltére vágyik. Így jut el, vezető által, a belső megvilágosodáshoz: a rózsához vissza kell térnie. Az a rózsza csak akkor létezik, ha van, aki gondolja, van, aki látja, van, akinek viszonya van hozzá.

Nem elég, ha a kultusznak tárgya van. A kultusz nincs a kultuszt kiszolgáló nélkül.

Néhány szót a rókáról, amely a megvilágosodás kapujához viszi a hőst. A hagyomány szerint a rókával rokon sakál az egyiptomi Íziszt vezeti az alvilágban, hogy megtalálja Ozirisz szétszórt testdarabjait. Más okból is alvilági ez a játékra nem kapható állat, s éppen a föltámadás előjelzője. Ez az állat fél az emberektől, s tudja: a fegyveres emberek világán kívül létezik egy másik is, ahol a megszelídítettség parancsa adja a törvényt. Megerősödik tehát feltételezésünk, az emberekhez vezető út mellékén elterülő, magas fallal körbekerített rózsakert csupán a tökéletlen világ helyszíne, ámbar a tulajdonságai a tökéletesre, az egyetlen Rózsza által uralt helyre utalnak.

A tökéletesnek és boldog helynek mutató kisbolygó Rózsája megszeretésének, a vele való kapcsolat meghasonlásának, az éden elhagyásának s egy rózsakert jóvoltából a Rózsza hiányával való szembesülésének és megkeresésének rendje – sugallja Saint-Exupéry – mindenki számára bejárando út. Valójában így zajlik a civilizáció elsajátítása s a megismerés eredményeként annak az értékelése, s a végső választás. A róka erről beszél, amikor a számára értéktelen búzatábla hirtelenjében fontossá vált: a kis herceg hájára emlékeztető szín jóvoltából. Hasonló okfejtések bukkannak föl a szerző regényeiben is.

A rózsza tulajdonságai magát a rózsza növényt jellemzik: a rózsza nem köztes helyzetű, nem közvetítő szerepű. A rózsza tehát rózsza, s nem egy személy allegóriája. Ennek a virágnak a tulajdonságai mégis személyre utalóak: leginkább a kereszténység Szűz Máriájának s a belőle kibontható anyaképnek feleltethetők meg. A rózsába beleolvadt a Szűzre, illetve anyára jellemző tartalom. (S nem a rózsával értelmeződik a Szűz, illetve az anya.)

A *kis hercegb*en azonban két szereplőre jellemzőek a rózsza-tulajdonságok. A bolygón nőtt virágra, s magára a főhősre. A kis herceg külseje a Máriára jellemző attribútumokkal jellemzett: köpenye belsejének és külsejének színe, a kapocs rozetta alakja ennek bizonyítéka. A fiúcska rózsza-tulajdonsága korántsem annyira meghatározó, mint magának a virágnak – mindenesetre elegendő a közös tulajdonságuk ahhoz, hogy azonos érzelmi törvények hatása alatt lássuk mindkettőt.

A Rózsza tulajdonságai a szeretetkultusz és a kertkultúra mentén értelmezhetőek. Egyes sajátosságait a kert szimbólumköréből származó keresztény és muszlim hagyományban kiválasztott jegyek értékelik fel. A megnevezett értékek pedig annak a kultusz-nak a kiterjesztését szolgálják, amelynek a központjában a Rózsza s utóbb a rózsza mögöttes értelme áll. A Rózsza egy életfilozófia elsajátítását, a világ szeretetet hangsúlyozó, misztikus módú megközelítését szorgalmazza.

Irodalomjegyzék

DREWERMANN, E.:

1984. Das eigentliche ist unsichtbar der Kleine Prinz tiefenpsychologisch gedeutet. Verlag Herder Freiburg, Breisgau.

MÁRTONFFY M.

1999. Folyamatos kezdet. Jelenkor. Pécs.

SAINT-EXUPÉRY, A. de:

1929. *Courrier sud*. Gallimard. Paris.
 1931. *Vol de nuit*. Gallimard. Paris.
 1939. *Terre de hommes*. Gallimard. Paris.
 1942. *Pilote de guerre*. Gallimard. Paris.
 1946. *Le petit prince*. Gallimard. Paris.
 1948. *Citadelle*. Gallimard. Paris. Magyarul: *Citadella*. Szent István Társulat, Budapest, 1982. Fordította: Pödör László.
 1972. *Éjszakai repülés*. Négy regény. Európa, Budapest.
 1994. *A kis herceg*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest. Fordította: Rónay György.

THE ROSE OF LE PETIT PRINCE

JÁNOS GÉCZI

In his paper the author focuses on Saint-Exupéry's *Le Petit Prince*. The motif of rose represents his main point of interest and eventually he concludes that it can be interpreted as manifestation of the cult of love and of horticulture.

Bevezetés

Ez a kötetrészt három írást tartalmaz. Az első – FEHÉR KATALIN 'Bevezető'-nek tekinthető tanulmánya – a virtualitás kérdését tárgyalja általános szinten, 'mém'-nek tekintve a 'virtuális'-t. Ezt követően ANDOK MÓNICA tanulmánya a magyar újsághírekkel foglalkozik, annak aspektusait történeti-tematikus megközelítésben elemezve. A harmadik írás, amely ismét FEHÉR KATALINTól származik, a televízió és a virtualitás kapcsolatának elemzését nyújtja.

VIRTUÁLIS MÉMEK ÉS A VIRTUÁLIS MINT MÉM

FEHÉR KATALIN

1. Bevezetés

Napjainkban az egyik legelterjedtebb és legdivatosabb kifejezés a „virtuális”. Mind a hétköznapi nyelvhasználatban, mind a média közvetítette valóságban újra és újra felbukkan – a legkülönbözőbb kontextusokban. Beszélünk virtuális forintról (a banki tranzakciók kontextusában), virtuális ígéretekről (politikai hírekben), virtuális műalkotásokról, virtuális valóságról – és folytathatnánk a sort. A jelenség kapcsán kérdésként merült fel bennem, hogy a *virtuális* egyfajta képzetként, állandó jelzőként, illetve egyfajta nyelvi reprezentációs eszközként hogyan ragadható meg a mai elterjedtségében. Ekkor került kezembe PLÉH CSABA: A gondolatok terjedési mechanizmusai: mémek vagy fertőzések című írása, s benne az alábbi gondolat: „A *mémelmélet lényegi vonása, (...) hogy a mémek olyanok, mint a gének – elsősorban a replikációra helyezve a hasonlítás során a hangsúlyt. Ugyanakkor van benne egy alapvető absztrakt mozzanat is: akárcsak a gének, a mémek is virtuális entitások. Olyan a viszony közöttük és a tényleges viselkedés között, mint a genotípus és a fenotípus között. Ez teremti meg a lehetőséget a kultúra hajlékonyabb kezelésére.*”¹ Arra a következtetésre jutottam hát, hogy nemcsak a virtuális mémelméleti megközelítése mint átfogó elmélet alkalmazása jelenthetne egy válaszalternatívát a fenti kérdés kapcsán, hanem praktikus lehet a virtuális fogalmának alkalmazása magukra a mémekre is – így alkotva meg egyszerre egy memetikus elmélkedést a *virtuálisról*, s ezáltal elengedhetetlenül egy speciális megközelítési lehetőséget magukról a mémekről is. Dolgozatomban tehát ezt a két irányvonalat szeretném megmutatni.

---

¹ PLÉH CSABA: A gondolatok terjedési mechanizmusai: mémek vagy fertőzések.
<http://www.replika.c3.hu/40/11pleh.htm> 10.

2. Az alkalmazott fogalmakról

2.1. A virtuális fogalma

A *virtuális* mint kifejezés elsősorban a *látszólagos*, az *elképzelt* és a *lehetséges* jelentésekben, illetve annak jelentésmezőiben ragadható meg. Korábban elsősorban a művészet, ezen a belül a szépirodalom kapcsán emlegették gyakran (vö. lehetséges világok ábrázolása), napjainkban azonban a technikai fejlődésnek köszönhetően egyre több társadalmilag meghatározható nyelvhasználati területen hódít. Kezdetben elsősorban a digitálisan előállított mesterséges valóságok, illetve annak szűkebb területén, a cyber space kapcsán terjedt el, mindenekelőtt a VR, vagyis a virtuális valóság szókapcsolatban. Ma már azonban a gazdaság, a politika, a kultúra és az egyes tudományterületek nyelvhasználatának szerves, széles körben alkalmazott eszközévé vált, így jelentésköre is a lehető legnagyobb mértékben kiszélesedett: a fenti jelentések mellett minden, ami nem kézzelfogható (mert például csak digitálisan létező), vagy reálisnak nem nevezhető, pusztán elméleti létezésében fogható fel vagy ragadható meg, illetve a valósághoz képest alternatív valóságot vagy valóságokat jelenít meg, sőt, a valóságnak nem megfelelő (nem igaz, például szándékos hazugság, megvalósíthatatlan ígéret) – mind, mind illelhető a *virtuálissal* mint jelzővel vagy megnevező kifejezéssel. Mondhatni tehát, egyfajta „gumi” kifejezéssé vált, mely minden kontextusban képes megállni a helyét, s a digitális technikai környezetnek köszönhetően a mindennapi nyelvhasználattól a tudományos nyelvhasználatig jelen van, mondhatni burjánzik.

2.2. Mémek: a génanalógiától a virológiáig

A mémfogalom, illetve a memetika körülhatárolása ennél jóval bonyolultabb kérdésnek merül fel, hiszen az elmélet a maga biológiai kiindulópontjával első megközelítésben egy szilárd elméleti bázisnak tűnhet – ám ha egy kicsit a mélyére tekintünk, akkor a biológiai hasonlat által keletkezett hézagokra bukkanunk.

A kiindulópont természetesen DAWKINS mémelmélete, mely szerint a biológiai géneknek a megfelelőit megtaláljuk a kultúra területén is: a gének analógiájára a mém kifejezéssel illette az úgynevezett kulturális replikátorokat, melyek kultúrgénekként kerülnek az egyik ágensből a másikba. Már ezen a ponton megtaláljuk az analógia egyik problematikus pontját, mely szerint a gének biológiai replikációja során a kiválasztás nem az egyén kontrolljával működik, míg a mémek esetén a kontrolltényezőt figyelembe kell venni, azaz nem feltétlenül pusztán másolásról van szó. A befogadói tudat (elsősorban egy felnőtt ágensé) tudniillik már általában rendelkezik egy komoly memkészlettel, jellemző rá a mémátvétel egyszeri kontextusa, a mémátadóhoz fűződő szociális viszonya és más befolyásoló tényezők. Az átadás és az átvétel mikéntje tehát komoly variabilitást mutat. S ez nem azonos a mutációval. Beszélhetünk ugyan itt is a szelekció hatásairól, de például egy kommunikációs egység átadása két nagyon hasonló eset kapcsán is mindig mutat finom különbségeket.

A fenti gondolatmenet egyenes folytatása a következő kérdés, mely módosítja az analógia biológiai irányát: *„minek a megfelelője a mém? A géné vagy a vírusé? (...) a gén csak generációról generációra adódik át, másrészt nincs szüksége arra az irracionális reprodukálódásra, ami a vírusok tulajdonsága, és ami a mémeket igazán érdekessé*

teszi.”² A mém mint vírus analógiája nemcsak azt feltételezi, hogy az ágensek örökölhetik a mémeket (a kommunikációs aktusok során memetikusan értelmezhető ismereteket, tudásokat adhatunk át, azaz hagyományozhatunk a jövő nemzedékeinek), tehát a mémek szaporodnak, hanem azt a mozzanatot is megragadja, hogy az életünk során a mémek bármikor megfertőzhetnek bennünket, ám ha korábbi tapasztalataink elutasítják a fertőzésre kész mémeket, akkor tudatunk éppúgy képes védekezni, mint immunrendszerünk a valódi vírusok esetén. Sőt, SPERBER ide vonatkozó kognitív járványtani elmélete talán a legkörültekintőbb abban az értelemben, hogy egyrészt egyéni idegrendszerekről mint egyedi mémhordozókról beszél, másrészt a fertőzés analógiát annyiban elnagyolja, hogy negatív oldalát a szőnyeg alá söpri. Gondolatmenete szerint az analógia lényege nem a betegség, nem az élősködők negatív vegetatív létformája, hanem a gondolati mintázat-ként való működés. A gondolati mintázatok egyrészt az idegrendszerünkben fizikailag (is) léteznek, másrészt ugyanabban az egyedben akár többször is elszaporodhatnak, harmadrészt jelformátumot is képesek ölteni, melyek iránya és sebessége a társas viszonyok függvényében alakul.

Jól látható tehát, hogy mindkét megközelítés bemeneti potenciálként kezeli az ágenst, a következők szerint: „*this is the most surprising and most profound insight from the science of memetics: your thoughts are not always your own original ideas. You catch thoughts – you get infected with them, both directly from other people and indirectly from viruses of the mind.*”³ De az is belátható, hogy SPERBER mémelméleti felfogása kevesebb kérdéjjel küzd, így a továbbiakban a mémeket elsősorban sperberi vírusoknak fogom tekinteni.

3. A virtuális mint mém

Korábban már említésre került, hogy a *virtuális* fogalmát milyen sokszínűen használjuk, de azt is látnunk kell, hogy ezáltal tulajdonképpen el is használjuk. Nem véletlenül neveztem némi ironiával gumifogalomnak: jelentésének, illetve jelentéskörének határai elmosódni látszanak, így nemcsak egyre nyúlik és nyúlik (hogy alkalmazzuk a gumi-metaforát), nemcsak megpróbál idomulni minden lehetséges nyelvi egységhez (illetve idomítjuk), hanem bármikor le is pattanhat azokról. Egy olyan állandó jelző vagy megnevező, mely a görög irodalomban használt állandó jelzőktől teljes mértékben eltér: csak maga a *virtuális* állandó, a jelzett azonban sokféle lehet. Ebben az értelemben tehát egy olyan mém, mely a memetika virológiai irányvonalának mintapéldánya, hiszen egyetlen „célja” a reprodukció – élősködve a nyelvi elemeken, s elszaporodva az általa megnevezett nyelvi egységek gyakoriságához mérten. Információs egység, mint minden nyelvi elem – ám információköre oly tág, elterjedtsége oly nagy, hogy a benne rejlő információ (lásd fent: lehetséges, nem valóságos, elképzelt) eltűnni látszik a *virtuális* mint vírusmém vegetációja és öngerjesztő szaporodása mögött. Pontosan rimel a me-

² Sebők Zoltán: A vírusok kora.

<http://www.c3.hu/scripta/balkon/98/11/05seb.html>

³ BRODIE, RICHARD: *Virus of the mind*. Integral Press Seattle 1996. 14.

„Ez a legmeglepőbb és legmélyebb bepillantás a mémek tudományába: gondolataid nem mindig a saját ideáid. A gondolatokat elkapod – megfertőződsz velük, közvetlenül más emberektől, vagy közvetlenül a gondolatvírusoktól.”

metika fedőtörténet-fogalmára, mely szerint: „egy olyan memkészlet kidolgozása, mely az események többféle felfogását is figyelembe veszi, átláthatatlan káoszot okozhat, ha a valódi tényeket hagyományként burkolja be. Minden hagyomány az események egy-egy újabb elfogadható magyarázatát nyújtja, miközben eltereli a figyelmet a témáról.”⁴

A virtuális ilyen sokoldalú használata viszonylag fiatal kezdemény még (különösen Magyarországon), ezért immunrendszerünk még nem hozhatott létre komoly immunválaszt erre a burjánzásra. Sőt, divatfogalom, így kötelező használati erejű mém. Nem bír önálló lenni: élősködik nemcsak az agyunkon, hanem magán a nyelven is. Képviseli mindazt, ami valamilyen módon eltér a realitástól, azaz memként reprezentál – kétféle értelemben is. Egyrészt az említett képviselési értelemben vagy egy úgynevezett ábrázolási funkcióban, illetve rámutat arra, melynek jelzőjévé vagy megnevezőjévé válik. Másrészt (figyelembe véve a reprezentáció latin eredetijének jelentését) jó fellépése van, szeret és tud szerepelni – ahogyan ez mém létére természetes. Minden vírus-hasonlat ellenére valódi genetikai közlemény, melynek egyetlen célja a közlés, vagyis önmaga közlése, létének önigazolása. Mégis valódi fertőzés, mely minden tekintetben megalkuvó, csak önmaga reprodukálásában nem.

Vegyünk egy jellemző példát a virtuális mint mém használatára. A digitális technika rohamos fejlődésének köszönhetően egyre gyakrabban találkozhatunk az írott és elektronikus sajtóban olyan jóslatokkal, melyek a virtuális veszélyeire hívják fel a figyelmet, mint például a Filmvilág oldalain: „Könnyen elképzelhető, hogy a XXI. század második felének pszichiátriája a skizofrénia egy egészen új válfajával fogja szembe találni magát: a betegség különlegessége az lesz, hogy a személyiség meghasadása nem egy belső genetikai törésvonal, hanem egy olyan külső határ mentén következik majd be, mely a hétköznapi valóság és a számítógépek által teremtett virtuális létforma között húzódik.”⁵ Virtuális mutációra utal (lám, milyen jól működik ez gumifogalom!), alkalmazza közvetve a mémelmélet genetikai analógiáját (nem véletlen tehát a példa), s tömegkommunikátumként visszhangozza a virtuális használati körén belül azt a speciális memet, mely a személyiség szétesését hirdeti. Öngerjesztő folyamat ez, melyben nemcsak a példában említett skizofrénia jelenti az egyik mémterjedési vektort, hanem más nyelvi kifejezésekre is kikacsint, mint például a drogra mint a VR-hez hasonló reakciót (például függőséget) kiváltó eszközre. Hasonló, pszichológiai jelenségkörre utal mindkettő, csak más-más megközelítésből. A virtuális a tömegkommunikációban, s így a köznyelvben is – maradva a példánál – ijesztő, de legalábbis sejtelmes és figyelmeztető memkolóniát generál a VR kapcsán. A képzet újratermeli önmagát, megfertőz a képernyőkön és más médiumokon keresztül, a kommunikáció tárgyává válik, s így tovább fertőz. Hangsúlyozom, hogy mindez a sperberi értelemben történik, azaz a társas viszonyok függvényében, s a rendelkezésünkre álló, már részben vagy egészben feldolgozott memkészletünk, mondhatni mémstruktúránk szerint „virtual reality might be the arrangement of pixels instantiated on a screen. We see them, and our mind arranges the patterns into some idea of place. Virtual, but seemingly »real« enough to let us »go on« so that we can describe it and perhaps interact with it.”⁶ Esetünkben például nem

⁴ GRANT, GLENN: *Memetikus lexikon* 3.2-es verzió, 6.

⁵ BEREGI TAMÁS: Szimulált világ. Testgubó és szuperegó. *Filmvilág*, 2000. 5. 1.

⁶ SIMON, CRAIG: *Vírus: Virtual Memes*.

<http://www.lucifer.com/virus/virus.96/3434.html> 1.

mindegy, hogy a fenti idézetet olvassuk, vagy halljuk, vagy esetleg valaki közvetítésével jut el hozzánk, mert valaki elmeséli nekünk. Nem mindegy, hogy miként viszonyulunk a digitális technikához (elfogadjuk vagy idegenkedünk tőle), hogy jelenleg is felhasználók vagyunk-e – és így tovább. A memetikai megközelítésben viszont a legfontosabb kritérium örök: a reprodukció, melyet a mémek kapcsán a tömegkommunikáció tett átláthatatlanul és beláthatatlanul aktívvá. *„Psychovirus would be a useful word for things like this but cybervirus is more useful: silly and useless and dangerous ideas can be held in a human mind and transmitted to another by communication but they can also be stored in a computer, on a video, in a book, etc and spread from there to other computers and storage media (maybe published media) and maybe many human minds. The virus exists both in minds and in computers and other storage media. Where a computer is asked to make a decision (selection) based upon criteria involving the cybervirus, the output will be distorted.”*⁷

Maradva a digitális technikánál jól megragadhatók a nem-nyelvi, mégis a *virtuálist* hirdető akciók, cselekvések is (melyekről szintén a tömegműedimok tájékoztatnak bennünket). Egyszerű példák erre a hackerek⁸ nyilvános világtalálkozói, ahol a *virtuális* mint a reális lehetőségein túli jelenik meg. Ez a mém tehát átlépve a nyelv határait a cselekvésekben is fertőz, s nem az egyes embereket manipulálja, hanem az ágensok csoportjait, sőt, esetünkben akár kultúrákat is. Csalétket használ a *virtuális* mémje, azaz „előnyt ígér a gazdának – általában komplex replikálásának fejében”⁹ (például jövőképet feltételez, alternatív valóságokba enged betekintést stb.), nyelvi cselekvésekre készítet (lásd fent: felszólítás a reális-virtuális skizofréniájának veszélyére), s valódi cselekvéseket produkál a reális világban (hacker-skizofréniázó) – így aktiválva a replikációt, s mémegszisztenciájában megengedi újra és újra konstruálni világképünket, a világhoz való viszonyunkat a VR-felfogástól a legszélsőségesebb állandó (mint mindenhol megjelenő) jelző szintjéig (amikor például egy „átlátszó” ígértet is lehet virtuális).

„Lehet, hogy a virtuális valóság pixelek elrendezése egy képernyőn bemutatva. Látjuk őket, és agyunk igazgatja el a mintákat az idea egy helyére. Virtuális, de látszólag eléggé valóságos ahhoz, hogy hagyjon minket továbblépni, így azt leírhatjuk és talán kölcsönhatásba is léphetünk vele.”

⁷ CAMPBELL, VANESSA: Cybervirus essay.

<http://maxwell.lucifer.com/virus/alt.memetics/cybervirus.html> 2.

„A pszichovírus egy jól használható szó lenne az ilyen dolgokra, de a cybervírus még hasznosabb: buta, haszontalan és veszélyes ideákat tárolhat az agy, és szállíthatja azt máshová kommunikáció révén, de ezeket lehet egy számítógépen, egy könyvben stb. tárolni, és terjeszteni más számítógépekre és médiatárakba (esetleg a nyomtatott sajtóban) és talán sok emberi agyban. A vírus létezik mind a számítógépeken, mind más médiatárakban. Ahol egy számítógépnek döntenie kell (választania) a cybervírus kritériuma alapján, az eredmény torzított lesz.”

⁸ Profi számítógép- és internet felhasználók, akik hisznek a lebilincselő, megoldásra váró problémákban, s ennek jegyében adatbázisokat törnek fel, szervereket bénítanak meg stb., hogy rámutassanak azok gyenge pontjaira. Kultúrájukat és viselkedésmódjukat a szabadság jelszava határozza meg. Erősen elhatárolják magukat a crackerektől, akik felelőtlenül és csakis a saját szórakoztatásukra teszik mindezt. A hackerek szerepe tehát az építkezés, míg a crackerek a rombolásra hivatottak. Lásd még:

<http://lme.linux.hu/forditas/hacker-howto.html>

⁹ GRANT, GLENN: Memetikus lexikon 3.2-es verzió.

http://www.iv.hu/998_Memetikus.html 2.

Kérdés, hogy ebben a mérhetetlen burjánzásban öneltető vagy önpusztító memmel van-e dolgunk. Két megközelítés is lehetséges. Egyrészt meglehetősen életképesnek tűnik, ha a múltját vesszük figyelembe. Sőt azt is láthatjuk, hogy eddig eredményesen sorakozott fel a mémek tömegkommunikátummá váló versenyében. Másrészt olyan divergációt mutat, melyre napjainkban csak olyan (divat) fogalmak képesek, mint például a kommunikáció. Mémelméleti szempontból a mémfennmaradás, a folytonos fertőzés feltételezhető alapja viszont a kommunikált meghatározottság, a körülhatároltság, mely ellenállást biztosít az önnön jelentéstől való eltérés kapcsán, azaz nem engedi az adott mémet egy másik mémbe „átszüremleni” (akkulturálódni) – hiszen az megszűnését jelentheti. Védettségét ennek értelmében pusztán az garantálhatja, hogy állandó jelzőként minden nyelvi és cselekvési környezetben jelen van, továbbá más népszerű mémekhez csatlakozva¹⁰ hatványozott replikációt mutat. De a reálissal kötetett oppozíciója olyan frigy, mely – egyelőre – felbonthatatlannak tűnik.

4. A mém mint virtuális jelenség

A mém mint virtuális entitás a memetikában többször említésre kerül. A *virtuális* ebben az esetben a fenti recept szerint működik: megfertőzött (infected) nyelvi elemről van szó, mely a mémelmélet kontextusában életképesnek bizonyult abban az értelemben, hogy a mémet mint virtuálist írja le, azaz jelzőként meghatározza annak egyik legjellemzőbb tulajdonságát. A *virtuális* tehát olyannyira életképes mém, hogy magába a memetikába is beférkőzött (kiterjedt), s a mémek meghatározásában kezd nélkülözhetetlenné válni. Reprodukciója ebben az elméleti közegeben azért is érdekes, mert nemcsak megnevezi valamiképpen a mémet mint entitást, hanem egyúttal interakcióba lép azzal: rámutat arra a metamemetikusan megragadható viszonyra, mely elengedhetetlenül ott rejlik a két nyelvi kifejezés jelentéskörében. A mém virtuális és a *virtuális* mém. A gondolat azonban korántsem forog körbe, hiszen a mémnek pusztán egyik (bár meghatározó) tulajdonsága a virtualitása, míg a *virtuális* maga egy mém (bár egy széles kiterjesztésű mém) – ám egy mémelméleti kontextusban egymás interpretációjára alkalmasak.

Gondoljunk például arra az esetre, amikor a fenti gondolatmenetben a *virtuálist* (tekintettel széles jelentésmezőjére) a reális oppozíciójában ragadtuk meg. Ha a mémeket mint virtuális entitásokat ebből a szempontból tekintjük, akkor (maradva a *virtuálison* keresztüli magyarázatnál) „*az agy a hardver, és a mémek rajta a szoftver*”¹¹: adott tehát egy fizikailag megragadható vehiculum, mely a szoftvert mint nem anyagi jellegű dolgot hordozza. „*Maguk a reprezentációk két materiális formában léteznek: mint mintázatok az egyéni idegrendszerben, s mint publikus, fizikailag megvalósult jelek.*”¹² Mégis virtuális entitásokként határozzuk meg elsődlegesen, hiszen egyéni idegrendszerekhez kötődnek, s nem létezik olyan kollektív tudat, mely akár egy csoportnak, akár egy kultúrának a mémkomplex-hordozója lenne. Egyedi (és egyszeri) tudatok vagy tudatállapotok létez-

¹⁰ Például beszélünk virtuális kommunikációról az internet kapcsán.

¹¹ GALÁNTAI ZOLTÁN: Mémek, elméletek, evolúciók.
<http://www.c3.hu/~beszelo/9711/27/html> 1.

¹² PLÉH CSABA: A gondolatok terjedési mechanizmusai: mémek vagy fertőzések.
<http://www.replika.c3.hu40/1/pleh.html> 8.

nek csupán, melyek bizonyos mémeket ugyan „csomagolatlanul” adnak tovább (például egy klasszikus zeneművet), tehát ilyen értelemben beszélhetünk egységes „mémcsomagokról”, melyek megfertőzik az adott kultúra akár minden egyedét. Ám a megfertőzés hogyanja (körülmények, előzetes mémstruktúra stb.) miatt azért is virtuálisak a mémek, mert minden mémgazda más és más módon jut hozzá vagy éli meg az adott mémet vagy mémkomplexumot, s ebből a szempontból legfeljebb csak nagyon hasonló vagy közel azonos mémekről beszélhetünk – teljesen azonosakról sohasem. Virtuális mémjeinkről feltételezzük, hogy virtuálisan más is hordozza ismeretként vagy tudásként. Egy nem metasztintú kommunikációs aktusban csupán előfeltételezzük azokat a mémkomplexumokat, melyekkel mi is rendelkezünk. Én például tudom (mert tapasztaltam), hogy mit jelent internetet használni (mint virtuális közegben „szörfölni”), s akár másokról is feltételezem, hogy az ide vonatkozó mém vagy mémkomplexum ismert. Ám nem mindegy, hogy én ezt a mémet hogyan élem meg (az egyszerűség kedvéért mondjuk vagy pozitívan vagy negatívan), hiszen másfajta kép (azaz virtuális mém) él bennem a két esetben, s ez bizonyos esetekben a kommunikációs reprodukcióban zavarokhoz is vezethet.

A gondolatmenet egészen addig az általános filozófiai kérdésig vezet, mely szerint nem tudhatjuk biztosan, hogy a valóságot valóban képesek vagyunk érzékelni, vagy pusztán saját felfogásunkat érzékeljük. „*By anthropomorphizing or otherwise reifying virtual concepts, we often mistakenly imagine them as real external forces, allegedly capable of governing social behavior. Thus, the descriptive becomes prescriptive, justifying all sorts of superstitions and theories which claim that metaphysical forces can control us.*”¹³ Ám ez a kérdés már a filozófia területe.

5. Zárszó

A mém és a virtuális fogalmainak egymás mellé állítása és egymással történő interpretációja rávilágít egyrészt arra, hogy az emberi kommunikáció, illetve a társas érintkezés szemszögéből az eddig született mémelméleti irányok közül a leginkább használható a kognitív megközelítés, mely szerint „*A meme is an idea, the kind of complex idea that forms itself into a distinct memorable unit. It is spread by vehicles that are physical manifestations of the meme.*”¹⁴ Másrészt a mémelmélet (ezen felfogása alapján) alkalmas a virtuális komplex (nyelvi–kommunikációs) megragadására. Ebben a dolgozatban ezen felfogás egyik lehetséges megközelítésére mutattam rá – egyfajta metamemetikai gesztussal.

¹³ SIMON, CRAIG: Virus: Virtual Memes.

<http://www.lucifer.com/virus/virus.96/3434.html> 1.

„Antropomorfózissal vagy a virtuális koncepciók más tárgyiasításával, gyakran hibásan képzeljük őket valós külső erőknek, esetleg képesnek a szociális magatartás irányítására. Ezért, a leírás válik a perspektívává, igazolva a babonáknak és elméleteknek minden fajtáját, amelyek azt állítják, hogy a metafizikai erők irányíthatnak minket.”

¹⁴ BRODIE, RICHARD: *Virus of the mind*. Integral Press Seattle, 1996. 30. „A mém egy idea, azon fajta komplex idea, amelyik önmagát egy megkülönböztethető fontos egységgé alakítja. Olyan közegek terjesztik, amelyek a mém fizikai manifestációi.”

Irodalomjegyzék

- BEREGI TAMÁS:
2000. Szimulált világ. Testgubó és szuperegó. *Filmvilág*, 2000. 5.
- Billig-Kovács Márta:
1999. „Rivális” rokonok: kulturális pszichológia és szociális reprezentáció-elmélet. In. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1999. 54. 625-637.
- BRODIE, RICHARD:
1996. *Virus of the mind*. Integral Press Seattle, 1996.
- CAMPBELL, VANESSA:
Cybervirus essay.
<http://maxwell.lucifer.com/virus/alt.memetics/cybervirus.html>
- DAWKINS, RICHARD:
1986. *Az őnző gén*. Gondolat, Budapest.
1989. *A hódító gén*. Gondolat, Budapest.
- GALÁNTAI ZOLTÁN:
Méme, elméletek, evolúciók.
<http://www.c3.hu/~beszelo/9711/27/html>
- GRANT, GLENN:
Memetikus lexikon 3.2-es verzió.
http://www.iv.hu/998_Memetikus.html
- HORTOBÁGYI LÁSZLÓ:
Az Alien-paradigma.
<http://www.kfki.hu/yoghurt/hortobagyi/texts/alil>
- MÉRŐ LÁSZLÓ:
1996. Mindenki másképp egyforma – a játékelmélet és a racionalitás pszichológiája. Tericum Kiadó, Budapest.
- MICHAEL WILSON:
Memetikus tervezés.
http://www.iv.hu/991:_memetikus.html
- PLÉH CSABA:
A gondolatok terjedési mechanizmusai: méme vagy fertőzések.
<http://www.replika.c3.hu/40/11pleh.html>
- SEBŐK ZOLTÁN:
A vírusok kora.
<http://www.c3.hu/scripta/balkon/98/11/05seb.html>
- SIMON, CRAIG:
Virus: Virtual Memes.
<http://www.lucifer.com/virus/virus.96/3434.html>
- SPERBER, D.:
2000. *A kultúra magyarázata*. Osiris Kiadó, Budapest.

THE VIRTUAL MEMES AND THE VIRTULITY AS MEME

KATALIN FEHÉR

Nowadays the virtual reality is a fashionable concept, and its prefix (virtual) have become a permanent epithet, a rubber-concept and a meme according to the order of ideas of the study in public speaking: a cultural gene, even a cultural virus. It is undeniable because the virtual, which

has the general meaning 'apparent', 'imagined', 'possible', tries its best to infect all utterance in these vague-interpreted meaning-fields and our intellectual immune system isn't suitable serious immune-reaction in connection with occurrence yet. Finally the meme-concept is a virtual existence, too, so the meme and the concept of virtual becomes a suitable interpretation for each other, and this is already the field of metamemetics.

A SAJTÓHÍREK A TUDOMÁNYOS DISKURZUSBAN

ANDOK MÓNICA

1. Definíciós problémák a hírműfaj esetében

„A hír az emberek koponyájában létezik. Ez nem egy esemény, ez valami olyasmi, amit az esemény után fogunk fel. Nem azonos az eseménnyel, egy próbálkozás arra, hogy rekonstruáljuk az esemény lényegi szerkezetét. A lényegit olyan vonatkozási rendszerben határozva meg, amelynek rendeltetése, hogy az olvasó számára értelmezhetővé tegye az eseményt.”

A fenti idézet WILBUR SCHRAMM¹-től származik, aki a hír műfajt vizsgálva, jól érzékelte és ragadta meg azt a feszültséget, hogy két-három sorban, két-három mondatban kell a lehető legpontosabban és leghitelesebben leírni egy rendkívül összetett eseményt, ráadásul úgy, hogy a kellő műfaji attribútumokkal is rendelkezze a létrejött szöveg. Tézisze mindezt azzal, hogy az újságíró maga a legritkább esetben szemtanúja annak az eseménynek, melyről majd „hírt ad”.

A hír műfaj definíálására számos, ám eltérő példákat találunk mind a magyar, mind a külföldi szakirodalomban. A szerzők más-más irányú megközelítése tetten érhető a definíciókban is; a hírközlő azt tekinti hírnek, ami elhangzik a rádióban, televízióban, amit kinyomtatnak a lapokban. A közönségnek az a hír, ami érdekli. KLAUS JENSEN írja egyik befogadásvizsgálatának előszavában: „Cikkem tartalmaz egy esettanulmányt, melyben a televíziós hírműsorok befogadásvizsgálatára adunk példát, e vizsgálat szerint komoly különbség van az *újságírók hírei* és a *befogadók hírei* között – ezzel bizonyítván, hogy még egy ilyen *realisztikus* műfajnak is tág interpretációs keretei lehetnek.”² Míg a történelem azokat fogja hírnek tekinteni egy adott korszakban, amelynek tartalma még sok év múlva is lényeges lesz. Vegyünk most sorra néhány definíciót!

- A hír első sajtóértesítés egy legutóbb történt, társadalmilag számottevő eseményről, amely válaszol az 5 w + h – who, what, when, where, why, how – képletben kifejezett kérdésekre. (Ebben a definícióban együtt szerepelnek a tartalmi és formai kritériumok.)³
- A hírnek tartalmaznia kell, hogy mi történt, mikor, hol, hogyan és milyen szereplőkkel. (Itt csupán formai szempontokat találunk.)⁴
- Hír mindaz, ami nyomtatásra méltó. (Ez a *The New York Times* definíciója.)
- A hír beszámoló egy eseményről, egy tényről vagy egy véleményről, mely érdekli az embereket.
- Egy kurrens eseményről való beszámoló a lapokban, periodikákban, rádióban vagy televízióban.

¹ SCHRAMM, WILBUR: *Journalism Quarterly* 1949. Sept.

² JENSEN, KLAUS BRUHN: Befogadásvizsgálatok. A jelentés társadalmi természete. In: *Replika*, 38. 1999. december, 55.

³ DOMOKOS LAJOS: *A nyomtatott és az elektronikus újságírás elmélete*, Domokos Press, Budapest, 1994. Teleschola könyvek, 213.

⁴ SZIGETHY ANDRÁS: Információs műfajok In: *Műfajismeret*, MÚOSZ Sajtókönyvtár II. 43.

- Hír az, amiről elég sok ember akar olvasni, és nem sérti meg a jó ízlést és nem rágalmazó, becsületsértő.
- Hír minden, ami időszerű és sok olvasót érdekel, és a legjobb hír az, amely a legnagyobb érdeklődést váltja ki az olvasók legszélesebb körében.
- Vagy egy tréfás megfogalmazás szerint: Hír az, amire a szerkesztő azt mondja.⁵
- Egy szociológus szerzőpár – HARVEY MOLOCH és MARILYN LESTER – szerint a hír konstruált realitás. Olyan dolgokat mond el, melyekről nincs közvetlen tapasztalatunk. Nem észlelt dologról való beszámoló. Azt állítják, hogy az események társadalmilag konstruálódnak, hírértékük nem objektív jellemzőikben rejlik. (Vagyis ez az iskola szemben áll a híreket objektív hírértékük alapján szelektáló modellel.) A tömegkommunikációs eszközök hírtartalma szerintük nem más, mint a hírterjesztők, hírösszeállítók és hírfogyasztók gyakorlati, célirányos és kreatív tevékenységének eredménye.
- Ugyanakkor hírnek tartjuk azt, amikor valaki mond valamit, tehát nem cselekvésről, nem történésről van szó, hanem vélekedésről, megerősítésről vagy cáfolatról. Ez a vélekedés sem mai keletű, a Magyar Távirati Iroda elődjét irányító KOZMA MIKLÓS már az 1930-as években vallotta, hogy hírnek számítanak „a kormányférfiak vagy politikusok szájából elhangzó megnyilatkozások és beszédek is”⁶. A közelmúlt nemzetközi kutatását nézve a Glasgowi Egyetem Médiakutató Csoportja a hírek 20 százalékát ilyennek találta. JOHN AUSTIN nyelvfilozófus terminológiájával ezek hírcselekvések, „news performativumok”. A proposíciós tartalom s az illokúciós erő ezekben az esetekben a mondó személyhez kötődik és nem az újságíróhoz. Például: Az *elnök megígérte* (illokúciós erő), *hogy csökkenti az adókat* (proposíciós tartalom). Az újságíró ilyenkor nem tesz mást, mint számot ad egy performativumról, ami azért érdekes, mert a performativumok nem lehetnek sem igazak, sem hamisak, csak sikerültek vagy sikerületlenek.
- Eltérően vélekedik a hír műfajról a magyar kutatók egy csoportja, a populáris kultúrába ágyazottságuk mellett érvelnek. CSÁSZI LAJOS szavait idézve: „(...) a médiahíreket a populáris kultúra egyik olyan alfajának tekintjük, amelyek a *szociális melodramák* közé tartoznak. Hibrid műfajok, amelyek formalizált keretüket azoktól a populáris mítoszoktól kapják, amelyeken keresztül az eseményeket történetekké változtatják át, ám az így megteremtett sztereotip drámai kereteket tárgyilagos, valóság-hű részletekkel igyekeznek kitölteni.”⁷

Ahelyett, hogy újabb hírdefiníciót készítenék a mostani tanulmányhoz, érdeme-
sebbnek tűnik nem is magát a *hírt*, hanem a *műfaj* kérdését körüljárni.

⁵ HARRIS, JULIAN – LEITER, B. KELLY – JOHNSON, STENLEY: The Complete Reporter Macmillan 1985. 29.

⁶ Idézi KOTROCZÓ RÓBERT: A nemzet hírfőnöke, Kozma Miklós hírelvei 1920-42. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában. Média Hungária Könyvek 2. 2001. 97.

⁷ CSÁSZI LAJOS: Katasztrófák médiareprezentációja In: *Jel-Kép*, 1999/3. 25.

A szemiotikai textológia már csak mint közhelyre utal arra a tényre, hogy az egyes szövegek műfaji besorolása inkább a velük szemben támasztott szociokulturális elvárások függvénye, s csak másodsorban szövegtulajdonság.⁸ A szakirodalom három vonatkoztatási pontot emel ki, az első a szöveg létrehozójának a szándéka, ahol is figyelembe kell venni az adott korban, korra érvényes konvenciókat. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a véleményeket, melyek szemben állnak az adott korban érvényes konvenciókkal. Csak röviden utalnék arra, a ma már médiatörténeti helyzetre, amely a 90-es évek végén jellemezte a magyar hírközlést. Nevezetesen a politikai pártok sajtótájékoztatós híreire gondolok, amikor is rövid, tulajdonképpen semmitmondó üzenetek köré sajtótájékoztatót szerveztek, s „magukhoz rendelték” a sajtót. Abban a politikai helyzetben, a média kiegyensúlyozottságát iskolásan és percről percre számon kérő politikai mező ezeket az eseményeket hírként definiáltatta a sajtó munkatársaival. S jó pár évnek kellett eltelnie, míg az ezzel szemben hangoztatott vélemény – hiába nagy tekintélyű egy párt, ha csak kreált sajtótájékoztatóról van szó, akkor az nem hír – napi gyakorlattá vált a médiában.

A második szempont a műfajiság kérdésénél, a befogadó értelmezése, hogy ő miként, milyen „műfajban” olvassa / nézi / hallgatja az adott szöveget⁹: „(...) egy szöveg műfaji-típológiai jellegének meghatározását a mindenkor befogadó (interpretátor) által a befogadás (interpretálás) során felhasznált ismeretektől teszi függővé.”¹⁰ A műfajiság kérdésével foglalkozó tanulmányok között találunk olyat, mely a befogadónak ezt a fajta deklaratív tudását vizsgálja¹¹. A magyar nyelvűek közül LÁSZLÓ JÁNOS és REINHOLD VIEHOFF írására utalnék, a szerzőpáros egy széles körű felmérésre támaszkodva kimutatta, hogy irodalmi történetek megértése során az olvasóknak nem elég megérteniük a szereplők céljait és hiedelmeit, valamint nem elég személyes élményeiket előhívniuk, „egy harmadik tudásforrást is igénybe kell venniük, nevezetesen az irodalmi vagy konkrétabban a műfaji tudást, ami arról tájékoztatja őket, miként alkotható meg egy lehetséges világ egy adott szöveg műfajában”¹². A kutatási eredmények alátámasztották ezt a hipotézist, vagyis a szilárd műfaji tudással rendelkező olvasók alkalmazták is ezeket az ismereteket a történetmegértés során. LÁSZLÓ JÁNOSÉK úgy találták, hogy különösen erős volt a hatás a tematikus szabályok, s kevésbé erős a stilisztikai, illetve retorikai előírások tekintetében. Jómagam úgy vélem, hogy a hírkutatásnak épp itt van az egyik nagy adóssága, a hír műfajra vonatkozó deklaratív tudás felmérésében.

⁸ Lásd erről PETŐFI S. JÁNOS: 1994., 1999.

⁹ PETŐFI S. JÁNOS: Vers – próza. Irodalmi szöveg – nem irodalmi szöveg. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ: *Szövegtan és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez*. Trezor Kiadó, Budapest, 1994. 11-22.

¹⁰ PETŐFI S. JÁNOS: Vers – próza. Irodalmi szöveg – nem irodalmi szöveg. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ: *Szövegtan és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez*. Trezor Kiadó, Budapest, 1994. 22.

¹¹ MARTIN BURGERT – MICHAEL KAVSEK – BERNHARD KREUZER – REINHOLD VIEHOFF: *Strukturen deklarativen Wissens – Untersuchungen zu „Märchen” und „Krimi”*. LUMIS – Schriften 23. Siegen 1989.

¹² LÁSZLÓ JÁNOS – REINHOLD VIEHOFF: Az irodalmi műfajok mint kognitív sémák. In: *Pszichológia*, 1994. 3. 325-342.

A harmadik tájékozási pont a műfajiság tekintetében természetesen maga a szöveg, melyben fellelhetők az adott korra, esetleg országra jellemző műfaji elvárások. Hangsúlyosan szerepeltette azt, hogy ezen elvárások korról korra változnak, s nincs ez másként a hír műfaj tekintetében sem. Jómagam nagy vonalakban átnéztem a XVIII–XIX. század magyar hírsajtójának anyagát¹³, s az eddigi eredmények egybevágnak a műfajkutatások eredményeivel. Nevezetesen azzal, hogy tematikus mezők tekintetében nagyon kötöttek a híryananyagok. Szinte azt lehet mondani, hogy 220 éve változatlan ez a kör, az általam elemzett hírlapokban¹⁴ megjelenő témák 85-90 százalékban megegyeznek azokkal, amelyekkel ma is minden nap találkozunk a XXI. század hírlapjainak hasábjain. Ma mi mindenről olvashatunk egy napilap híreiben: politikáról, kormányzatról, aztán törvényszéki híreket, gazdaságiakat, tudományos, egészségügyi, kulturális, egyházi híreket. Van ezenkívül időjárás, sport, balesetek, tüzesetek, rendőrségi hírek, valamint besorolhatatlan bulvárhírek sztárokról, hírességekről. Hogy nézett ki mindez kétszáz évvel ezelőtt? Tematikus szempontból csaknem minden szerepelt, az 1850-es évektől még a sport is – hogy miért ekkortól, ennek társadalmi okai vannak, s a társadalmi méreteken is számottevő szabadidő megjelenéséhez köthető. Ugyanakkor szövegtani szempontból érdekes eltéréseket a 200 évet átölelő anyagban már jócskán találhatunk, ami arra utal, hogy a retorikai, stilisztikai elemek – a tematikus mezőkhöz képest – könnyebben változhatnak. Csak érdekességképpen mutatnék egy hírt 1808-ból, mely a *Hazai és Külföldi Tudósításokban* jelent meg. Ma nyilván alaposan átdolgoznák az időszerkezetét a szövegnek, előre kerülne az eredmény, s csak utána jönne háttérként mindaz, ami az elmúlt héten történt.

„Az elmúlt héten a zsemlesütők megnyerték a tanácstól azt, hogy két krajcáros zsemleket süthessenek, a kiszabott mérték szerint, de mivel már harmadnapra a két krajcáros zsemle is oly kicsinyek voltak, mint nemrégiben az egy krajcárosok, tőlök mind elszedték, és az ispitályba küldötték. Erre a sütők, négyet kivéven, egy zsemlet se süttöttek, azért a vakmerő makrancosságért a tanács azt végzette, hogy csak az említett négynek legyen szabad ezután zsemlet sütni, azonkívül némelyeket tömlőccel büntetett, egyet pedig, aki a többit fel akarta lázítani, a céhből és polgárok számából kirekesztette.”

2. A hírkutatás eddigi eredményei

2.1. A nemzetközi kutatások számbavétele

A bemutatásnál elsősorban TEUN A. VAN DIJK 1988-as *News as Discourse* című könyvére támaszkodtam. A „támaszkodtam” pontosan azt jelenti, hogy az ő kategorizálását vettem át, ám azt kiegészítettem több példával, illetve az azóta eltelt időben megjelent újabb kutatási irányok bemutatásával. Azért ezt a kategorizálást választottam, mert alapvetően „szövegtanos” szempontból nézi az eddigi vizsgálatokat, elég határozott utalásokat tesz a vizsgálatok tudományos értékére, s ezzel jó fogódzónak bizonyul, s a bemutatás mélységét és alaposságát tartva szem előtt, az egyik legszínvonalasabb.

¹³ A teljes elemzés része lesz a hír műfajt vizsgáló disszertációmnak.

¹⁴ Az elemzett hírlapok: *Magyar Hírmondó*, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, *Pesti Hírlap*, *A Hon*, *Budapesti Hírlap*, *Ellenőr*, *Magyar Hírlap* 1849., *Magyar Hírlap* 1877-től, *Nemzet*, *Pesti Napló*.

2.1.1. Leírások a sajtóhírekről, melyek nem tartoznak a tudományos diskurzus körébe

2.1.1.1. Anekdotikus természetű leírások. Tipikus megközelítési módjuk az eset-leírás, esettanulmány. Általában egykori vagy aktív újságírók írták, olvasmányos, néha lebilincselő írások, melyek személyes hitellel adnak bepillantást a hírkészítés mindennapjaiba.

2.1.1.2. Dokumentarista beszámolók. Empirikus kutatásra támaszkodó, ám informális nyelvezettel megírt elemzések. Ezek egyfajta átmenetet képeznek az anekdotikus leírások és az elméletileg erősen és szisztematikusan megalapozott és feldolgozott vizsgálatok között. VAN DIJK ide sorolja Epstein 1973-as *News from nowhere*-jét, valamint több, az 1970-es évek végén megjelent tanulmányt. Erényük, hogy ezek az írások mutatják be először a hírgyűjtés, a szelekció és a hírprezentálás mikéntjét, foglalkoznak az újságírói rutin kérdésével. Esetenként felvetik a szervezeti vagy a politikai kontroll lehetőségét. (BAGDIKIAN: 1971.)

2.1.2. Szociológiai megközelítése a sajtóhíreknek

2.1.2.1. A hírgyártás különböző szervezeti szintjeiről és dimenzióiról készített alapos leírások. Ezek az elemzések mutatják be a hírelőállítás folyamatában meglévő szervezeti vagy közösségi kontroll struktúráit, a szerkesztőségi hierarchiát. Három kiemelkedő kutatást emel ki VAN DIJK, melyek széles körben váltak inspirálóvá: GANS *Deciding what's news* (1979.) című kötetét, TUCHMANTól a *Making News*-t (1978.), illetve FISHMAN írását, a *Manufacturing the News*-t (1980.).

GANS könyvében már megtalálható a tudományos alaposítással végzett terepmunka, a *newsroom* alapos megfigyelése, górcső alá veszi a hírtérképet és a hírszerkesztési sorrendezést is. Itt utalnék egy területre, melyet magam hírtérkép-kutatásnak neveztem, ez a téma rendkívül népszerű, néha úgy tűnik, mintha a hírkutatás központi eleme, a hírtérkép / hírtérképesség lenne. Természetesen van helye az ilyen jellegű vizsgálódásoknak is, de nem ez az alfája és az ómegája a hírkutatásnak. Nagyon sok hírtérkép-bemutató nem több szituációs felsorolásnál, ami az újságírók mindennapjaiban remek fogódzó, de nem tudományos kutatás.

TUCHMAN is érdekes, újszerű megközelítést ad, etnometodológiai szempontból végez elemzést. A szerkesztők és újságírók mindennapi rutinját úgy írja le, mint a valóság hírként való prezentálására szolgáló képességet. Úgy véli, a hírek nem a valóság képei, hanem a világról való társadalmi gondolkodás konstruált keretei. A hírek hitelességének garanciáit az intézményes keretek, a bürokratikus szervezet jelentik. A hitelesség illúzióját teremti meg napról napra a hírszerkesztőségekben. Fontos megfigyelése, hogy az újságírók nem mindenhol és nem minden időben keresnek hírt, hanem általában a bevett, bejáratott forrásaiknál, s ott is bizonyos időközönként. Erre a megfigyelésre hozza létre a „news net” elnevezést. Ez is vizsgálható lenne a hírkutatásban, hogy ez a bizonyos „news net” az internetsajtó megjelenésével mennyire változott, mennyire lett sűrűbb szövésű, vagy egyszerűen más szerkezetű.

FISHMAN a szervezeti előírásokra koncentrál, melyek megteremtik a szerkesztőségi munka kereteit, miközben verifikálási eljárásá alakulnak. Meglátásait összegzi a követ-

kező idézetben: „The practical accomplishment perspective says that journalists’ routine methods for producing news – that is, the very process of „newsgathering” – construct an image of reality. In this view, news is neither a reflection nor a distortion of reality because either of these characterisations implies that news can record what is „out there”. News stories, if they reflect anything, reflect the practices of the workers in the organisations that produce news.”¹⁵

2.1.2.2. Közönség-kutatások. ROGER SILVERSTON, aki egy írásában felsorolja a főbb nemzetközi irányzatokat, elsősorban azt hangsúlyozza, hogy a közönség kategóriája egyre inkább problematizálódik. Vannak iskolák, kutatók, akik a mediatizációban a technológiára (MCLUHAN és ONG), az ideológiára (Frankfurti és a Birminghami Iskola), a kultúrára (GEORG GERBNER) vagy a szövegre (KATZ, LAZARSFELD) teszik a hangsúlyt.¹⁶ Kifejezetten a hírek befogadását vizsgálta meg a dán KLAUS JENSEN¹⁷. Kutatása azért is különösen érdekes, mert ő is kiemeli – az általa úgynevezett – szupertémákat, vagyis azon tematikus mezők létét, melyekre a műfaji bevezetőben utaltam. Csak JENSEN ezeket a szupertémákat – harc, munkanélküliség, környezet, kormányzat, stb. – elsősorban a befogadókhoz kapcsolja. „Egyrésztől látszik, hogy a szupertémák hasznos eszközei a hírek megértésének, mivel kapcsolatot teremtenek a politika és a mindennapok világa között. A másik oldalról nézve viszont fontos probléma, hogy nézők bizonyos csoportja képtelen lehet a pro és kontra érveknek az általánosított témához való hozzákapcsolására.”¹⁸

2.1.2.3. Tematizációs kutatások. A tematizációs irányzat arra fókuszál a hírkutatásban, hogy miként lesz, lehet valamiből „téma”. Hogyan, kiknek lehet a média és ezen keresztül az emberek mindennapi társalgásának irányát és tárgyát megadni. Az ilyen jellegű nemzetközi kutatásokról TAMÁS PÁL írt összefoglaló tanulmányt *A társadalmi kommunikáció*¹⁹ című kötetben. A konkrét vizsgálatok közül bemutatja a klasszikusnak számító MCCOMBS és SHAW-féle kutatást, majd az azóta feltárt tematizációs stratégiákra koncentrálna. A további, kisebb magyar nyelvű tanulmányok még részletesebben mutatják be a tematizáció hátterét, példákat hozva az angolszász kutatásokból.²⁰

2.1.3. A hírek ideológiai elemzésektől a tartalomelemzésig

DIJK megemlíti, hogy míg az Egyesült Államokban már a 70-es évektől tisztán mikroszociológiai alapon vizsgálták a híreket, addig Nagy-Britanniában és Nyugat-Euró-

¹⁵ FISHMAN, MARK: News and Nonevents. Making the Visible Invisible. 219. In: ETTEMA J. S. – WHITNEY, CH. (ed.): *Individuals in Mass Media Organizations: Creativity and Constraint*. Sage Annual Reviews of Communication Research Volume 10. 1982. 219-240.

¹⁶ ROGER SILVERSTONE: Television and Everyday Life Routledge 1994. Részleges magyar fordítás: in: *Replika* 38. 63-87. (Roger Silverstone: A közönségről.)

¹⁷ KLAUS JENSEN: Befogadásvizsgálatok: a jelentés társadalmi természete. In: *Replika* 38. 55-62.

¹⁸ JENSEN, KLAUS: i. m.: 61.

¹⁹ TAMÁS PÁL: A tematizációról. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *A társadalmi kommunikáció*, 1999. 139-152.

²⁰ TÖRÖK GÁBOR: Politikai napirendek és a média. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 2001. 135-145.

pában dominánsabb volt a hírek ideológiai (alapú) elemzése. Két erőteljes hatást említ, az egyik a marxista szemlélet, a másik a francia strukturalizmus. Gondoljuk csak el, hogy maga ROLAND BARTHES is írt – magyarul is hozzáférhető tanulmányt²¹ – a napihír struktúrájáról. Milyen főbb irányokkal találkozhatunk a szakirodalomban?

2.1.3.1. Az erőszak kérdése a hírekben. Magával a médiaerőszakkal számos iskola foglalkozott, a kultivációs elmélet is érinti, a Birminghami Iskolához is több vizsgálat köthető. Ez utóbbi egyik domináns alakja, STUART HALL meglátása szerint a médiaerőszakról szóló diskurzus rendkívül átítatott ideológiai elemekkel. Fontos, hogy médiaerőszakon a hírekben látható erőszakot is beleértik az akció- és katasztrófafilmek mellett. Egyik írásában a hírek egy fontos mozzanatát ragadja meg az erőszak felől: „A hírtérték és különösen a vizuális hírtérték működése a televízióban azzal a hatással jár, hogy minden eseményt a legdrámaibb, vagyis lényegéből adódóan a legerőszakosabb pillanatában mutat be. (...) A történeteknek ez az eltolódása a drámai aspektus felé azzal jár, hogy lerövidíti az eseményeket.”²²

2.1.3.2. Kisebbségek kutatása, nők a hírekben. Körülbelül a 80-as évek elejétől kezdték kutatni ezt a területet, hogy miként mutatják be a hírekben a nőket. Az első esettanulmányok még olyan állapotot tártak fel, amikor is nőket érintő kérdésekben is (fehér) férfi szakértő szólal meg a hírekben. (VAN DIJK: 1983.). Ugyancsak könyvtárnyi szakirodalma van azon Egyesült Államok-beli kutatásoknak, amelyek az ottani színes bőrűek híreprézenciáját vizsgálja.

2.1.3.3. Szisztematikus tartalomelemzés. A propagandaanalízisből kinőtt megközelítési mód alaposan kidolgozott módszertannal rendelkezik (KLAUS KRIPPENDORF: *Content Analysis / An Introduction to Its Metodology*, 1980., magyarul *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*, 1995.), mely alkalmassá teszi arra, hogy a hírtartalmakban trendeket mutasson ki, vagy a bemutatott személyek imázsát, portréját elemezze. Illetve ugyanez a módszertani kidolgozottság teszi lehetővé, hogy az egyes nemzeti kutatásokban is sokszor végeznek tartalomelemzéseket. Dominálnak a nagyon szűken vett közélet, a politika, politikai pártok hírműsorokbeli vizsgálatai.

2.1.3.4. Szemiotikai elemzések. Elszórtan találkozunk ilyenekkel a szakirodalomban, melyek a 80-as évektől kezdik figyelembe venni a hírek nyelvi dimenziója mellett a vizuális ábrázolást is (HARTLEY: 1981.). Ezek azonban kizárólag a televízióra koncentrálnak, a napilapokban, magazinokban a hírek mellett megjelenő illusztrációkról nemigen esik szó. Pedig rendelkezésünkre áll, sőt magyarul is hozzáférhető egy szisztematikus elméleti alapvetés, PETŐFI S. JÁNOS munkája.²³

2.1.3.5. A hírgyártás folyamatának gazdasági elemzése. Az ökonómiai szempontú bemutatás a hír produktumot mint piaci árucikket vizsgálja (STRASSNER: 1982.). A hírelőállítás folyamatát pedig mint egy profittermelő tevékenységet, ahol a rendszerben résztvevők „hite”, miszerint ők informálnak és tájékoztatnak, csak mint értéknövelő, ér-

²¹ BARTHES, ROLAND: A napihír struktúrája. In: HANKISS ELEMÉR (szerk.): *Strukturalizmus I.* 1971. 173-184.

²² STUART HALL: A média és az erőszak. In: *Replika* 35. 1999. április, 53.

²³ PETŐFI S. JÁNOS: Egy multimedialis szövegek elemzésére alkalmas jelmodell néhány aspektusa. In: *Jel-Kép*, 1996/2. 87-95. Uő.: *A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé*. Szeged, Goldpress 1991.

tékképző tevékenységet veszi számításba. Ennek a szemléletnek, megközelítési módnak, a kritikáját is megtaláljuk MCQUAIL tömegkommunikációt bemutató könyvében.²⁴

2.1.4. Szövegnyelvészeti kutatások, diskurzusanalízis

2.1.4.1. A hírszövegek klasszikus esetei annak, hogy egy nyelvi produktum több szerzőtől származik: az újságírók megírják a történetet, a szerkesztők átszerkeszthetik, a korrektorok kijavítják, az olvasószerkesztők belejavítanak. A hírkészítésben mindegyiküknek megvan a maga szerepe, és szakmájuk szabályai szerint járnak el. Egy kézirat így legalább négy lépcsőn megy keresztül, mire a hírek végleges formája kikristályosodik.

ALLAN BELL „*The Language of News Media*” című könyvében²⁵ – DELL HYMESra és ERWIN GOFFMANre támaszkodva – elemzi a hírnyelv előállításában részt vevők típusait. Négy szerepet különít el, az első a „principal”, a kezdeményező szerző, aki eldönti, miről kell írni, s a szöveg szempontjából előírhat bizonyos szóhasználatot. Például definiálja, hogy ki a gerilla és ki a terrorista, milyen szituációban kell az egyiket vagy a másikat használni. A második az auktor, a leíró szerző, aki papírra veti a szöveget. De az újságírók csak igen ritkán szemtanúi egy eseménynek, így többnyire azt írják le hírként, amit mások mondanak el nekik: szóvivők, szemtanúk. Ha egy esemény több napig tart, akkor előfordulhat, hogy egyszerűen újrainak egy előző sztorit, ám most már háttérként, a legújabb események magyarázatára. De az újraírásban számos régi elemet felhasználhatnak. A harmadik szereplő a szerkesztő, aki javít a kézíraton, átszerkeszti. A szerkesztés tulajdonképpen az a folyamat, amikor egy szöveget átalakítanak másik szöveggé, melynek formája különbözik az előzótól, de tartalma ugyanaz marad. Bár nem szükségszerű, hogy az új változat minden információt tartalmazzon, amely az eredeti szövegben szerepelt. A szerkesztő törölheti a felesleges részeket, s kijavíthatja a stilisztikai hibákat. Pontosabban csoportosíthatjuk a tevékenységét aszerint, hogy információt töröl, lexikai helyettesítést végez, vagy átalakítja a szintaktikai szerkezetet. Más szóval a szerkesztő feladata a vágás, a tisztázás, a hírérték maximalizálása és a nyelv standardizálása.

A vágás „méreteire” jellemző, hogy a hírügynökségi anyagok átlagosan 2000 szót tartalmaznak, míg egy rádióban elhangzó hír nem lehet hosszabb 3-4 mondatnál, ami nem több, mint 60-70 szó. Könnyen kiszámítható tehát, hogy az anyagok több mint 90 százalékát elhagyják. A munka menetére jellemző, hogy a szerkesztők általában alulról vágnak. A szerkesztői munka tisztázási részére az egyik legkézenfekvőbb példa a deiktikus formák kijavítása, tartalmas szóval való helyettesítése. A szerkesztő munkájának része a hírérték maximalizálása is. Ekkor a következőket kell végiggondolni: mi is valójában a történet, jól rendezett-e a struktúrája, minden bekezdés feszesen van-e megírva, és a legjobb leadet használta-e a szerző. Mert ha a cikk hosszabb, mint azt tartalma indokolná, akkor vesztít hírértékéből. Végül a nyelv standardizálása is a szerkesztő feladata, melybe beletartozik a tágabb beszédközösség szabályainak meghatározása, a főbb irányelvek kijelölése és a „házi stílus” meghatározása is. Bár igaz, hogy ezek a szabályok többnyire íratlanok, s készségeként adódnak át a szerkesztőségekben.

²⁴ DENIS MCQUAIL: Mass Communication Theory Sage Inc. 1987.

²⁵ BELL, ALLAN: *The Language of News Media*, Blackwell, 1991. 36-44.

A negyedik szereplő az animátor, az „életre keltő”. Ebbe a csoportba BELL a technikai munkatársakat sorolja: nyomdászok, bemondók, hírolvasók. A tömegkommunikációval szemben az egyszerű interszónális kommunikációban a beszélő egymaga képviseli mind a négy szerepet.

A nemzetközi hírek megfogalmazása, létrejötte még ennél is komplexebb. Egy hír a helyi szerkesztőségtől az országos ügynökséghez kerül, onnan átvehetik a nemzetközi hírügynökségek, s a hír eljut más földrészekre is. (A négy nagy ügynökség, a Reuter, az AP, a UPI és az AFP napi 33 millió szót adnak.) Minden lépésnél 1-2 újságíró belejavít a szövegbe, átírja, esetleg lefordítja. Így egyetlen hírből 10-20-féle szövegváltozat is létrejöhet.

Látva a hírkészítés lineáris menetét a különféle beágyazott szövegváltozatokat is lehet tárni. A beágyazódás jelensége nagyon fontos a hírek nyelvének megértésekor. A beágyazási folyamat nem a szerkesztői munkánál kezdődik, jóval korábban. De ehhez vissza kell mennünk a hírek keletkezéséhez. Az újságírók legtöbb információja másodkézből származik, más személyek mondják el nekik saját megfigyeléseiket. Ilyenkor a hírforrás egy interjú, a megfigyelővel készített beszélgetés. FISHMAN, aki egy kis kaliforniai lapot vizsgált, ezt úgy fogalmazta meg: „Valami úgy van, mert valaki ezt mondta.”²⁶ (A hírforrásokat BELL kilenc csoportra osztotta: interjú: telefonon vagy személyesen, közbeszéd, sajtókonferencia, írott szöveg, szervezeten kiadott dokumentumok: kutatások, jelentések, jegyzékek, sajtó által nyilvánosságra hozott eset, korábbi történet, hírügynökségi írás, az újságíró saját jegyzetei.) Az itt elhangzott, leírt szövegek aztán a folyamat egy későbbi szakaszában beleépülnek, beágyazódnak a végleges hírszövegekbe.

2.1.4.2. Diskurzusanalízis

Ez a megközelítés a hírt mint a nyilvános diskurzus egyik formáját vizsgálja, speciális formájú narratívumnak tartva, mely jól elkülöníthető az újságban szereplő más típusú narratívumoktól (reklámszövegek, szerkesztőségi vélemények, olvasói levelek). A diskurzusanalízis elméleti háttérével két fő területet vizsgál a hírek esetében. Az egyik a textuális dimenzió, a másik a feltárás, mely a folyamat mikéntjére vonatkozik, arra, hogy milyen kognitív és szociális korlátok, keretek léteznek–működnek a hírkészítési folyamatban. S ebbe beleérti a hírkészítőt és az olvasót, valamint a hírekben szereplő személyek szociális ismereteit. Ennek a megközelítésnek egyik nagy hatású írása származik VAN DIJKTÓL, mely *News as Discourse* címmel jelent meg (1988.). A monografikus munka leírja a hírek makrostruktúráját is, a szerkezetet létrehozó szabályokkal egyetemben. A hírek tematikus szerkezetét olyan (újraírható) makroszabályok hozzák létre, melyeknek célja az információ redukálása. Ezek a makroszabályok a törlés, az általánosítás és az értelmezés. Törlésen az irreleváns elemek elhagyását kell érteni, az általánosításra adott kedvenc példa: kutya, macska, kanári helyett a kisállat (pet). Az értelmezés pedig azt jelenti, hogy nem szükséges mindent részletesen leírunk. Ahelyett, hogy felsoroljuk: *kimentem a reptérre, ellenőrizték a csomagomat, útleveletem, felszálltam a gépre, s hamarosan megérkezünk Berlinbe*, elegendő annyit mondani, hogy *elutaztam Berlinbe*. Ugyanis az ilyen összetettebb akciók elemei ismertek a hallgató számára is. A jelenség persze a szépirodalomban is ismert, UMBERTO ECO ad szemléletes példát róla, hogy mi-

²⁶ BELL, ALLAN: *The Language of News Media*, Blackwell, 1991. 56.

kor, mit lehet elhagyni egy szövegből. „Minden szépprózai mű szükségképpen és végszzerűen gyors, mert az általa épített világban számtalan esemény és szereplő zsúfolódik össze, hát nem mondhat el mindent erről a világról. (...) Jókora bonyodalmat okozna, ha egy szöveg elmondana mindent, amit az olvasónak tudnia kell: sosem érne véget. Ha telefonálnék önnek és azt mondanám: A sztrádán megyek, egy óra múlva ott vagyok, akkor nem várná el tőlem, hogy hozzátegyem, autóval megyek a sztrádán.”²⁷ A makroszabályok ellentétei a specifikáló szabályok. Ezek segítségével jutunk el a szöveg alsóbb szintjeire, ahol részletezik az esetet, bemutatják a résztvevőket, a komponenseket, a helyszínt, a következményeket és az időpontot. A folyamat kognitív oldala az, hogy amikor az emberek végigolvasnak egy szöveget, akkor a makroszabályok segítségével kiszűrjük annak tartalmát, s felépítik a maguk makrostruktúráját.

A diskurzus globális szerkezetét a szuperstruktúra mutatja meg, mely hierarchikus szabályozott kategóriák sorozatából áll. (Tehát kategóriákat és szabályokat egyaránt tartalmaz.) A hírek szuperstruktúrája a következő kategóriákat tartalmazza: összefoglalás, epizódok, következmények, verbális reakció, és VAN DIJK ide sorolja az értékelést is. Ezek a kategóriák a szövegben újraírhatóak. Az összefoglalás vezércímből (headline) és leadből áll. A vezércím megelőzi a leadet, s mindkét kategória megelőzi a hír többi elemét. Feladatuk a hír fő témájának kifejtése. Vizuális szempontból elmondható, hogy mindkettő vastagon szedett, s több hasábot fog át. A vezércím betűmérete pedig nagyobb, mint a hír többi részéé. Az összefoglalást követő történet a szituáció leírásából és az értékelésből áll. A szituációba beletartozik az epizód vagy epizódok és a háttér. Az epizód tovább bontható fő eseményre és következményre, a háttér pedig környezeti / kontextuális részre és történeti részre. A kontextusba beletartoznak a körülmények és a korábbi események. A kommentár további részekre bontható: a verbális reakcióra és a konklúzióra. VAN DIJK a konklúzió belül megkülönbözteti a várakozásokat és a kiértékelést. (Ezen persze nem az újságíró kommentárját, értékelését kell értenünk, hanem az ügghöz hivatásuknál fogva hozzászólókéét. Például egy brutális gyilkossági ügghöz hozzászólhat egy kriminálpszichológus.)

2.2. A magyar kutatások feltérképezése

A magyar nyelvű kutatások rendszerének bemutatásához megtartottam azokat a kereteket, illetve kategóriákat, amelyekkel a nemzetközi vizsgálatokat rendszereztem, de jó pár kiegészítést tettem, hiszen a két felosztás nem feleltethető meg egy az egyben egymásnak. A magyar kutatások egyes területen gazdagabbak, más területek viszont kevésbé kidolgozottak.

2.2.1. Leírások a sajtóhírekről, melyek nem tartoznak a tudományos diskurzus körébe

2.2.1.1. Anekdotikus természetű leírások. A legismertebb ilyen jellegű magyar nyelvű írás BOLGÁR GYÖRGY-től származik, aki *A New York Times story* címmel írt könyvet a világ egyik legjelentősebb napilapjáról, élményszerűen, olvasmányosan.

²⁷ ECO, UMBERTO: *Hat séia a fikció erdejében*, Európa Kiadó, Budapest 1995.

2.2.1.2. Dokumentarista beszámolók. Az általam ismert anyagok közül azokat vettem ebbe a kategóriába, melyek valamiféle statisztikaiösszegzést adnak az egyes hírműsorokról, lapokról, az egyszerű számítások szintjén, hogy mely politikus hányszor szerepelt itt vagy ott, milyen arányban szerepelnek problémák vagy sikerek a hírekben. Vagyis ezek a beszámolók nélkülözik azt az alaposságot, amelyet egy tisztességesen végigvitt tartalomelemzés adna. Néhány általam ide sorolt cikk. (Csak érdekességként említem, hogy ezekben a beszámolókból általában Epsteinre hivatkoznak a nemzetközi irodalomból, pont arra, aki VAN DIJKÉL áll példaként a dokumentarizmusra.) BECK LÁSZLÓ néhány írását²⁸ soroltam ide, rövid, néhány szempontos beszámolók, elemzések ezek. Jellemző, hogy elsődleges közlési helyük általában egy napilap. Van köztük esettanulmány is, például Galló Béláé, aki *Szomorú vasárnap* címmel, a Bokros-csomag médiában való bemutatását tárja elének. Jellemző ezekre az írásokra, hogy viszonylag röviddek, az adott / elemzett helyzet kontextusával keveset törődik, s a vizsgálat módszertani háttéréről sem esik sok szó bennük.²⁹

2.2.2. Szociológiai megközelítése a sajtóhíreknek

2.2.2.1. Szervezetszociológiai vizsgálatok. Ehhez a körhöz sorolnám KISS ZSOLT PÉTER, JENEI ÁGNES³⁰, akik a magyar hírkészítést úgy vizsgálták, hogy a szervezetbe ágyazottságra koncentráltak, a szerkesztőségi munkára. Kitérnek ezek a kutatások a külföldi vizsgálatok eredményeinek bemutatására, felfedve a hírgyártás rendszerében lévő, de „nem szándékos, akarattalan” torzításokat, mely a rutinná vált hírszerkesztés során néha elkerülhetetlen. Ezek a szervezetszociológiai vizsgálatok igyekeznek feltárni a hírkészítési folyamatban résztvevők kompetenciáit, szakmai kultúráját, s ami még lényegesebb, ezen elemek és a kész hírtermékek között igyekeznek kapcsolatot teremteni. Ugyancsak ezzel a témával foglalkozik TAMÁS PÁL is, ám konkrét történelmi helyzetbe ágyazva, s a leírásán túl ő is relációkat keres a kutatásban. Ilyen elemekre tér ki, mint például: van-e kapcsolat a lapok politikai-gazdasági környezete és az újságírók belső mozgástere között. Kimutatható-e kapcsolat a lapok piaci helyzete és a szerkesztőségekbeli autonómia változásai között? Egyes ügyek intézése mennyire rutinszerű, illetve egyedi, „alku” kérdése. TAMÁS PÁL³¹ a szervezeten belül a főszerkesztői szerepeket veszi sorra és tipizálja, mint a rendszer egyik legfontosabb elemét.

2.2.2.1. A hírérték-kutatások. A hírérték-kutatásokat tulajdonképpen a szervezetszociológiai vizsgálatok egyik leágazásának is tekinthetjük. A lapszerkesztők, akik kapuőrként viselkednek, s szelektálnak a hírek közül, ezt szakmai hitük alapján az események

²⁸ BECK LÁSZLÓ: Szakadék a közvélemény és a tájékoztatás között. In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 1998. 11-15. Uő.: Kormánytúlsúly a hírműsorokban. In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 1998. 21-27. Galló Béla: *Szomorú vasárnap*, a cikk a Bokros-csomag médiában való bemutatását tárja elének. (In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 1998. 146-151.)

²⁹ GALLÓ BÉLA: *Szomorú vasárnap*, a cikk a Bokros-csomag médiában való bemutatását tárja elének. In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 1998. 146-151.

³⁰ JENEI ÁGNES: A tévéhíradók szervezetszociológiai vizsgálata. In: *Jel-Kép*, 1999/4. 63-73.

³¹ TAMÁS PÁL: A hatalmi viszonyok átalakulása a szerkesztőségekben. In: TERESTYÉNI TAMÁS (szerk.): *Médiakritika*, Osiris Kiadó, 1997. 92-107.

hírértékétől függően teszik. Tulajdonképpen a hírérték tesz egy szöveget hírré. Megfogalmazhatunk egy szöveget a hírszerkesztés szabályainak, formai követelményeinek megfelelően (5W + H), de ha nincs hírértéke, sosem fog megjelenni. Például: Józsi bácsi tegnap délután virágait öntözte dorozsmai kiskertjében.

A hírértéket többen próbálták már definiálni, az újságíró szempontjából olyan műveleti szabályok együttes érvényesítése, amely a valóság szférájának tükrözését eredményezi. A szociológiai szakirodalom kevésbé idealisztikusan fogalmaz: a hírérték a hírszelekció vélt professzionális kritériuma.

Úgy tűnik, hogy ez az egyik legnépszerűbb irányzat a kutatásokban, az egyik első, szigorúan szakmai leírást KISS ZSOLT PÉTER jegyzi, bemutatja egyrészt a felsorolást tartalmazó irányzatokat (milyen momentumok befolyásolják a hírérdemességet), másrészt utal más szociológiai megközelítésekre, MOLOCH – LESTER-féle leírására a hírérték-kérdésnek. Ezt a részt egyrészt azért emeltem ide, s nem a nemzetközi kutatásoknál tértem ki rá részletesebben, mert nem akartam ily módon megbontani a tartalmat, másrészt így jobban követhető, hogy a témában megszólaló magyar kutatók, illetve gyakorló újságírók melyik irányzathoz tartoznak. Nézzük meg részletesebben ezt a területet, már csak az anyagbőség miatt is!

A hírértéket befolyásoló tényezőket három fő csoportba sorolják: az esemény jellegéhez kapcsolódó, a hírfolyamatban és a hírszövegben lévő érték.

Az esemény jellegéhez kapcsolódó, hírértéket befolyásoló tényezők:

- A normasértés foka, a negativitás mértéke.
- Azonnaliság: az idő alapidimenziója a híreknek.
- Közelség: ez lehet kulturális, földrajzi, pszichológiai vagy ideológiai. Az utóbbira jó példa, hogy egy földrengésről szóló alaszakai hír fontosabb egy földrengéstől gyakran sújtott területen, mint másutt.
- Megegyezés, összhang: a történet ilyenkor megfelel annak a preconcepciónak, amit arról a szociális csoportról vagy nemzetről gondolunk. A latin-amerikai kormányokról és puccsokról szóló híreket szokás ide sorolni.
- Meglepetés, a történet váratlan volta: a postás megharapja a kutyát klasszikus példája. A lapolvasó nem arról akar információt kapni, amit már amúgy is tud, hanem arról, amit még nem.
- Szuperlatívuszok: valaki vagy valami a „leg” a maga kategóriájában.
- Relevancia: van hatása az olvasók életére, ide főleg a gazdasági hírek tartoznak.
- Elit: hírességekről szóló hírek. Az amerikai tankönyvek ezt így fogalmazzák meg: „Names make news. Big names make bigger news.”

Érték a hírfolyamatban:

- Folyamatosság: egy hosszabb eseményről folyamatosan küldenek híreket. Elhelyezik az események rendjében.
- Megjósolhatóság.
- Verseny: minden hírósszeállítás exkluzív akar lenni.

Érték a hírszövegben:

- A hírek stílusának hatása van a hírtétre: érthetőnek, világosnak, rövidnek és színesnek kell lennie az írásnak.

Ezek a tényezők persze nem függetlenek egymástól, hanem kumulálhatnak, s így erősíthetik egymást.

VAN DIJK szerint a hírtéket alakító tényezők zöme gazdasági (a hírközlő médium mint cég profitorientált) jellegű, ugyanakkor erősen kötött a hírgyártási rutinhoz, automatizmusokhoz is. Összességében azt mondhatjuk, hogy a hírték gazdasági, társadalmi és ideológiai értékeket tükröz.³² Ez az egyik domináns nézetrendszer a hírtékről. A magyar nyelvű híradók szerkesztői többségükben ezt vallják. (Idézve egy kerekasztal-beszélgetésből: Hardy Mihály: (...) minek alapján döntitek el, hogy mi kerül a napi adásba? / Bárdos András: – Kizárólag a hírték alapján. A hírték egy sorozat, hogy mi történt, kivel, mikor és hol, ennek a sorozata a hír. Az RTL híradóban más szempont nincs.³³)

A másik, valamivel árnyaltabb és több szempontból közelítő irányzat az angolszász szakirodalomban HARVEY MOLOCH és MARILYN LESTER nevéhez köthető.³⁴ A két kutató azt állítja, hogy az események társadalmilag konstruálódnak, hírtékük nem objektív jellemzőikben rejlik. A tömegkommunikációs eszközök hírtartalma szerintük nem más, mint a hírterjesztők, hírösszeállítók és hírfogyasztók gyakorlati, célirányos és kreatív tevékenységének eredménye.

A hírterjesztők azok, akik egy esetet különlegesnek minősítenek, s ezzel megfigyelhetővé teszik mások számára. Például: miniszterelnök, köztársasági elnök, ezek titkárai, szóvivők. Érdekek húzódnak meg a mögött, hogy valami nyilvánosságra kerüljön, vagy ne. (Legdirektebb módon a PR és a politika területén.) Egy eseményt előidézni és a róla szóló hírt terjeszteni, ugyanannak a folyamatnak két oldala. Bár a hírterjesztők általában a saját maguk előidézte eseteket terjesztik, beszámolnak mások ellentétes célú tevékenységeiről is. Például: egy ellenzéki honatya megvádol egy kormánytagot, hogy valamit el akar titkolni. (Gyanítom, hogy nagy átfedés van a tematizációs kutatásokban kezdeményezőként aposztrofált csoporttal.)

A hírösszeállítók a hírterjesztők által a nyilvánosság elé tárt események egy részét nyilvános eseménnyé alakítják. Például: újságírók, szerkesztők. A befolyásos hírterjesztőknek módjukban áll összehangolni saját (nyilvános) eseményszükségletüket a hírösszeállítókéval. Fontos mozzanat a folyamatban, hogy a hírterjesztők és a hírösszeállítók eseményszükségei között párhuzamok vannak. (Gondoljunk csak a TUCHMANNÉL idézett „news net”-re.)

Hírfogyasztók, akik hasonló módon viszonyulnak a tömegkommunikációs eszközök által rendelkezésükre bocsátott esetekhez, s egyfajta nyilvános időérzetet alakítanak

³² VAN DIJK, TEUN A.: *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum 1988. Hillsdale, New Jersey. 120.

³³ Mit mutat a média a magyar valóságról? Hírműsorok a mérlegen. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 2001. 183.

³⁴ MOLOCH, HARVEY – LESTER, MARILYN: A hír mint célirányos viselkedés. In: *Közléstudományi szöveggyűjtemény*, 123-154.

ki magukban. Ők is folytatnak eseményképző tevékenységet, de a rendelkezésükre álló esetkészletet csönkítették, s ráadásul nem tudnak híreket „sugározni”.

Az eseményképzés folyamatát a szerzők a következőképp írták le. Az eset észlelése, jellemző jegyeinek összeállítása – beillesztik az előzmények és a jövőben várható események kontextusába. Az egyes esetek aszerint válnak eseménnyé, hogy mennyire hasznosak a tapasztalataikat egy konkrét alkalommal rendezni próbáló egyén számára. Néhány esemény bizonyos mértékben a társadalmi világ részévé tárgyasul, és a jövőbeli események konstruálódásának válik forrásává. Ezen nyilvános események fogják felépíteni a nyilvános időt.³⁵ A nyilvános események konstruálása során az eset egy sor intézményen halad keresztül. Itt mindig az előző csoport munkája lesz a nyersanyag. S ez előrevetíti, hogy a későbbi intézmények mit fognak belőle készíteni. Ezen folyamat alapján a szerzők kidolgoztak egy eseménnytípológiát. Négyféle alapeseményt különböztetnek meg a következő két szempont alapján:

- Az esemény mögötti történés szándékos vagy nem szándékos emberi tevékenység útján jött létre.
- Ugyanaz a fél segítette-e elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül.

Ez alapján beszélhetünk: rutin eseményekről, véletlenekről, botrányokról és váratlan pozitív eseményekről. Kérdés akkor merül fel, ha kétféle használatmód van, ilyenkor kérdésessé válik, hogy mi történt valójában, küzdelem indul meg az eset természetének értelmezésében. (Mindez azt jelzi, hogy az esettel kapcsolatban ellentétes eseményszükségletek vannak a társadalomban. Később ide kell csatolnunk a szociális reprezentáció eseteit.)

1. Rutin események: az esemény mögötti történés szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül.

2. Véletlenek: az esemény mögötti történés nem szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Nem ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül. Ilyenek akkor történnek, ha a valaki elszámítja magát, s a megszokott rend felborul. A véletlenek betörnek a szokásos hírpályákra. Eredménye ellentétes, mint a rutin eseményeké: éppen azok szeretnék elhallgatni, akik a rutin események irányítását a kezükben tartják.

3. Botrányok: az esemény mögötti történés szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Nem ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül. Ezek is rejtett dolgokat tárnak fel, itt is az elitnek van erős pozíciója.

4. Váratlan pozitív események: az esemény mögötti történés nem szándékos emberi tevékenység útján jött létre. De megpróbálják úgy beállítani, mintha szándékos lenne. S ezért nehéz felismerni. Ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül.

---

³⁵ A szerzőpáros a nyilvános időről a következőket mondja: a kollektív élet azon dimenziójában fontos, amelyen keresztül az emberek eljutnak a perceptuálisan közös és tagolt múlthoz, jelenhez és jövőhöz.

Arra több magyar szerző is utal, hogy speciálisan a magyar médiahelyzetben sem beszélhetünk a hírértékek „vegytisztá” működéséről. A feldolgozott anyagokból két út tisztázódott, az egyik, ha a gazdasági érdekekre tekintettel a vezetőség átáll kézi vezérlésre. Vagy egy lap, csatorna dönt úgy, hogy olyan módon módosítja a maga hír definícióját, hogy beleférjenek a más médiumokban esetleg mellőzött vagy háttérbe szorult elemek. Lássunk ezekre példákat, először a gazdasági érdekekre:

HORVÁT JÁNOS tollából: „A piaci faktor felerősödése azonban jelentősen megváltoztatja a döntéseket. A lapok függenek az olvasók számától, a tévék a nézőszámtól, és elemi érdekük a közönség növelése. (...) Háttérbe szorulnak a szakmai-etikai érvek, és mindent elsöpörhet az üzleti érdek.”³⁶

KOTROCZÓ RÓBERT: „Egy adott orgánus hírszelekciója függhet a médium tulajdonosi szerkezetétől is. A tulajdonos / támogató stb. ugyanis többféle módon beavatkozhat a médium híreinek a szerkesztésébe. *Pozitív* a beavatkozás, ha a tulajdonos, többségi résztulajdonos stb. azt mondja meg, hogy érdekének megfelelően milyen információ kerüljön még be a hírek közé. Ezek lehetnek gazdasági, politikai vagy kulturális hírek. *Negatív* a beavatkozás, ha a tulajdonos / támogató érdekének megfelelően bizonyos hírek és információk kimaradnak a műsorból.”³⁷

A másik út a hír klasszikus definíciójának átirása, erre Kereszty Gábortól hozok példát: „Nálunk a tv2-nél az a hír, amiről az emberek beszélnek vagy beszélniük kell. (...) létezik egy műfaj, (...) az infotainment. A tv2, a *Tények* vállalja, hogy szórakoztató hírműsort készít.”³⁸

2.2.2.3. Tematizációs kutatások. Az agenda-setting elméletén alapuló magyarországi vizsgálatokat soroltam ide, nem túl hosszú, de egyre ígéretesebb sor. TERESTYÉNI TAMÁS írását említeném először – melyet címe alapján a következő kategóriába is sorolhattam volna, de úgy érzem, inkább ide tartozik – *A televíziós tájékoztatás és a közönség*.³⁹ Ebben a híradók napirendjét tárja fel 1994-ben, illetve azt, hogy a közönségnek mi a napirendje, s miként látja a befogadói oldal a televíziós agendát. *A televíziós híradók kínálata és a közönség* címmel született írása pedig ezt a kutatást ismételte meg 1997-ben.⁴⁰

A legfrissebb s legtöbbet mondó kutatások TÖRÖK GÁBORTÓL származnak, a tanulmányok már konkrét magyar felméréseket tartalmaznak, bemutatva a módszertani hátteret.⁴¹ Sőt elméleti újdonságokat is hoz a szerző, amikor a média a parlament, illetve a

³⁶ HORVÁT JÁNOS: Etika, jog, újságírás, média. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 2001. 53.

³⁷ KOTROCZÓ RÓBERT: A hír kritériumai. Politikai napirendek a televíziós hírműsorokban. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 2001. 151.

³⁸ Mit mutat a média a magyar valóságról? Hírműsorok a mérlegen. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 2001. 184.

³⁹ In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*, Új Mandátum Kiadó, 1998. 89-101.

⁴⁰ In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*, Új Mandátum Kiadó, 1998. 115-123.

⁴¹ TÖRÖK GÁBOR: (2000.) Politikai napirend, 1999. In: KURTÁN SÁNDOR – SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2000*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, 94-103. TÖRÖK GÁBOR: (2001.) Politikai napirend, 2000: az

közvélemény napirendjét egymással érintkező halmazokként fogja fel és ábrázolja. Hat napilap és egy hetilap híreit elemzi TÖRÖK GÁBOR egy évnyi anyagon, s nyolc változó alapján osztályozza a híreket: az írás mérete, az ügy felmerülésének időpontja, a kezdeményezője az ügy publicitásának, a reagáló, illetve a vesztese az ügynek, az aréna, ahol a vita zajlik, típuson belül három alcsoportot képez – materiális, szimbolikus, botrány –, s utolsóként a szakpolitikai besorolás alapján osztályoz. (A 2000-es kutatásban a vesztes elmaradt, helyette a kiterjedés kategóriát választotta a szerző.) Így a kutató mind az 1999-es, illetve a 2000-es évre elkészítette, felvázolta a magyar politikai élet tematizációs trendjeit.

2.2.2.4. A közönség-kutatás. Ezen a területen találkozunk magyar nyelvű módszertani írásokkal ZELENAY ANNA⁴² tollából, ahol az érdeklődő olvasó megtalálhatja, hogy mit mérnek, mit lehet mérni egy piaci alapú közönségkutatásban: elért közönség, nézettség, a közönség aránya, affinitása stb. Ugyanakkor az újságolvasókat is elemzik ily módon a különböző média- és piackutató intézetek. Megjelentek konkrét híradóközönség-kutatásokkal is: ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS TIBOR: *A televízió politikai műsorai és a közönség*.⁴³ A tanulmányból kitűnik, hogy a hírműsorokat néző közönség mindössze a népesség egyhatodát-egyhetedét alkotja, az intenzív politikai tájékozódás a férfiakra inkább jellemző, az idősebb s iskolázottabb korosztály a domináns, ugyanakkor a pártelköteleződés jóval „halványabban” tetten érhető. Ugyanakkor a közönség-kutatások átolvasásakor nem találkoztam az újságolvasói szokásokat alaposan bemutató, ismertető írással, csupán néhány közhelyszerű megjegyzésbe fut bele az ember, mint például cím-olvasás stb.

2.2.3. A hírek ideológiai elemzésétől a tartalomelemzésig

2.2.3.1. Politika, politikai kontroll a hírekben. A történelmi múlt kapcsán ez igen jól bemutatható a magyar médiaviszonyokban és sajtóhírekben. Hogy most csak a frissebb kutatásokat említsem: MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID⁴⁴ szerzőpáros a rendszerváltás után (1997 – 98-ban) vizsgálta a politikai pártok médiahasználatát. Kutatásuk kétirányú volt. Egyrészt azt elemezték, hogy a különböző politikai erők képviselői milyen arányban és milyen módon kaptak szereplési lehetőséget a legfontosabb hírműsorokban, illetve hogy a megjelent hírek hol helyezhetők el egy siker / kudarc dimenzióban. KROKOVAY ZSOLT⁴⁵ pedig a politikai hír mibenlétét próbálja körülírni, egyben kritikával illetve azon hírműsorokat, amelyek erről mást gondolnak. A szerző úgy véli, a politikai hír

---

egyiknek sikerül, a másiknak nem. In: KURTÁN SÁNDOR – SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2000*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, 132-147.

⁴² ZELENAY ANNA: A televízió közönségének mérőműszeres vizsgálata. In: TERESTYÉNI TAMÁS (szerk.): *Médiakritika*, Osiris Kiadó, 1997. 141-157.

⁴³ ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT: *Médiakritika*, Osiris – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 1997. 203-225.

⁴⁴ MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID: A kormányok mennek, a média marad. In: *Jel-Kép*, 1999/1. 19-33.

⁴⁵ KROKOVAY ZSOLT: A tévéhíradó feladata. In: TERESTYÉNI TAMÁS (szerk.): *Médiakritika*, Osiris – MTA 1997. 71-79.

nem cserélhető fel a politikusokkal történt hírekre, a politikai hír nem lehet „szociológiai egyperces”, valamint nem lehet politikával kapcsolatos magazin hír sem. KROKOVAY azokat a híreket is kizárja a politikai hírek köréből, amikor a szerkesztő, riporter, úgymond átadja a mikrofont a kormány szóvivőnek.

2.2.3.2. Az erőszak kérdése a hírekben. A legismertebb magyarországi szakértője a témának CSÁSZI LAJOS, a kérdésről tematikus számot jelentetett meg a *Replika*-ban (*Replika* 35. 1999. április), saját álláspontját így összegzi: „(...) tekinthető az erőszak nyilvános tematizálása a társadalom morális rendjéről szóló modern vitának.”⁴⁶ Kulcskérdés, hogy mit tekintenek televíziós erőszaknak, s a tágabb mezőbe belesorolják a katasztrófákat⁴⁷, az erőszakos cselekményeket bemutató híreket is. CSÁSZI azonban az erőszakvitában fontos különbségekre világít rá, úgy véli, a rendőrségi, bírósági hírekben mindig egyes személyek az áldozatok, a normasértés motívumai tudatosak és szándékosak. Valamint a hírek tartalmazzák a közösség ítéletét kifejező büntetést is. A katasztrófák által bemutatott drámák azért is szerencsések CSÁSZI szerint, mert remekül beilleszthetők különféle általános mítoszokba, miszerint a világ veszélyes és kiszámíthatatlan hely. Ugyanakkor emellett is érvel, hogy a hírek műfaji sajátosságai befolyásolják a katasztrófák mindennapi konstrukcióját. A drámaiság retorikai igényéből fakadóan mindig úgy mutatják be, úgy ábrázolják a katasztrófákat, mint váratlan és különleges események. Holott a statisztikai valószínűségük elég gyakori.

2.2.3.3. Kisebbségek kutatása, nők a hírekben. A magyarországi kisebbségek közül a romák és a média kérdése a legkutatottabb, a többieké elhanyagolható. Egyre szélesebb körű felmérések készülnek, de egyelőre csak rövidebb tanulmányok láttak napvilágot, hiányzik egy nagyobb összefoglalás. Ilyen például MESSING VERA: *Nemzeti és etnikai kisebbségek képe a magyar sajtó híreiben*^{48 49}, ahol 1996-97-ben vizsgált meg napilapokat, s a tartalomelemzés kimutatta, miként jelenik meg a cigányság mint csoport a média híreiben (konfliktusok által övezett csoport, politikai entitás, kulturális közösség), illetve milyen szerepekben láthatjuk a cigány embert. Fontos megfigyelése még MESSING VERÁNAK, hogy a cigány szereplő általában néma, és a „sajtó ritkán mutat be olyan kisebbségi személyeket, akik a társadalom integráns, aktív szereplőiként és nem kizárólag kisebbségi szereplőként láthatók.”⁵⁰

Nőkkel foglalkozó elemzés igen kevés született, elsősorban jelennek meg, megállapítva, hogy a nők is általában „vágóképként” szerepelnek. Szerepeiket, melyekben reprezentálódnak, általában a feleség, anya, szerető hármasságban lehet megrajzolni. Ha egy férfi megszólaló mellett szerepelnek a hírből, akkor általában a nő a beosztott, a hierarchiában alacsonyabb szinten álló személy.⁵¹

⁴⁶ CSÁSZI LAJOS: Tévéerőszak és populáris kultúra: a krimi mint morális mese. In: *Replika* 35. 21-43.

⁴⁷ Uő.: Katasztrófák médiareprezentációja. In: *Jel-Kép*, 1999/3. 17-31.

⁴⁸ In: *Jel-Kép* 1998/4. 77-93.

⁴⁹ Uő.: *Romák szegregációjában, sajtó az előítéletek gettójában*. In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*, Új Mandátum Kiadó, 1998. 205-211.

⁵⁰ I. m.: 90.

⁵¹ ARGEJO ÉVA: *Hímnem, nőnem, a médium nem semleges*. In: ARGEJO ÉVA (szerk.): *A jelentések könyve*, Új Mandátum Kiadó, 1998. 173-180.

Egy magyar kutató, HAMMER FERENC hívta fel arra a figyelmet, hogy a kisebbségekkel együtt kellene megvizsgálni a szegények médiareprezentációját is, hisz esetükben is egy kiszolgáltatott csoportról van szó. A szegénységgel kapcsolatos hírek „nemigen különböznek a 19. századi gyarmati expedíciók krónikásainak etnocentrikus antropológiai munkásságától, amikor az *objektív* jegyzetkészítő és rajzoló az otthon maradt nyugati közönség tekintetét magával hozva osztályozta, értékelte és írta le a vadakat.”⁵² Nagy a hiátus ezen a téren a hírkutatásban, különösen azt is figyelembe véve, hogy ez a fajta torz reprezentáció hatással van a társadalom szegénységképzésére, a szolidaritásra stb.

2.2.3.4. Szisztematikus tartalomelemzés. Számos tartalomelemzési munka jelent meg az elmúlt tíz-tizenkét évben, általában egy-egy évre kiterjedő vizsgálatok ezek, a *Jel-Kép* évről évre teret ad ezeknek a beszámolóknak.⁵³ Szerepelnek bennük geopolitikai statisztikák, hogy mely intézmény, hányszor szerepelt, a férfi-nő arány is megtalálható, témakörök, majd ezek elhelyezése egy siker-kudarctengely mentén. S természetesen elmaradhatatlan a pártok szerepeltetésének elemzése is.

2.2.3.5. Szemiotikai elemzések. Kevés mű jelent meg ebben a témakörben, JÓ BALÁZS írására⁵⁴ utalnék, aki egy rövid összefoglalást adott arról a képi beszédmódról, mellyel a hírek vizuális része készül. Ugyanakkor elemezte is az 1998-as választások kampányidőszakában használt kódokat. Véleménye szerint a televíziós kód nagymértékben elszegényedett – jól bejáratott utakon halad, melyek megkönnyítik a dekódolást – többnyire a leíró-elbeszélő szintagmával él. Néha találkozhatunk közelképekkel is, főként a hátrányos helyzetűekről szóló hírekben, mikor is ez a kameraállás az együttérzés felkeltését segítheti. Rendkívül érdekes lenne ezeket a szemiotikai vizsgálatokat más módszertani megközelítéssel együtt alkalmazni.

2.2.3.6. A hírgyártás folyamatának gazdasági elemzése. Magyar területen egy nagyon átfogó és alapos tankönyv a meghatározó és említésre érdemes, a GÁLIK MIHÁLY jegyezte *Médiagazdaságtan I-II.* (Aula Kiadó, 1997.). Ez a tankönyv gyakorlatilag minden fázisában nyomon követi a termék (hír) előállítását, terjesztését, leírja a piaci tudnivalókat, s külön kitér a (hír) árú speciális voltaira is.

2.2.4. Szövegtani elemzések, diskurzuselemzés

A magyar nyelvű anyag a hírkutatás ezen területén igen gazdag, bár első ránézésre az a benyomásom, hogy az utóbbi öt évben mintha visszaesett volna az addigi lendület.

2.2.4.1. Módszertani munkák éppúgy születtek, (lásd RÓKA JOLÁN: 1983.), mint mély és alapos kutatások, kötetekben, főleg szövegszerkezeti kérdésekről (BÉKÉSI IMRE: 1982., RÓKA JOLÁN 1986.). S számos kisebb területet feldolgozó tanulmány, melyekre

⁵² HAMMER FERENC: A szegénység a médiában. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS: *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 2001. 207-218.

⁵³ Példul: *Jelentés a közszolgálati műsorok tartalomelemzéséről* (In: *Jel-Kép* 1997/2. 5-23), MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID: *A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 1999-ben* (In: *Jel-Kép* 2000/1. 23-43), MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID: *A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2000-ben* (In: *Jel-Kép* 2001/1. 18-42), NYILAS GYÖRGY: Összehasonlító elemzés az MTV1 és a Tv2 esti, főműsoridős híradóiról (In: *Jel-Kép* 2000/4. 59-87).

⁵⁴ JÓ BALÁZS: A hírműsorok képi retorikája (In: *Jel-Kép* 1999/3. 101-111).

csak röviden utalnék, vannak köztük a hírek címeiről szóló írások, a szövszerkezeteket, szókinccset vizsgálók.⁵⁵

Ugyanakkor a szövegtani kutatások jóval kisebb része készült arról a területről, amelyet VAN DIJK a „folyamat” résznek nevez a diskurzusból, közülük érdemes kiemelni SÍKLAKI ISTVÁNÉ-t, aki a hírcímeket úgy tipologizálja, hogy feltárja a megértésük során / alatt működő szociálpszichológiai folyamatokat is, s végül a grice-i együttműködési elvek alapján tipologizálja a címeket.

Ezen a területen, a diskurzusnak arra a részére koncentrálva, mely a mentális feldolgozást, esetleg észlelést is figyelembe veszi, van még tennivaló a hírkutatásban.

3. Új irányok és lehetőségek a hírkutatásban

3.1. Szociális reprezentáció

Az irányzat magyarországi bemutatása LÁSZLÓ JÁNOS nevéhez fűződik (LÁSZLÓ JÁNOS: 1999., LÁSZLÓ JÁNOS – VIEHOFF, REINHOLD: 1994.). A szociális reprezentáció folyamataival kapcsolatban a legérdekesebb, hogy a szociális reprezentáció elmélete remek eszközt ad a kezünkbe a szerkesztőségek működésének magyarázatával kapcsolatban. Hiszen mennyire érdekes, hogy míg a világ az „objektív” újságírás / tudósítás eszméjétől hangos, addig objektív újságot igen nehéz találni, talán nincs egy sem, amelyről ne tudnánk megmondani, melyik politikai oldalon áll, s nem csupán a vezércikkek, a publicisztikák, egyszóval a véleményműfajok miatt. (S ez nem magyar specifikusság.) A szociális reprezentáció annyiban ad magyarázatot erre, hogy kulturális közösségnek véve a szerkesztőséget, egy új újságíró, tudósító előbb-utóbb bekapcsolódik a csoport (szerkesztőség) kulturális hagyományaiba, vagy ha ezt nem tudja megtenni, akkor odébbáll. A tudósító a lehorgonyzás(ok) során megtanulja, miként kell osztályoznia és megneveznie, hogy azzal sikeresen bekapcsolódjék a „csoport kulturális hagyományaiba”, ahol később „e hagyományok folytatója lesz”⁵⁶. S ide kapcsolódhat az a jovchelovich-i állítás, miszerint ez a folyamat egy identitásállítást is magában foglal.⁵⁷ Ezzel, ha úgy tetszik, egy fél lépéssel előrébb helyeztem a valóság mint konstrukció létrejöttét, az újságírói szerkesztőségek világába. „Amiben a szociális reprezentáció valóban újat hozni látszik, az a szerveződés tartalmára és a szerveződés elveinek szociális eredetére, röviden a szociális konstruálás folyamatára irányuló figyelem.”⁵⁸

⁵⁵ A teljesség igénye nélkül néhány: FÖLDI IVÁN: 1983. *Címzetlen közlemény*. In: *Jel-Kép* 1983/2. 99-102; GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR: 1983. *Címek a mérlegen*. In: *Jel-Kép* 1983/2. 106-115; KEMÉNY GÁBOR: 1985. *Kép és kommunikáció*. In: *Nyelvészet és Tömegkommunikáció I-II*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, GRÉTSY LÁSZLÓ (szerk.) *Membrán könyvek II*. 119-205, 1989. *Milyen címen?* Címzavakban a sajtónyelvi címadásról. In: *Szaknyelvi divatok*, Gondolat, 101-134; PLÉH CSABA – TERESTYÉNI TAMÁS: 1980. *Újságcímek – az olvasó szemével*. In: *Jel-Kép* 1980/2. 113-117; SÍKLAKI ISTVÁN: 1997. *A főcímek demagógiája*. *Jel-Kép* 1997/2. 97-112.

⁵⁶ LÁSZLÓ JÁNOS: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Kairosz, 1999. 19.

⁵⁷ LÁSZLÓ JÁNOS: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Kairosz, 1999. 101.

⁵⁸ LÁSZLÓ JÁNOS: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Kairosz, 1999. 30.

Tulajdonképpen TAMÁS PÁL is hasonló megfigyeléseket tesz, a tematizációs cikkeiben: „Létrejönnek-e mindeközben sajátos, csak az adott szervezetre jellemző szerkesztőségi (esetleg kiadói) ideológiák? Hogyan definiálódnak újra a *mi* és az *ők* közötti határok...?”⁵⁹

A narratív szál is felbukkan a szociális reprezentációban, az egyik tételmondat: a történetek értelmezik számunkra a világot. S itt megint visszatérnek a szerkesztőségekben zajló hírszelektálásra. Nyilván a szerkesztő aszerint fogja beválogatni a híreket a lapjába, hogy azok megerősítsék az ő elgondolását a világról, hogy azok illeszkedjenek eddigi világtérképéhez (továbbra is hangsúlyozva, hogy ez az értelmezés a szerkesztőségi kultúrában gyökerezik), s kihagyja azokat, amelyek bomlasztanák a képet. Hiszen pontosan megvannak a motívumai annak, hogy miért éppen ezt a történetet mondja el, miért éppen ez az ember.⁶⁰

Csak zárójelesen fűzném hozzá az elbeszélés által hordozott élmény jellegű reprezentációkhoz, hogy van egy sajtóműfaj (a hírműfaj családján belül), a tudósítás, amely kifejezetten ezt helyezi előtérbe, nevezetesen, hogy a tudósító a helyszínről olyan anyagot / szöveget adjon, ami segíti a „beleélést”.

A szociális reprezentációs kutatások keretében meg lehet vizsgálni azt a kérdést is, hogy a műfaj már eleve létező séma vagy utólagos konstrukció. Az eddigi ismereteim alapján magam is több érvet látok a generatív jelleg mellett szólni. Az egyik ilyen a műfaji konvencióival való játék, s erre még a hír műfaj esetében is több irodalmi példát találunk. Az első Örkény István *Hír*⁶¹ című egyperces:

„Ágyában dohányzott borsodbányai lakásán Haris Márton vájár. Miután végigszívta cigarettáját, lámpát oltott, falnak fordult és elaludt.”

A másik idézet UMBERTO ECOTól⁶² való:

„Példa lehet az egyszerű formára Edward Lear limerickje is:

*Egy tisztas úr Peruban élt
és odavolt a fasírtért,
míg szeles neje
őt sütötte bele,
s odalett szegény a fasírtért.*

Próbáljuk elmondani ezt a történetet úgy, ahogyan a New York Times beszámolna róla: Lima, március 17. Tegnap Alvaro Gonzales Barretót (41 éves, kétgyermekes családapát, a perui Vegyipari Bank könyvelőjét) tévedésből belesütötte a fasírtba felesége, Lolita Sanchez de Medinacelli...”

⁵⁹ TAMÁS PÁL: A hatalmi viszonyok átalakulása a szerkesztőségekben. In: TERESTYÉNI TAMÁS (szerk.): *Médiakritika*, Osiris, 1997. 98.

⁶⁰ LÁSZLÓ JÁNOS: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Kairosz, 1999. 60. (Nem szó szerint idézve.)

⁶¹ Örkény István: *Egyperces novellák*. Palatinus Könyvek, 1998. 109.

⁶² ECO, UMBERTO: *Hat séta a fikció erdejében*. Európa Könyvkiadó, 1995. 51.

A szociális reprezentáció kérdése azokban az esetekben is rendkívül fontos, amikor egy eset értelmezése a médiában és a társadalomban még nem jutott nyugvópontra, s úgymond „küzdelmek” indulnak azért, hogy kinek az értelmezését fogadják el, mely variációból és milyen társadalmi kör számára lesz olyan reprezentáció, amely már beépül a csoport kultúrájába. A napilapok hírányaga, különösen, hogy egy rendszerváltozás utáni időben vagyunk, bőven szolgáltat erre elemzendő példaanyagot.

3.2. Szemiotikai textológia

Ez az a szövegtan, mely tekintettel van a kommunikációs szituációra, a szövegek fizikai megjelenési formájára éppúgy, mint a befogadókra. Ugyanakkor számol a szövegek létrehozása és befogadása folyamán használt tudás-, hipotézis- és preferenciarendszerek eredetére (elméleti szinten itt kapcsolódva a szociális reprezentációhoz). A szemiotikai textológia segítségével mód nyílna a korszakonként és egy korszakon belül is más-más hírszöveg-variánsok bemutatására. Magának a műfajnak a változását lehetne ezzel megragadni, illetve a változást indukáló tényezőket.

Ehhez a ponthoz kapcsolódva nem hagyható ki a szövegek létrehozóinak, vagyis az újságíróknak a bemutatása, itt az újságírás mint szakma / szerep változásait lehetne megragadni, hogy ez miként jelenik meg magukban a hírszövegekben. Ugyanakkor a szemiotikai textológia kerete módot ad a befogadók vizsgálatára, az ő értelmezési keretük, lehetőségeik számbavételére is.

Egy kis területen, a sajtóban megjelenő hírcímeket vizsgálva, a szemiotikai textológia eszközeivel az első magyar nyelvű hírlapnál (*Magyar Hírmondó*, 1780-88) épp „tetten érhető” az a pillanat, amikor a cím elválik a szövegtesttől. Illetve nagyon tanulságos, hogy milyen típusú címek válnak el, s melyek nem, pontosabban ebben a korszakban még nem. A *Magyar Hírmondó* tematizációs szempontját tekintve, a felvilágosítás volt az egyik legfőbb témastrukturáló elve. Amikor ennél a lapnál a következő címtípusokat, címkezdemény-típusokat elkülönítettem, akkor két szempontot vettem figyelembe: az egyik, hogy szövegszerkezeti szempontból felismerhető-e, elkülöníthető-e a cím a szöveg többi részétől, illetve hogy ez a cím tipográfiailag elválik-e a szövegtől vagy sem. Mindezt az 1. táblázat szemlélteti.

Azoknál a híreknél, amelyeknek nincs címük, csupán a rovatcím – *Belföldi tudósítások, Tudománybeli dolgok, Gazdaságbeli dolgok* – orientálja az olvasót. A *Magyar Hírmondó* esetében még a címek zöme ide tartozik. Tematikusan ezek az általános tartalmú belföldi hírek, gazdasági és tudományos hírek. Azok a címek, melyek szövegszerkezeti szempontból elkülönülnek, de tipográfiailag nem, lehetnek olyan címek melyek a hír származási helyére utalnak (2), például Kolozsvárról (...) Kémerről. A másikat már teljes mondat, s tematikus összefoglalást ad a hírről (3): Nagy Váradról ezt írták az időről.⁶³

⁶³ KÓKAY GYÖRGY (szerk.): *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság*, Gondolat Kiadó, 1981. 152.

Szövegszerkezeti szempontból van-e elkülöníthető címük a híreknek?		
Nincs (1)	Van	
	Tipográfiaiilag elkülönül-e a hírtől?	
	Nem	Igen
	A belföldi hír származási helyét jelöli (2)	A külföldi hír származási helyét jelöli (4)
	Teljes mondat, mely a hír tartalmára utal belföldi hírek esetén (3)	(Teljes) mondat, de nem tartalmi összefoglalás, hanem figyelemfelkeltő vagy tematikus mezőre utaló cím
		a) Felvilágosító jellegű hírek (5)
		b) Tragédiák (6)
		c) Hadi hírek (7)

1. táblázat

Azoknál is, amelyek már nemcsak szövegszerkezeti szempontból, de tipográfiaiilag is elválnak a hírtesttől, találunk a hír származási helyét jelölő címeket (4), igen ám, de ezek külföldi hírek. Hogy miért van tipográfiai különbség a helymegjelölés tekintetében külföldi és belföldi származási hely között, azt gondolom, hogy míg a belföldi hírekre a tudósítói hálózaton belüli levelezés révén tettek szert – s ez tükröződik mintegy nyomdailag is, vizuálisan is, mintha levelet kezdenének ezek a belföldi hírek –, addig a külföldi hírek más lapokon keresztül jutottak el a szerkesztőkhöz, több kézen át, s így bizonyos módon távolabb állnak ezektől a szövegektől.

Ugyanakkor megjelennek a mai értelemben vett, mind szövegszerkezetileg, mind tipográfiaiilag elkülönülő mondatcímek (hiányos vagy teljes mondatok), de ezek sosem tartalmi összefoglalást adnak, hanem figyelemfelhívó, orientáló jellegűek. Három, markánsan megragadható téma köré csoportosulnak. Az első a felvilágosító jellegű hírek (5), melyekben babonák ellen, azok leleplezéséről írnak: *Hihetetlen dolog*⁶⁴ (cím), a hír pedig halottégetésről szól, a tetemet azért égették meg, mert visszajárt kísértetni, *A régi tudatlanságnak és babonaságnak némely maradványai*⁶⁵ (cím), a hír pedig arról szól, hogy boszorkányság miatt tartanak fogva egy öregasszonyt. A másik nagy tematikus csoport az emberi tragédiákról (6) szóló hírek, olyanok, amelyekben a morális szál nagyon erős, a cím erősen érzelmi oldalról közelítet a hírhez. Például: *Kegyetlen történet*⁶⁶ (cím), téma: gyermekgyilkosság, *Szomorú történet*⁶⁷ (cím), s a hír arról szól, hogy a plébános nem temeti el az öngyilkosokat. A *nem ember*⁶⁸ című hír pedig egy négyszeres gyilkosról szól. A harmadik a külföldi hadi hírek csoportja (7), ezeknél mindig jelölik a külföldi

⁶⁴ *Magyar Hírmondó*, 1780. febr. 5.

⁶⁵ *Magyar Hírmondó*, 1781. jan. 24.

⁶⁶ *Magyar Hírmondó*, 1784. jan. 17.

⁶⁷ *Magyar Hírmondó*, 1784. febr. 21.

⁶⁸ *Magyar Hírmondó*, 1787. júl. 25.

rovaton belül, hogy hadi hírek. Például ilyenek: *Ámerikában történt hadi dolgok*⁶⁹, *Hadakozásról és békélésről való tudósítások*⁷⁰, *Nem tréfa, hanem katonadolog*⁷¹.

Ennél az első magyar nyelvű lapnál még különösen jól látszik, hogy a címek típusainak, melyeket ma aszerint (is) elkülönítenek, hogy tartalmi összefoglaló vagy figyelemfelkeltő jellegük dominál-e inkább, más a gyökere, más a forrása. A tartalmi összefoglaló címek tényleg a szövegtestből válnak ki, s szakadnak le, s nem is tesznek mást, mint a tartalmi egészre világítanak rá. Ezzel szemben a figyelemfelhívó címek nem kötődnek olyan szoros szálakkal a hír belsejéhez, hanem inkább a tematikus mezőkre utalva sémákat mozgósítanak az olvasóban, vagy érzelmeit igyekeznek felkorbácsolni, illetve a hírlapírók nézőpontjára világítanak rá.

4. Zárszó

A hír műfajt főbb kutatási irányzatai más-más módon definiálják. A szervezetszociológiai megközelítés az újságírók, hírszerkesztők mindennapi rutinjára koncentrál, s ebből eredezteti a műfaj sajátosságait. Egy tágabb, szociológiai megközelítés már a hírkonstruálásra helyezi a hangsúlyt, ahol magában a konstruálási folyamatban a közélet aktív szereplői is részt vesznek. Egy harmadik megközelítés a populáris kultúrába ágyazottságát emeli ki a híreknek, melyek remekül beleillenek a nagy elbeszélésekbe. „(...) az újságíró, a közéleti tudás szakértőjeként tudatosan igyekszik minél nagyobb hitelességre szert tenni. Az újságírás szakmai kódjai szerint ezt az eredményt a tárgyilagosság retorikájának az alkalmazása garantálja. (...) Ebből a tárgyilagosságra való törekvésből adódik az az illúzió, mintha a média hírei objektívek, sőt tudományosak lennének, holott a valóság konstrukciója más szabályokat követ a mindennapi tudáson alapuló újságírásban, mint a tudományban vagy a fiktív történetekben.”⁷²

A hírkutatások zöme a hírtermelés szervezeti kérdéseit vizsgálja, a hírgyártás folyamatát. A szövegtanulmányok között domináns a tartalomelemzés, bár az ennél tágabb lehetőségeket adó tematizációs kutatások is egyre inkább szaporodnak a magyar szakirodalomban is. A témák kutatottságát nézve a politika és a közélet vizsgálata a legdominánsabb, s jóval csekélyebb a kisebbségekkel foglalkozó tanulmány. Megjelentek a folyamat jogi oldalát, a személyiségi jogokat érintő kutatások is az utóbbi években. A szövegtani munkák java kizárólag a hírtestre koncentrál, a procedurális részre nem, vagy csak érintőlegesen. Épp ezért hozhat új eredményeket egy szemiotikai textológiai és egy alapos, szociális reprezentációs folyamatokat bemutató tanulmány.

Irodalomjegyzék

BAGDIKIAN, B. H.:

1971. *The information machines*, New York, Harper and Row.

BALÁZS JÁNOS:

1985. *A szöveg*. Gondolat Kiadó, Budapest.

⁶⁹ *Magyar Hírmondó*, 1780. júl. 26.

⁷⁰ *Magyar Hírmondó*, 1780. okt. 21.

⁷¹ *Magyar Hírmondó*, 1788. Máj. 7.

⁷² CSÁSZI LAJOS: Katasztrófák médiareprezentációja. In: *Jel-Kép* 1999/3. 25.

BANCZEROWSKI, JANUS:

1980. Az információ és a metainformáció a nyelvi közlés struktúrájában. *Nyelvtudományi Közlemények*, 82/83–101.

BÁNKUTI GÁBOR:

1970. Híreket mondunk ... I–II. MRT Budapest.

BARTHES, ROLAND:

1971. A napihír struktúrája. In: HANKISS ELEMÉR (szerk.): *Strukturalizmus I.* 173–184

BARY MAGDOLNA – HANN ENDRE – HUNYADY GYÖRGY:

1973. Televíziós személyiségekkel kapcsolatos elvárások és benyomások a nézők körében. Budapest, MRT TK.

BELL, ALLAN:

1982. Radio: the style of news language. In: *Journal of Communication* 32/1. 150–164.
1984. Good copy – bad news: the syntax and semantics of news editing. In: TRUDGILL, PETER (ed.): *Applied Sociolinguistics*, London, Academic Press, 73–116.
1991. *The Language of News Media*. Blackwell, Oxford – Cambridge.

BÉKÉSI IMRE:

1974. Egy baleseti hír szerkezete. *Nyr.* 98. 414–421.
1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BUDA BÉLA:

1985. A tömegtájékoztató nyelvének néhány kommunikáció-lélektani és szociolingvisztikai sajátossága. In: *Nyelvészet és tömegkommunikáció I–II.* GRÉTSY LÁSZLÓ (szerk.). Tömegkommunikációs Kutatóközpont Budapest, Membrán könyvek 15. II / 6–31.

BURGERT, MARTIN – KAVSEK, MICHAEL – KREUZER, BERND – VIEHOFF, REINHOLD:

1989. Strukturen deklarativen Wissens – Untersuchungen zu „Märchen“ und „Krimi“. LUMIS – Schriften 23. Siegen.

CSÁSZI LAJOS:

- 1999a. Tévéérszak és populáris kultúra: a krimi mint morális tanmese. In: *Replika* 1999. Április 35. 21–43.
1999b. Katasztrófák médiareprezentációja. *Jel-Kép* 1999/3. 17–33.

CSÁKVÁRI J. – MALINÁK J.:

1998. *Média – galaxis. A tömegkommunikáció nyelve és társadalmi kérdései*. Budapest, Szimbiózis.

CSIBI SÁNDOR:

1986. *Információ közlése és feldolgozása*. Budapest.

CSIGÓ PÉTER:

2000. Az információs műfajok. In: *Jel-Kép* 2000/4. 3–39.

DEME LÁSZLÓ:

1978. A rádióhírek szövegezése és elmondása. MRT Tk. Tanulmányok X.

EPSTEIN, E. J.

1973. *News from Nowhere*. New York, Random House.

FELDE GYÖNGYI:

1989. Fordulatok a sajtónyelvben. In: *Szaknyelvi divatok*. BÍRÓ ÁGNES (szerk.). Gondolat, Budapest, 134–147.
1989. Újságnyelvi mondatszerkesztés. In: *Szaknyelvi divatok*. BÍRÓ ÁGNES (szerk.). Gondolat, Budapest, 162–171.

FISHMAN, MARK:

1980. *Manufacturing the News*. Austin, University of Texas Press.
1982. News and Nonevents. Making the Visible Invisible. In: ETTEMA J. S. – WHITNEY, CH. (ed.). *Individuals in Mass Media Organizations: Creativity and Constraint*. Sage Annual Reviews of Communication Research Volume 10. 1982. 219–240.

- GANS, HERBERT:
1979. *Deciding What's News*. A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time. New York, Pantheon.
- GAYER ZOLTÁN:
1997. A Híradó képi retorikájának néhány jellegzetessége. In: *Replika* június 26. 6980.
- GERBNER, GEORG:
1978. Kommunikáció és társadalmi környezet. In: HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.). *Kommunikáció I-II*. II. 247–458.
- GOMBÓ PÁL:
1977. *Sajtóismeret*. Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR:
1983. Címek a mérlegen. In: *Jel – Kép* 1983/2. 106–115.
- HALL, STUART:
1999. A média és az erőszak In: *Replika* 1999. április, 43–55.
- HAMMER FERENC:
2001. A szegénység a médiában. In: SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS (szerk.): *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*, Média Hungária Könyvek 2. 207–218.
- HORÁNYI ÖZSÉB:
1999a. A kommunikációról. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB: *Társadalmi kommunikáció*, Osiris Kiadó, 1999. 22–35.
1999b. A személyközi kommunikációról. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB: *Társadalmi kommunikáció*, Osiris Kiadó, 1999. 57–86.
- Jelentés a közszolgálati hírműsorok tartalomelemzéséről. In: *Jel–Kép* 1997/2. 5–23.
- JENEI ÁGNES:
1999. A tévéhíradók szervezetszociológiai vizsgálata. In: *Jel–Kép* 1999/4. 63–73.
- JENSEN, K. B.:
1986. *Making Sence of the News*. Denmark, Aarhus University Press.
1988. News as Social Resources. In: *European Journal of Communication*, 3. 275–301.
- JÓ BALÁZS:
1999. A hírműsorok képi retorikája. In: *Jel–Kép* 1999/3. 101–111.
- KARÁCSONY ANDRÁS:
1998. A szociális világ mint kommunikatív teljesítmény. *Gond*, 15–16.
- KEMÉNY GÁBOR:
1989. Milyen címen? Címzavakban a sajtónyelvi címadásról. In: *Szaknyelvi divatok*, Gondolat, 101–134.
- KISS ZSOLT PÉTER:
1993. A hírtérték. In: *Valóság* 1993/9. 85–97.
- KRIPPENDORF K.:
1995. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest, Balassi.
- LÁSZLÓ JÁNOS – VIEHOFF, REINHOLD:
1994. Az irodalmi műfajok mint kognitív sémák. In: *Pszichológia*, 1994. 3. 325–342.
- LÁSZLÓ JÁNOS:
1998. *Szerep, forgatókönyv, narratívum. Szociálpszichológiai tanulmányok*. Budapest, Scientia Humana.
1999a. *Társas tudás, elbeszélés, identitás. A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei*. Budapest, Scientia Humana – Khairos.

- 1999b. A szociális reprezentációról. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB: *Társadalmi kommunikáció*, Osiris Kiadó, 1999. 129–139.
- MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID:
 1999. A kormányok mennek, a média marad... Politikai erők használata a hírműsorokban. In: *Jel-Kép* 1999/1. 19–33.
 2000. A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 1999–ben. In: *Jel-Kép* 2000/1. 23–42.
 2001. A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2000–ben. In: *Jel-Kép* 2001/1. 18–42.
- MCQUAIL, D.:
 1984. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. London – New York, Longman.
- MESSING VERA:
 1998. Nemzeti és etnikai kisebbségek képe a magyar sajtó híreiben. In: *Jel-Kép* 1998/4.
- NYILAS GYÖRGY:
 2000. Összehasonlító elemzés az MTV1 és a Tv2 esti, főműsoridős híradóiról. In: *Jel-Kép* 2000/4. 59–87.
- PETŐFI S. JÁNOS:
 1982a. Szöveg, diskurzus. In: *Tanulmányok. Szövegelmélet*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 15. füzet, Szerk.: PENAVIN OLGA, THOMKA BEÁTA, Újvidék, 9–31.
 1982b. Szöveg, modell, interpretáció. In: *Tanulmányok. Szövegelmélet*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 15. füzet, Szerk.: PENAVIN OLGA, THOMKA BEÁTA, Újvidék, 137–187.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ:
 1994. *Szövegten és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív–produktív megközelítéséhez*. Trezor Kiadó, Budapest.
- PLÉH CSABA – TERESTYÉNI TAMÁS:
 1980. Újságcímek – az olvasó szemével. In: *Jel-Kép* 1980/2. 113–117.
- PLÉH CSABA:
 1984. A történetemlékezet formális és tartalmi megalapozottságú modelljeiről. In: *Pszichológia* 4. 375–384.
 1987. A szöveg mint aktualizált nyelv. In: *Metodikai olvasókönyv*.
- RÓKA JOLÁN:
 1983. A tömegtájékoztató szövegek vizsgálatának módszertani alapelvei. In: SZATHMÁRY ISTVÁN – RÁCZ ENDRE: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 296–319.
 1986. *Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája*, Akadémiai Kiadó Budapest.
- SILVERSTONE, R.:
 1992. *Television and Everyday Life*. London, Routledge.
 1999. A közönségről. In: *Replika* 1999 december 38. 63–91.
- SÍKLAKI ISTVÁN:
 1997. A főcímek demagógiája. In: *Jel-Kép* 1997/2. 97–113.
- SPERBER, D. – WILSON D.:
 1986. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford, Blackwell.
- SÜKÖSD MIKLÓS – CSERMELY ÁKOS:
 2001. *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2.
- TAMÁS PÁL:
 1979. Az újságíró foglalkozás és a képzési rendszer. Budapest, Tk. MR sokszorosítás.
 1999. A tematizációról. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB: *Társadalmi kommunikáció*. Osiris Kiadó, 1999. 139–152.

TERESTYÉNI TAMÁS:

- 1984. A tévéhíradók valóságképének néhány jellegzetessége. In: *Jel-Kép* 1984/2.
- 1985. Kommunikáció, szándék, jelentés. *ÁNyTan*. XV. Budapest, Akadémiai Kiadó, 331–362.
- 1995. Közzolgáltatás a médiában. Budapest, Osirisz – MTA – ELTE Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

TOMKA MIKLÓS:

- 1978. A tévézés és a rádióhallgatás a napi tevékenységek rendszerében. Budapest.

TÖRÖK GÁBOR:

- 2000. Politikai napirend, 1999. In: KURTÁN SÁNDOR – SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.). *Magyarország politikai évkönyve 2000*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.
- 2001. Politikai napirend, 2000: az egyiknek sikerül, a másiknak nem. In: KURTÁN SÁNDOR – SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.). *Magyarország politikai évkönyve 2000*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.

TUCHMAN, GAYE:

- 1972. Objectivity as a strategical ritual. An examination of newspapermen's notion of objectivity. In: *American Journal of Sociology*.
- 1973. Making news by doing work routinizing the unsuspected. *American Journal of Sociology* 4.
- 1978. *Making news: A Study in the Construction of Reality*. New York, Free Press.

VAN DIJK, TEUN A.

- 1985. *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin, de Gruyter.
- 1988a. *News as Discourse*. Hillside, NJ. Erlbaum.
- 1988b. *News analysis: Case studies of international and national news in the press*. Hillside, NJ. Erlbaum.

WHITE, DAVID MANNING:

- 1950. The „Gatekeeper”: a case study in the selection of news. In: *Journalism Quarterly* 27/4. 383–90.

THE NEWS IN THE ACADEMIC DISCOURSE

MÓNIKA ANDOK

The paper attempts to collect all researches dealing with the genre of news both in international and Hungarian literature. At first, various definition problems will be described after which it is revealed that the solution is in defining the genre properly. When presenting news researches in the paper – based on TEUN A. VAN DIJK – descriptions of anecdotal nature and documentary studies will be disregarded. The achievements brought by sociological and audience research, agenda setting, and content analysis will be introduced. Finally, new approaches of news research offered by social representation and semiotic textology will be mentioned.

A TELEVÍZIÓ ÉS A VIRTUALITÁS

FEHÉR KATALIN

Bevezetés

Amikor a virtuális valóság témájával kezdtem foglalkozni, és az idevágó szövegek felkutatásába merültem el, elsősorban az internettel és a cyber space-szel, azaz a digitálisan előállított virtuális valóságokkal kapcsolatos szövegekre bukkantam. Csak elvétve akadtak olyan írások, melyek utaltak arra, hogy „némi” előzménnyel is bír a virtuális valóság, például az álmok, a könyvek vagy a televízió területén. A vonatkozó dokumentumokat¹ áttekintve és rendszerezve, tapasztalataim azóta sem változtak: a virtuális, illetve virtualitás kifejezések mindenekelőtt a digitálisan előállított, multimediális és szimulációs technológiák kapcsán jelennek meg – sőt, ezen témák mentén lelkesen zászlajára tűzi valamennyi verbális output, mindenekelőtt a tömegkommunikációs média. Mindezek ellenére nem szabad megfeledkeznünk többek között arról, hogy bizonyos tekintetben a televízió is egyfajta (nagyon népszerű) virtuális valóság. Hogy mit jelent a televíziós virtualitás, milyen kapcsolat tapintható ki a televízió virtuális világa és a reális valóság között, illetve hogyan viszonyul a televízió a digitális virtuális világokhoz – röviden erről lesz szó az alábbiakban.

A televízió és a valóság viszonya

Televízió: ablak a világra

A ‘televízió’ kifejezés önmagáért beszél: a ‘tele’ előtag a távolságra, illetve a távkommunikációra utal, míg a ‘vízió’ valamilyen érzéksalódásra, káprázatra. A hétköznapi életben, ha meghalljuk a televízió szót, ideaként egy doboz jelenik meg a fejünkben, ami képeket és hangokat mutat be nekünk egy ernyőre vetítve. Ha ennél elmélyültebb az idea, akkor a funkcionalitás is hangsúlyos, s így már egy elvontabb entitás, a televízió mint a világról képeket és hangokat közvetlenül vagy közvetetten, sőt jellemzően manipulatíván közvetítő közeg kerül előtérbe. Elektronikusan előállított, virtuális (azaz nem kézzelfogható, érzéksalódáson alapuló) audiovizuális telejelenség, melyet azért veszünk igénybe, hogy tájékoztasson, illetve szórakoztasson bennünket – ha csak a felszínről, azaz a jelenség felszínéről beszélünk. De kaparjuk meg ezt a felszínt, s máris láthatók lesznek a televízió virtuális világának finom kérdései is.

Mindenekelőtt abból a gondolatból érdemes kiindulni, hogy „A technikai képet nehéz megfeyteni, egy különleges okból. Minden látszat arra mutat ugyanis, hogy egyáltalán nem kell megfeyteni, mert jelentése látszólag automatikusan megjelenik a felületén – hasonlóképpen az ujjlenyomathoz, amelynél a jelentés (az ujj) az ok és a kép (a lenyomat) a következmény. (...) A technikai kép eme látszólag nem szimbolikus objektív karaktere a nézőt arra indítja, hogy ne képnek, hanem ablaknak tekintse. Úgy hisz neki,

---

¹ A szakirodalom idevágó frásait, valamint az írott és elektronikus sajtó, illetve az online sajtó termékeit.

mint a saját szemének.”² Amikor például egy híradót nézünk, feltétel nélkül képesek vagyunk a technikai képek ilyen működésében hinni, és a bemutatásra kerülő események képeit olyan rutinszerűen fogadjuk be, mint az ablakunkból kinézve az utcán történő eseményeket³, mert a televízió erre idomított, erre trenírozott minket. Különösen erősíti a technikai képek nem-megfejtését a személyközi kommunikáció a közvetített képekben bemutatott eseményekről, tudniillik a telejelenség értelmében ugyanazt kapjuk kézre csomagolva, mint bármely más beszélgetőtársunk, és ha például egy adott híradós téma felmerül egy közvetlen emberi kommunikációban, ugyanazzal a kompetenciával szembeesünk. Kérdésként merülhet fel az ugyanazon esemény más csatornán való megtekintése – de ez komolyabb mérlegelés után, és ahogy BOURDIEU is rámutatott, álkérdésnek tekinthető: „a verseny homogenizál (...) Az egymást tükröző tükrök játéka vége a teljes szellemi bezárkózás, begubóztatás.”⁴ Ha például megnézünk ugyanazon a napon, ugyanabban a kultúrkörben, mondjuk, néhány különböző kereskedelmi televíziós híradót, valószínűsíthető, hogy sem a hírsorrendben, sem a képekben nem találunk jelentős különbséget⁵. Túllépve a híreken is, hasonló tapasztalatokkal kell szembesülnünk: a szappanoperákban egységesült figuráktól és szerepektől a kvízzjátékok egymásba érő, hatásvadász vizuál- és hangeffektjein keresztül a sportközvetítések kameramozgásáig és a kommentárkliséig – hogy csak néhány szembevetendő példát említsünk. Mindegyikben már-már otthonosan mozgunk, esetenként mintha nem is kitekintenénk ezen a tévéablakon, hanem mintha egyenesen kilépnénk a saját utcánkba, ami a miénk, amit mintegy birtoklunk, ahol a figurák között otthon érezzük magunkat, mert a hétköznapi életünk részei, a televízió pedig tovább erősíti ezt az érzetet azzal, hogy ismert arcait még ismerősebbé teszi sztároló műsorában, „így készült” filmjeiben, és így tovább. Többek között ebben az értelemben abszolút mértékben működik a globális falu MCLUHAN nyomán elterjedt fogalma. Eléri tehát a virtuális realitás szintjét, amikor minden annyira ismerős már, vizuálisan annyira hihető, olyannyira biztonságos és megszokott, hogy karnyújtásnyira érezzük, és kézzel foghatónak tűnik⁶: „A képvadon vadászai a tárgyszerűség téves

² FLUSSER: A fotográfia filozófiája (Tartóshullám – Belvedere – ELTE BTK, 1990. 14).

³ Különösen ilyen típusú, fenntartás nélküli befogadásra sarkall a Reality TV, amikor például (feltételezhetően valódi) home videókat mutat be, elhitetve, hogy akár saját otthonunkban vagy utcánkban is előfordulhat az adott eset.

⁴ BOURDIEU, PIERRE: *Előadások a televízióról*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 24, 26.

⁵ Természetesen előfordulhat, hogy valamelyik csatorna időben gyorsabban értesül egy aktuális információról, és például meg nem erősített információként közli és / vagy szemlélteti. Elvileg a verseny valóban erről szól. És esetenként ezek a *hogyan előzzünk meg más csatornákat* mozzanatok érvényesülnek is. De még abban sem lehetünk bizonyosak, hogy vannak-e konspirációk az egyes médiumok működésének hátterében bármilyen okból. Egy konkrét példa: a médiumokban elhangzó trafipax-figyelmeztetéseknek is két oldala van: egyrészt a bajtársiasság vagy cinkosság a volánnál ülő sors társainkkal, másrészt viszont egy közlekedésrendészeti-balesetelhárítási (jó szándékú) befolyásolás a sebességhatárok betartása végett.

⁶ Kiváló példája ennek a Truman show című film, melyben a főhős életének minden részletét közvetíti a televízió anélkül, hogy maga a főszereplő erről tudna. Felépítenek számára egy virtuális várost és egy virtuális életet, mely számára valóságos, de mindenki más számára pusztán televíziós virtualitás. Mégis, együtt élük vele mindennapjaikat a nyilvános cselekedetektől egészen az intimitásig, s ettől a nézők világának részévé vált.

eszméjében támasztékra leítek. Így a pozitív(itás) és a tárgyszerűség szerves része a világ fölé ácsolt magaslesnek.”⁷

Ezt az ablakeffektust nagyon nehéz és nagyon ritkán lehet megrendíteni, és akkor is csak arra az adott rövid időre. Ilyen eset volt például az *olajfaló* film, mely egy olyan élőlényt mutatott be dokumentumfilm-hitelességgel, amelynek a vizek olajszennyeződései nyújtják a táplálékot. A film után leleplező beszélgetésben kiderült, hogy ilyen lény természetesen nincs, és a film pusztán azt példázza, hogy a televízió által bemutatott képek nem mindig a valóság tükörképei, csupán egy virtuális világot láttatnak, melyet kellő kritikával kell kezelni. Még az ilyen példák ellenére is a televízió a legtöbb ember számára olyan, mint egy óriási McDonald's birodalom, ahová a viszonylagos állandóságérzet, illetve a színes-modern tisztaság és gyorsaság csalogat vissza: viszonylag egységes és tökéletesnek mutatott virtuális világ, amely elhitei biztonságos-ismerős megszokottságát. Sőt, hozzánk szól, ránk néz, nekünk vetít⁸, de nem várja el, hogy aktívan részt vegyünk virtualitásában, pontosabban azt, hogy tudatos aktivitással⁹ fogadjuk be – éppen ezért intenzív érzéksalóddási mechanizmusra sarkall. „Szüntelenül jelekkel bombázza az agyunkat, képek és hangok formájában, mindenféle izgató jellel, és ezek felkeltik a kíváncsiságunkat, és nem engedik lankadni a figyelmünket. Az agyunk felriad ezekről a jelektől, ám mire összeszedi magát annyira, hogy gondolkodni tudjon, a televízió már valami másra váltott át, már a folytatás megy.”¹⁰ Ahhoz, hogy tudatunk újra és újra felriadjon, ott maradjunk a képernyő előtt, egyre színesebb (sokféllebb), gyorsabb (klipszerűbb) világot kell láttatni. A sebesség és az egymásra halmozott információ tömeg az érzéksalódás érzéktompulási tünetével jár. Tipikus példa erre, hogy évekkal ezelőtt az Öböl-háborút még más, időben és odafigyelésben szenzitívebb módon követtük nyomon, míg napjaink afganisztáni bombázásai csak eleinte vonzották a nagyközönséget a képernyők elé, hetekkel az események után már csak egy, valahol a világban létező állapot, amiről nincsenek igazán új képek vagy információk – legalábbis olyanok nincsenek, melyek ténylegesen felriasztanák figyelmünket. Másik tipikus példája a televízióműsor-gyárakban termelt pszeudojelenségek, melyek olyan eseményeket vagy cselekedeteket produkálnak, amik nem feltétlenül történnének meg, ha nem lennének ott a kamerák (például politikusok kezét fogják az utca emberével).

A televízió a maga virtualitásával elhitei, hogy a reális világról (például hírek), vagy annak egy lehetséges változatáról (például sci-fi filmek) szól – mindenestre a lehető legtöbb módon a körülöttünk lévő világról, és arról, ahogyan erről a világról gondolkodhatunk. De képi világa, gyorsasága, tartalomformáló verbális közlései¹¹ többka-

⁷ TILLMANN, J. A.: Képzőn és kellékkollázs. In: *Filmvilág* 1992. 11. 16.

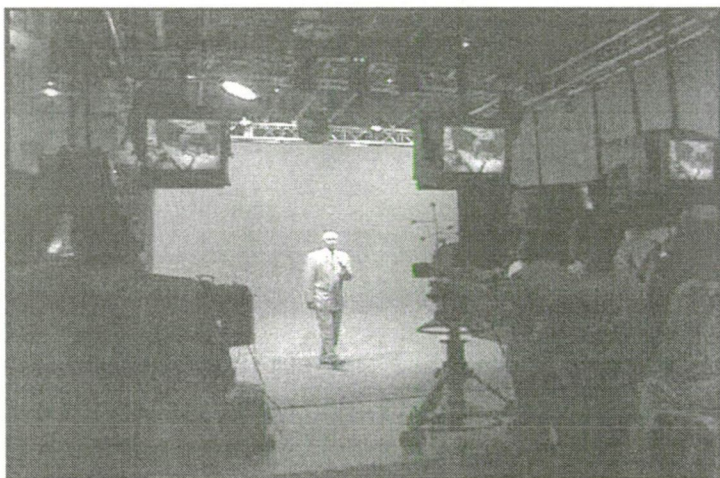
⁸ Utalnék itt a *vetít* szleng jelentésére: nagyot mond, felnagyít, olyat próbál elhiteitni, ami nem, vagy csak részben igaz.

⁹ A tudatalatti aktivitás annál inkább cél, például olyan képek kerüljenek a képernyőre, melyek nem ingerelnek a távirányító funkcionális használatára, sőt, akár egy reklám esetén, következ-ményaktivitásra, azaz vásárlásra ösztönözzön, konkrét cselekvést váltson ki.

¹⁰ TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Budapest 2000. 15. Az idézett mű recenziója megtalálható ebben a kötetben.

¹¹ A képekhez kapcsolódó szöveg minden esetben tartalomformáló, azaz a képi jelentést valamilyen irányba bővíti, szűkíti, pontosítja, deformálja vagy torzítja. Különösen érvényes ez az olyan címkékre vagy stigmákra, mint a *szélsőjobbboldali*, az *etnikai kisebbség* – és folytathatnánk a sort.

merás rögzítése és vágási technikája¹² az esetek nagy többségében nem engedi, hogy észrevegyük: nemcsak láttat, hanem helyettünk lát úgy, hogy eldönti, miként láthatjuk a világot. Nem enged önmaga virtuális lényegéből, abból a paradox helyzetből, hogy egyszerre láttat s nem láttat. Egy televíziós műsor képei és felszíni tartalma olyannyira lekötik a hétköznapi televíziónéző figyelmét, hogy nem marad idő s energia arra, hogy olyan kérdések merüljenek fel, mint az elfogultság a téma iránt, a le- vagy elleplezés szándéka, a lehetségesség és a lehetetlenség kérdése stb. Gondoljunk csak például az elsősorban híradókban, időjárás-jelentésekben alkalmazott blue boxra, vagy modernebb változatára, a chroma keyingre (lásd 1-4. kép). Ez a technika lehetővé teszi, hogy a háttérrel „kilyukasszák”, így szabadon változtatható új hátterek szűrhatók be. A mozgóképes trükk ezen fajtájával egyes esetekben túlzásba is esnek a műsorkészítők, és például teljes földrészeket (a maguk domborzatával), illetve hatalmas tereket szabadítanak be egy kisebb stúdióba is. Ám ez az említett homogenizációban olyannyira elterjedt, hogy már nem is feltűnő: mindez csakis virtuálisan lehetséges¹³, valójában semmi esetre sem.

1. kép

Világmodell vagy tudatmodell?

Az eddigi gondolatmenet alapján kardinális kérdés – melyet ilyen formában elsősorban a filmművészet kapcsán szokás felvetni –, hogy a televízió virtuális világát világmodellként vagy tudatmodellként kell-e értelmeznünk, illetve egyáltalán billen-e a mérleg serpenyője valamelyik javára. Mert a televízió feltétlenül modellez valamit szá-

¹² Paradox módon tehát pont azok az eszközök leplezik el a primer valóságot, melyek szekunder valóságként megmutatni akarják.

¹³ Ekkora és ennyi stúdió nincs is. Sőt, megszámlálhatatlan makettvímánynak hittünk már reális értelemben, így a digitális technika jelenlegi és jövőbeni hatásai be sem láthatók.

munkra, ha mást nem, viselkedésmintákat, a világban zajló események összefüggéseinek (újra)konstruálását – és folytathatnánk a sort számos irányba. Mivel egy audiovizuális jelrendszer formájában közvetít a világ valós vagy lehetséges elemeiről, továbbá mindezt úgy teszi, hogy egy adott apparátus, azaz a televíziós ipar (szak)emberei (elsősorban szellemi termékként) konstruálják, a fenti világmodell kontra tudatmodell kérdés feltétlenül releváns.

2. kép

Ha JURIJ LOTMAN¹⁴ gondolatát vesszük figyelembe, mely szerint a film egy világmodell, mert az objektív, mérhető téridőből indul ki, és ezen a nyomvonalon haladunk tovább, akkor a televíziót is egyfajta világmodellként foghatjuk fel, mely a valóságból kiragadva egy-egy téridőszletet, elektronikus úton képek és a velük (elvileg) szorosan összefüggő hangok formájában továbbítja az adott valóságdarabot. Ezért érvényes például a fent említett viselkedésbeli mintavétel: ha mondjuk, egy szappanopera kapcsán valaki azonosul, szimpatizál stb. egy szereplővel, cselekedeteit és annak mikéntjét elfogadja, követendő példának tartja, tudat alatt vagy tudatosan mímelni kezdi, akkor a világmodellként felfogott audiovizuális szegmens mintegy vissza is tükröződik világ-elemként – és ez a végtelenségig körkörösé válhat. Jól látható, hogy a televízió ilyen megközelítése abszolút helytálló. De ne feledkezzünk meg a másik megközelítési mód-ról sem. Többek között PAUL VIRILIO¹⁵ gondolatmenetét követve viszont egyben tudatmodellnek is tekinthetjük, hiszen csak abban a kronotópiában létezik az adott audiovizíó, amelyben extrapolálódik, mert a tudaton átszűrődve a téridő menthetetlenül átrendező-

¹⁴ LOTMAN, JURIJ: *Filmszemiotika és filmesztétika*. Gondolat Kiadó, Budapest 1977.

¹⁵ PAUL VIRILIO: *Az eltűnés esztétikája*. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest, 1992.

dik, így lesz tudatunk montázseredménye. Egyszerű példánál maradva, itt említhetők olyan oppozíciók, mint a lassított felvétel, szemben a klipsebességgel, vagy a kiszólás a néző felé, mely tudatosítja a függetlenséget a virtuális tévévilág téridejétől. A világmodell és a tudatmodell kérdésében körültekintően kell eljárunk, tehát tegyük ezt meg alaposabban.

Először a szelekció oldaláról érdemes szemügyre venni a kérdést. A reális valóság befogadásakor szenzoraink másképp működnek, mint a televíziós virtuális világ esetén. A reális világban tudniillik, irányait és intenzitását figyelembe véve, összességében általában több olyan inger ér bennünket, melyekre válaszolnunk kell, s amelyekre bizonyos esetekben megvannak a kezelési technikáink, más esetben viszont hiányoznak.¹⁶ Számptalan új, ismeretlen (humán vagy nem humán) környezetnek vagyunk kitéve, melyek bizonyos cselekvések és kommunikációs aktusok elvégzésére vagy el nem végzésére, azaz reakciókra kényszerítenek, és eközben sok esetben a felelősség terhe is nyomja vállunkat, nem beszélve létfenntartásunkról, társadalmi szerepeink és identitásunk megőrzéséről vagy előrehaladási küzdelmeinkről. Ezzel szemben a televíziós virtualitás sokkal nagyobb kényelmet és biztonságérzetet nyújt. A jelek meghatározott irányból közvetlenül érkeznek érzékszerveink felé, s bármi történjék is a képernyőn, a rendkívüli híradások tartalmi okain kívül¹⁷ nem kell vennünk a fáradságot arra, hogy felöltsük társadalmi szerepeink kellékeit, és állandó interakciót produkáljunk. A világ olyan, amilyen. Ezen felháborodhatunk, örülhetünk neki, de másképp örülünk vagy háborodunk fel, ha a hétköznapi életben, hűsbavágóan tapasztaljuk az adott cselekvést, történetet. És itt nem csak intenzitásbeli különbségre kell gondolni. Máshogy élünk meg egy kézzelfogható látványt, amikor például egy baleset történik előttünk, s beavatkozhatunk (segítséget hívhatunk stb.), mint amikor ugyanezt felvételtől látjuk vágtatlanul, vagy amikor kekre szerkesztve, kommentárral fogadjuk be. Az első esetben maga a világ története, azaz egy konkrét valóságszelet van előttünk, a másodikban a világ közvetítettsége, a harmadikban már egy világmodell, ami a szerkesztett anyag készítőinek tudatán átszűrtemlett. A második szempont tehát értelemszerűen a szerkesztés, illetve megszerkesztettség. Szinte valamennyi televíziós műfaj jellegzetessége, hogy „kerek” történetek, storyk, hírek, beszélgetések stb. formájában tükrözzék vissza a világ sokarcú voltát – ezért a hírszerkesztéstől a filmrendezésig, sőt, a témaválasztástól vagy az alapötlettől a virtuális megjelenésig állandó szerkesztési folyamatok zajlanak, elválaszthatatlanul a fent említett szelekciótól, mely tulajdonképpen mennyiségileg, míg a szerkesztés minőségileg dönt arról, hogy a reális valóság mely szeletei és hogyan kerüljenek egymás mellé. Említést érdemel még a távolsági kommunikáció, illetve közvetítettség, mely a tömegkommunikáció-elméletben sokat emlegetett korlátozott feedbacket előidézve, további távolságot eredményez reális és virtuális között. És nem hagyható ki az a szempont sem, hogy mindezt egy apparátus, egy egész intézmény produkálja. Különösen érdekesek ezek a szempontok akkor, amikor a média önmaga elé tart görbe tükröt, és láttatni engedi, hogy miként működhet a televíziós virtualitás világ- vagy tudatmodellje – és mi mindennek kell megtörténnie ahhoz, hogy valami képernyőre kerüljön. Kiváló példa erre az *Amikor*

¹⁶ Sokan például elvégeztek egy elsősegély tanfolyamot, de a legtöbben ezt a praktikus tudást adott esetben nem tudják hatékonyan alkalmazni, mert már elfelejtették, pánikba esnek vagy más okból.

¹⁷ Ha például egy természeti katasztrófára figyelmeztet a televízió, a reális életben fogunk ingerválaszt adni rá.

a farok csóválja című opus, mely bemutatja, hogy miként lehet a reálisan nemlétezőből úgy kreálni egy virtuális világot, hogy nemcsak hitelessé válik, nemcsak a reális világra nyíló ablakként objektiválódik, hanem a háborúból bussiness-fogás is lesz egyben. S ami különösen érdekes a példa esetén, hogy a televízióban megrendezett, hiteles híradó anyagként forgalmazott termék a televíziós mivoltból lényegül át, és szelektált – megszerkesztett – közvetített világmodellként szivárog be a köztudatba, s a virtuálisan megrendezett háború gondolata fel sem merül a nézőkben.¹⁸

3. kép

Mindennek oka az, hogy az említett televíziós műsorkészítés ismérvei, a televízió mint klasszikus tömegműedium és a televízióval kapcsolatos elvárásaink¹⁹ oda vezetnek, hogy mindössze bizodalomunk van (de meglehetősen alacsony ingerküszöbvel) a televízióban megjelenő virtuálissal kapcsolatban, mivel más bizonyosságunk nem lehet, vagy legalábbis fizikailag lehetetlen az, hogy mi magunk utánajárjunk az „igazságnak” minden esetben. Ezért is találták fel a televíziót. Gondoljunk csak arra, hogy számtalan meséből, misztikus kontextusból ismerős és sokat áhított az a varázsgömb, mely egyrészt a jövő láttatására lehet alkalmas eszköz, másrészt – és számunkra ez a lényegesebb – a jelen időben ugyanazon személy(ek) számára láttatni engedi a párhuzamos valóságokat, azaz más helyeket, cselekvéseket, történéseket, amelyek a világba valahol kézzelfogható

¹⁸ Ezen a példán jól látható, hogy a virtuálisnak több arca van, hiszen egy internetes virtuális valóság esetén más jellegű kételyek akadnának egy hasonló jelenség kapcsán. Sőt, napjainkban már egyidejűleg használjuk a két csatornát, így az információk ellenőrizhetősége fokozottá válik.

¹⁹ Képeket közvetítsen a világról, azaz tele-víziót.

realitásként, jelen-valóságként léteznek. A televízió²⁰ ilyen értelemben egy varázsgömb-metáforaként fogható fel, mely a technikai feltételek jóvoltából a misztikumból átszűrtem a „profán” területére, megvetette létét a realitásba és lubickol a sikerességben, a lenyűgözött és passzivitásba burkolózó emberi ingerbefogadásban.

A gondolatmenet alapján jól látható, hogy a világmodell, avagy tudatmodell perspektívái egyes esetekben visszavonhatatlanul kibogozhatatlanná válnak, s a néző vagy akár magát e jelenséget kutató számára is gyakran rejtve maradnak olyan okok és mozgatóerők, melyek végül eldöntik, hogy mi fog arcunkra rávetítve és szemünkben visszatükrözve megjelenni a képernyőn. Konkrét különbségeket természetesen észlelünk: például egy időjárás-jelentés praktikus cselekedeteket aktivizál, valódi világmodellként funkcionál, ráadásul a jövőről²¹; egy vitafórum esetén mások tudatállapotai, véleménydarabjai szüremlenek át, azaz konkrét tudat- vagy gondolkodásmodelleket jelentetnek meg; továbbmenve, egy művészfilm pedig a maga speciális eszközeivel tudatosít egy világmodellt (kiragadott valóságszeletek) és egy tudatmodellt (ilyen rendhagyó módon is átpräselődhet agyunkon a világ képe) egyben. Mindegyik esetben az emberi elmén, pontosabban egy adott apparátust képviselő tudatállapotokon, azaz a mediális kommunikátorok elméjén megy keresztül és nyer manifesztációt, ezért mindig mindkettő, tehát a tudatmodell és a világmodell is kitapintható, de az adott televízióelem funkciója determinálja, hogy tudatunk számára melyik jelenik meg erőteljesebben.

Előre csomagolt, virtuális világszeletek

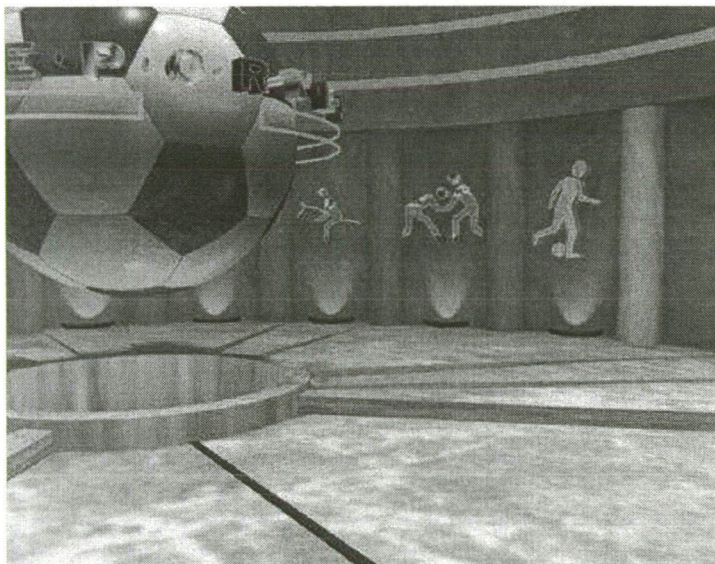
A tudatmodell – világmodell kérdést még egy speciális tekintetben érdemes fontolóra vennünk. Mindannyian szembesültünk már olyan esetekkel, amikor egy-egy kommunikációs aktusban ugyanazok a televíziós-virtuális (a realitásba is meghonosodott), előre csomagolt virtuális világszeletek (sablonok, panelok, sémák, közhelyek stb.) vetültek ki, és ezzel szemben semmilyen ellenállást nem tanúsítottunk, sőt, otthon éreztük magunkat ebben a közegben éppúgy, mint a kommunikációs aktus további résztvevői. Olyan esetekre gondolok itt, mint amikor például mosóporokat hasonlítunk össze a hétköznapi életben a reklámokból vett gondolatmenet alapján, vagy amikor politikai nézetekről úgy nyilatkozunk, hogy a televíziós vitaműsorokban elhangzó érveket alkalmazzuk – egészen odáig, amikor elhangzik egy olyan mondat, hogy „nekem már köp a maci”, és szinte mindenki számára megjelenik az estimates maci bábfigura, mely fogmosás után jóízűeket köp, és nyugovóra tér. Ezzel az utóbbi példával utalok arra is, hogy ezek a virtuális, előre csomagolt világszeletek általában audiovizuálisak, ahogyan a televízió is az: verbális és képi elemek együtt rögzülnek, s tudatalattinkban a kettő kapcsoltan ülepedik le. Maradva a macis példánál, kiejtve a fenti mondatot, általában megjelenik az a pillanatnyi képi benyomás is számunkra, ahogyan ezt a televíziós közeg ábrázolta. Azért nevezem virtuális, előre csomagolt világszeleteknek a fenti jelenségeket, mert egyrészt az említett apparátusoknak köszönhetően, illetve magának a televízióknak köszönhetően készre gyártva, színes képekben és sztereóban sugározva kapjuk ezeket, másrészt a tömegtermelés analógiájaként a tömegekhez eljuttatott jelstruktúráknak felelnek meg, me-

---

²⁰ Az internet is.

²¹ Vö.: a varázsgömb egyik említett funkciója.

lyeket harmadrészt könnyű émeszthetőségük végett szolgai módon elfogadunk, és sok esetben egyéni állásfoglalás nélkül követjük eljárás módját, továbbá negyedrészt lényeges vonásokra korlátozza a világról alkotható kép- és hangkomplexumokat, mintegy a világ rendező elvére vonatkozó igényeink kielégítése végett. És a gépezet ily módon ki-válóan működik, ahogy azt a példák is szemléltetik. Mert mit jelent a televízió mint virtualitás? Egy olyan közös, virtuális téridőt, melyben a televíziótól önmagát megfosztó különöket leszámítva mindenki részesül valamilyen formában. A már említett homoge-nizáció értelmében ezek a részesülések rendkívül hasonló bemenetet feltételeznek (vö. virtuális, előrecsomagolt világszeletek), így a kimenet tekintetében sincsenek gyakran kardinális különbségek.

4. kép

Ez a virtualitás egy olyan vehiculumban jelenik meg, mely maga is virtuálisnak tekinthető, tudniillik a kollektív memóriában. „A közös emlékezet (kollektív tudatalattiba süllyedt) kontextus tartja össze az emberek legkülönbözőbb csoportjait a családtól a nemzetekig”²² – és tapasztalataink szerint a televízió ennek szerves részévé vált. A kollektív memória meglehetősen képlékeny fogalom, ha azon kezdünk el morfondírozni, hogy kik és mikor tartoznak bele – gondolok itt nemzedékek vagy kultúrák közötti különbségekre. Ez a kérdés meglehetősen messzire vezetne, túl ezen gondolatmenet központi tartalmán, így csak utaltam rá. Ilyen határokat valójában nem is tudnánk vonni, csakis egyes esetekre vagy példákra vonatkozóan (például más egy csoma-

²² SUGÁR JÁNOS: *A gondolkodás médiuma*.
<http://www.artpool.hu/hypermedia/medium.html>, 1.

golt Disney-világ, a fenti macis példa, és így tovább) érdemes ilyen kérdéseket feltenni. Sőt, a kollektív memória képlékenységet még egy elkerülhetetlen tendencia is fokozza. Kik készítik tudniillik a televíziós műsorokat? Kik azok a fent említett mediális kommunikátorok vagy maguk az apparátus-tagok, akik eldöntik, hogy mi és hogyan kerüljön a képernyőre? Egy közös tulajdonságuk feltétlenül kitapintható – és ez a kollektív tudatból való részesedés. Ugyanazt fogyasztják ők is a televízió virtuális világából, mint mi, ugyanazokból a virtuális, előrecsomagolt világszeletekből táplálkoznak, mint bárki más, és ez a szükségszerűség azt eredményezi, hogy a fent említett homogenizáció tovább erősödik, és önmagába harap a televízió virtualitás-kígyója. A további kérdés tehát az (és ezt már az egyes esetekre (mint például a fent említett Disney-világ) vonatkoztatva érdemes vizsgálni), hogy a homogenizáció, illetve a virtualitás ilyen módú vetésforgója a reális talaján milyen tartalmat ad a közös emlékezet számára, előrehaladva az időben, azaz milyen előre gyártott virtuális csomagkörforgáshoz és valóságkeveredésekhez²³ vezet. Mert reálisnak nevezett valóságunk elengedhetetlenül keveredik a televízió virtuális világával, az átszüremlés folyamatos, és a sztárolás-marketing²⁴ ezt a folyamatot még inkább felerősíti. Miért nem gyakorolunk valamiféle kritikát erre a jelenségre? Miért fogyasztjuk gyakran minden kérdőjel nélkül a televízió instant világát? A válasz egyszerű: „A mediális valóság fölötte áll minden másnak. Színesebb, sugárzóbb és sűrítettebb. Az égi ragyogás a földre szállt; itt vonul el a vásznanon, a képernyőkön, a mély- és magasnyomású felületeken.”²⁵

A befogadó helye és szerepe

És mit jelentünk mi, a reális világ elemei a televíziós virtualitás számára? A nézettségi index egy apró elemét. Rendszerint egy arctalan nézőt olyan szociológiai indexekkel, mint a nem, a kor, az iskolai végzettség, a foglalkozás vagy a jövedelem. Egy viszonyszámot ezen független változók és a médiafogyasztási szokásaink szignifikáns összefüggéseiben. Röviden, egy másik virtualitást, egy adatokból generált virtuális egyedet, aki a tömegkommunikáció adta korlátozott visszacsatolás értelmében szinte soha nem lép közvetlen emberi kommunikációs kapcsolatba az adott apparátus egyetlen tagjával sem. Két virtualitás néz tehát farkasszemet ebben a kommunikációban, és vállalja a

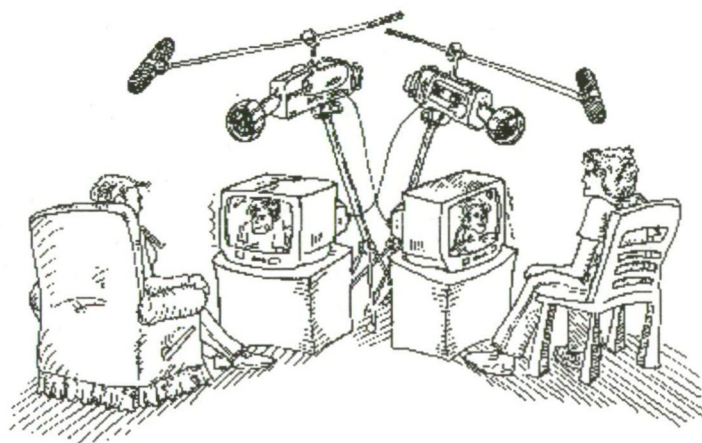
²³ Valóságkeveredésen értek olyan egyszerű eseteket, amikor például egy Isaura nevű rabszolgáról szóló sorozatot nem virtuálisként, hanem a reális közvetítéseként éltek meg néhányan olyannyira, hogy pénzügyítésbe fogtak a rabszolga felszabadításáért.

²⁴ Ezen írás születésekor például Harry Potter lázban ég a világ (a globalizáció szelleme ott kísért a képernyőkön!), és a gyermekek a reklámpólóktól az élő bagolyig minden kapcsolódó elemet követelnek a szüleiktől. Könyves-mozis műfajként indult el diadalútjára a téma, de ezt többszörösére fokozza az a televíziókban megjelenő manipulatív gesztus, mely már naponta foglalkozik a témával, és egész műsorokat, játékokat szentel a filmnek. Soha ilyen visszhangja nem volt még mesefilmnek – ám ennek manipulatív oka végtelenül egyszerű: az a tény, hogy egyesek mágiával fertőzöttek stigmatizálják a storyt, sőt, egyenesen betiltanák emiatt, olyan negatív propagandát kovácsolnak, melynek mai világunk csak igen kis százaléka nem dől be. Hiába a pozitív kicsengések szembeállítása: a negatív reklám hatásosabbnak és hatékonyabbnak bizonyul, s győző ítélőképeségünk felett a televízió szította, a story mai létjogosultságát megkérdőjelező, negatívnak látszó (vagy átlátszó) marketing.

²⁵ TILLMANN, J. A.: Képözön és kellékkollázs. In: *Filmvilág* 1992. 11. 16.

két virtualitás keveredését. Egyrészt a már említett mediális kommunikátor mint néző esetére kell gondolnunk, másrészt arra, hogy a televízióban mi magunk is szerepelhetünk. Nem kell híres vagy karizmatikus személyiségnek lennünk, hiszen egyes műsorokba például az utca embereként is bekerülhetünk²⁶. A kérdés már csak az, hogy be akarunk-e kerülni. PIERRE BOURDIEAU *Előadások a televízióról* című kötetében teszi fel azt a kérdést, hogy „miért fogadják el az emberek, hogy tévéműsorokban föllépjenek?” Gondolatmenete szerint „az, aki a televíziós szereplésre való felkérést elfogadva nem törődik azzal, hogy képes-e majd mondani bármit is, önmagát leplezi le, nem is azért megy be a televízióba, hogy mondjon valamit, hanem egészen más okokból: főleg azért, hogy megmutatkozzék, hogy lássák”.²⁷ Ha továbbgondoljuk BOURDIEU észrevételét, látható, hogy azok, akik magáért a szereplésért akarnak bekerülni a televízióba, a létezésüket ki akarják terjeszteni a virtuális területére, hogy a reális világ számára szélesebb körben jelenvalóvá váljanak, sőt, nyomot hagyjanak a világban egy tömegműsoron keresztül – kikerülve a nézettségi indexek, azaz a néző – tömeg virtuális láthatatlanságából, s átlényegülve a virtuális feltételezett örökkévalóságába. „A képmás pótolja a dolgokat, még az embereket is. A tévében megjelenő képm helyettesít engem (...) Ma már nincsenek tévénézők, csak tévészerplők vannak.”²⁸

5. kép

²⁶ Sőt, napjainkban egyre megszokottabb gyakorlat, hogy például a show műsorokban való szereplésért fizetést kapnak a résztvevők.

²⁷ BOURDIEU, PIERRE: *Előadások a televízióról*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 14.

²⁸ VIRILIO, PAUL: Vad szem. In: *Filmvilág* 1990. 5. 24.

A televízió virtuális valósága és a digitális virtual reality Az interaktivitás

Digitális vagy digitálisan előállított virtuális valóságon (továbbiakban a virtual reality rövidítéseként VR) általában az internetet, illetve a cybrer space-t szokás érteni. Első megközelítésben komoly hasonlóságot mutat mindkettő a televízió virtuális valóságával: mindegyik audiovizuális jeleket továbbít, információkat, illetve információrendszereket közöl – hogy csak a leglényegesebb szempontokat említsük. Ha most feltesszük a kérdést, hogy mi az, amiben különbözik, a legtöbb esetben az interaktivitás (vö. 5. kép) a divatos hívó szó a VR javára, mely valamilyen kölcsönviszonyra, kapcsolatra, kölcsönhatásra utal a VR és a VR-felhasználó között. Fent már utaltunk a televízió kapcsán elkerülhetetlenül jelentkező korlátozott visszacsatolásra, ami éppen ennek az interakciónak a legerősebb gátja. A kérdés, hogy valóban ilyen mereven kell-e értelmeznünk az interakció fogalmát. Gondoljunk arra, ha például a televízióban megnézünk egy reklámot, s tudatosan vagy sem, de ennek hatására megvásárolunk egy terméket; vagy például személyközi kommunikációink tartalma, vitaalapja, kiindulópontja stb. lehet egy adott műsor is. Merőben más példa, de szorosan az interaktivitás kérdéséhez kapcsolódik a távirányító használata is: adott egy érdeklődési horizont és egy ingerküszöb bennünk, valamint egy műsorkínálat a televízióban, ujjunk pedig rátapad a távirányítóra. Néhány másodperc alatt eldöntjük, hogy maradunk-e az adott csatornánál, vagy váltunk. Ezekkel a döntési mechanizmusokkal pedig folyamatosan befolyásoljuk a nézettségi mutatókat. Sőt, akár a televízió lineáris adásfolyamát²⁹ is „szerkeszthetjük”: e-mail-eket vagy sms-eket küldhetünk az adásba, ami rollként³⁰ megjelenik (az obszcén kifejezéseket kiszűrő cenzúrázás után azonnal), illetve az adott műsorelemeket videóra rögzíthetjük (egymás mellé rendelhetjük), és tetszés szerinti időben és sorrendben tekinthetjük meg. A DVD megjelenése pedig előíranyozza ezek további mixelését, gyorskeresési és szűrési technikáit. A távirányító és a videó nem jelentik azt, hogy közvetlenül magával a televízióval, illetve a televízióban megjelenő tartalmakkal zajlik az interakció (szemben a VR-rel, ahol a befogadással egyidejűleg folyamatosan aktív, cselekvő és irányító aktusokat hajt végre a felhasználó³¹, amely újabb tartalmakat jelenít meg, s ez újabb reakciókat aktivizál – és folytathatnánk a sort.) A televízió esetén ugyanis hiányzik az az intenzív, állandó akciólánc, mely a VR alaptulajdonsága, mégis a fenti példák tekintetében a televízió esetén sem feledkezhetünk meg az interaktivitás jelenvalóságáról. Különösen érvényes a multimédiás tartalomszolgáltató televíziókra³², melyek felosztják a képernyőt, és egy internetes oldalhoz hasonlóan a törzsképen és a hozzá tartozó hangeffektusokon kívül számos információ megjelenik (például futó szövegben aktuális információk, oldalt telefonálásra invitáló játék vagy akár reklám, sms-en vagy e-mail-en küldött hozzászólás az egyes műsorokhoz). A sokat emlegetett interaktív televízió fogalma már lecsengeni látszik³³ az internet aktív interaktivitásának és elterjedtségének árnyékában. Nem beszélve arról, hogy virtuális alakokat (vö. 6. kép) bábként rángatni egy interaktív közegben egy-

²⁹ A televíziót például nem lehet olyan értelemben „visszalapozni”, mint mondjuk egy újságot.

³⁰ Roll = futó szöveg.

³¹ Nomen est omen: a „felhasználó” elnevezés utal az aktív befogadásra.

³² Úttörője a CNN, de Magyarországon is megjelentek az első próbálkozások, például a Pécs TV-nél.

³³ Bár létező kísérletei vannak, például a Bloomberg TV.

szerűbb s gazdaságosabb, mint hús-vér figurákat, akiknek ráadásul még emberi szükségleteik és érzelmeik is vannak. Egyelőre úgy tűnik tehát, hogy a televízió megmarad a maga közvetett interaktivitásában, és ezzel megőrződik az interaktivitás okozta szakadék a két médium között, de nincs kizárva a két médium valamiféle szimbiózisa, illetve funkciókeveredése a jövőben.

6. kép

Világmodell és tudatmodell

Az egyik oldalon a „klasszikus” – értsd, évszázadok vagy évtizedek alatt hierarchizálódott – médiumok, átlátható terjesztési stratégiák, globális és nemzeti intézményeket feltételező szabályozási modellek, politikai érdekérvényesítési mítoszok, míg a másikon a gyorsaság, a médiumok folyamatos megújulása, a próteuszi átváltozások sora, a kiszámíthatatlanság az alapmodell. A két világ között megannyi híd épül naponta.”³⁴ A digitális technikának köszönhetően ezek a hidak egy idő után össze is olvaszthatják a két közeget, s végül már csak egy sugárzó felületet (legyen az például egy plazmatévézés sík felület vagy egy belső gömbfelület) kell otthonunkban elektromos árammal ellátnunk, s ez az egy berendezés a két virtuális világ funkcióit tetszés szerint irányíthatóvá, tudatunk igényeinek megfelelően vezérelhetővé teszi. Az elmozdulás – paradox módon – azon virtualitás felé várható, amely több aktivitást indukál, s ezzel egyidejűleg több reális érzetet kelt, azaz elevenebbnek, reálisabbnak appercipáljuk, különösen a fent már említett, önmagát folyamatosan tudatosító interaktivitás miatt. Paradox módon, hiszen így reálisabbnak hihető, ilyen értelemben pedig a reális világához közelebb álló más-világokhoz vagy alternatív világokhoz vonzódunk – szemben az olyan médiumokkal, melyek szuszpenzionálják az interakcióval telített tudatos és aktív befogadást. Sőt, a VR a hétköznapi életvilág állandó változásérzetével felel, mely egyrészt a valóban gyors, folyamatosan változó, ingeraktív felületeknek köszönhető, másrészt a nonlinearitás lehetősége kapcsán a fejünkben kialakuló önálló szelektálás- és irányításérzet, hovatovább a cyber space esetén egy másik, párhuzamos reális valóságban való jelenlét hitével és az ehhez kapcsolódó kiszolgáltatottság érzetével jár. Miért jobb nekünk akkor az, ha nem passzív befogadóként ülünk egy képernyő előtt, ami festi a világot olyannak, amilyennek éppen a nézettség érdekében vagy valamilyen eszme vagy ideológia mentén festenie kell? Miért alternatív valóságokat keresünk, ahol minél aktívabbaknak, cselekvőbbeknek kell

³⁴ GYÖRGY PÉTER: A digitális törzs. In: *ÉS* 2000. március 31. 1.

lennünk, ahol önnönmagunkat provokálhatjuk újra és újra? Csömörünk van az előre csomagolt világok kollektív tudatbeli monotonitásából? Szubjektív érzékelőmezőnk újabb és újabb, a más tudatműködésektől függetlennek tűnő ingerek majszolghatóságát igényli? Mindez elég valószínű, hiszen „ötszáz éve válogatnak helyettünk a könyvkiadók, négyszáz éve az újságszerkesztők, száz éve a stúdiófonók. Az Internettel minden másképp van, megrendült a protokoll hatalma.”³⁵ Az agyunk olyan világmodellre nyújtott be igényt (hiszen az internet óriási térhódítása is ezt igazolja), melyet nem apparátusok determinálnak alfától ómegáig, hanem egyszerűen a saját tudatán keresztül átszűrve a világot (és a benne leledző tudatmodelleket) mintegy szuperszerkesztősként akar működni, kreatív akar lenni, és nem akar feltétlenül kiselejtezni semmit, hiszen a digitális technika tálcán kínálja a verbális és nonverbális (metakommunikációs, képi stb.) információk és információhalmazok³⁶ állandó hozzáférését.

Kép és funkció

„Hiszem, ha látom” – szoktuk mondani, s mivel látjuk, az esetek nagy részében el is hisszük. Egy verbális közlésre a legtöbb esetben ki merjük jelenteni, hogy nem hisszük el, ha valótlannak véljük. A képek esetén a kételkedési küszöb ennél jóval magasabb. Mit nekünk szólamok a manipulációról, a digitálisan előállított képek összeollózottsága, vagy egy műfajmegjelölés, miszerint éppen sci-fit vagy mesét látunk a képsorok révén. A kép tény. Megnyilatkozik, a világ vagy tudatunk egy darabjáról árulkodik³⁷, sőt, arról a tudatról, mely a világból vétetett, és léte a világba köti. Hiszünk tartalmában, mert látjuk, még ha tudatosan bizonyos szempontok szerint elvonatoztatjuk is, tudatalattink mégis relevanciát sugall neki. Hiszen fejünk is tele van képekkel. Sőt, ezek a képek virtuális képek – talán ezért is vonz minket mágnesként egy-egy kívülről jövő virtuális kép vagy képzőn.

A képi kommunikáció három virtuális fokozatával van itt dolgunk. Az első a televízió, egy távirányítóval, videointerfészsel befolyásolt, képernyős sugárzási felülettel és egy passzív befogadási módszerrel (lásd fent), ahol a sugárzott képek egy téglalap alakú felületen sorra követik egymást, a háttérben működő apparátusnak köszönhetően. A második az internet monitora, melynek linkhaladványban változó felülete bevárja a felhasználó hozzáférési igényeit³⁸, és mindig alternatívákat kínál a képek és verbális információk elmélyítésére vagy tovanavigálására, és a világ bármely számítógépén található átló- vagy mozgóképet hozzáférhetővé teszi. Végül és nem utolsósorban a harmadik a cyber space jelsugárzó felülete, mely egyes fejlesztésekben egy szem köré épített homorú monitor, másokban egy gömb belső felülete – mindenesetre a látómezőt lefedi és egyéb szenzoros eszközöket is alkalmaz, melyek a hallást, a tapintásérzetet és a mozgásérzéke-

³⁵ HIRSCH TIBOR: Megabyte és öröklét. In: *Filmvilág*, 1996. 4. 24.

³⁶ Halmazok, hiszen rendszer jellegüket nem maga az internetes mediális közeg határozza meg – éppen a linkhasználat, a hipertextualitás, a nonlinearitás és más multimédia jellemzők végett, hanem a befogadó által meghatározott befogadási útvonal.

³⁷ Közvetlenül a világról például egy igazolványkép vagy egy híradó, a tudatunkról egy rajz, vagy egy angyalokról szóló művészfilm.

³⁸ Vö. például képernyőpihentes.

lést veszik figyelembe és interaktívválgják³⁹. Mindegyik a maga módján lenyűgözi tudatunkat, s mind mennyiségileg, mind minőségileg exponenciálisan növeli ablakérzetünket a modern médiumok kapcsán. „Ahogy a képáradat végigömlik a köztereken és a magán-szférákon, úgy lapul el egyre inkább a képérzékelés. A technikai képek síkba fordítják el a térbelit: a fotografikus vagy alfanumerikus képek lehetővékony rétegébe, illékony anyagtalanságába.”⁴⁰ Már a televízió hatására bizonyos valóságkeveredés-momentumok zökkentenek ki bennünket a reális világból szerzett képek struktúrájából – ezért történhet meg például az, hogy a televízió képernyőjén gyakran szereplő személyeket felismerjük, s nekik mint televíziós személyeknek önkéntelenül köszönni akarunk, mint ahogy minden ismerős egyén esetén ugyanezt az önkéntelen kényszert érezzük. Az internet és a cyber space még számos lehetséges, digitálisan vezérelt, fokozottabb valóságkeveredést indukáló utat nem nyitott meg – ám ez pusztán idő kérdése.

A televízió képkultúrájának (és ezzel egy rendszerben megjelenő audiokommunikációjának) funkciói a tájékoztatás és a szórakoztatás. „A komputer által generált képek és a virtuális valóság a mesterséges vizuális »terek« fokozott jelenlétét jelzik, melyek radikálisan különböznek a film, a fotó és a televízió mimetikus természetétől. Ez utóbbiak, legalábbis a hetvenes évek közepéig, általában az analóg médiát képviselték, mely még megfelelt a spektrum optikai hullámhosszának, és akár a statikus, akár a mozgásban lévő megfigyelő szempontjából a valós térben helyezkedett el. A legújabb technológia, mint például a számítógépes dizájn, a szintetikus holográfia, a repülőgépszimulátorok, a komputeres animáció, a gépi képfelismerés, a sugárkövetés, a szerkezetfeltérképezés, a mozgáskontroll, a virtuálisvalóság-pajzsok, a mágneses rezonancia ábrázolása és a multispektrális szenzorok olyan síkra helyezik a látványt, mely el van választva az emberi megfigyelőtől. Természetesen a »látás« régi, jól bevett módjai is fennmaradnak, és kénytelen-kelletlen együtt élnek majd a képkalkotás új technikáival, melyek azonban fokozatosan a megjelenítés meghatározó modelljeivé válnak a társadalmi folyamatok és intézmények működésében. Jelentőségüket csak növeli a globális információipar követelménye, valamint a gyógyászati, hadi és a rendőri hierarchia fokozott igénye. Az emberi szem történelmileg kialakult funkcióinak nagy részét azok a gyakorlatok veszik át, melyekben a vizuális kép már nem kötődik a »valós«, optikailag érzékelt világban lévő megfigyelőhöz. A vizualitás a kibernetika és az elektromágnesesség birodalmába helyeződik át, ahol az absztrakt vizuális és nyelvi elemek egybeesnek, és a globális fogyasztás, körforgás és csere tárgyát képezik.”⁴¹ A tendenciát az okozza, hogy VR funkciójából fakadóan kénytelen kilépni a televízióra jellemző kétdimenziós képtovábbításból, sőt, abból a televízió-esszenciából, mely a képeket (téglalap alakú) keretbe foglalja és síkba veti. Egyes művészi filmalkotások montázssal, áthelyezéssel, sűrítéssel, klipformátummal vették fel a harcot ezekkel a képkorlátokkal. A VR útja viszont egy másik négy dimenzió, melyben a kép nem szorul ilyen korlátok közé, mert körülöttünk van virtuálisan generált világképként.

³⁹ Folyamatosan kísérleteket folytatnak a szaglás és ízérzékelést is mesterségesen befolyásoló eszközök irányába.

⁴⁰ TILLMANN, J. A.: *Szigetek és szemhatárok – Későújkori kilátások*. Holnap Kiadó, Budapest 1992. 176.

⁴¹ CRARY, JONATHAN: *Az érzékelés modernizálása*.
<http://caesar.elte.hu/gondolat-jel/95/crary.html>, 1.

A két virtuális világ találkozásának rendhagyó esete, amikor a televízió a VR-ről mint tartalomról vagy jelenségről szól hozzánk. Egyre több műsor és dokumentumfilm fáradozik azon, hogy a VR jelenlegi fejlesztéseit, alkalmazásait és pozitív vagy negatív lehetőségeit bemutassa⁴². Megfigyeléseim alapján egy idő után sok újat nem tudnak mondani a témáról, hiszen a VR valódi megtapasztalása sem képekkel, sem szavakkal nem írható le. Ezért láthatunk például olyan dokumentumfilmeket, melyekben a cyber space-t kipróbáló személyt lefilmezik, megmutatván a rajta jelentkező hatásokat, illetve a másik négy dimenzióból való kicsatlakozást követően rögtön verbális élménybeszámolóra bírják. De a VR konkrét élményét ez sohasem helyettesíti. Pusztán hatásában jelenik meg, mely szerint a nézőnek az ilyen beszámolók után fenntartásai lesznek-e a VR-rel kapcsolatban, vagy sem, esetlegesen befolyásolja-e a VR-rel kapcsolatos jelenlegi vagy jövőbeni viszonyát.

Végkicsengés

A televízió virtualitása látványosan rímeli a filozófiatörténet egyes csomópontjaira, s a VR ezt tovább fokozza. Láttatni engedi például a platóni ideákat, az immateriális és tökéletes világot, mintegy objektív létezőként, mely plótonoszi értelemben túltelítettsége végett kicsordul, túlcsoordul, kisugároz (!)⁴³ abba a szellembe, amely szellem mellett BERKELEY szerint csak az eszmék léteznek, és a DAWKINS nyomán kialakult mémelmélet értelmében ezek az ideák vagy eszmék megfertőzik szellemünket⁴⁴. Sőt, a virtualitás a leibnizi lehetséges világokat is idézi. LEIBNIZ szerint ugyanis „számtalan lehetséges világ van, amelyek közül az Isten szükségképpen a legjobbat kellett hogy válassza, mert ő csak a legfőbb értelem szerint cselekszik”⁴⁵. Ezeket a gondolatokat evilágra és posztmodernre fordítva, jól látható, hogy a televízió, illetve a televíziós műsorokat produkáló apparátusok kezében mintegy isteni hatalom van, és egyfajta transzcendens képzetet aktivál. Ennek köszönhetjük, hogy a televízió által is felerősített globalitás például bizonyos divatokat kényszerít ránk, vagy el tudja hitetni velünk a tökéletesre formált figurák révén, hogy tökéletessé tehető a világ, vagy olyan értékhierarchiát közvetít, mely egyenesen fogyókúra-hajszolásba hajtja a nők 80-90%-át, sőt, egészen odáig elmegy, hogy például engedi ránk telepedni, eleven valóságként érzékelni mások intim világát, tragédiáit.⁴⁶ Ám mi ezt hagyjuk, mert saját intim életünk része lett a televízió olyannyira, hogy egy-egy családban lassan már mindenkinek van külön televíziója. Sokan azt mondják, hogy azért van több televízió a családjukban, hogy elkerüljék a *ki mit akar nézni* típusú konfliktusokat. Ez valóban egy racionális érv. De mögötte meghúzódik még másik kettő, melyek sokkal lényegesebbek. Egyrészt ha valakinek külön televíziója van, akkor

⁴² Ilyenek például ma Magyarországon a pont.hu (RTL Klub), a Hálóvilág = (TV2), a klub.dunatv.hu (DUNA TV) magazinműsorai, illetve elsősorban a Spektrumon látható dokumentumfilmek (például Szintetikus gyönyörök, Virtuális valóság stb.)

⁴³ Vö. Plótonosz emanáció-elmélete.

⁴⁴ Az ide vonatkozó gondolatsort lásd ezen kötetben *Virtuális mémek és a virtuális mint mém* címmel.

⁴⁵ LEIBNIZ, G. W.: *Die Theodicee*. L. Heinemann, Leipzig, 1879. 104.

⁴⁶ Diana temetésekor a fél világ gyászolt, a televíziók élő egyenesben sugározták a ceremóniát, s a nézők önként végigsírták a szomorú eseményt – miközben akár megebédeltek, vagy chipset rágcsáltak a televízió előtt.

az intim szféra tevékenységei szabadabban űzhetők, mert nem kell viselkedni, mint egy közösségi tevékenységben, továbbá ha valaki be akar lépni ebbe az intim szférába, akkor a „most nagyon lényeges megy a tévében” és hasonló mondatokkal egyszerűen és mégis udvariasan bizonyos személyeket könnyen ki tudunk szorítani ebből az intim szférából – ha éppen el akarjuk kerülni a kommunikációs aktusba való belebonyolódást másokkal. Másrészt a televízió és az előtte elhelyezkedő befogadó együtt egy szimbolikus téridőt alkotnak, jelölve a tömegkommunikáció audiovizuális befogadási aktusát. Hogy ezen belül mi történik (a távirányító használatának sűrűsége, a befogadott műsoregységek típusai és a néző reakciói vagy reakcióhiányai stb.), ez arra csatornakészletre, illetve műsor-kínálatra és a tévénézőre tartozik, másra nem. Mert ez a szimbolikus téridő azt az utazást jelképezi, melyet csatornáról csatornára, illetve műsorról műsorra váltva megteszünk. Ezen utazás esszenciája pedig ma már a magányosság, pontosabban a magányosság az egész világ befogadásának antropometriájával, individualizmusával. Ily módon minden egyén valóságát külön-külön falja fel a televízió, ami még intenzívebbé, még eleveenebbé teszi hatását, az ideák földi jelenlétének hamis érzetét. „A tárgyak már nem megragadhatóak, és ezért, szigorúan véve a szót, már nem is tárgyszerűek. Már csak fenomenálisak, csak megjelennek, csakis szemlélhetők (...) előnye: most, amikor már nem ütközünk a dolgokba, képesek vagyunk áttekinteni, a kontextusukban látni őket, megpillantani a tényállást. Most, amikor már nem botlunk el minden egyes elénk kerülő fában, láthatjuk az egész erdőt.”⁴⁷ Legalábbis ezt hiteti el velünk a modern technológia, mindenekelőtt a televízió és a VR által közvetített imagináció révén. Aktív vakság ez, melyet különösen felerősít az, hogy az emberek „minden nap órákat töltenek a képernyők előtt, egy olyan »létező-és-nemlétező«, azaz virtuális valóságban, ahol a válaszok már eleve adóttak, ahol a szereplőknek több életük van, a vesztes mindig újra kezdhet, a veszély kikapcsolható. A mai új világban már nincs helye fantáziának: a zárt algoritmusokkal kommunikáló rendszer a »pszeudo-fantáziára« építkezik.”⁴⁸ Végül „a megromlott szem átrendezi a való világot, új és új vágyvalóságokat kohol.”⁴⁹ Vannak különcök⁵⁰, akik ellenállnak ennek a szintetikus világnak, és számúzik a televíziót életterükből (ők vannak kevesebben), mások elkényelmesítő fogyasztói társadalmukban unatkoznak⁵¹, ezért élménykielégíté-

⁴⁷ FLUSSER, VILÉM: *Az új képzelőerő*. Athenaeum, 1993. I. 4. T-Twins, 254.

⁴⁸ CSONKA ANDRÁS: A virtuális valóság társadalma.
<http://www.tabulas.hu/cedrus/c6/merito2.html>, 1.

⁴⁹ TILLMANN, J. A.: Képzőn és kellékkollázs. In: *Filmvilág* 1992. 11. 16.

⁵⁰ Azért nevezem különcöknek őket, mert a modern társadalmi kontextusban különcöknek számítanak. Látványos példája ennek, amikor show műsorokban mint valami külön fajt mutogatják őket, és sok esetben agresszívan reagálnak ellenállásukra. (Az már egy másik kérdés, hogy akik nem néznek televíziót, miért akarnak szerepelni benne, továbbá honnan értesülnek a műsorba jelentkezés lehetőségéről, azaz mennyiben igaz ez az ellenállás.) Felhívnam a figyelmet arra, hogy ezzel szemben a krónikus tévénezők gyakran tagadják azt a többórás időtartamot, melyet a televízió előtt töltenek, hiszen pont az általuk nézett televízió az, amelyik egy másik értékrendet sugall. Mert a televízió soha nem mondja ki explicit és általánosan, hogy nézzünk televíziót (persze promók formájában egyes műsoraira felhívja a figyelmet), hanem igen gyakran például az egészséges életmódról, a közösségi kapcsolatok értékeiről, a családról zeng himnuszokat – egyidejűleg azzal, hogy pont ezektől veszi el a teret és az időt.

⁵¹ Ma már ott tartunk, hogy ha például egy internetes keresőbe beírjuk az „unalom” kulcsszót, akkor készen kapjuk az unaloműzésre szánt praktikus ötleteket („pride.hu, melegek, leszbikusok, bi-

sükre meghatározott eszközöket keresnek⁵², s napjainkban ennek legkényelmesebb, leginkább hozzáférhető és legolcsóbb eszköze a televízió. Egyre duzzad azok tábor, akik önmaguk számára a kettő közötti állapotra címkézik magukat, s kijelentik, hogy ők csak háttértévéznek. Valóban, ez egy tendencia, mely a rádiók esetén már végbement. De egyet nem szabad elfelejtenünk: más háttérbefogadást igényel egy egycsatornás (ráadásul audio) forrás, mint egy audiovizuális komplex. Mert vagy csak hallgatjuk a televíziót, és ezzel maradunk a háttérrádiózás alapeseténél, vagy csak oda-oda nézünk a képernyőre, de ez esetben már sokkal kevésbé aktív a párhuzamosan zajló cselekvés, mert oda kell fordulni a televízióhoz, szemünket pedig időben lekötik, elvárásolják a képek. A háttértévézés egy kevésbé aktív képernyőhöz tapadást feltételez pusztán, tehát nem valódi átmenet a tévézés és nem tévézés között. Van-e akkor a televíziónézésre kritikai megoldás? Hogyan küszöbölhetjük ki az úgynevezett idolátriát, amikor a tárgyi világban szerzett tapasztalatainkat arra használjuk, hogy tájékozódjunk a (televíziós) képvilágban? Erre a kérdésre sokan sokféle választ generáltak, de a legjellemzőbb gondolat napjainkban, hogy „a látás helyreállítása a szem lehunyásával veszi kezdetét”⁵³, ezért „aktív van kellene televíziót nézni: csukott szemmel”⁵⁴.

Irodalomjegyzék

A későújkor józansága I. Göncöl Kiadó, Budapest, 1994.

Ákos cyberpunk honlapja:

<http://el-net.elender.hu/robi/akos/cyberpunk.html>

ALLEN, RICHARD:

Reprezentáció, illúzió és a film.

<http://www.emc.elte.hu/~metropolis/9804/ALL4.html>

ALMÁSI MIKLÓS:

1992. Anti-Esztétika. T-Twins Kiadó, Budapest.

BOHÁR ANDRÁS:

A fénymásolás valóságos és virtuális léte.

http://www.ingyennet.hu/~dsy/bohar_m.htm

BÖS – MATHIAS – STEGBAUER – CHRISTIAN:

1997. A virtuális utazás határai. In: *Századvég*, 1997. június, 117-127.

BUSKÓ TIBOR LÁSZLÓ:

A kommunikációs technológiák hatása a kreatív gondolkodásra.

<http://www.puskas.matav.hu/0007/7komun.html>

CONTERIO, JOSHUA:

Mobilization of Information, Netspace, Identity, The Cyborg – Thoughts on Mitchell's „City of Bits”.

<http://65.107.221.207//cspace/cityofbits/conterio.html>

---

szexuálisok. Eseménynaptár: Naprakész információk az unalom elűzésére.” Az eredményt többek között a google.com oldalon leltem fel.)

⁵² Olyan végletes unaloműzési harc folyik napjainkban, ahol például egy reklám nyereményként extrém sportokat kínál fel, s hangsúlyozza, hogy az extrém sportok túlélését nem tudja garantálni. Az ilyen mértékű, azaz életveszélybe sodró élményhajszolás hosszú ideig a felső tízezer kiváltsága volt, napjainkban azonban a televízió elhiteti, hogy mi is lehetünk kiváltságosak.

⁵³ TILLMANN, J. A.: Képözön és kellékkollázs. In: *Filmvilág* 1992. 11. 16.

⁵⁴ TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2000. 96.

- CRARY, JONATHAN:
Az érzékelés modernizálása.
<http://caesar.elte.hu/gondolat-jel/95/crary.html>
- CSONKA ANDRÁS:
A virtuális valóság társadalma.
<http://www.tabulas.hu/cedrus/c6/merito2.html>
- CSONTOS JÁNOS:
1998. A virtuális világ hajszálon függ. In: *Magyar Nemzet*, 1998. I. 24. 7.
- CSÚRI KÁROLY:
1987. *Lehetséges világok*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DARAB TAMÁS:
1997. Hagyományos életforma és elektronikus kommunikáció. In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 5-6. 827-835.
- DRÓTOS LÁSZLÓ:
Beilleszkedés a hálózat virtuális világába.
<http://clphx.btk.ppke.hu/iif/virtual.html>
- FLUSSER, VILÉM:
1990. *A fotográfia filozófiája*. Balassi Kiadó-BAE Tartóshullám, Budapest.
1991. Nomádok. In: 2000. 1991. 9.
1993. *Az új képzelőerő*. Athenaeum, 1993. I. 4. T-Twins.
- GAJZÁGÓ ÉVA:
1999. Szép új (kiber)világ. In: *Élet és Tudomány*, 1999. 51-52.
- GEOFFREY, WONG:
The Philosophy of Virtual Reality.
http://www.doc.ic.ac.uk/~nd/surprise_96/journal/vol11/kcgw/article1.html
- GERLÓCZY FERENC:
1998. Háló a falun. In: *HVG*, 1998. V. 16. 107.
- György Péter:
1998. *Digitális éden*. Magvető Kiadó, Budapest.
2000. A digitális törzs. In: *Élet és Irodalom*, 2000. 03. 31.
- HAJDU PÉTER:
A kibertér társadalmi, etikai és jogi kihívásai.
<http://www.oki.hu/cikk.asp?Kod=2001-07-it-Hajdu-Kiberter.html>
- HANNERZ, ULF:
1998. A globális világ. In: *Café Babel*, 1998. 2. 65-75.
- HAVASS MIKLÓS:
1998. A virtuális valóság mítosza, 1998. február, 32-34.
- JACQUÉ, DAVE:
Marking virtual reality a reality.
<http://www.anl.gov/OPA/logos17-1/compseil.htm>
- Kabdebó György:
1995. A látszólagos valóság. In: *Természet Világa*, 1995. szeptember.
- Kibergömb
<http://www.index.hu/tech/hardver/cybersphere>
- KOLOSSA TAMÁS:
Szimulált világ.
<http://www.byte.hu/html/proforum/editor/verer9903.html>
- KÖMLÓDI FERENC:
1996. Cyberdelia. In: *Filmvilág*, 1996. 3. 21-23.

LANCE STRATE:

1990. A kiberidő megtapasztalása. A számítógép-használat mint tevékenység és esemény.
In: *Replika*, 19-20.

LASCH, CHRISTOPHER:

1984. *Az önimádat társadalma*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

LEHMANN MIKLÓS:

- A digitális kép.
<http://www.phil-inst.hu/~lehmann/digitkep.htm>

MCCANN, J. M.:

- Cybertrends.
<http://www.duke.edu/~mccann/cyb-quot.htm>

MORRIS, M. – OGAN, CH.:

1996. Az Internet mint tömegkommunikáció. In: *Replika*, 1996. december, 275-285.

NYÍRI KRISTÓF:

- Multikulturalitás és elektronikus kommunikáció.
<http://www.uniworld.hu/kkk/crosscul/nyiri-multik.htm>

NYÍRÓ ANDRÁS:

1996. A netburger. In: *Filmvilág*, 1996. 4. 26-27.

PSOTKA, J. – SHARON, A.:

- Virtual Reality Terms.
<http://alex-immersion.army.mil/virterms.html>

RHEINGOLD, H.:

1991. *Virtual Reality*. Touchstone, New York.

SONTAG, SUSAN:

- É.n. *A pusztulás képei*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

The Two Paths of Virtual Reality.

- <http://www.rider.edu/users/suler/psycyber/vrpaths.html>

TILLMANN, J. A.:

1992. Szigetek és szemhatárok – Későújkori kilátások. Holnap Kiadó, Budapest.

Távkerterek.

- <http://www.intermedia.c3.hu/tillmann/kert.html>

TOMLINSON, JOHN:

1999. *Globalization and Culture*. University of Chicago Press, Chicago.

VÁMOS TIBOR:

- Globális globalitás.
<http://www.mozgovilag.hu/aprilis7.htm>

VIRILIO, PAUL:

1990. A vad szem. In: *Filmvilág*, 1990. 5.
1992. *Az eltűnés esztétikája*. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest.
1997. A technika megszáll minket. *Népszabadság* 1997. szeptember 6. Hétfője melléklet.
1998. Virtuális valóság. In: *Tudomány és Technika*, 1998. 37.

VIZARD, MICHAEL:

1998. Társas magány a kibertérben. In: *Számítástechnika*, 1998. VII. 21. 20.

WILSON, PETER LAMBORN:

1996. Test és lélek a kibertérben. In: *Élet és Irodalom*, 40. 1996. 29.

WONG, GEOFFREY:

- The Philosophy of Virtual Reality.
http://www.doc.ic.ac.uk/~surprise_96/journal/vol1/kcgw/article1.html

ZHAI, PHILIP:

A Philosophical Adventure in Virtual Reality.

<http://www.geocities.com/athens/3328>

A képek forrása

1. kép: www.isense.com/apps/cases/virtualset.htm
2. kép: www.futuretech.vuurwerk.nl/bbc-rtbg.html
3. kép: www.aga3d.com/library/news.htm
4. kép: www.infowin.org/ACTS/RUS/IMPACTS/IMPACTS98/multimed2.htm
5. kép: www.daily.umn.edu/daily/2000/02/08/editorial_opinions/o0208
6. kép: www.cpanorama.hu/cp/ajanlo/cikkek/rtl.html

TELEVISION AND VIRTUALITY

KATALIN FEHÉR

Recently people have been talking about the concept of virtual reality in the field of digital technology, and it forgets the virtual reality of television. The study tries to tell about the television as virtual reality – what sense, that is to say what contact does the television with the real reality (is it a window to world? is it a consciousness model? is it a world model? is it an artificial, pre-packed world-concept?) and with digital virtual reality (how interactiv? what does the pictorial communication in the two medium mean? what can the television say and can't say about the virtual reality?) have, as well as it points out what philosophy-historical points of junction answers back to the occurrence of television, and in the light of all these what does the concept of active blindness mean.

UTAM A SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANHOZ

9. 1981 – 1982. Egy integratív szövegelmélet szemantikai aspektusai
elemzésének időszaka (I)

PETŐFI S. JÁNOS

Az *Utam a szemiotikai szövegtanhoz* című *Visszatekintés* előző (hetedik és nyolcadik) részeiben az 1978 – 1979-es valamint az 1980 – 1981-es időszakban folytatott kutatómunkám eredményeit kommentáltam, amelyet elsődlegesen egy kontextuális komponens is figyelembe vevő, integratív formális szövegelmélet körvonalazása jellemez. Az itt kezdődő résszel azoknak a munkáimnak a kommentálását kezdem el, amelyek zöme a szövegelmélet szemantikai komponense kidolgozásánál figyelembe veendő aspektusok tárgyalásával foglalkoznak.

Kutatási témáim osztályozó besorolásához itt is az eddigiekben alkalmazott (egy „H”-val jelzett tematikai egységgel kiegészített) keretet használom; a bibliográfia utalások alapjául változatlanul PETŐFI 1991.Ha/Ea szolgál.

A besorolásnál követett alapelv – mint korábban, itt is – a következő: (a) a kövéren szedett (zárójelbe nem tett) bibliográfiai utalás előfordulása azt a tematikus helyet jelzi, ahol a szóban forgó mű bemutatásra kerül, ami természetesen nem jelenti azt, hogy az így besorolt művek mindegyike 'monotematikus', azazhogy csak azzal a témával foglalkozik, amelyikhez be lett sorolva; ezekre a tematikus helyekre másrészt a gyors tájékozódás megkönnyítése érdekében magában a bibliográfiában is történik utalás; (b) a kerek zárójelbe tett, kövéren szedett bibliográfiai utalások olyan műveket jeleznek, amelyek más nyelven (vagy más formában) is publikálásra kerültek az adott periódusban, aminek következtében (ismételt) tárgyalásukra nincs szükség; végül (c) a szögletes zárójelbe tett, kövéren szedett bibliográfiai utalások olyan műveket jeleznek, amelyek korábbi publikációknak az adott periódusban való (azonos vagy más nyelvű) újraközlései, aminek következtében tárgyalásukra már korábban sor került. A (b) és (c) pontba tartozó művek más művekkel való kapcsolatait mind a bibliográfiában mind a kommentárokból keresztutalások jelzik.

A: A SZÖVEGTAN TUDOMÁNYELMÉLETE

A0: A szövegtani kutatásról általában

Petőfi: 1982.Ha, 1982.Ia, 1983.Ga, (1983.Gc), Petőfi (ed.): 1983.Ea,
Petőfi (Hg.): 1983.Ga, Petőfi – Sözer (eds.): 1983.Ea

A1: A szövegnyelvészet tudományelméletéhez

A2: Az általános (azaz nem csak nyelvészeti értelemben vett) szövegtan tudományelméletéhez

Petőfi: [1982.Pa], [1983.Gb], 1983.Gf

B: MODERN (SZÖVEG)NYELVÉSZET

C: SZÁMÍTÓGÉPES SZÖVEGTAN

Petőfi: 1982.Ga

D: LEXIKOLÓGIA – LEXIKOGRÁFIA

Petőfi: 1982.Ec, (1983.Gd), Heydrich – Petőfi: 1983.Ea

E: A JELRENDSZEREK ÉS A JELRENDSZEREK HASZNÁLATÁNAK TUDOMÁNYA(I)

E1: Szemiotika

E2: Kommunikációelmélet

F: A (DOMINÁNSAN) VERBÁLIS SZÖVEGEK SZÖVEGTANA

F0: A (dominánsan) verbális szövegek tipológiája

F1: Az elmélet- (a modell-)alkotás általános kérdései

Petőfi: 1982.Hb, (1983.Eb)

F2: Az elmélet- (a modell-)alkotás speciális kérdései

Petőfi: [1982.Ea], 1982.Eb, 1983.Ia

F3: A verbális szövegek szövegtani interpretációja

F31: műalkotásoké

Petőfi: 1982.Ed, Petőfi – Vitacolonna (eds.): 1983.Ia, Petőfi: 1983.Ib

F32: nem műalkotásoké

F4: A multimediális, de dominánsan verbális szövegek szövegtani interpretációja

F41: műalkotásoké

F42: nem műalkotásoké

F5: Fordításelmélet – Fordításkritika

Petőfi: 1982.Ib, (1983.Ge)

G: A NYELVEK NEM KÖZVETLEN ÉRTELMI HASZNÁLATA

G1: A nyelvek figuratív használata

Petőfi: 1983.Ea

G2: Közvetett jelentés(ek) létrehozására irányuló szövegtani interpretáció

H: VISSZATEKINTÉS JELLEGŰ ÍRÁSOK

A0: *Petőfi 1982.Ha* az 1986-ban publikált *Encyclopedic Dictionary of Semiotics* „Text, discourse” szótári szócikkének magyar nyelvű változata. A szócikk a két címszó fogalmi leírását, valamint a szöveg / diskurzus elméleti megközelítéseinek (válogatott bibliográfiával kísért) panorámáját nyújtja.

Petőfi 1982.Ia első fejezete az ’interpretáció’, ’explikáció’, ’deskripció’ és ’evaluáció’ terminusok értelmezésével foglalkozik. Második fejezete az explikáció és evaluáció szövegalkotásban, harmadik fejezete pedig a szöveginterpretációban játszott szerepét tárgyalja.

Petőfi 1983.Ga egyrészt azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a globálisan „szövegtani kutatás”-nak nevezhető kutatás területére és e kutatás tárgyára különféle kutatók milyen kifejezésekkel utalnak, másrészt az ebben a kontextusban általam használt szakkifejezések megválasztásához sorol fel argumentumokat.

Petőfi (1983.Gc) a *Petőfi 1982.Ia* német nyelvű változata.

Petőfi (ed.) 1983.Ea a *Text* folyóirat tematikus száma, a szövegtani kutatás néhány alapkérdésével kapcsolatos metodológiai tanulmányt tartalmaz. Tájékoztatásul álljon itt e kiadvány tartalomjegyzéke.

JÁNOS S. PETŐFI (ed.)

METHODOLOGICAL ASPECTS OF DISCOURSE PROCESSING

János S. Petőfi: Introduction

Hans-Jürgen Eikmeyer: Procedural analysis of discourse

David Brazil: Intonation and discourses: Some principles and procedures

Michel Charolles: Coherence as a principle in the interpretation

Wolfgang Heydrich: Models and realities

Petőfi (Hg.) 1983. Ga a szövegtani kutatás különféle aspektusaival foglalkozó tanulmányok gyűjteménye. Tartalma a következő:

JÁNOS S. PETŐFI (hg.)

TEXTE UND SACHVERHALTE

Aspekte der Wort- und Textbedeutung

Vorwort

1.

Petőfi, János S.: Explikation und Evaluation in der Textproduktion und Textinterpretation

Scholz, Oliver R.: Metaphern in der Wissenschaft

2.

Eikmeyer, Hans-Jürgen: Wortsemantik und Stereotype

Eikmeyer, Hans-Jürgen: Kontext und Bedeutung

Petőfi, János S.: Forschung in der Semantik. Analyse und Repräsentation von Konzeptsystemen

3.

Rudolph, Elisabeth: Argumentative Strukturen in der Wissenschaftssprache

Rieser, Hannes: Deskriptive Rhetorik, Interaktion und natürliche Topik

4.

Altehenger, Bernd: Die richterliche Entscheidung als Texttyp

Neubauer, Fritz: Kontext – Übersetzung – Ideologie

5.

Sakaguchi, Alicja: Zur Typologie der interlinguistischen Systeme

Altehenger-Smith, Sherida: Language Planning and its Language for Special Purposes

6.

Petőfi, János S.: Verbal-Semiotik, Texttheorie, Übersetzungstheorie

Petőfi, János S.: Aufbau und Prozess, Struktur und Prozedur. Einige Grundfragen der prozeduralen Modelle des Sprachsystems und der natürlich-sprachlichen Kommunikation

Kindermann, Jörg: Rezipient-Präsuppositionen in der Textinterpretation

Sözer, Emel: Einige Bemerkungen zu den Rezipient-Präsuppositionen

Heydrich, Wolfgang: Modell und Realität

Petőfi – Sözer (eds.) 1983. Ea. Amíg az előző két kiadvány tanulmányai a szövegtani kutatás különféle kérdéseit tárgyalják, ennek a tanulmánygyűjteménynek a középpontjában a mikro és makro szövegösszetartó erők vizsgálata áll. Tartalma a következő.

MICRO AND MACRO CONNEXITY OF TEXTS

Foreword

1.

Martin, Jim R.: Conjunction: The Logic of English Text

2.

Scinto, Leonard F. M.: Functional Connectivity and the Communicative Structure of Text
Fries, Peter H.: On the Status of Theme in English: Arguments from Discourse

Giora, Rachel: Functional Paragraph Perspective

Fiala, Karel: Linear Aspects of Discourse Structure. Some conclusions based on the analysis
of Japanese texts

3.

Langleben, Maria: On the Structure of Dialogue

4.

Vitacolonna, Luciano: „The Old Man and the Sea”. Some aspects of a structural analysis.

Vitacolonna, Luciano: Narrative and Action Analysis. Some structural aspects of „The Old
Man and the Sea”

A2: *Petőfi [1982.Pa]* a Petőfi 1978.Eb lengyel nyelvű változata. Az eredeti angol változat ismertetését lásd az Utam 7. részében.

Petőfi [1983.Gb] a Petőfi 1980.Ec német nyelvű változata. Az eredeti angol változat ismertetését lásd az Utam 8. részében.

Petőfi 1983.Gf egyrészt a 'struktúra' és 'procedúra' terminusok értelmezésével foglalkozik, másrészt azokat a kérdéseket tárgyalja, amelyek procedurális modelleknek a természetes nyelvi kommunikáció elemzésében és leírásában való alkalmazásával kapcsolatban felmerülnek.

C: *Petőfi 1982.Ga* annak a szerepnek az elemzésével foglalkozik, amelyet a strukturális és procedurális aspektusokat figyelembe vevő automatikus szövegfeldolgozás a kommunikáció- és szövegkutatásban módszertanilag játszhat.

D: *Petőfi 1982.Ec* első része a szójelentés általános szemantikai-pragmatikai kérdéseit tárgyalja, különös tekintettel arra a szerepre, amelyet abban a különféle fogalmi rendszerek játszanak. Második része a szöveginterpretáció céljait szolgáló tudó lexikonrendszerek (szövegelmélet komponensét képező szótárrendszerek) aspektusaival foglalkozik. Harmadik része a társadalomtudományokban használatos fogalomrendszerek sajátosságait elemzi.

Petőfi (1983.Gd) a Petőfi 1982.Ec német nyelvű változata.

Heydich – Petőfi 1983.Ea egy kétmenetes 'fiktív kerekasztal'-hoz való hozzájárulást képező, két részből álló írás. Első része egy elmélet komponensét képező lexikon (= speciális feltételeknek eleget tevő szótár) és szócikkei felépítésének alapkérdéseivel foglalkozik. Második része olyan explikandumok reprezentációira hoz példákat, amelynek funktor része kvalifikátorral és / vagy kvantifikátorral módosított.

F1: *Petőfi 1982.Hb* a szövegértés és egy azt modellálni tudó szövegtani koncepció kérdéseit tárgyalja. A tanulmány a következő négy fejezetre tagolódik: (1) a szövegtani kutatás lehetséges tárgyai, céljai és módszerei, (2) a szövegértés és annak pszichológiai modellje, (3) egy szövegtani elméleti keret a szöveginterpretáció elemzése és leírása szál-

mára, (4) néhány mind a nyelvészet, mind a pszichológia, mind a kogníciókutatás szempontjából releváns interdiszciplináris kutatási objektum.

Petőfi (1983.Eb) a Petőfi 1982.Hb angol nyelvű változata.

F2: *Petőfi [1982.Ea]* a Petőfi 1980.Eb-nek a „Nobel Symposium 51” számára (lényegét nem érintő módon) lerövidített változata. A teljes szöveg kommentálását lásd az Utam 8. részében.

A Nobel Symposium 51-en a Petőfi [1982.Ea]-nak Walter Kinsch volt a koreferense. *Petőfi 1982.Eb* a Kinsch kritikai megjegyzéseire adott válaszait tartalmazza.

Petőfi 1983.Ia a dialóguselemzés aspektusaival foglalkozó szakirodalomról ad tájékoztató összefoglalást. Szekciói a következők: 1. A dialógus mint modalitás és mint módszer. 2. Az irodalmi dialógusok típusai és története. 3. Dialógusok Racine, Schiller és Shakespeare műveiben. 4. A dialógusok nyelvészeti megközelítésének aspektusai. (Ez a szekció a tájékoztató központi része.)

F31: *Petőfi 1982.Ed* fikcionális szövegek szövegtani koncepcióm alapján végrehajtható szemantikai interpretálásának kérdéseit tárgyalja. (A koncepció bemutatása rokon annak Petőfi 1983.Eb-ben található bemutatásával.)

Petőfi – Vitacolonna (eds.) 1983.Ia irodalmi szövegek interpretatív aspektusaival foglalkozó tanulmányok gyűjteménye. A kötet tartalomjegyzéke a következő:

J. S. PETŐFI – L. VITACOLONNA (eds.)

ANALISI E INTERPRETAZIONE DEI TESTI LETTERARI

János S. Petőfi – Luciano Vitacolonna: Introductory Remarks

Mieke Bal: The Semiotics of Symmetry, or the Use of Hermeneutic Models

Umberto Eco: A Portrait of the Elder as a Young Pliny

Norbert Groeben: Psicologia della letteratura: dall'interpretazione ermeneutica all'interpretazione empirica del testo letterario

Siegfried J. Schmidt: L'interprétation: veau d'or ou nécessité

Antonio Garcia-Berrio: Il ruolo della retorica nell'analisi / interpretazione dei testi letterari

János S. Petőfi: Aspetti della manipolazione dei testi letterari in un quadro teorico testuale

Luciano Vitacolonna: Alcuni aspetti dei testi d'invenzione e dei testi letterari

VS NOTIZIE. Segnalazioni e recensioni

Petőfi 1983.Ib a Petőfi – Vitacolonna (eds.) 1983.Ia-ban publikált tanulmány. Első része a szöveginterpretáció alapösszetevőinek, valamint szövegelméleti koncepcióm 1983-as állapotának tömör leírása (amely 1985-ben egy kerekasztal-beszélgetés első 'fordulója'-ként angol nyelven is megjelent, lásd a *Petőfi 1985.Eb* tételt az alapbibliográfiában). Második része azoknak az alapkérdéseknek elméleti koncepcióm keretében történő tárgyalása, amelyek irodalmi funkciójának tartott művek interpretálásával kapcsolatban felmerülnek.

F5: *Petőfi 1982.Ib* azt a kérdést tárgyalja, hogy milyen hatással van (lehet) a szövegtani kutatás a 'verbális szemiotika' tartományának értelmezése és egy fordításelmélet létrehozása számára. A tanulmány első része szövegtani koncepcióm helyét vázolja a kommunikációkutatásban és a verbális szemiotikában. Második része a fordításelmélet fontosabb aspektusaival foglalkozik a verbális szemiotika egyik diszciplínájaként tekintve azt.

Petőfi (1983.Ge) a Petőfi 1982.Ib német nyelvű változata.

G1: Petőfi 1983.Ea a következő kérdéseket tárgyalja: (a) milyen következtetések vonhatók le a „jelentő jelentése” értelmezésével foglalkozó nyelvfilozófiai kutatás eddigi eredményeiből, (b) milyen reláció áll fenn a fikcionalitás, a különféle szövegtípusok és a ’nem betű szerinti jelentés’ között, (c) mi módon biztosítható metaforikus kifejezéseket tartalmazó szövegek adekvát szemantikai interpretációja, és hogyan reprezentálható explicit módon egy adekvát ’jelentés’-fogalommal operáló interpretációfolyamat eredménye.

Irodalomjegyzék 1982-1983

Az évekre bontott bibliográfia technikai felépítése a következő: (1) alfabetikus elrendezés; (2) azonos személy(ek) esetében előbb jönnek a szerzőként, azután a szerkesztőként létrehozott művek adatai; (3) egy-egy adott éven belül az adatok a következő nyelvi csoportosítás szerint vannak elrendezve (a betűkódok az angol elnevezések kezdőbetűi): magyar /= H/, angol /= E/, német /= G/, olasz /= I/, lengyel /= P/; (4) egy-egy adott nyelven belül az ugyanabban az évben megjelent művek adatait a nyelvi kódot követő betűszimbólumok különítik el egymástól; (5) több bibliográfiai tételben előfordul a „pt”, illetőleg az „RTT” rövidítés, amely a „Papiere zur textlinguistik / Papers in textlinguistics”, illetőleg a „RESEARCH IN TEXT THEORY / UNTERSUCHUNGEN ZUR TEXTTHEORY” című sorozatra utal; (6) a bibliográfiai tételek egy részét zárójelbe tett keresztutalás zárja, amely vagy nyelvi verzió(k)ra, vagy re- vagy prepublikációra utal.

HEYDRICH, Wolfgang – János S. PETŐFI:

1983.Ea A text-theoretical account of questions of lexical structure. *Quaderni di Semantica IV*, 120-127 and 294-311. [D]

PETŐFI, János S.:

- 1982.Ha Szöveg, diszkurzus. In: *Tanulmányok / Studije (= A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete 15, Szövegmélelet)*, szerk.: Olga Penavin és Beáta Thomka. Novi Sad, 9-28. [A0]
- 1982.Hb Szöveg, modell, interpretáció (A szövegméleti kutatás néhány alapkérdése). In: *Tanulmányok / Studije (= A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete 15, Szövegmélelet)*, szerk.: Olga Penavin és Beáta Thomka. Novi Sad, 137-184. [F1]
- 1982.Ea Representation languages and their function in text interpretation. In: *Text Processing. Text Analysis and Generation, Text Typology and Attribution. Proceedings of Nobel Symposium 51*, ed. by Sture Allén. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, 85-122. (Abbreviated version of 1980.Eb) [F2]
- 1982.Eb Reply. Some remarks on the fundamentals of text representation. In: *Text Processing. Text Analysis and Generation, Text Typology and Attribution. Proceedings of Nobel Symposium 51*, ed. by Sture Allén. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, 153-159. [F2]
- 1982.Ec Exploration in semantics: Analysis and representation of concept systems. In: *The CONTA Conference. Proceedings of the Conference on Conceptual and Terminological Analysis in the Social Sciences Held at the Zentrum für Interdisziplinäre Forschung (ZiF), Bielefeld, FRG, May 24-27, 1981*, ed. by Fred Riggs. Frankfurt, Indeks, 100-118. (Cf. 1983.Gd) [D]

- 1982.Ed Meaning, text interpretation, pragmatic-semantic text classes. In: *Semantics of fiction* (= *Poetics* 11), ed. by Hannes Rieser. Amsterdam, North-Holland, 453-491. [F31]
- 1982.Ga Strukturen und Prozeduren. Automatisierte Textverarbeitung als methodologisches Instrument in der text- und kommunikationstheoretischen Forschung. In: *Sprachen und Computer. Festschrift zum 75. Geburtstag von Hans Eggers*, hg. von Hans Fix, Annely Rothkegel und Erwin Stegengritt. Dudweiler, AQ - Verlag, 349-364. [C]
- 1982.Ia Spiegazione e valutazione nella produzione e interpretazione di un testo. In: *Interpretazione e valori. Atti del III Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 5-7 aprile 1981*, a cura di Giuseppe Galli, Torino, Marietti, 11-38. (Italian version of 1983.Ge) [A0]
- 1982.Ib Semiotica verbale, teoria del testo, teoria della traduzione. In: *Processi traduttivi: Teoria ed applicazioni. Atti del Seminario su „La traduzione“ Brescia 19-20 novembre 1981*, Brescia, Editrice La Scuola, 97-113. (Italian version of 1983.Ge) [F5]
- 1982.Pa Formalna teoria semiotyczna tekstu jako zintegrowana teoria języka naturalnego. *Studia Semiotyczne* XI, 161-173. (Polish version of 1978.Eb) [A2]
- 1983.Ea Metaphor in everyday communication, in scientific, biblical and literary texts. In: *Metaphor and religion*. (= *Theolinguistics* 2), ed. by Jean-Pierre van Noppen. Brussel, Vrije Universiteit, 149-179. [G1]
- 1983.Eb Text, signification, models, and correlates. Some aspects of text comprehension and text interpretation. In: *Psycholinguistic Studies in Language Processing* (= *RTT* 7), ed. by Gert Rickheit and Michael Bock. Berlin - New York, W. de Gruyter, 266-298. (Cf. 1982.Hb) [F1]
- 1983.Ga Das Forschungsobjekt X und Aspekte der X-ologie. (Für mich sind es der Text und Aspekte der Textologie / Textwissenschaft). In: *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik. Festschrift für Peter Hartmann*, hg. von Manfred Faust, Roland Harweg, Werner Lehfeldt und Götz Wienold. Tübingen, Narr, 403-415. [A0]
- 1983.Gb Verbale Kommunikation. Einige philosophische Aspekte der Erforschung natürlicher Sprache. In: *Propositionen und Propositionskomplexe. Grundelemente der semantischen Struktur von Texten II* (= *pt* 40), hg. von Hermann Kayser. Hamburg, Buske, 1-23. (German version of 1980.Ec) [A2]
- 1983.Gc Explikation und Evaluation in der Textproduktion und Textinterpretation. In: *Texte und Sachverhalte. Aspekte der Wort- und Textbedeutung* (= *pt* 42), hg. von János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 1-22. (Cf. 1982.Ia) [A0]
- 1983.Gd Forschung in der Semantik. Analyse und Repräsentation von Konzeptsysteme. In: *Texte und Sachverhalte. Aspekte der Wort- und Textbedeutung* (= *pt* 42), hg. von János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 72-91. (German version of 1982.Ec) [D]
- 1983.Ge Verbal-Semiotik, Texttheorie, Übersetzungstheorie. In: *Texte und Sachverhalte. Aspekte der Wort- und Textbedeutung* (= *pt* 42), hg. von János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 295-309. (Cf. 1982.Ib) [F5]
- 1983.Gf Aufbau und Prozess, Struktur und Prozedur. Einige Grundfragen der prozeduralen Modelle des Sprachsystems und der natürlichsprachlichen Kommunikation. In: *Texte und Sachverhalte. Aspekte der Wort- und Textbedeutung* (= *pt* 42), hg. von János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 310-321. [A2]
- 1983.Ia Aspetti delle ricerche sul dialogo. In: *Interpretazione e dialogo. Atti del IV Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 29-30 marzo 1982*, a cura di Giuseppe Galli. Torino, Marietti, 163-208. [F2]

- 1983.Ib Aspetti della manipolazione dei testi letterari in un quadro teorico testuale. In: *Analisi e interpretazione dei testi letterari* (= *Versus, Quaderni di studi semiotici*, 35/36), a cura di János S. Petőfi e Luciano Vitacolonna. Milano, Bompiani, 155-176. [F31]

PETŐFI, János Sándor (ed.):

- 1983.Ea *Methodological aspects of discourse processing* (= *Text* 3.1). Berlin - New York - Amsterdam, Mouton. [A0]

- 1983.Ga *Texte und Sachverhalte. Aspekte der Wort- und Textbedeutung* (= *pt* 42). Hamburg, Buske. [A0]

PETŐFI, János S. – Emel SÖZER (eds.):

- 1983.Ea *Micro and macro connexity of texts* (= *pt* 45). Hamburg, Buske. [A0]

PETŐFI, János S. – Luciano VITACOLONNA (eds.):

- 1983.Ia *Analisi e interpretazione dei testi letterari* (= *Versus. Quaderni di studi semiotici* 35/36). Milano, Bompiani. [F31]

Az „Utam” eddig megjelent többi részeihez lásd:

PETŐFI S. János:

- 1991.H/u1 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

1. 1961 – 1966. A matematikai-nyelvészeti orientáció időszaka. In: *Könyv Papp Ferencnek*, szerk. Hunyadi László et alii. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 385-392.

- 1993.H/u2 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

2. 1967 – 1969. A nyelvi műalkotások egy nyelvészeti megalapozottságú strukturális interpretációelméletének körvonalazása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 205-218.

- 1995.H/u3 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

3. 1970 – 1971. Egy nyelvészeti megalapozású kotextuális szövegelmélet koncepciójának felvázolása. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 237-248.

- 1996.H/u4 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

4. 1972 – 1973. A kotextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (I). In: *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 265-272.

- 1997.H/u5 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

5. 1974 – 1975. A kotextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (II). In: *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 211-220.

- 1998.H/u6 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

6. 1976 – 1977. Egy szövegelmélet komponensét képező lexikon felépítése elemzésének időszaka. In: *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 273-283.

- 1999.H/u7 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
7. 1978 – 1979. Egy integratív formális szövegelmélet körvonalazásának időszaka (I). In: *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYF Kiadó, 339-349.
- 2000.H/u8 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
8. 1980-1981. Egy integratív formális szövegelmélet körvonalazásának időszaka (II.) In: *Szemiotikai szövegtan 13.0. A szövegtani kutatás általános kérdései, 13.1. Szaknyelvi szövegek, 13.2. Tankönyvi szövegek*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYF Kiadó, 147-156.

-
- 1994.H/u12-13 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
12. 1988 – 1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka. 13. 1990 – 1991. A szemiotikai textológia koncepciójának végleges kialakítása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 157-174.

0. A szövegtani kutatás általános kérdései

Kugler Nóra – Tolcsvai Nagy Gábor: Nyelvi fogalmak kisszótára
Korona Kiadó, Budapest, 2000. 304 p.

KUGLER NÓRA és TOLCSVAI NAGY GÁBOR könyve a legfontosabb nyelvészeti ismeretek lexikonszerű feldolgozását nyújtja. A *Nyelvi fogalmak kisszótára*: „elsősorban diákoknak készült, azzal a céllal, hogy a nyelvvel és legfőképp a magyar nyelvvel kapcsolatban minden lényeges tudnivalót tömören és egyúttal érthetően megfogalmazzon” – olvashatjuk az *Előszóban* (5). A kislexikon szervesen kapcsolódik a szerzők *Magyar nyelv* című tankönyvsorozatához, mintegy annak anyagát dolgozza fel, egészíti ki. A kommunikációs szemléletű áttekintés a szűkebb nyelvtani ismeretek mellett „bőséggel közöl összefoglalásokat a szövegtan, a szociolingvisztika és a stilisztika vagy az írás és a beszéd témaköréből” (5).

A kézikönyvben több mint 900 nyelvészeti fogalom, kategória értelmezésére, szabatos meghatározására, illetőleg találó nyelvi példákkal történő megvilágítására kerül sorától cettig. A címszóanyag latin és görög eredetű, illetőleg magyar szakszókincsen alapul. Bemutatják a szerzők a hagyományos grammatikai kategóriákat (például *beszédszervek, fonémakészlet, megkülönböztető jegyek; adessivus, ikes igeragozás, szóelemek; lexéma, nomenverbum, szókészlettan; jelentésfajták, jelentésváltozás, rokon értelmű szavak; határozó, mondatrész, rendszermondat* stb.), az általános nyelvészet alapfogalmait (például *egyetemes nyelvtan, nyelvi univerzália, nyelvtipológia*), a kommunikáció főbb terminus technicusait (például *beszédhelyzet, fatikus funkció, kommunikatív képesség*), a dialektológia műszavait (például *családi helyragok, népnyelv, tájszó*), a nyelvvelés terminusait (például *helyesírás, kodifikáció, nyelvi norma*), a történeti nyelvészet

fogalmi apparátusát (például *alapnyelv, etimológia, nyelvrokonság*), a retorikai és a stilisztika fogalomkészletének főbb elemeit (például *alakzat, figura etimologica, szónoki beszéd; allegória, metafora, összetett kép*), a szemiotika alapfogalmait (például *index, jel, kód*), a szociolingvisztikával kapcsolatos főbb ismereteket (például *nyelvi érték, nyelvpolitika, nyelvváltozat*), a szövegtan nomenklatúráját (például *forгатókönyv, koherencia, nyelvtani kapcsolóelemek*), a fontosabb nyelvészeti irányzatok, iskolák, elméletek jellemzőit (például *generatív transzformációs grammatika, kognitív nyelvészet, Prágai Iskola*), stb. Ezek között a fogalmak között takarékos, de jól szerkesztett utalási rendszerrel igazítják el az érdeklődőt, rávilágítva a közöttük lévő összefüggésekre is.

Szemléltetésül tekintünk itt először az egyik viszonylag fiatal, elsődlegesen a társalgás elemzésére irányuló interdiszciplína meghatározását:

beszélés néprajza: Dell Hymes [del hájmsz] antropológiai nyelvész által meghatározott kutatási terület és szemléletmód. Hymes nézete szerint a nyelvtudomány, tehát a nyelv rendszerét tanulmányozó tudomány és a néprajz, tehát a nyelvet beszélő közösséget tanulmányozó tudomány túlságosan mereven elkülönült. A nyelvet mint rendszert és az azt beszélő közösség nyelvi viselkedésformáit egyszerre, együtt kell tanulmányozni. E kutatás kerete a ~. (38-39.)

Erről a kutatási területről, amely joggal tarthat számat diákjaink megkülönböztetett figyelmére is, vélhetőleg árnyaltabb kép rajzolódhat ki az olvasóban, ha kigyűjtök még néhány szorosabban vagy lazábban (teoretikusan nem feltétlenül egyneműen) kapcsolódó címszót is: *bemutatkozás, beszéd, beszéd-előállítás, beszédített, beszéditlenlék, beszédközösség, beszélt nyelv, diáknyelv, elbúcsúzás, etnometodológia, forduló, kérdés, köszönés, mindennapi szövegek, nyelvhasználati szintér, párbeszéd, spontán szöveg, stílus és nyelvváltozat, társalgás, társalgási stílus, vita* stb.

Különösen értékesnek tarthatjuk azokat a többnyire az alkalmazott nyelvtudomány körébe tartozó címszavakat, illetőleg meghatározásokat, amelyek anyanyelvünk ápolásával, a szép magyar beszéd védelmével és általában nyelvi műveltségünk javításával kapcsolatosak. Szemléltetésül tekintünk e helyütt csupán a következőt:

nyelvművelés: az → alkalmazott nyelvtudomány egy ága, a → nyelvi tervezés része, amely a nyelvi helyesség feltételeit és formáit vizsgálja és rögzíti, továbbá terjeszti a nyelvközösség tagjai között. A ~ elsősorban az → irodalmi nyelv rendszerét (nyelvtanát, szókészletét, helyesírását és kiejtését) rögzíti, ill. dönt a bizonytalan, ingadozó használatban és terjeszti az irodalmi nyelv használatát azok között, akiknek nem az az → anyanyelvváltozatuk. A ~ alapja a → nyelvi helyesség, ill. a helytelenség, vagyis az értékelés, amely szerint egy nyelvi formát a ~ az irodalmi nyelvhez képest helyesnek vagy helytelennek, esetleg elfogadhatónak minősít. Például helyes a magyarban a beszédhangok teljes, tiszta kiejtése, helytelen viszont azok részleges kiejtése vagy elnyelése (a *szóval* szónak több kiejtési formája van: [szóval] és pl. [szal]; az első, irodalmi nyelvi formát a ~ helyesnek tartja, a második, bizalmas beszédbelet helytelennek). Helyesnek minősíti a *Valószínűleg elmegyek.* és a *Valószínű, hogy elmegyek.* Szerkezeteket, helytelennek a kettő keverékét: *Valószínűleg, hogy elmegyek.* Elfogadhatóként jellemzi az ikes igék iktelen ragozását (pl. *alszom – alszok*). A ~ új szavakkal, új jelentésekkel gazdagítja a nyelvet (ilyen pl. a számítógépes adathálózatok és levelezés szókészletében a *honlap = homepage, villanyposta = e-mail*). (181.)

Pedagógiai munkájában a nyelvművelésnek lényegében ezt a 'standard' felfogását – elveit, szempontjait és gyakorlatát – érvényesíti a jelen sorok írója is, összhangban a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karán hatályos képzési tervekkel.

Harmadik illusztrációként következze most egy olyan fogalom, amely a közel-múltban került a nyelvészeti vizsgálódások homlokterébe, s vált az anyanyelvi nevelés korszerűsítésére irányuló törekvések, tervek, kutatóműhelyek központi kategóriájává:

szöveg: az emberi közlés (a → kommunikáció) alapegysége. A legrövidebb ~gel is közölni akarunk valamilyen információt (gondolatot, adatot, a világ valamely részének valós vagy elképzelt állapotát, történetét, értékelését), akaratot, érzelmet, ill. végrehajtott valamilyen beszédettét. A beszélőnek az a célja, hogy kapcsolatba kerüljön a hallgatóval, és közölnivalója eljusson társához. A ~ egyaránt lehet szóbeli vagy írásbeli. A jó ~ mindig a beszédhelyzetnek, cselekvésnek és kontextusnak megfelelő kommunikációs egység, tehát az adott helyzetnek megfelelően lezártnak, egésznek érezzük: annyit és úgy közöl velünk, amennyit mi beszélőként vagy hallgatóként elegendőnek vagy szükségesnek tartunk, vagyis amely a beszélő szándékainak és a hallgató elvárásainak megfelelő mennyiségben és minőségben közöl és hajt végre valamit.

A legegyszerűbb ~eknek is van szerkezetük: a ~ek összetettek. Az elmondott és leírt ~ekben egyaránt fel tudunk ismerni hangokat, szóelemeket (más néven morféimákat), szavakat (mindig szóalakok formájában), mondatokat azok belső szerkezetével s végül a mondatok kapcsolódását. A ~ legfontosabb tulajdonsága a ~összetartó erő (a → koherencia). A ~összetartó erő (a koherencia) összekapcsolja a ~ különböző nyelvi elemeit (szavait, mondatait, bekezdéseit), s ezáltal a ~nek jelentést ad. A ~összetartó erőt a következők alkotják: a) a ~ → nyelvtani kapcsolóelemei, b) a ~ → jelentésbeli kapcsolóelemei, c) a ~ → beszédhelyzet és d) a beszélgetők ismeretei. A ~ek megegyeznek abban, hogy a beszélő és a hallgató között kapcsolatot teremtenek, a beszélő valamit tudat a hallgatóval. Különböznek viszont szerkezetükben, amely többek között a beszélő céljaitól és a helyzettől függ. A ~ (mint az üzenet hordozója) a kommunikációs helyzet egyik összetevője, amely kapcsolatot teremt a beszélő és a hallgató között a nyelvi kód segítségével a csatornán keresztül (azaz hanggal vagy írásjelekkel). (→ jelentésbeli kapcsolóelemek, → nyelvtani kapcsolóelemek, → szöveg hangzása, → szöveg írásképe, → szövegmondat, → szöveg szerkezeti egységei, → szövegtan, → szövegtípus). (245-246.)

A szövegnek ez a meghatározása tartalmaz valamennyi lényeges elemet, amelyre érettségiző, felvételiző diákjainknak szükségük van (vö. többek között az *Útmutató a gimnáziumi és szakközépiskolai érettségi vizsgához. Magyar nyelv és irodalom* témaköreivel és tételmintáival vagy a felvételi vizsgák feladataival), illetőleg amelyre a kommunikációs szemléletű szövegnyelvészeti – szövegtani kutatások napjainkban is irányulnak, lett légyen az elemzés közvetlen tárgya beszélt, írott/nyomtatott vagy éppen elektronikus szöveg (vö. többek között az alapkutatások eredményeit publikáló *Szemiotikai szövegtan* vagy *Officina Textologica* című sorozat tematikus egységeivel).

A betűrendes nyelvészeti útmutatót a szerzők által fontosnak tartott tematikus bibliográfiai tájékoztató, valamint grammatikai táblázatok (összesen tizenöt) teszik teljessé.

A *Nyelvművelés*, *nyelvi tervezés* területéről például a következő – ténylegesen releváns és modern szemléletű – műveket emelik ki a szerzők az óriási szakirodalomból: FÁBIÁN PÁL: *Nyelvművelésünk évszázadai*, Gondolat, 1984., GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR (szerk.): *Nyelvművelő kézisztár*, Auktor, 1996., GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv*, Akadémiai, I. 1980., II. 1985., KEMÉNY GÁBOR (szerk.): *Normatudat – nyelvi norma*, MTA Nyelvtudományi Intézete, 1992., TOLCSVAI NAGY GÁBOR (szerk.): *Nyelvi tervezés*, Universitas, 1998., TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A nyelvi norma*, Akadémiai, 1998.

A kissztárhoz hasonló feldolgozások korábban is megjelentek már, ezek azonban inkább egy-egy részterületre vagy speciális ágazatra koncentráltak, mint például TÓTFALUSI ISTVÁN (a tematikus bibliográfia *Nyelvészeti lexikonok, terminológiai szótárak* szekciójában is feltüntetett) könyve, a *Nyelvi vadamecum* (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1994.), ami inkább a nyelvtanulók igényeit tartja szem előtt. Ezért is öröndetes, hogy KUGLER NÓRA és TOLCSVAI NAGY GÁBOR munkája révén ezúttal egy átfogó, gazdag és korszerű szemléletű útmutató került a könyvesboltok polcaira, amely áttekinthetően „körvonalazza a mai műveltség nyelvi összetevőjét” (5). Az érettségi elnökként is tevékenykedő recenzens jó szívvel ajánlja a *Nyelvi fogalmak kissztárát* nemcsak az érettségi, felvételi vizsgákra készülő diákoknak, hanem a magyart tanító pedagógusoknak is.

Vass László

Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv szövegtana
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 380 p.

A szövegnyelvészet és a szövegtan kérdéseivel foglalkozó magyar nyelvű munkák a hetvenes évek végétől kezdtek megszorodni, s publikálásuk a kilencvenes évek elejétől vált rendszeressé, nem utolsósorban a *Szemiotikai szövegtan* (PETŐFI – BÉKÉSI – VASS (szerk.): 1990 –), később az *Officina Textologica* (PETŐFI (főszerk.): 1997 –) című periodikában. Az ezredfordulóra megjelentek az első átfogó, rendszerező összefoglalások is, amelyek alighanem új korszakot nyitnak a tudományterület alig több mint két évtizedes történetében.

Régi 'adósságát törlesztette' a hazai tudományosság ROBERT DE BEAUGRANDE – WOLFGANG DRESSLER: *Bevezetése*nek (2000.) magyar nyelvű kiadásával, amely a tudományág alapművének tekinthető. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA kötete (1999.) „a magyar nyelvű szövegekre érvényes sajátosságokat igyekszik szinkron metszetben megvilágítani (...) a jelenlegi és a jövődi magyartanároknak”. FEHÉR ERZSÉBET jószerével egyedülálló tudománytörténeti áttekintése (2000.) pedig a történeti és a tematikus nézőpont egyiségében mutatja be a magyar szövegnyelvészet kialakulásának körülményeit és fejlődésének folyamatát, illetőleg kutatási területeit, témaköreit.

Ebben a produktív, dinamikusan gyarapodó kutatási és oktatási kontextusban látott napvilágot *A szövegek világa* című és más nagy hatású mű szerzőjének, TOLCSVAI NAGY GÁBORNAK *A magyar nyelv szövegtana* című munkája (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.), amely „a korábbi strukturalista, generatív és pragmatikai megközelítések

eredményeit összegezve és hasznosítva – olvashatjuk a kötet *Bevezetésében* – alapvetően a kognitív nyelvészet és a kognitív tudomány, valamint a funkcionális nyelvtanok eredményeire épít” (7).

A kötet négy nagy egysége közül „A szövegtan elméleti megalapozása” című első rész (9-106) öt fejezete (1. *A szöveg: előzetes értelmezés*, 9-14, 2. *A tudománytörténeti háttér: a szövegtan kialakulása*, 15-37, 3. *Szövegtan, szövegnyelvészet, szövegelmélet*, 38-64, 4. *A kommunikáció és a szöveg*, 65-88, 5. *A szöveg nyelvtani egységeinek jellemzői*, 89-106) a szöveg megközelítésének elméleti keretét és a szövegkutatás történetét vázolja, illetőleg bemutatja a humán kommunikáció és a szöveg nyelvtani egységeinek jellemzőit; „A vehikulum” című második rész (107-114) egyetlen fejezete (6. *A szöveg fizikai megnyilvánulása*) a szöveg fizikai hordozójának sajátosságait vizsgálja; „A szövegértelmezés létrejöttének tagolódása: mikro-, mezo- és makroszint” című harmadik rész (115-330) tíz fejezete (7. *A szövegértelmezés tagolódása: mikro-, mezo- és makroszint*, 115-120, A) A szövegvilág makroszintje: első megközelítés. 8. *A szövegvilág és két fontos tényezője*, 121-131, 9. *A tér jelölése a szövegben*, 132-147, 10. *Az idő jelölése a szövegben*, 148-162, B) A szövegvilág mikroszintje. 11. *A szövegértelmezés mikroszintjének nyelvtani formái a magyarban*, 163-172, 12. *A szövegértelmezés mikroszintjének szövegtani formái a magyarban*, 173-242, C) A szövegvilág mezoszintje. 13. *A szövegértelmezés mezoszintjének szövegtani formái a magyarban*, 243-290, 14. *A szövegszerkezet mezoszintjének formái*, 291-309, D) A szövegvilág makroszintje: második megközelítés. 15. *A szövegértelmezés makroszintjének szövegtani formái a magyarban*, 310-321, 16. *A szöveg stílusa mint a szövegértelmezés része*, 322-324, 17. *A cím*, 325-330) a szöveg különböző szintjeit, e szintek sajátosságait jellemzi; „A szövegtan tágabb összefüggései” című negyedik rész (331-342) három fejezete (18. *Szövegtipológia*, 331-338, 19. *Szövegalkotás és szövegértelmezés*, 339-340, 20. *Összefoglalás*, 341-342) egyrészt tipológiai kérdésekre koncentrálnak, másrészt összefoglalja a mű eredményeit.

1. *A szöveg: előzetes értelmezés* című fejezetben (9-14) a szöveg főnév etimológiai, szemantikai és pragmatikai elemzése alapján a szövegfogalom körülhatárolására tesz kísérletet a szerző. A szöveg kettős természetű jelenség: egyfelől *statikus* entitás, s mint ilyen, produktum vagy struktúra (szerkezet), másfelől *dinamikus* entitás, s mint ilyen, produkció vagy procedúra (művelet). Fogalma az *írott* és a *beszélt* szövegekre egyaránt kiterjed, megkülönböztetésük elvi síkon nemigen motiválható, ezért „mindkét jelzett kategóriát a szövegtan részének tekinti” (13), ami lényegében összhangban áll az idegen nyelvű szakirodalomban a tudományterület megnevezésére szolgáló terminus technicusok (*textlinguistics, discourse analysis* stb.) referenciájával. (Csak zárjelesen jegyzem meg, hogy a magyar nyelvű „szövegtan” kifejezésnek más nyelveken nincs pontos megfelelője.) Statikus entitásként körülírt előzetes definíciója szerint: „minden uralkodóan nyelvi produktumot, amely valamilyen interakciós helyzetben körülhatárolható kommunikációs egységként, vagyis kommunikátumként értelmezhető, szövegnek nevez” TOLCSVAI (14).

2. *A tudománytörténeti háttér: a szövegtan kialakulása* című fejezet (15-37) a szövegkutatások történetét vázolja az időrendiség és az irányultság szempontjainak figyelembevételével. Az ókori „szöveg tudományok” (retorika, stilisztika, filológia, hermeneutika stb.) szövegtani érdekűnek még nem tekinthető megközelítésmódjaitól a kognitív szemlélet térhódításáig ível az áttekintés. A mai értelemben vett szövegtan útját az

1950/60-as évek fordulójától az autonóm szintaxis hagyományain túlmutató nyelvészeti irányzatok (a beszédaktus-elmélet, a szisztemikus-funkcionális nyelvtan, a pragmatika, a szociolingvisztika, az interakcióelmélet stb.), a befogadás folyamataira összpontosító irodalmi hermeneutika és strukturalizmus, a néprajzi indíttatású etnometodológia, valamint az elméleti társadalommagyarázatok eredményei egyengették.

A szöveg mibenlétének tisztázására irányuló korai kísérletek részben *mondatgrammatikai* keretben, részben *generatív grammatikai* minták alapján indultak meg: egyfelől a mondatok szintaktikai kapcsolataiból (lásd például R. HARWEG: 1968.), másfelől pedig egy generatív alapozású, egységes szövegelméleti módszerből próbálva meg (többnyire pragmatikai háttér nélkül) levezetni a szöveget (lásd például VAN DIJK: 1972.). A korabeli hazai szakirodalomban DEME LÁSZLÓ máig ható munkássága (lásd például DEME: 1971.) mondatgrammatikai indíttatású: a mondatok közti kapcsolatokat tartalmi-logikai összefüggések alapján konstrukciós formákban igyekszik megragadni.

Az első átfogó szövegmagyarázatok az 1970-es években születnek meg. VAN DIJK (1972.) a szövegelemek felszíni, lineáris kapcsolatai felől halad a szövegszintű mélyszerkezetek, a makrostruktúrák felé, melyek a szöveg globális koherenciáját biztosítják. Modelljének továbbfejlesztett változataiban mindjobban előtérbe kerül egyfelől egy extenzionális szemantikai komponens mint a nyelven kívüli valóságra vonatkozó tudásunk tára, melynek magyarázatára a kognitív tudomány hivatott, másfelől a szöveg alapját alkotó proposíciók értelmezését lehetővé tevő lehetséges világok fogalma. Az összefüggőséget alapállászerűen az intenziók és a referáltak kapcsolatai biztosítják, mikrostruktúrákat hozva létre, melyekre a makrostruktúrák rendszere épül. „Csak a makrostruktúrával rendelkező mondat szekvenciák nevezhetők szövegnek” (22). Ezekre illeszkedik a pragmatikai komponens, majd a stilisztikai, retorikai struktúrák hálózata, végül a szuperstruktúra, vagyis a „szöveg formája, típusa, függetlenül annak tartalmától (a makrostruktúrától)” (22).

PETŐFI S. JÁNOSnak az 1970-es években kimunkált „szövegstruktúra – világstruktúra – elmélet”-e (TeSWeST), mely három fő összetevővel, egy szöveggrammatikai, egy világszemantikai (extenzionális) és egy lexikon komponenssel rendelkezik, a szöveg mint komplex jel szintaktikai, szemantikai és pragmatikai felépítését kívánja leírni (lásd például PETŐFI: 1978.). Ez a keret az 1980-as években némiképpen átalakul, megjelennek benne „a széles értelemben vett pragmatikai, végső soron hermeneutikai elemek” (24, lásd például PETŐFI: 1996.), a 90-es években pedig tovább egyszerűsödik, majd a multimedialitás kutatása felé fordul.

HALLIDAY szisztemikus-funkcionális nyelvtana a forma és a funkció egységét keresve, a nyelv társadalmi interpretációjára helyezte a hangsúlyt. Modelljében a nyelvi működés lényege: a szemantikai rendszer áthelyezése a lexikogrammatikai, majd a fonológiai és ortográfiai rendszerbe (részletesebben lásd például HALLIDAY: 1985.). A nyelv ennek megfelelő fő funkciói: a fogalmi, az interszónális és a textuális funkció, a nyelvelírás feladatait ezek együttesen határozzák meg. A kohéziós elemek a textuális funkció rendszerében működnek, ezt HALLIDAY HASSANNAL közösen írt értekezésében fejti ki (HALLIDAY – HASAN: 1976.) a következőképpen: „a kohézió a szöveg egy elemének szemantikai viszonya egy másikhoz, amely elem az elsőnek az értelmezéséhez szükséges” – idézi a szerzőket TOLCSVAI (25). A kohézió típusai: a referencia, a szubsztitúció, az ellipszis, a konjunkció és a lexikai kohézió. A referencia lehet exoforikus (hely-

zetbeli) és endoforikus (szövegbeli anaforikus vagy kataforikus). (Lásd még PETŐFI – VASS: 1992.)

A hetvenes évek hozadékából többek között a *Prágai Nyelvész kör* (tematikus progresszióval kapcsolatos) tevékenységét emeli még ki TOLCSVAI, továbbá PLETT módszer-tanát (1975.), a szövegtypológiai vizsgálódásokat, valamint a stílus pragmatikai megközelítését és az etnometodológiai alapú társalgáselemzés eredményeit.

A hazai szövegtani kutatások első – a hetvenes évek második felére tehető – periódusát egyrészt az *Általános nyelvészeti Tanulmányok XI.* kötet (TELEGDI – SZÉPE (szerk.): 1976.), másrészt a kaposvári szövegtani konferencia anyaga reprezentálja (SZATHMÁRI – VÁRKONYI (szerk.): 1979.). Ezek a munkák sokszínűségük ellenére is azt mutatják, hogy „a hetvenes években sem a kategorizáló leíró magyar nyelvtani hagyomány, sem a strukturalista formális nyelvészeti irányzat, sem az ekkor már jelentkező generatív grammatikai irány nem tudott eredeti elméleti keretéből kiindulva átfogó szövegmagyarázatot vagy (magyar) szöveg-leírási módszereket kezdeményezni” (27).

DE BEAUGRANDE és DRESSLER alapmunkája (1981.) a textualitás hét kritériumát különbözteti meg: (1) kohézió, (2) koherencia, (3) szándékoltóság, (4) elfogadhatóság, (5) hírérték, (6) helyzetszerűség és (7) intertextualitás. Ezeket a kritériumokat, amelyek közül például a koherencia nem csupán a szöveg, hanem a szövegalkotás és -befogadás jellemzője, a kognitív tudomány keretében kívánják egységbe foglalni. A szöveg tehát „a szövegalkotás és a szövegbefogadás kognitív folyamataiban valósul meg” (28), struktúra és procedúra is. E folyamatokat a retorikai hagyományok (tervezés, a tartalom körvonalazása, kidolgozás, kifejezés és megformálás) felhasználásával modellálják.

BROWN és YOLE sokoldalúan motivált diskurzus-elemzési összefoglalásában (1983.) a szöveg a diskurzus reprezentációja, nagyjából ekként: a kontextus (referencia, előfeltevés, implikátúra és inferencia) szerepe, a diskurzustartalom kifejtése, a topik és a tematizáció tárgyalása, az információstruktúra bemutatása, a referenciaviszonyok természetű (helyettesítés, névmásítás) s végül a világra vonatkozó tudás (cselekvésmoდეlek) vizsgálata.

A kognitív fordulat mellett a nyolcvanas évekre tehető a szövegtan multi- és interdiszciplináris jellegének megerősödése is. Erről tanúskodik többek között a korszak kiemelkedő alkotása, VAN DIJK (szerk. 1985.) négykötetes kézikönyve (repertóriumát lásd VASS (szerk.): 1992.).

A nyolcvanas évek hazai törekvései közül elsőként NAGY FERENC *Bevezetését* (1981.) említi a szerző, majd BÉKESI IMRE korabeli munkásságát méltatja. BÉKESI „(...) a mellérendelő tartalmi-logikai kapcsolatok tagmondatok (...) mondaton belüli és mondatok közötti minimális kapcsolódásegységeit és -típusait (és belső strukturalódását, a tömbösödést), a konstrukciótípusokat rendszerezi (...)” (31). *A mert – de, mert – viszont* stb. konstrukciótípusokat a szövegszerveződés egységeiként tartja számon (lásd például BÉKESI: 1986.).

Az első magyar szövegtani monográfia BALÁZS JÁNOS nevéhez fűződik (1985.), aki a szöveg különféle szintjeinek vizsgálatokor a retorikai és a grammatikai jelenségeket igyekezett közös nevezőre hozni. SZABÓ ZOLTÁN szövegstilisztikai kísérletei a fókuszkohézió fogalmában, illetőleg működésének bemutatásában összegződtek (lásd például SZABÓ: 1988.). Számos szövegtani érdekű mű látott napvilágot TERESTYÉNI TAMÁS (1981.), KIEFER FERENC (1983.), PLÉH CSABA (1986.), BÁNRÉTI ZOLTÁN (1983.),

CSÚRI KÁROLY (1987.) és mások tollából. Ebben az időszakban váltak magyarul is hozzáférhetővé PETŐFI S. JÁNOS munkái (lásd például PETŐFI: 1988.).

A kilencvenes évek módszertani változásait így jellemzi TOLCSVAI: az elméleti és az empirikus szövegkutatás elkülönülése, a kognitív pszichológiai alapozás megerősödése, a kommunikációkutatás szerepének növekedése és a kognitív tudomány térhódítása. A számítógép-metáforát föl váltja az „ökörendszer” kategóriája, azt kívánva kifejezésre juttatni, hogy „a szöveg és a hozzá tartozó folyamatok megváltoztatják ember és környezete (a beszédhelyzet) viszonyát, tehát a szöveg mint produktum, a hozzá kapcsolódó elméleti kogníciók és a környezet összjátékaként értelmezhető” (34).

Az 1990-ben Szegeden alapított *Szemiotikai szövegtan* „a nyitott fórum állandóságával nemcsak helyben hozott létre iskolát (...), hanem más megközelítéseknek is bősséggel helyt adott” (34), többek között BENCZE LÓRÁNT, KERTÉSZ ANDRÁS, KIEFER FERENC, KOCSÁNY PIROSKA, PÉTER MIHÁLY, SZABÓ ZOLTÁN, TERESTYÉNI TAMÁS és mások műveinek. Az *Officina Textologica* tematikus kötetei 1997-től jelennek meg Debrecenben. Az ELTE BTK-n működő stíluskutató csoport is egyre határozottabban érvényesítette a szövegtan megközelítésmódjait, lásd többek között FEHÉR ERZSÉBET, EÖRY VILMA, RAISZ RÓZSA, GÁSPÁRI LÁSZLÓ és mások munkáiban.

3. A *Szövegtan szövegnyelvészeti, szövegelméleti* című fejezet (38-64) a szöveg megközelítésének filozófiai háttérét, elméleti keretét és fő kérdésirányait körvonalazza.

A 20. századi filozófia alapvetően két fő irányból közelítette meg a nyelvet. A korai WITTGENSTEIN, RUSSELL és CARNAP által kidolgozott analitikus filozófia, illetőleg logikai pozitivizmus a nyelv természettudományos felfogásához jutott, mely a nyelvi jelenségeket más jelenségektől független entitásként kívánja magyarázni (s DESCARTES-on-át ARISZTOTELÉSZig megy vissza). Ezzel szemben a másik felfogás, mely HUMBOLDT, DILTHEY (végső soron PLATÓN) nyomán HEIDEGGER (1927/1989.) hermeneutikai munkásságában bontakozott ki, a nyelv kognitív és történeti jellegét, leírásában pedig a szellemtudományok illetékességét hangsúlyozza. TOLCSVAI és a magyar nyelv szövegtana az utóbbi felfogáson építkezik: a struktúra és a procedúra egységében koncentrálna a szöveg nyelvi reprezentációjára. A struktúra, a szerkezet „*olyan mentális modell, amely a beszédhelyzetben elhelyezett szöveg nyelvi és nem nyelvi összetevőit statikus, pontszerű entitások struktúrájaként írja le*”, a procedúra, a művelet pedig az a „*mentális folyamat, amely ezeket a struktúrákat létrehozza a szövegalkotásban vagy a szövegmegértésben, folyamatszerű, dinamikus jellegükben is felismeri*” (43, a szerző kiemelései).

A kognitív nyelvészet jelentős változásokat hozott a nyelvtudomány egészében. Centrális kérdése egyrészt a nyelv és az elme viszonya, másrészt a nyelvi tudás modellezése, ideértve a nyelvi tudás elsajátításának és felhasználásának módját is. Kulcsfogalmak a reprezentáció, a produkció és a recepció. Két fő irányát szokás számon tartani. A *moduláris irányzat* kiindulópontja a számítógép-metáfora (hogy tudniillik *a komputer úgy működik, mint az emberi agy*), melyhez a (módszertani vagy ontológiai) modularizmus kapcsolódik. Eszerint az emberi elme autonóm modulokból áll, egy ilyen modul a nyelvi képesség is, a szimbolikus jellegű információk feldolgozása pedig soros műveleti rendszerben egy központi egység irányításával történik. A *holisztikus irányzat* ezzel szemben „a nyelvi és nem nyelvi jellegű műveletek analóg, összefüggő jellegét modellel, a konnekcionizmusban központi irányítás nélküli párhuzamos műveletekkel” (46).

A kognitív nyelvtan fontos összetevője a *prototípuselmélet* (melyet legalábbis részben a kései WITTGENSTEIN alapozott meg). Eszerint az elme kritériumok alapján kategorizál, és pedig az *alapszintű kategória*, illetőleg a *prototípus* hierarchiaviszonyai mentén. A legkorábban (körülbelül kétéves korban) elsajátított alapszintű kategória képviseli többek közt a kategóriatagokat legáltalánosabban jellemző alakot (Gestaltot), a leggyakoribb megnevezést és a legtöbb kategóriatulajdonságot. A megismerés és kategorizáció egyfelől a konvención, másfelől a tapasztalaton alapul. A szemantika ezért nem annyira logikai proposíciókon nyugszik, mint inkább enciklopédikus jellegű, azaz a jelentésszerkezetet ismeretrendszerek alkotják vagy alakítják. A prototípuselv érvényesnek tekinthető a grammatikai kategóriákra és a verbális interakciókra is, melyekben a konkrét megnyilatkozások a minta, a jóváhagyó struktúra kontrollja alatt igazodnak a szituációhoz. Jól formáltságuk ennek és nem egy autonóm szintaktikai szabályrendszernek a függvényében áll. A szintaxis voltaképpen a szemantika és a fonetikai forma szimbolikus reprezentációja. A szövegalkotás és -befogadás folyamatában fontos szerepet játszik a *figura / alap* (figure/ground) megkülönböztetés. A figura a kiemelkedő (előtérbe, szövegfókuszba / diskurzusfókuszba helyezett), az alap pedig a kevésbé kiemelkedő (háttérbe tartozó) nyelvi kategóriák rendszere, melyet itt WALLACE (1982.) alapján ad meg TOLCSVAI. Viszonyukat a perspektíva (nézőpont) határozza meg.

A szöveg szerkezeti megközelítésének kérdésirányait részben KOCSÁNY PIROSKA (1989. és 1992.), részben pedig PETŐFI S. JÁNOS összegzése (1997.) alapján jelöli ki TOLCSVAI. Ezek a kérdések a szöveget konstituáló egységek mibenlétére, természetére, valamint a szövegvizsgálat módszertanára vonatkoznak. A szerző többek között arra a következtetésre jut, hogy „a szövegek vizsgálatában a »szigorú értelemben vett nyelvi ismeretekkel operáló eszköztár« nem elegendő (...), az előbbi kiegészítő, a »világra vonatkozó ismeretekkel is operálni tudó« szövegten is szükséges” (53), de hermeneutikai beállítottságának, illetőleg funkcionális és kognitív szemléletének megfelelően a grammatika, a szövegnyelvészet és a szövegten tárgyátartományát egységben kívánja értelmezni, ami lehetővé teheti a langue–parole dichotómia meghaladását is. A szöveg műveleti megközelítésének irányait főként GIVÓN kérdéskatalógusa és válaszai alapján (1995.) körvonalazza.

A kutatási terület multi- és interdiszciplináris jellege TOLCSVAI értelmezése szerint abban áll, hogy a „szövegtenba mint komplex kutatási tartományba beletartoznak a tudomány-rendszertanilag elkülönített tudományágaknak vagy alágaknak az eredményei az érvényesülő párhuzamos / holisztikus szemléletmódnak megfelelően” (57). A szóban forgó diszciplinákat a szövegösszetevők szerint rendszerezi (57), a szövegösszetevők előzetes reprezentációját pedig egy partitúra felhasználásával modellálja, melyben a következő (párhuzamosan értelmezendő) komponensek szerepelnek: (1) idő, (2) tér, (3) a résztvevők (viszonyuk), (4) a résztvevők cselekedetei, (5) a résztvevők beszéde / írása: a szöveg fizikai megnyilvánulása (a beszéd lineárisan, az időnek megfelelően lejegyezve, az írás eredeti formájában), (6) a szöveg nyelvtani egységeinek jellemzői, (7) a szövegértelem szintjei: mikroszint, mezoszint, makroszint, (8) a megformáltság értelemképzése (a stílus), (9) a résztvevők elmetevékenysége (kogníciója), észlelés, a beszédhelyzetből és a résztvevők viszonyából származó ismeretek, az eddig felsoroltak által aktivizált tudás (általában sémákban). (Diagrammatikusan lásd 61.)

4. A *kommunikáció és a szöveg* című fejezet (65-88) a kommunikáció általános elméleti keretéből kiindulva elemzi a kommunikációs közeg *strukturális* és *procedurális* komponenseit.

A nyelv kommunikatív funkcióit így igazítja a tárgyhoz TOLCSVAI: kapcsolatlétesítés és -fenntartás; közlés (megnevezés, állítás, elbeszélés); megismerés; beszédaktus (szűk értelemben); meggyőzés (vita, érvelés); érzelemkifejezés (65). Elméleti alapvetéseinek megfelelően a kommunikációs közeg és a szöveg két, egymást kölcsönösen feltételező, alakító jelenség.

A kommunikációs közeg *strukturális* összetevői: a *beszédhelyzet*, a *cselekvés*, a *kontextus* és a *téma*, valamint a *tudás*. A *beszédhelyzet* komplex tér-idő tartomány, alakulásában fontos szerepet játszanak a partnerek szociokulturális meghatározottságai (mindennapi tudása, attribúciója), társadalmi szerepviszonyai, intenciói, motivációi és cselekvései, melyek hozzájárulnak a szöveg formai és szemantikai felépítéséhez. A cselekvésemélet eredményei alapján a *cselekvés* és a kommunikáció rokon jelenségeknek minősíthető. A *kontextus* viszonyfogalom: a szöveg valamely elemének vagy részletének közvetlen értelmi környezete; a *téma* pedig annak a reprezentációja, amiről a szöveg a kommunikátorok véleménye szerint szól, s részben a szöveg, részben pedig a beszédhelyzet konstituálja.

A *tudás* alapegysége a fogalom. A fogalmak összekapcsolódnak, azaz (fogalmi) *sémákat, kereteket vagy forgatókönyveket* alkotnak, amelyek kognitív rugalmassággal tárolódnak az elmében, s amelyeket a közlésfolyamat mintaadó és -közvetítő rendszerekként (re)aktívál a partnerekben, lehetővé téve ez által a szövegegyértelmű beszédhelyzettől független komponenseinek létrehozását, illetőleg megértését. A tudás másik kulcsfogalma a *reprezentáció*. A tudásreprezentáció alapulhat az észlelésen (külső reprezentáció), vagy a képzeleten (belső, jelentéssel kapcsolatos reprezentáció). A külső reprezentáció lehet képi (analóg) és nyelvi, a belső pedig szimbolikus (analóg / képi vagy propozicionális) és elosztott. A kognitív nyelvészet egyfelől a nyelvi jelentés és a reprezentáció, másfelől a nyelvi (külső) és a belső reprezentációk közti összefüggések alapján tekinti „a nyelvtant a jelentés szimbolizációjának” (77). Mind a külső, mind a belső reprezentáció szerepet játszik a megértésben / megértetésben, adott esetben akkor is, ha esetleg csupán részlegesegek. A tudás kitüntetett összetevője a nyelvi tudás, melynek jellemzőit hat pontban foglalja össze TOLCSVAI (77-78). A fogalmi séma nyelvi reprezentációja rendszerint nem teljes.

A kommunikációs közeg *procedurális* (dinamikus) modellje az interakció és a nyelvi norma függvényében értelmezhető. A kommunikatív cselekvést keretbe foglaló interakciókat egyrészt az együttműködési alapelv, másrészt az egocentrikus alapelv (egyéni elvárások, motivációk stb.) irányítják, a nyelvi norma pedig szociokulturális meghatározottságú mintákat szolgáltat a partnerek koordinációs problémáinak megoldásához (vö. BARTSCH: 1985.). E modellek működését több példával illusztrálja a szerző.

5. A *szöveg nyelvtani egységeinek jellemzői* című fejezet (89-106) az alkalmazott nyelvtani egységek szöveg szempontú értelmezését nyújtja. Ezek a következők: a szöveg *fonetikai / fonológiai* jellemzői (hanglejtés, hangsúly, tempó, ritmus, szünet); a szöveg szavainak *morfológiai* felépítése; a szöveg szavainak kognitív keretben bemutatott *jelentéstana*; a szöveg mondatainak, illetve tagmondatainak *szintaxisa* és *jelentéstana*.

A *szupraszegmentális* elemek kommunikatív funkciója a szöveg témájával, a kontextussal és a partnerek szociokulturális kognícióival áll összefüggésben. Nyelvünk mor-

fológiai sajátosságai közül elsősorban az inflexió (INFL)* koreferenciális szerepével számolhatni a szöveg különböző szintjein.

KÁROLY SÁNDOR strukturalista, egyszersmind funkcionális *jelentéstana* szerint (1970.): a jelentés a szó használati szabálya. A szemantikát az enciklopédikus tudástól élesen elkülönítő, különféle irányzatok igazságfeltételekkel próbálták meg leírni a jelentést, később pragmatikai és kognitív aspektusok bevonásával. KIEFER FERENC (2000.) strukturális szempontból közelíti meg a jelentést, de felhasználja a logikai és a kognitív szemantika eredményeit is. A kognitív szemlélet a szemantika enciklopédikus jellegét hangsúlyozza, s vagy a szó konceptuális tartalmát kísérli meg leírni (lásd például LANGACKER: 1991.), vagy pedig a fogalmi keret kategóriájával operál (lásd például KONERDING: 1993.). LANGACKER megkülönböztet nominális predikációkat (főnevek, N) és relacionális predikációkat, mely utóbbiak vagy atemporálisak (melléknevek, ADJ és határozók, ADV) vagy processzuálisak (igék, V). Mindkét osztály kognitív alapja a figure / ground (nála bázis / profil) megkülönböztetés, mely fontos szerepet visel az interpretációban. A predikációkat kognitív tartományok jellemzik. „Az elemi érzékeléssel kapcsolatos tartományok a bázistartományok”, melyek „az érzékelés elemi kognitív folyamatainak leképezései”, s „egy-egy szemantikai szerkezet esetében komplex mátrixszá rendeződnek” (96-97). KONERDING mátrixkeretekkel specifikálja a jelentést.

A *mondatelemzés* hazai gyakorlatában az akadémiai (TOMPA (szerk.): 1961 – 1962.), illetőleg az egyetemi nyelvtan (BENCZÉDY – FÁBIÁN – RÁCZ – VELCSOVNÉ: 1968.) kategorizáló újgrammatikus hagyományokat követő módszertana a legelterjedtebb. Közel áll ehhez a tradícióhoz DEME LÁSZLÓ funkcionális rendszere (1971.). A *Strukturális magyar nyelvtan* mondatana (KIEFER (szerk): 1992.) velük szemben generatív alapozású. Az akadémiai nyelvtan inkább funkcionális, a strukturális inkább formális összetevőkre bontja a mondatot. HALLIDAY nyelvtana (1985.) mintegy ötvözi a funkcionális és a formális mondatrepresentálási módok előnyeit, illetőleg eredményeit. GIVÓN (HALLIDAY nyelvtanához hasonló) rendszerében (1984.) a lexikális szemantika az általános tudást képviseli, a szintaxist pedig a propozicionális szemantika és a társalgási pragmatika alkotja. A magyar nyelv szövegtanában a következő szempontokat különbözteti meg TOLCSVAI a szöveg mondatainak leírásakor: mondatrészek (állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző); strukturális összetevők (V, N, VP, NP, DET stb.); aktuális tagolás szerinti tagok (mondattopik (TM), komment (KM), mondatfókusz (FM)); szemantikai / tematikus szerepek (ágens (AG), páciens (PAT), experiens (EXP) stb.) és szó- és mondatjelentés (lásd 102). A topik–komment (téma–réma) szerkezet bemutatásához É. KISS KATALIN (lásd többek között 1998.) eredményeit alkalmazza, a tematikus szerepek pedig a következők: ágens (aktív résztvevő), experiens (átélő), páciens (elszenvedő) és jellemzett. A mondat „kiemelkedő fontosságú, de nem alapvető egysége a szövegnek. A szöveg általános grammatikai egységének az itteni kifejtésben a (szimbolikus) nyelvi egységet tekintjük” (106), amely a kognitív nyelvtan felfogásában egységes entitásként működő értelemképző konstruktum.

6. A *szöveg fizikai megnyilvánulása* című fejezet (107-114) a szöveg vehikulumának jellemzőit taglalja. A vehikulum beszélt szövegek esetén akusztikus: fonetikai és fonológiai jellemzőkkel, írott / nyomtatott szövegek esetén grafikus: kalligrafikus és tipografikus jegyekkel. Természete szerint lineáris (időbeli vagy térbeli), egyszersmind azonban globális is.

	Szerkezeti jellemző	Műveleti jellemző
mikroszint	két elemi egység kapcsolat, nagyfokú grammatikalizáció	két elemi egység közötti kapcsolat feldolgozása: létrehozása vagy megértése
mezoszint	összetett (például mondat szintű) egységek kapcsolata	több mondat méretnyi szövegrész kapcsolatainak a feldolgozása
makroszint	az egész szövegre kiterjedő kapcsolatok rendszere	a teljes szöveg értelemhálózatának és általános szerkezetének a feldolgozása

1. táblázat

7. *A szövegértelem tagolódása: mikro-, mezo- és makroszint* című fejezet (115-120) a szöveg felépítésének, illetőleg a szövegelemek összefüggésrendszerének kérdéseit tárgyalja. A hazai szakirodalomban is legelterjedtebb megközelítések MORRIS (1938.) szemiotikai rendszerén nyugszanak: szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szintet különböztetve meg. Ennek megfelelően a szöveg szintaktikai összefüggőségét a konnexitás, szemantikai folytonosságát (és teljességét) a kohézió, pragmatikai kapcsoltóságát pedig a koherencia terminussal minősítik. Ezek a – grammatikaközpontú elméletek örökségeként elkülönített – szintek azonban nem egyenrangúak, vagyis eltérő módon és mértékben vesznek részt a szövegértelem konstituál(ód)ásában. Produktívabbnak látszik ennél az a kommunikációs modell (kezdeiteiben lásd például DE BEAUGRANDE –DRESSLER: 1981.), mely a szövegelemek viszonya és hatóköre alapján: a *mikro-*, a *mezo-* és a *makroszint* egymásba épülő rendszerét különbözteti meg, a PETŐFIÉTLŐL (lásd többek között 1996.) eltérő értelemben használva e kifejezéseket. A mikroszinthez a hazai kutatásokban grammatikai kapcsolóelemekként számon tartott viszonyok tartoznak (mint az egyeztetés); jellegzetes mezoszintű kapcsolatokat képvisel nyelvünkben a tömbösödés; a makroszint összefüggései (például a tematikus relációk) pedig a szöveg értelemszerkezetének egészét érintik. A szöveg kontinuitását ebben a perspektívában inkább csak a koherencia műszó minősít(het)i. A szintek jellemzőit az 1. táblázat szerint foglalja operatív egységbe a szerző.

8. *A szövegvilág és két fontos tényezője* című fejezet (121-131) a makroszint *első* megközelítéseként mutatja be a *szövegvilág*, a *nézőpont*, valamint a *szövegfókusz* (FD) és a *szövegtopik* (TD) kategóriáját. (A makroszint további tulajdonságait *második* megközelítésként lásd a 15., 16. és 17. alatt.)

A szövegösszetevők, illetőleg a szövegegész értelme a *szövegvilág* (Universe of Discourse) összetett rendszerében modellálható. A szövegvilág a „beszédhelyzet, a szövegbeli kifejtett és bennfoglalt, valamint a tudás által az elmében aktivizált reprezentációk rendszeréből létrehozott modell (...), amelyben a szöveg maga és annak egyes elemei értelmezhetővé válnak” (121). Tényezői: a *tér-* és *idő kijelölések*, a partnerek szociokulturális ismeretei, a beszédhelyzet paraméterei, a (nyelvi és nem nyelvi) cselekvések, valamint a referenciarelációk. A szövegvilág és a valós (partnereken kívüli) világ közti kapcsolat megvilágítására TOLCSVAI többek között GIVÓNT (1989.) idézi: „Úgy tűnik föl, az emberi nyelvbéli referencia nem a valós világban létező dolgok leképezése nyelvi kifejezésekkel, hanem a beszéd világában nyelviileg – bármilyen célból – létreho-

zott dolgok leképezése nyelvi kifejezésekkel.” (122.) A szövegvilág és a valós világ közti kapcsolat a társalgásban a legközvetlenebb (amit a deixis is kifejezésre juttat). A *nézőpont* vagy perspektíva „az a helyzet, ahonnan az aktuális beszélő a szövegvilág dolgait szemléli és végrehajtja feldolgozásukat” (125), s a kiindulóponttal (origóval), illetőleg a dolgok ennek megfelelő reprezentációjával jellemezhető. A kiindulópontok (például a semleges (K), a referenciális központ (R) vagy a „tudatosság szubjektuma” (S)) jellegében befolyásolják a nézőpontot, mely a mikroszinten kap explicit nyelvi reprezentációt. A koherencia szempontjából alapvető fontosságú *szövegfókusz* és *-topik* vonatkozásában a kiemelkedő, feltűnő és a kevésbé kiemelkedő nyelvi kategóriák, valamint a forgatókönyvek rendszere a döntő (többek között PAUSE: 1991. alapján). „A szövegfókusz a szöveg (szövegrészlet) legkiemelkedőbb összetevője, referense és egyben általában új (a szövegben nem említett) információt tartalmaz, ezért jelölt és kevésbé hozzáférhető, mert megszakítja a topikfolytonosságot; a szövegtopik a szöveg háttérének eleme, azaz többnyire már említett vagy ismert információt tartalmaz, és ezért gyakran jelöletlen és könnyen hozzáférhető” (131).

9. *A tér jelölése a szövegben* című fejezet (132-147) a magyar térjelölés rendszerét mint a makroszint összetevőjét mutatja be VATER (1991.) alapján, táblázatosan (lásd 135) és szép példaelemzésekkel. Az alapvető kategóriák a tér tekintetében a *lokalizációs* és a *dimenzionális* térkijelölés, melyek (statikus) *elhelyezésre* és (dinamikus) *irányadásra* különülnek, valamint az origó, az „álló” és a „mozgó”. A térjelölés fő formái nyelvünkben: az igei személyragok és birtokos személyjelek, a határozói esetrágok és névutók, az igekötők, a határozószók, a személyes névmások és a fogalmi tartalmú lexikai elemek (főnevek, igék stb.). E formák kognitív és nyelvi műveletek révén a szövegvilággal kölcsönhatásban nyerik el értelmüket, a beszélő nézőpontjával adekvát reprezentációt hozva létre. A szöveg térszerkezetét konstituáló elemek mikroszinten – kapcsolóelemekként – járulnak hozzá a szöveg koherenciájához, mezo- és makroszintű összefüggéseihez. Ugyanakkor tipológiai relevanciával is bírnak: a tudományos szövegek például inkább tartalmaz lexikai elemekkel, a párbeszédek inkább grammatikalizálódott jelenségekkel operálnak stb.

10. *Az idő jelölése a magyarban* című fejezet (148-162) a *nyelvtani idő*, az *akcióminőség* és az *aspektus* szempontjából közelíti meg az időjelölést, mint a szöveg makroszintjének összetevőjét. A *nyelvtani időt* illetően a *jelen* idő a „most”, vagyis a beszédidő (BI), amely egybeesik az eseményidővel (EI), a *múlt* a beszédidőt megelőző, a *jövő* a beszédidőt követő eseményidő. Az origóhoz képest a jelen jelentése lehet: jelen, múlt, jövő és idő „nélküli”, a múlté pedig múlt és jelen. *Akcióminőség* szerint beszélhetünk: gyakorító, kezdő, mozzanatos, bevezető és kicsinyítő igeikről. A mondat szinten értelmezhető *aspektus*nak folyamatos és befejezett osztálya különíthető el. A nyelv időjelölései így a következőkre vonatkoznak: időpont / időtartam, alkalom, linearitás, ciklikus / szekvenciális jelleg, megszakíthatatlanság / megszakíthatóság, végpont és deixis jelölése. Fő formái a magyarban: az igei időjelek, a határozói esetrágok és névutók, az igeképzők, az igekötők, a határozószók, a konceptuális lexikai elemek és bizonyos szintaktikai struktúrák. A szöveg időszerkezetét konstituáló elemek mikroszinten – kapcsolóelemekként – járulnak hozzá a szöveg koherenciájához, mezo- és makroszintű összefüggéseihez. Ugyanakkor tipológiai relevanciával is bírnak: narratív szövegekben például hangsúlyosabb a referenciális központ szerepe stb. – Az idő- és térszerkezet természetesen egymással szoros összefüggésben alakítja a szövegvilágot.

11. A szövegértelelem mikroszintjének nyelvtani formái című fejezet (163-172) főként szerkezeti szempontból veszi sorra a szövegszintű kapcsolatokat létesítő elemi egységeket: a *határozottságot* (DET), a *személyragok és -jelek* állományát, a *névmást* (PRO) és az *egyeztetést* (KONGR). A *határozottság* funkciói az ismertség, azonosíthatóság és az egyediség, beleértettség jelölése (vö. CH. LYONS: 1999.). Kognitív értelemben tulajdonképpen kijelölés a figura / alap kategóriájának megfelelően. Fő formái a magyarban: a határozott névelő, a mutató névmás, a tárgyas igei személyrag, a birtokos személyjel, a személyes névmás, a kvantorok és a tulajdonnév. A determináns a szövegben alkalmassá tesz egy főnevet a referenciára, ami pedig „a koreferencia alapja, tehát a koherencia elemi egysége” (166). Az *igei személyragok és a birtokos személyjelek*, valamint a *birtokjel* a személyszám kategóriája révén hoznak létre elemi szövegtani kapcsolatokat, amelyek endoforikusak vagy exoforikusak lehetnek. A *névmás* pragmatikai és referenciális természetéből adódóan képes mikroszintű kapcsolatok, koreferencia létesítésére. Az *egyeztetés* koreferens kategóriái nyelvünkben a személybeli, a számbeli, az esetbeli és a határozottságbeli kongruencia.

12. A szövegértelelem mikroszintjének szövegtani formái a magyarban című fejezet (173-242) a 11. fejezetben leltárba vett grammatikai formák szövegtani lehetőségeit mutatja be szerkezeti és műveleti aspektusból egyaránt. E formák kapcsolattípusai és funkciói alapján három mikroszintű kategóriát vesz fel a szerző (lásd 174, itt 2. táblázat).

Kategória	Szerkezeti jellemző	Műveleti jellemző
1. deixis	dolog és PRO közvetlen viszonya névmási, a jelentés nem játszik szerepet	nyelvi rámutatáson és érzékelésen alapuló reprezentáció közötti viszony nincs fogalmat jelölő nyelvi reprezentáció, csak irány-, idő-, mód-, minőség- vagy helyreprezentáció
2. névmási (PRO, Ø + INFL, KONGR, DET) koreferencia	N, ADJ, V, ADV, ill. PRO, Ø + INFL, KONGR, DET viszonya általában főnévi, melléknévi, ritkábban igei, ill. névmási, Ø és morfológiai egyeztetés határozottságbeli, a jelentés is szerepet játszik, de elsődleges az utalás	a nominális, a melléknév, az ige, ill. a névmás, a Ø + rag/jel, az egyeztetés, a határozottság ugyanarra a szövegvilágbeli dologra referál van fogalmat jelölő nyelvi reprezentáció, de nem elsődleges
3. (konceptuális) szójelentésen alapuló koreferencia	N és N, ADJ és ADJ, ADV és ADV, V és V viszonya általában főnévi, melléknévi, ritkábban igei, határozói, a jelentés fő szerepet játszik	a két N, ADJ, ADV, V ugyanarra a szövegvilágbeli dologra referál van fogalmat jelölő nyelvi reprezentáció, és elsődleges

2. táblázat

A *deixis* olyan pragmatikai jelenség, mely a „szövegvilág részévé tett, érzékelésen alapuló reprezentációt verbális (nyelvi) rámutatással jelöli ki, vagyis 1. valamely dologra, személyre, tér- vagy időviszonyra, módra, minőségre vagy 2. egy másik szövegelemre nyelvi formával rámutat” (175). A szövegben kívüli entitásokat adott nézőpontból, a deiktikus középpontból a szövegvilág, illetőleg a szöveg részévé teszi, mintegy összetett reprezentációt hozva létre. Az exoforikus rámutatást többnyire névmási elemek, az endoforikust pedig általában jelzők (*az iménti...*, *a következő...*, *az alábbi...* stb.) valósítják meg.

A *koreferencia* viszonyában: „a szövegben két nyelvi egység (morféma, szó vagy kifejezés) ugyanarra a szövegvilágbeli dologra referál (vonatkozik)” (181, a szerző kiemelései). Sematikusan ábrázolva lásd 3. táblázat (181).

A (ko)referencia / referál(ás) tehát 'azonos vonatkozás', az anafora 'visszaütalás', a katafora pedig 'előreütalás'. A magyar nyelv koreferenciaviszonyainak eddig feltárt eredményeit a PETŐFI – DOBI (1998.) alapján adja meg TOLCSVAI (lásd 182.).

A koreferencia korábbi (prekognitív) magyarázatainak áttekintését, illetőleg a *referencia* és a *referens* fogalmának értelmezését követően kerül sor e bonyolult pszichológiai, pszicholingvisztikai és logikai jelenség kognitív megközelítésére. STUTTERHEIM (1997.) például a személy / tárgy, az esemény / cselekvés / állapot, az idő, a tér és a modalitás konceptuális tartományait tekinti a referencia közegének. CLARK cselekvéseméleti megközelítésében (1977/1997.) pedig az implikátúra változatai alkotják az anaforikus utalás keretét. A *referencia*, a szövegvilágbeli „dolog”-ra való vonatkozás tehát eltérő értelemben használatos a szakirodalomban. Hol a denotatív jelentés, hol a 'dologra való vonatkozás / utalás' értelmében fordul elő. J. LYONS (1977.) a denotáció rendszerűségével szemben a referencia megnyilatkozás jellegét hangsúlyozza, azaz a referencia szövegjelenség, szövegvilágbeli reprezentáció, s mint ilyen, nem függ a referáló kifejezés igazságtartalmától (vö. 188). A referálás történhet egyedi és általános, valamint határozott (specifikus) és határozatlan (nem specifikus) kifejezésekkel. TOLCSVAI a BEAUGRANDE – DRESSLER (1981.), a STUTTERHEIM (1997.) és más művek alapján dolog-, esemény-, tér- és időreferenciát különböztet meg, melyeknek nyelvi reprezentációja vagy teljes: tartalmas szóval (FOG), csoporttal, vagy parciális: PRO, Ø + INFL, KONGR összetevőkkel. A *referens* fogalma a szövegbeli „dolog” mibenlétét érinti. Az ezzel kapcsolatos problémák egyfelől a „dolgok” és az emberi megismerőtevékenység (3. alatt már megjelenített) metafizikus elkülönítéséből, másfelől a dolgokat általában jelölő nominálisok szemantikai jellemzésének módjaiból erednek. Ami a nominálisok szemantikai modellálását illeti, úgy tűnik, a prototípuselmélet, valamint a konnekciónizmus elvei adekvátabb és produktívabb szempontokat kínálnak a strukturalista vagy generatív, illetőleg a hozzájuk kapcsolódó intenzionális és extenzionális szemantikai megközelítések-nél. LANGACKER (1987.) alapján a dolog mint reprezentáció: „egy régió egy tartományban” (193). A referencia *erre* vonatkozik. A relacionális esemény mint kvázidolog viselkedik referáláskor.

Referens	antecedens	anafora
elmebeli reprezentáció	N, ADJ, ADV, V	N, ADJ, ADV, V
elmebeli reprezentáció	N, ADJ, ADV, V	PRO, Ø + INFL (DET, KONGR)
Referens	katafora	posztcedens
elmebeli reprezentáció	PRO, Ø + INFL	N, ADJ, ADV, V (DET, KONGR)

3. táblázat

GIVÓN kognitív keretében (1989.) a referencia – idézi TOLCSVAI –: „a nyelvi kifejezésektől a nyelvtanilag létrehozott / megalapozott egyedekre irányuló, bármilyen célból történő leképezés a szövegvilágban” (190). Működését, megértését a megjósolhatóság / hozzáférhetőség, a referenciális távolság (a mondatok száma (vagy az eltelt idő) a megelőző utolsó említéstől), a potenciális interferencia (a szemantikailag kompatibilis elemek száma az előző három mondatban), a topikállandóság (a referens előfordulásának száma az újabb tíz mondatban), valamint a szövegtopik és a -fókusz tulajdonságai vezérlik. A leginkább megjósolható / hozzáférhető referens a zero anafora egy mondat referenciális távolság esetén. Mások a szövegfókusz kategóriáját állítják a referencia középpontjába. SANFORD – GARROD (1981.) explicit, valamely előtérbe helyezett entitásra, illetőleg implicit, valamely entitást jellemző háttértudásra irányuló fókuszt különböztet meg. A PAUSE (1991.) szintén a szövegtopik és a szövegfókusz kategóriájával operál. A VAN HOEK (1995.), valamint a LANGACKER (1996.) a koreferenciát „az antecedens és a névmás közötti olyan viszonyoknak tekinti, amelyben mindkettő ugyanazt az entitást profilálja az aktuális szövegtérben, s ahol a profilált entitás a fókusz” (196). Az anafora értelmezésében szerepet játszik a nézőpont s természetesen a kontextus és a beszédhelyzet is. A fenti sorból a referenciális távolság, a potenciális interferencia és a topikállandóság a szerkezetiség, a szövegtopik és -fókusz, a nézőpont, a háttértudás, a kontextus és a beszédhelyzet pedig a műveletiség szempontja.

A névmási koreferencia változatai és sajátosságai a 3. táblázatból (némi egyszerűsítéssel) kiolvashatóak. Prototipikus, alapszintű kategóriának a névmási anafora tekinthető. Az E/1. és E/2. névmási és Ø + INFL koreferens viszony deiktikusan ismerszik a beszédhelyzetről; jelöltségi foka: Ø + INFL, PRO; leggyakoribb megvalósulási formája nyelvünkben Ø + INFL, például „Most már megyek. Még sok dolgom van, este befejezem a tanulmányt.” (202). Ha a deiktikus E/1. és E/2. szövegfókusz, jelölése PRO, ha szövegtopik, Ø + INFL (antecedens és anafora helyzetben egyaránt). Nézőpont-azonosság esetén a referenciális távolság és a topikállandóság nincs korlátozva, a potenciális interferencia kérdése nem vetődik fel. A háttértudás és a kontextus itt nem játszik szerepet, a beszédhelyzet viszont alapvető fontosságú. Az E/3. névmási és Ø + INFL koreferencia jellemzése, mivel a deixis ez esetben nem feltétlenül nyújt útbaigazítást a lehetséges referensekkel illetően, kissé bonyolultabb. Megvalósulása – Ø + INFL, ő, az – többek között a grammatikai funkciótól, a szemantikai szereptől, a nézőponttól és a szövegfókusztól függ. Az ő és az két potenciális antecedens közti megoszlásának vizsgálatában jelentős eredményeket ért el PLÉH CSABA (PLÉH – RADICS: 1976., PLÉH: 1998.) és KOCSÁNY PIROSKA (1995., 1997.). TOLCSVAI e helyütt a nézőpont, a szemantikai szerep, valamint a szövegfókusz és -topik szempontjából közelíti meg az ő és az kérdését, s alapos példaelemzések révén arra a következtetésre jut, hogy e névmások alkalmazását alapvetően a nézőpont irányítja: „a beszélőhöz a szövegvilágban közelebb álló referens ő, a távolabb álló pedig az” (222).

A *konceptuális* koreferencia (másutt lexikai kohézió) teljes lingvisztikai reprezentációt nyújt, anaforikus jellegű, s szerkezetileg és műveletileg is szimmetrikus. Jelöltségi foka: N, ADJ, ADV, V, prototipikus változata két N, például „Péter a könyvet az asztalra tette. A könyv másnap is ott volt.” (223). Az antecedens és az anafora főbb kapcsolattípusai: (a) az ismétlés változatain alapuló (például „A szomszéd fát ültetett a kert sarkába. A csemete szépen kihajtott.”, 228), (b) a forgatókönyvön alapuló (például „A vendég le-

ült a sarokasztalhoz. A pincér azonnal jött.”, 230), (c) az ige vonzatstruktúrájából származó (például „János levágta az elszáradt ágat a fáról. A fűrész azután visszatette a kamrába.”, 230), (d) a preszuppozíción, inferencián alapuló (például „Késve érkeztem az órára. Nem jött a villamos”, 230) és (e) a tulajdonságon alapuló (például „Ede elhagyta Marit. A disznó még el sem köszönt”, 231), valamint (f) a kontextusból, illetőleg a beszédhelyzetből származó FOG koreferencia (vö. 228). Alkalmazása függ az antecedens és az anafora lexikai szolidaritásától, a referensre való utalás mértékétől, a szemantikai szereptől és a szövegfókusz-szövegtopik viszonytól. A fentieket két példaszöveg koreferenciaviszonyainak reprezentálásával egészíti ki TOLCSVAI. A fejezetben részletesen tárgyalta és példaelemzésekkel gazdagon illusztrált jelenségek fontos szerepet játszanak a szöveg közepes méretű tartományaiban, a mezoszinten is.

13. A *szövegértelmezés mezoszintjének szövegteni formái a magyarban* című fejezet (243-290) a következő koherenciátényezőket veszi számba: nézőpont; tér- és időviszonyok; koreferencia; *tematikus progresszió*, a *szövegtopik* és a *szövegfókusz megoszlása*; *mellérendelés*; *fogalmi séma*.

DANEŠ *aktuális tagolásra* irányuló kutatásai szerint (1970/1982.) a *téma* és a *réma* biztosítja a mondatok összekapcsolódását és a tematikus progressziót. DANEŠ kapcsolattípusai: (a) egyszerű lineáris téma-réma szerkezet; (b) téma-réma szerkezet végigfutó témával; (c) téma-réma szerkezet levezetett témákkal; (d) többfelé elágazó réma; és (e) tematikus ugrás. Az aktuális mondattagolás azonban nem feltétlenül esik egybe a szövegtopik / szövegfókusz tagolással – bizonyítják TOLCSVAI kitűnő elemzései, melyek egyúttal felfedik e kategóriák dinamikus jellegét, mezoszintű tulajdonságait és funkcióit. Eszerint: (a) FM csak egyes esetekben FD is; (b) a Ø + INFL (akár TM, akár KM) csak TD lehet; (c) a többi esetben a szövegbeli helyzet dönt; (α) előtérben (FD helyzetben) van: az első említés, az erősen specifikált főnév, tulajdonnév; (β) háttérben (TD helyzetben) van: az ismert elem ismétlődő beszédhelyzetben, akár Ø + INFL, PRO vagy tulajdonnévi forma; (d) az ismételt FOG elem TD, ha a topikfolytonosság közvetlenül egymást követő mondatokban érvényesül; minél nagyobb a referenciális távolság, annál inkább újra FD helyzetbe kerül az ismételt FOG vagy PRO elem. (Vö. 255.)

A *mellérendelés* kutatásának nemzetközi eredményeit LANG (1991.), DORFMÜLLER-KARPUSA (1984.) stb., hazai fejleményeit pedig BÁNRÉTI (1992.) és BÉKÉSI művei (például 1986.) alapján tekinti át TOLCSVAI. A koordináció elsősorban az események tartományában vezérli a mondatok közötti relációkat a mezoszinten, vagyis az ige áll a középpontjában. Szemantikai nyitottságával nagymértékben hozzájárul a szöveg továbbépítéséhez. Ezt követően (BALOGH: 2000. szerint) veszi sorra a szerző a kapcsolatos (egyszerű, hozzátoldó, ellentétesen hozzátoldó, összefoglaló, megosztó, fokozó), az ellentétes (szembeállító, megszorító, kizáró), a választó (kirekesztő, megengedő), a következtető és a magyarázó (okadó, kifejtő) viszony fajtáit, jellemzőit és funkcióit. Jellegzetes, viszonylag zárt mezoszintű egységek a magyarban a *konstrukciótípusok*. BÉKÉSI (1986.) a következő fajtáit különbözteti meg: 1. a) megokolt utótagú ellentét, b) következtető utótagú ellentét, c) megokolt előtagú ellentét, d) következtető előtagú ellentét, e) ellentétes utótagú magyarázat, f) ellentétes előtagú következtetés; 2. a) megokolt előtagú következtetés, b) megokolt utótagú következtetés; 3. a) kizáró ellentétes utótagú ellentét, b) ellentétes előtagú ellentét, c) ellentétes utótagú ellentét (vö. 271).

A *fogalmi séma* mint mentális modell valamely hívó szó vagy kifejezés említésével, illetőleg jelöletlen vagy jelölt részleges, esetleg teljes explikációval aktivizálódhat, illetőleg „épülhet be” a szövegbe, s járulhat hozzá a mezoszint koherenciájához. A jelölt kifejtés inferencián, preszuppozíción vagy implikaturán alapul, egyszersmind koreferens viszonyt létesít egy névmás / fogalom és egy szövegegység között a sémán belül. A sémát jelölő, reprezentáló főnév egyben „(...) az adott mezoszintű szövegegység legfontosabb szövegfókusza. Ezért nevezhető *tematikus főnévnek*” (279, a szerző kiemelése). Hasonlóképpen működik mezoszinten a metafora és a metonímia is.

A fejezetben számba vett koherenciátényezők általában együtt, párhuzamosan alakítják a mezoszint értelemszerkezetét, jóllehet külön-külön is dominálhatják azt, kiemelkedő szövegtani formákat, típusokat (például tematikus progresszió és mellérendelés) hozva létre. Ezt mintaszerű példaelemzések illusztrálják, majd ekként összegzi TOLCSVAI a mezoszintű szövegegység szövegtani funkcióját: „a szöveg adott helyén a szöveg egy résztémájának kifejtése a megfelelő módon. A mezoszintű szövegegység összetett szerkezet, amely csak részlegesen zárt, értelemszerkezete részben nyitott, összetevői kapcsolódnak a szöveg megelőző és utána következő részeihez” (290).

14. A *szövegszerkezet mezoszintjének formái* című fejezet (291-309) a *bekezdés* (mint a monologikus szövegek mezoszintű egysége) és a *forduló* (mint a párbeszédes szövegek mezoszintű egysége) kérdéseivel foglalkozik.

A *bekezdés* LONGACRE (1979.) szerint strukturális egység, amely a téma körül szerveződik, s a tartalmi elrendezés szerkezete alapján tipizálható. HINDS (1979.) tematikai egységként kezeli, mely szegmensekből (bevezető, motiváció, tetőpont, váratlan fordulat) tevődik össze. DANEŠ (1995.) a tematikus és kompozíciós viszonyokat tartja a bekezdés ismérvének. VAN DIJK (1982.) szerint a bekezdés az epizód felszíni jelölése, ilyenformán szemantikai egység. Elemzései nyomán TOLCSVAI értelmi és funkcionális, csak részlegesen elkülönülő egységnek tekinti a bekezdést, melyet valamilyen előtérben álló téma vagy értelemszerkezet fog egybe, s a nagyjából azonos szövegfókuszok, a tematikus progresszió, a mellérendelések, a fogalmi sémák, a nézőpont, valamint a tér- és időviszonyok strukturálják.

Az egy beszélő által elmondott szöveg, a *forduló* szerkezetét a következő tényezők befolyásolják: a szociokulturális konvenciók, a beszélő szándéka, a beszédhelyzet és a kontextus (vö. 300). Az etnometodológiai alapú társalgáselemzés (szomszédsági párokra, a beszélőváltásra, az átmeneti relevanciahelyre stb. vonatkozó) eredményeit SCHEGLOFF – SACKS (1973.), illetőleg SACKS – SCHEGLOFF – JEFFERSON (1974.) alapján vázolja TOLCSVAI. LANGLEBENNél a párbeszéd egysége két replikából (stimulusból és válaszból) áll. A LANGLEBENéhez hasonló, de nyitottabb rendszerezést tesz lehetővé FRANKE (1990.) modellje. TOLCSVAI egy egyszerű, kétfordulós párbeszéd narratív parafrázisával, illetőleg a két variáns egybevetésével mutatja ki a dialogikus és a monologikus szövegek hasonlóságait (a mellérendelő viszonyok, a fogalmi sémák stb. tekintetében). Elemzései ezúttal is példaadóak, érvelése meggyőző, megállapításai helytállóak. Mi talán több: elégségek is. A párbeszéd koherenciáját ily módon a mezoszintű egységekre általában jellemző formák és a beszélőváltás szabályszerűségei hozzák létre (vö. 309).

15. A *szövegértelem makroszintjének szövegtani formái a magyarban* című fejezet (310-321) a szöveg makroszintjének tárgyalására tér vissza *második* megközelítésként (az *első* megközelítést lásd a 8., 9. és 10. alatt). Egyfelől példaszövegek elemzésével te-

szi teljessé a korábban körvonalazott modellt, másfelől a makroszint összetevőinek, a *szöveg általános szerkezetének* (vehikulumának) és *értelmszerkezetének* tulajdonságait világítja meg, illetőleg foglalja egységbe.

Az *általános szövegszerkezet* jellemzői formai sajátosságok: a szöveg határai, kezdete és vége (tipográfiai vagy akusztikai elkülönítés, kezdő és záró formulák), valamint a tagolódás (fejezet, bekezdés; szomszédsági pár stb.). Néhány típuspecifikus séma (hír, történetelbeszélés) összehasonlításával arra a megállapításra jut TOLCSVAI, hogy „a szöveg általános szerkezete nem kész és merev, kitöltendő struktúra, hanem az értelmszerkezet létrehozásának és a konvencionált formáknak a dinamikus függvénye” (318).

A *szövegértelmelem* a „jelentés” mentálisan vagy explicit módon strukturált rendszere. Összefoglalóan: „az állandó szövegtopikok / szövegfókuszok értelemrendszerére és azok igékkel jelölt összefüggő cselekvéseire, történéseire, állapotaira, jellemzőire épül a beszélő és a hallgató reprezentációjában” (321).

16. A *szöveg stílusa mint a szövegértelmelem része* című fejezet (322-324) a stílus és a szöveg viszonyát taglalja. A stílus mindig a szövegben, a szövegértelmelem részeként érvényesül. Alakulására hatással van a beszédhelyzet, a szövegtípus és a (szöveggel végrehajtott) cselekvés. E hatástényezők konfigurációi különböző stílustípusokat hívnak elő, melyek cél-, illetőleg elvárásnormaként reorganizálódnak az interakció folyamatában, s a stílustulajdonítás és a stílushatás műveletei mentén modifikálják a cselekvést. A stílus voltaképpen „a szöveg megformáltsága által létrehozott értelemösszetevő, amely a beszélő bizonyos szándékolt vagy nem szándékolt, nem fogalmi és nem denotatív közléselemeit a befogadóban attributív módon valósítja meg” (324, a szerző kiemelése).

17. A című fejezet (325-330) szerint a cím metatextuális funkcióban a szövegre utaló, önálló kommunikációegység, tartalmi funkcióban pedig része a szövegnek. A szövegek jelentős hányada (köztük a mindennapi kommunikáció) nem igényli a tárgyiasító és egyedítő metatextuális bevezetést, mert a cím elemeit az interakció jellege úgy-ahogy reprezentálja. Metatextuális szerepben a cím vagy deiktikusan mutat rá a szövegre, vagy metonimikusan képviseli azt, de tartalmilag nem utal rá. A cím tartalmi funkcióit szintaktikai osztályozásukkal jellemzi a TOLCSVAI. A főnévi cím például egy tematikus forgatókönyvet, illetőleg elvárásrendszert aktivizál, s általában valaminek a létezését reprezentálja, a nagyobb szerkezeti egységekből álló cím viszont két, esetleg több forgatókönyvet is mozgósít(hat), s többnyire viszonyokat juttat kifejezésre.

18. A negyedik, befejező rész első, *Szövegtipológia* című fejezetét (331-338) a szövegek tipológiai kérdéseinek szenteli a szerző. A tipológiai kutatások egyik ága „objektív” kritériumok (többnyire formális, statikus ismérvek) segítségével kívánja jellemezni a szövegtípusokat, másik ága viszont a szövegfajtákra vonatkozó ismeretek procedurális jellegét veszi alapul. OOMEN (1972.) kritériumai például a tárgy és a cél, GÜLICH – RAIBLE (1977.) a részszovegtípusok, ERMERT (1979.) pedig kommunikációorientált szempontok (cselekvés, téma, szituáció stb.) szerint kísérli meg rendszerezni a szövegeket. A kritériumokkal operáló osztályozások egyik első kritikáját DE BEAUGRANDE – DRESSLER (1981.) adta, éspedig az intertextualitás bevezetésével a szövegtipológiába. TOLCSVAI a holisztikus szemlélet, a prototípuselmélet, a pragmatika és a nyelvi norma szempontjainak érvényesítésével a GÜLICH (1986.) alapján vázolja itteni szöveg-, helyesebben kommunikációtipológiájának tényezőit, illetőleg sajátosságait. Ezek a szerkezeti tulajdonságokon túl a következők: „a) a kifejtettség / bennfoglaltság mértéke (...) b) a

nézőpont jelöltsége (...) c) a kommunikációs szinterek jellemzői (...) d) a szöveg értelem szerkezetének tipikus jellemzői (...) e) a szöveg általános szerkezetének szövegtípusra jellemző rész tulajdonságai f) a stílus” (337-338, a szerző kiemelései). A monologikus szövegek erősebben kifejtőek a dialogikus szövegeknél, a tradicionálisan funkcionális stílusok körébe sorolt szövegek a kommunikációs szintér jellemzői szerint különülnek el stb.

19. A *Szövegalkotás és szövegértés* című fejezet (339-340) összefoglaló jelleggel a befogadás, illetőleg a szövegalkotás folyamatát kíséri nyomon, az előzetes elvárásoktól a vehikulum (ap)percepcióján és a nyelvi reprezentáció feldolgozásán át a szöveg-értelem mentális reprezentációjáig – és mutatis mutandis fordítva.

20. A negyedik rész *Összefoglalás* című befejező fejezete (341-342) a kötet eredményeinek rövid, tézisszerű összegzését nyújtja. – A könyvet *Példaszövegek* (343-349), bibliográfia és indexek teszik teljessé.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR vázlatosan ismertetett műve, *A magyar nyelv szövegtana* elmélyülésre és gondolkodásra késztető, egyszersmind elismerésre méltó olvasmány. Minden bizonnyal korszakos jelentőségű alkotás. Lapjait vélhetően érdeklődéssel és szívesen fogják forgatni nemcsak a szűkebb tudományterület művelői, hallgatók, oktatók és kutatók, hanem a legtágabb értelemben vett szövegtudományok képviselői is (hasonlóan a jelen sorok írójához). Mert ha a „szöveg az emberi megismerés nyelvileg létrehozott” folyamatát és produktumát képezi le (341), a magyar nyelv szövegtana nyilvánvalóan nem csupán önmagát, és nem is csak a nyelvtudományt reprezentálja...

Jegyzetek

- * Az itt alkalmazott rövidítések megegyeznek a mű rövidítéseivel. Értelmezésük megkönnyítésül: ADJ = melléknév; ADV = határozó; AG = cselekvő, ágens; BI = beszédidő; DET = határozottság; DIR = direkcionális; EI = eseményidő; EXP = átélt, experiens; FD = szövegfókusz; FM = mondatfókusz; FOG = tartalmas szó, csoport; INFL = igerag, személyjel, birtokjel; INS = eszköz, instrumentum; K = semleges kiindulópont; KM = komment (réma); KONGR = egyeztetés; N = főnévi szerkezet; PAT = elszenvető, páciens; PRO = névmás; R = referenciális központ; S = „tudatosság szubjektuma”; TD = szövegtopik; TM = mondattopik; V = ige.

Irodalomjegyzék

BALÁZS JÁNOS:

1985. *A szöveg*. Gondolat, Budapest.

BALOGH JUDIT:

2000. A mellérendelő összetett mondatok. In: KESZLER BORBÁLA (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 531-541.

BÁNRÉTI ZOLTÁN:

1983. *A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1992. A mellérendelés. In: KIEFER FERENC (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 715-796.

BARTSCH, RENATE:

1985. *Sprachnormen: Theorie und Praxis*. Max Niemeyer, Tübingen.

- BEAUGRANDE, ROBERT DE – WOLFGANG DRESSLER:
1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Niemeyer, Tübingen. [Bevezetés a szövegnyelvészetbe Corvina, Budapest, 2000.]
- BÉKÉSI IMRE:
1986. *A gondolkodás grammatikája*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENCZÉDY JÓZSEF – FÁBIÁN PÁL – RÁCZ ENDRE – VELCSOV MÁRTONNÉ:
1968. *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BROWN, GILLIAN – YOULE, GEORGE:
1983. *Discourse Analysis*. Cambridge.
- CLARK, HERBERT H.:
1977/1997. Áthidalás. In: PLÉH CSABA – SIKLAKI ISTVÁN – TERESTYÉNI TAMÁS (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Osiris, Budapest, 380-390.
- CSÚRI KÁROLY:
1987. *Lehetséges világok Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DANEŠ, FRANTIŠEK:
1970/1982. A szövegstruktúra nyelvészeti elemzéséhez. In: THOMKA BEÁTA (szerk.): *Tanulmányok 15. Szövegelmélet*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 45-50.
1995. The Paragraph – a Central Unit of the Thematic and Compositional Build-up of Texts. In: B. WAEVIK, S., K. TANSKANEN, R. HILTUNEN (eds.): *Organization in Discourse*. University of Turku, Turku, 29-40.
- DEME LÁSZLÓ:
1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DIJK, TEUN A. VAN:
1972. *Some Aspects of Text Grammars*. Mouton, The Hague.
1982. Episodes as units of discourse analysis. In: D. TANNEN (ed.): *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Georgetown University Press, Washington. D. C. 177-195.
- DIJK, TEUN A. VAN (ed.):
1985. *Handbook of Discourse Analysis*. Academic Press, London.
- DORFMÜLLER-KARPUSA, KÁTHI:
1984. Text-constitutive connective relations and their manifestation. In: H. KRENN, J. NIEMEYER, U. EBERHARDT (Hg.): *Sprache und Text*. Niemeyer, Tübingen, 141-151.
- ERMERT, KARL:
1979. *Briefsorten. Untersuchungen zu Theorie und Empirie der Textklassifikation*. Niemeyer, Tübingen.
- FEHÉR ERZSÉBET:
2000. *A szöveggutató megalapozása a magyar nyelvészetben. Tudománytörténeti vázlat. Nyelvtudományi Értekezések 147*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FRANKE, WILHELM:
1990. *Elementare Dialogstrukturen: Darstellung, Analyse, Diskussion*. Niemeyer, Tübingen.
- GIVÓN, TALMY:
1984. *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, Vol. I. 1984. Vol II. 1990.
1989. *Mind, Code and Context. Essays in Pragmatic*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale.
1995. Coherence in text vs. coherence in mind. In: M. A. GERNSBACHER, T. GIVÓN (eds): *Coherence in Spontaneous Text*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 59-115.

GÜLICH, ELISABETH:

1986. Textsorten in der Kommunikationspraxis. In: W. KALLMEYER (Hg.): *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*. Schwann, Düsseldorf, 15-46.

GÜLICH, ELISABETH – RAIBLE, WOLFGANG:

1977. *Linguistische Textmodelle*. W. Fink, München.

HALLIDAY, M. A. K.:

1985. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold, London.

HALLIDY, M. A. K. – HASSAN, R.:

1976. *Cohesion in English*. Longman, London.

HARWEG, R.:

1968. *Pronomina und Textkonstitution*. Fink, München.

HEIDEGGER, MARTIN:

- 1927/1989. *Lét és idő*. Gondolat, Budapest.

HINDS, JOHN:

1979. Organizational Patterns in Discourse. In: T. GIVÓN (ed.): *Syntax and Semantics. Vol. 12. Discourse and Syntax*. Academic Press, New York, 135-157.

VAN HOEK, KAREN:

1995. Conceptual reference points: A cognitive grammar account of pronominal anaphora constraints. *Language*, 310-340.

KÁROLY SÁNDOR:

1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KIEFER FERENC:

1983. *Az előfeltevések elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

2000. *Jelentésemélet*. Corvina, Budapest.

KIEFER FERENC (szerk.):

1992. *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

É. KISS KATALIN:

1998. Mondattan. In: É. KISS KATALIN – KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Budapest, 17-184.

KONERDING, KLAUS-PETER:

1993. *Frames und lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie*. Niemeyer, Tübingen.

KOCSÁNY PIROSKA:

1989. Szövegnyelvészeti vagy szövegek nyelvészete? *Filológiai Közlöny*, 26-43.

1992. Szövegnyelvészeti versus szövegelemzés. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*, JGYTF Kiadó, Szeged, 145-152.

1995. Műhelytanulmány az „ő” névmásról. *Nyr.* 285-293.

1997. Pro-drop und Textkohärenz: Interagierende Regeln im Gebrauch des Subjektpronomens im Ungarischen. *Acta Linguistica Hungarica*, 385-411.

LANG, EWALD:

1991. Koordinierende Konjunktionen. In: A von STECHOW, D. WUNDERLICH (Hg.): *Semantik / Semantics. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 597-623.

LANGLEBEN, MARIA:

1983. On the Structure of Dialogue. In: J. S. PETŐFI, E. SÖZER (eds.): *Micro and Macro Connexity of Texts*. Buske, Haburg, 220-286.

- LANGACKER, RONALD W.
 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I.* Stanford, California.
 1991. *Concept, Image, Symbol: the Cognitive Basis of Grammar.* Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
 1996. Conceptual Grouping and Pronominal Anaphora. In: B. FOX (ed.): *Studies in Anaphora.* John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 333-378.
- LONGACRE, ROBERT E.:
 1979. The Paragraph as a Grammatical Unit. In: T. GIVÓN (ed.): *Syntax and Semantics. Vol. 12. Discourse and Syntax.* Academic Press, New York, 115-134.
- LYONS, CHRISTOPHER:
 1999. *Definiteness.* Cambridge University Press, Cambridge.
- LYONS, JOHN:
 1977. *Semantics.* Cambridge University Press, Cambridge.
- MORRIS, CHARLES W.:
 1938. *Foundations of the Theory of Sign.* University of Chicago Press, Chicago.
- NAGY FERENC:
 1981. *Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- OOMEN, URSULA:
 1972. Systemtheorie der Texte. *Folia Linguistica*, 5. 12-34.
- PAUSE, PETER E.:
 1991. Anaphern im Text. In: A von STECHOW, D. WUNDERLICH (Hg.): *Semantik/Semantics. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung.* Walter de Gruyter, Berlin, New York, 548-559.
- PETŐFI S. JÁNOS:
 1978. A Formal Semiotic Text Theory as an Integrated Theory of Natural Language. In: W. U. DRESSLER (ed): *Current Trends in Textlinguistics.* Walter de Gruyter, Berlin, New York, 35-46.
 1988. A szöveg mint interdiszciplináris kutatási objektum. *Ny.* 219-229.
 1996. *Az explicitég biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában.* MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
 1997. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. *Officina Textologica 1.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PETŐFI S. JÁNOS (főszerk.):
 1997. *Officina Textologica 1 – 5.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.):
 1990. *Szemiotikai szövegtan 1 – 13.* JGY(T)F Kiadó, Szeged.
- PETŐFI S. JÁNOS – DOBI EDIT:
 1998. Utószó. In: PETŐFI S. JÁNOS (szerk.): *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Officina Textologica 2.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 238-261.
- PETŐFI S. JÁNOS – VASS LÁSZLÓ:
 1992. A szövegösszefüggőség nyelvi hordozói Halliday és Hassan szerint. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok,* JGYTF Kiadó, Szeged, 260-270.
- PLÉH CSABA:
 1986. *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
 1998. *A mondatmegértés a magyar nyelvben.* Osiris, Budapest.
- PLÉH CSABA – RADICS KATALIN:
 1976. „Hiányos mondat”, pronominalizáció és a szöveg. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI.* 261-277.

PLETT, HEINRICH:

1975. *Textwissenschaft und Textanalyse. Semiotik, Linguistik, Rhetorik.* Quelle & Meyer, Heidelberg.

SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL:

1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 696-735.

SANFORD, ANDREW J. – GARROD, SIMEON:

1981. *Understanding written language: Explorations in comprehension beyond the sentence.* John Wiley & Sons, Chichester.

SCHEGLOFF, EMMANUEL A. – SACKS, HARVEY:

1973. Opening up closing. *Semitica*, 7. 289-327.

STUTTERHEIM CHRISTIANE VON:

1997. *Einige Prinzipien des Textaufbaus. Empirische Untersuchungen zur Produktion mündlicher Texte.* Niemeyer, Tübingen.

SZABÓ ZOLTÁN:

1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika.* Tankönyvkiadó, Budapest.

SZATHMÁRI ISTVÁN – VÁRKONYI IMRE (szerk.):

1979. *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA:

1999. *Leíró magyar szövegtan.* Osiris Kiadó, Budapest.

TELEGDI ZSIGMOND – SZÉPE GYÖRGY (szerk.):

1976. A szöveg megközelítései. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI.* Budapest.

TERESTYÉNI TAMÁS:

1981. *Konvencionális jelentés – Kommunikációs jelentés.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1994. *A szövegek világa.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

TOMPA JÓZSEF (szerk.):

1961 – 1962. *A mai magyar nyelv rendszere I – II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

VASS LÁSZLÓ (szerk.):

1992. Bibliográfiák, repertóriumok. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok.* JGYTF Kiadó, Szeged, 271-280.

VATER, HEINZ:

1991. *Einführung in die Raum-Linguistik.* Gabel Verlag, Hürth-Efferen (KLAGE 24.)

WALLACE, STEPHEN:

1982. Figure and Ground: The Interrelationships of linguistic categories. In: P. J. HOPPER (ed.): *Tense-Aspect. Between Semantics and Pragmatics.* John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 201-223.

Vass László

Szikszaíné Nagy Irma: Szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás
Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 374 p.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMÁNAK az Osiris Kiadónál 1999-ben megjelent *Leíró magyar szövegtan* című, a *Szemiotikai szövegtan* 13. számában ismertetett (170-173), magyar

szakos hallgatóknak és gyakorló tanároknak szánt, áttekintő jellegű, jól tanulható és könnyen kezelhető kézikönyvéhez elkészült a gyakorlókönyv. (*Szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.)

Az A4-es méretű, 374 oldalas gyakorlókönyv már méreteivel is tiszteletet vált ki, s egyben azt sugallja, hogy hasonló alaposságú és igényességű, a textológia szerteágazó területeinek mindegyikére kiterjedő, a kézikönyvnek a szemléletét tükröző kötetre számíthat az olvasó. S aki végig is olvassa a gyakorlókönyvet, nem csalódik, mert mindezt meg is találja benne.

A szerző *Előszó helyett utasítást* ad könyvének elején, amelyben megfogalmazza a kötet kettős célját: „elmélyíteni a szövegelemzés képességét és ezáltal megkönnyíteni a befogadást, megmutatva a szöveghez való közelítés útjait, módszereit, másrészt hozzájárulni a szövegalkotó képesség fejlesztéséhez, kreativitást igénylő feladatok megoldásával” (7).

Ha a kötet címéből indulunk ki, akkor a *szövegértés, szövegelemzés, szövegalkotás* megjelölések az első olvasásra hármast célt sugallnak. Az elemzés és a befogadás összekapcsolásával valójában a szerző is ezt a hármast célt fogalmazza meg a fentiekben. A *szövegértés, -elemzés és -alkotás* készségének a fejlesztése a gyakorlatok és feladatok szempontjából természetesen szétválasztható, de valójában egymást feltételező, erősítő tevékenységekről van szó.

„A szövegtani szempontú elemzés nem azonos sem az irodalmi, sem a stilisztikai, sem a nyelvtudományi nézőpontú vizsgálattal, noha a szövegvilág felfedezése irodalmi jellegű vizsgálódás, a szövegstílus feltáráshoz stíloselemzés szükséges, a szöveg nyelvi elemhasználatának megítélése pedig nyelvészeti boncolgatás eredménye lehet” (7).

A fenti három nagy terület: az irodalmi, a stilisztikai és a nyelvészeti aspektus a szövegtanba integrálódva multidiszciplinárisan jelenik meg más, szintén multidiszciplináris területekkel kiegészülve. Ez utóbbiak közül mindenekelőtt a pragmatikát kell kiemelnünk.

A két kiadvány szoros összetartozását főként az alábbiak jelzik.

A gyakorlókönyv:

- (1) a kézikönyv elméleti tudnivalóinak gyakorlati vonatkozásait tárja fel ötletes feladatokkal, sok-sok példaszöveggel,
- (2) átveszi a kézikönyv fogalmi rendszerét, az alapfogalmakat tehát ismerni kell, hogy az instrukciókat pontosan értsük, s a feladatok el tudjuk végezni,
- (3) a gyakorlókönyv pontosan követi a kézikönyv felépítését, a két kötet fejezetcímei megegyeznek.

A kötet 712 feladatot tartalmaz. Ezek átfogó bemutatását most oly módon kísérem meg, hogy az egyes fejezetek tematikai vázával jelzem a tartalmi vonatkozásokat, s egyben utalok arra is, hogy az adott téma feldolgozásának melyek a szerző által javasolt tipikus megközelítési módjai. Így vázlatos képet kaphatunk a gyakorlókönyv gazdag összeállításáról.

1. A *Szövegtan* című fejezet a kézikönyv ugyanazon részének elméleti, alapozó jellegű, fogalomtisztázó felépítésére épülve, főként szóbeli feladatokat tartalmaz. Például a

szöveg- (szövegegész, szövegösszefüggés stb.), illetve a *text-* (textualitás, textológus stb.) előtagú terminus technicusok jelentésének tisztázását, az egyes elnevezésekkel kapcsolatos egyéni állásfoglalások kifejtését, a textológiának a tudományok rendszerében elfoglalt helyének megfogalmaztatását.

2. A *Szövegről* szóló rész természetesen a textológia alapfogalmának, a *szövegnek* a tisztázását kívánja elősegíteni. E korántsem egyszerű feladat elvégzéséhez olyan jól kiválasztott irodalmi és mindennapi szövegeket sorakoztat föl, amelyek segítenek megválaszolni a *Mi szöveg?* és *Mi nem szöveg?* kérdéseit, valamint a témakörhöz kapcsolódó *antiszöveg*, *effektusszöveg*, *töredékes szöveg* stb. fogalmakat. Mivel e kérdéskör a textológusok körében is sokféleképpen értelmezett fogalmakat takar, SZIKSZAINÉ e részben a feladatok kapcsán az okfejtésre, magyarázatra, indoklásra – szóbeli megoldásokra – helyezi a hangsúlyt. Nem kívánja tehát – nagyon helyesen –, hogy a kézikönyvben általa vagy bármely textológus által képviselt álláspontot „automatikusan” fogadja el a feladat megoldója.

3. A *Textualitást* elemző rész, a fogalom kettős jelentésének megfelelően a *szöveg-értékűségnek*, valamint a szövegszerveződés alapvető feltételének: a *szövegösszefüggésnek* az indoklására, illetve kimutatására épül. Az előbbit inkább szóbeli, az utóbbit főként írásbeli feladatok jelzik. A textualitásból elsősorban a nyelvi jellegű szövegösszefüggés felismerésére helyezi a hangsúlyt. A középpontban az *utalás* különféle szempontjainak (hatósugara, iránya, mértéke stb.) megfigyeltetése, kigyűjtetése áll.

4. A *szöveg akusztikumával* foglalkozó fejezet főként szóbeli feladatokra építve, nagyon ötletes, a legkülönbébb „akusztikai játékokkal”, szövegek (ezen belül hangsúlyosan az alakzatok) „kihangosításával”, a különböző előadásmódok összehasonlításával segíti a *szupraszegmentális* és *szegmentális* elemekről, a szöveg *zeneiségéről*, az *írásjelek akusztikai megfeleltetéséről* szóló ismeretek pontosítását és elmélyítését. Bizonyára a kedvelt feladatok közé tartozik majd az ismert közéleti személyiségek, tévébemondók, műsorvezetők beszédének elemzése és minősítése.

5. Az *írott szöveget* bemutató rész feladataiban – értelemszerűen – hangsúlyos szerepet kap a szöveg vizualitása: a *tipográfia*, az írás- és betűtípusok, az írásjelhasználat vagy annak mellőzése. Természetesen az adott jelenségnek mindig a funkcióját keresve, a szövegjelentés szempontjából elemezve. Izgalmas feladatokat jelent – meghatározott szövegsajátosságok szerint – a szerző és a szöveg azonosítása.

6. A *multimediális szövegekről* szóló fejezet a témakör sokszínűségét követve változatos módon, a *nyelv és az egyéb médiumok* (tánc, zene, kép) összekapcsolódásának, egymást erősítő szerepének az érzékeltetésére talán a legtöbb szövegtípust (reklám, képvess, parlamenti felszólalás, színházi előadás részlete, illusztrált irodalmi művek, megzenésített versek, könyvborítók, sírfeliratok, internet-smile-ok, slágerek stb.) sorakoztatja fel. Elemzési szempontjai nemegyszer a hallható-látható szövegfajták olyan rejtett, de releváns jellemzőire is felhívják a figyelmet, amelyek a nem tudatos (nem irányított) érzékeléskor elsikkadnak. Ezek a feladatok fejlesztik e sokféle, a mindennapi életünkben „kikerülhetetlenül” jelen lévő szövegfajtákhoz az értőbb, kritikusabb hozzáállásunkat.

7. A *szöveggrammatika* című fejezetben a feladatok a szöveget összetartó erőnek, a *szövegkonexitásnak* a grammatikai eszközeit tudatosítják: különböző szófajoknak (névmások, névelők, sorszámnevek, határozószók), az idő-, mód- és fokjeleknek, valamint az igei személyragoknak és a birtokos személyragozásnak a szöveg konnexitását biztosító,

determináló (helyettesítő és utaló) szerepükkel foglalkoznak. A feladatok egy csoportja megnevezett konnexiós elemek gyűjtésére irányul, másik része a konnexiós sajátosságot biztosító grammatikai tényezők felismerését célozza, egy harmadik csoport pedig – a legkomplexebbek – az adott szöveg jellemző grammatikai utalóelemeinek önálló felismerésére épül.

8. A *szövegszemantika* feladatai a *globális és lineáris szövegkohézió* szemantikai eszközeinek a tudatosítását (címelemzés, címadás, cím és szöveg összefüggése, fókusz és tételmondat, izotópia, mezőösszefüggés, hiány stb.), az elemek közötti kapcsolatoknak a felismertetését elemeztetik. Egy-egy komplexebb írásbeli feladatnál (például a ko-referenciatípusok megoszlása) a szerző a minta és az elemzés első lépésének megadásával segíti a megoldást.

9. A *szövegpragmatika* című rész feladatai a szövegalkotónak és a -befogadónak a viszonyát tárják fel szöveg-, illetve beszédhelyzetekben. A példaszövegekhez kapcsolódó kérdések ezért kitérnek mindazokra a *szövegalkotást befolyásoló tényezőkre*, amelyek a szövegpragmatika más tudományterületekkel való érintkezéséből adódnak: mindenekelőtt a kommunikációelmélet, a beszédaktus-elmélet, a társalgáselemzés körében is tárgyalt jelenségekre. Középpontban a kommunikációs környezet (*kontextus, szituáció*), a *partnerek*, a *nyelvhasználat konvencionális kifejezőeszközei*, a *pragmatikai kötőelemek*, GRICE együttműködésen alapuló *társalgási maximái* állnak.

10. A *szöveg szerkezete* című részben a szokásos *mikro- és makrostrukturális* egységek vizsgálatán kívül a feladatok foglalkoznak (bizonyos műfajok kapcsán) a *szövegkezdés és zárás tipikus fordulataival*, valamint az egyes szövegtípusok sajátos *szerkezeti elveivel* is. Néhány feladat a szónoki beszéd szerkesztésének alapkérdéseit is érinti.

11. A *Szövegtipológia* című fejezetben a szövegek csoportosítása, típusba sorolása megkívánja az *egyes kategóriák jellemzőinek* ismertetését, illetve felismerését. Ezt többek között úgy is gyakoroltatja, hogy megfigyelteti ugyanazon téma különböző szövegfajtákban való kifejtésének azonos és eltérő szövegsajátosságait, vagy megindokoltatja, hogy az egyes szövegfajtákhoz kapcsolódó legfőbb tulajdonságot (például a szónoki beszéd ünnepélyességét, az esküszöveg patetikumát stb.) mely nyelvi elemek hordozzák. Találó az ugyanazon szövegfajta (például törvényszöveg) időben eltérő példányainak összehasonlító elemzése. Sok e fejezetben az alkotó feladat: főként rövidebb szövegtípusok íratása. A szerző épít nem textológiai jellegű ismereteinkre, sőt ösztönös nyelvhasználatunkra is.

12. A *szöveg stílusával* foglalkozó rész a különféle stílári eszközöket a *stíluskohézió* szempontjából elemezteti, de vannak szép számmal kreatív stílusgyakorlatok is. Az *alakzatok* és a *szóképek* elemzése sohasem öncélú, mindig megfogalmaztatja funkciójukat is. Sok feladat tér ki az egyes szerzők sajátos stílusának hordozóira. A fekete humorral és a stílusparódiával is foglalkozó feladatok színesítik e fejezetet.

13. A *szövegek közötti összefüggés* egyik fajtáját a *diális kohéziójú*, lexikon típusú szövegek jelentik, vagyis a relatív önállóságú szócikkek közti viszony elemzése. A másik kategóriát, az *intertextuális kohéziót* vizsgálva, az önálló szövegek különféle kapcsolatainak, egymásba fonódásának a feltárása a cél. Ez utóbbi témakörben szerepelnek a *párbeszéddel*, a *vendégszöveggel*, a *fordítással* kapcsolatos feladatok. E részben kerül sor az *idézés* és a különféle *hivatkozások* jelzésének, illetve jelölésének módjára. A más szövegekből vett elemek, részletek felismertetése szintén izgalmas feladattípus.

14. A *Szövegalkotásról* szóló részben a *szövegképző szabályok* felismertetése mellett szövegalkotó feladatok, illetve szövegkiegészítések, -átalakítások, -tömörítések, -bővítések, -javítások, megadott részletek beépítése szerepelnek. Rendkívül változatos a példaszövegek műfaja: felszólalás, szlogen, képeslapszöveg, jegyzet, glossza, jellemzés, állatmese, anekdota stb. egyaránt található közöttük.

15. A *szövegbefogadás* témája különféle kérdéseket vet fel az egyes szövegtípusok kapcsán. Az irodalmi szöveg *konnotációja* az egyes befogadókban az alkotás üzenetének értelmezését egymástól (némileg) eltérő módon is lehetővé teszi. A feladatok itt is megadják (sőt, kéri) a saját álláspont szerinti érvelést. A fejezet kitér arra is, hogy bizonyos szövegfajták esetében a „nehezen érthetőség” miből adódik. Több ízben vitára bocsátja konkrét szöveg többféle értelmezését. Természetesen a kiválasztott értelmezést csak érveléssel lehet elfogadni. Ötletesek a találós kérdéssel és a viccel kapcsolatos kérdések is.

16. A *Textológiai szempontú szövegelemzés* a kötet nagy szintetizáló fejezete, feladatai összetett jellegűek. Bizonyos szövegek elemzéséhez a szerző szempontsort javasol, amelyek tetszés szerint bővíthetők, árnyalhatók. Ezek a szempontok a szöveg legjellemzőbb szövegszervező sajátosságaira utalnak. Több szöveghez az elemzőnek kell szempontrendszer összeállítania. Ezek részben írásbeli, részben szóbeli megoldást kívánhatnak. Több szempont vita jellegű. A szerző épít az olvasónak az általános mű-, illetve szövegismeretére. Gyakran kér párhuzamokat, szembeállításokat az elemző olvasmányélményeiből.

Mind a 16 fejezet feladatai rendkívül sokszínűek. Az egyéni munkáltatáshoz éppúgy bőven válogathatunk közülük, mind a csoportoshoz. Az instrukciókban lévő felszólító igealakok felsorolása már önmagában is jelzi a változatos munkáltatási, illetve gondolkodtatási formákat (*folytassa, gyűjtse, érveljen, fejtsse ki, mutassa ki, hasonlítsa össze, csoportosítsa, sorolja be, indokolja, állapítsa meg, elemezze, töltsse ki, írjon, szerkesszen, fogalmazzon, foglalja össze, fejezze be, találjon ki, meséljen, jellemezzen, készüljön fel, javítsa ki, nézzon utána, értelmezze, bizonyítsa be, figyelje meg* stb.)

A példaszövegek sokféleségüknél fogva kellemes olvasmányélményt is nyújtanak. Egy nagyon sajátos (textológiai) szempontú válogatás eredménye ez a remek szöveggyűjtemény, amely ismert és kevésbé ismert (de felfedezésre érdemes) szövegeivel még azt is lehetővé teszi, hogy e kötetet más céllal, szövegek más célra történő felhasználásával is hasznosítsuk. Természetesen arra is mód van – attól függően, hogy a gyakorlókönyvet mely iskolafokon, milyen képességű csoportban kívánjuk használni –, hogy az egyes példaszövegek elemzési szempontjait egyszerűsítsük vagy komplexebbé tegyük.

Az egyes „szövegjellemzőket csak mesterségesen választja el az elemző, mert csak ezek ismeretében sajátítható el módszeresen a szövegtípusra figyelő szövegtani aspektusú analitikus vagy szintetikus módon végrehajtott funkcionális komplex szövegvizsgálat” (7). Ez egyben azt is jelenti, hogy egy adott szövegnek meghatározott szövegjellemző szerinti tárgyalása nem zárja ki, hogy egy „kedvünkre való” szöveget a gyakorlókönyvben javasoltól eltérően, más szövegjellemzők szerint (is) vizsgáljunk. A szövegek tehát ilyen értelemben „mobilak”.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szövegtani gyakorlókönyve fontos kiegészítője a *Leíró magyar szövegtan* című kézikönyvének: meggyőzően, tanulhatóan, gyakran játékosan bizonyítja az abban foglalt elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazhatóságát. Mindkét mű fontos segédeszköz a célból, hogy a textológiának nevezett interdiszciplináris tudomány-

terület eredményeinek ismeretében az emberi kommunikáció legtermészetesebb alapközegéről, a mindennapi életünkben oly fontos szerepet játszó szövegekről alaposabb ismereteink legyenek, a velük való főbb tevékenységeink – befogadásuk, elemzésük és megalkotásuk – sikeresebbek és eredményesebbek legyenek.

Albertné Herbszt Mária

Kabán Annamária (szerk.): Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia (Szövegtani tanulmányok)
Miskolci Egyetemi Kiadó 2001. 123 p.

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tan-
széke 2001. május 21-én nyelvészeti konferenciát rendezett *Funkcionális mondatpers-
pektíva és szövegszerkesztési stratégia* címmel. Tizenkét előadás hangzott el plenáris
ülés keretében, ezek kötetbe rendezett változata az Egyetemi Kiadó gondozásában jelent
meg alig fél évvel a rendezvény után. A körülményekről az *Előszó*ban a szerkesztő ad
pontosabb információt:

„A vendégelőadók az MTA Nyelvtudományi Intézetéből, hazai és külföldi tudomá-
nyegyetemekről érkeztek. A hazai felsőoktatási intézmények közül a budapesti
ELTE, a szegedi, a pécsi, a debreceni és természetesen a vendéglátó miskolci, a
külföldiek közül pedig a maceratai és a kolozsvári egyetem képviseltette magát.”

A tudományos alapvetésről is szól a szerkesztő igen tág keretet adva a konferencián
elhangzott előadásoknak a következőképpen:

„Az előadók a funkcionális mondatperspektíva fogalmát részben a prágai nyelvész-
körnek és követőinek téma-réma tagolása szerint, részben tágabb értelmezésben a
magyar mondat szerkezeti sajátosságokból következő logikai (topik-fókusz) szerke-
zet figyelembevételével közelítették meg. A kétféle megközelítés szervesen egészí-
tette ki egymást.”

Nemcsak a megközelítési módok egyensúlyáról, ismeretkiegészítő jellegéről kell
előjáróban szólnunk, hanem arról a találó szemléletegyüttesről is, mely a kötet té-
máért rendezett előadáshalmazt jellemzi. Azért szólhatunk a szemléletegyüttesről, mert a
funkcionális mondatperspektíva s a szövegszerkesztési stratégia találkozási pontjainak,
érintkezési felületeinek, kapcsolatrendszerének megvilágításához kapunk adalékot az
egyes dolgozatokat olvasva. A mondatok szerkezeti rendjéből, laza vagy szoros szer-
kesztettségéből egyrészt az aktuális mondat aktuális funkciójáról informálódunk, más-
részt megjelennek szövegszerkezeti operátorok is a szintaktikai rendezésben, de még in-
kább a szemantikai és pragmatikai szinten, s demonstrálják szabályozó vagy divergenci-
át sugalló magatartásaikat.

A kötetben megjelent írások elméleti irányultságú kutatások részeredményei, melyek a további vizsgálatoknak gyakorlatban igazolható alapjai lehetnek.

Melyek azok a gondolatok, fölvetett problémák, amelyek megfogalmazása olyan adalék az eddigi kutatásokhoz, mely új megvilágításban láttat egyes jelenségeket, illetve vizsgálatának fókuszába helyez eddig periférián kezelt jelenségeket?

A külföldi és hazai szakirodalomban is használt „fókusz” terminus különböző értelmezése félreértések forrása. Az egyértelműsítés céljából indokolt elkülönítés az információs fókusz (azaz a mondatszakasz, mely új információt hordoz) és azonosító fókusz („kimerítő azonosítást kifejező operátor értékét adja meg – befolyásolja a mondat igazságfeltételeit és a mondat egyéb operátorainak értelmezését”) terminus használata (É. KISS KATALIN). A példákkal illusztrált levezetés meggyőző, kellőképpen igazolja a szerző állításait.

Mi áll előtérbe a figyelem középpontjába a mondatban, a szövegben? A mindenkori téma előtérben áll, a réma feltűnőbb. A szövegben kiemelkedő szerepet kap az első említés mint újdonság – nominális profilok – helyi és szövegtipológiai kritériumai vannak az elrendeződésnek – műveletek során létrejön a szöveg értelemszerkezete – referencia-pont ez a szövegtopik – állapítja meg többek között a szerző (TOLCSVAI NAGY GÁBOR).

A szemantika-szövegsemantika több dolgozatban megjelenik, fontosságának kiemelése pozicionális szerepének változását is jelzi (BÜKY LÁSZLÓ – FÜKÖH BORBÁLA; É. KISS KATALIN). Diskurzus-szemantikai háttérű nyelvészeti jelenségnek minősíthető megállapítás, hogy „dinamikus szemantikára van szükség a statikus szemantika helyett” (ALBERTI GÁBOR – KLEIBERT JUDIT).

A szöveg és mondat reláció vizsgálatának visszatérő problematikája bizonyos összefüggések pontosítása. A mondat szerkezeti sajátosságokból következő szövegépítési lehetőség feltérképezése segítségével fény derül arra, hogy a mondatvezető topik és predikátum viszonyának „milyensége” a további szövegalkításban is szerepet játszik, a magyar mondat szerkezeti sajátosságból következik, a kvantorok lehetséges sorrendje, szövegformáló hatása. (KABÁN ANNAMÁRIA)

Az elméleti keretben vizsgálódó mondatkutatás aktuális partnere a szövegkutatásnak. (PETŐFI S. JÁNOS). Nem véletlen, hogy a mondat vizuális grafikus megjelenéséhez formájának strukturális, szemantikai analíziséhez szinte párhuzamosan az auditív manifestáció vizsgálata is társult. A mondatokra kiterjedt érvényessége nem vitatható el a szövegtől sem. A prozodémák közül is a hangsúly és az intonáció releváns operátorként lép be a lineáris vizsgálati rendszerbe. A pragmatikai aspektussal társítva mind vertikális mind horizontális síkban gazdagítja a szövegkutatást. Kibontakozni látszik a mikrostruktúra felől a makrostruktúra felé mutató szupraszegmentális vizsgálat.

Az elemi mondat keretében végzett hangsúlyvizsgálatok megbízható alapra épülhetnek – ez nem vitatható érték. Az élő folyamatos szöveg értelemszerkezetének mondatokban realizálódó fő- és mellékhangsúlya más szövegépítő szabályokkal kontaminálódnak, s ennek elméleti háttére ebből az aspektusból még kidolgozatlan (BÉKESI IMRE). Hozzátehetjük, hogy a mondatból a szöveg felé és fordítva vizsgált hangsúlyviszonyok elemzett együtteséből alakulhatnak általános elméleti következtetések. Mint nem grammatikai szövegszervező tényező a szövegmondat főhangsúlyainak vizsgálata önálló irányt igényel a szövegfajtától függően. Igen figyelemreméltó megállapítások születtek az irodalmi szöveg többértelműsége és többféle értelmezhetőségének lehetőségéről, az

egymásra épülő fő- és mellékhangsúlyok variálódásának és a főhangsúly nélküli elemek kontrasztként való közbeiktatásának szerepéről, információs mondatként kezelhető előfordulásáról (NAGY L. JÁNOS).

A kontrasztív topikot tartalmazó mondatok jól és rosszul formáltsága, az alternatív proposíciók lététől függenek. Szintaktikai szerkezet, logikai rend vizsgálata mellett a hangsúlyviszonyok emelkedő intonáció (irtóhangsúly) pozíciója meghatározó értékű a kontrasztív topik leírásában (GYURIS BEÁTA).

A mondat szerkesztéséhez, a megjelenítés grafikus változásához az intonáció mint informatikus tényező csatlakozik (É. KISS KATALIN). A szövegalkotásban más szinten és más szabályozók együttes hatására alakul az intonáció feltehetően saját törvényei szerint.

A kutatómunka eredményessége gyakran összefügg a témához adekvát kutatási módszerek kiválasztásával, illetve új módszerek vagy módszerkombinációk alkalmazásával. A szöveg makroszerkezeti elemzéséhez a példával illusztrált, fölvezetett módszer meggyőzően mutatja az elmélet igazolását a relációs és linearizált szerkezet vizsgálatának közvetlen módját – az analitikus műveletek rendje szerint. A közvetett módszer, a kreatív gyakorlatokkal előkészített analitikus elemzés a szövegalkotásban tevőlegesen részesíti a témával foglalkozó, az elemzést végző kutatót, majd az iskolai szövegszerkesztési gyakorlaton a témával foglalkozó tanulót (PETŐFI S. JÁNOS – BENKES SZUSZA).

A szöveg szerveződésének feltárása a koreferencialitás elemzésével hoz érdemleges eredményeket, ugyanis ezzel figyelembe vehető a hierarchikus szerveződés is. A mondatrészek sorrendi beépülése, a szintaktikai egységek sorrendje – s az ezekből eredő kommunikatív jelentés vizsgálata új szövegsemantikai tulajdonságok feltárását eredményezheti (B. FEJES KATALIN).

A nyelvi jelenségek és műveletek formalizálása az elméleti kutatással párhuzamosan alakul ki a lényeg koncentrált megítélése céljából. Mindig kiegészítő információk halmaza szükségeltetik a rendszer megértéséhez, s azután kerülhet sor a leírt tartalmi megállapítások mérlegelésére. Az LDRS-re vonatkozó, a konferencián elhangzó kérdésekre adott szerzői válasz egy másik dolgozat vázlatának tekinthető. Jó, hogy nem maradtak megválaszolatlanul a kérdések, melyek interdiszciplináris jellegű témát és kutatási módszereket érintettek (ALBERTI GÁBOR – KLEIBERT JUDIT).

A hipertextuális, hipermediális szövegértelmezés nagy ívben fog át nyelvi és nem nyelvi vonatkozásokat. A szó szemantikája adta összefüggés megteremtése különböző művészeti ágak között sajátos módon keres kapcsolatot, s az ábrázolás lehetőségével, például a komplex csomópontok leírásával több szintű szövegkomponens együttes előfordulását példázza (BODA KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT).

A mondat – de még inkább a szöveg – vizsgálata, sőt léte összefonódik a stílussal, akár szerkesztési mód a vizsgálat tárgya, akár szemantikai vagy pragmatikai irányú a megközelítés. A stílusirányzatokban dominánsan megjelenő szerkezetek bizonyos típusai halmozottan manifesztálódnak egy-egy irányzatban. Itt a barokk, a szecesszió és a posztmodern a stílustörténet egészének részeként kerül szóba, s a vizsgálat tárgyaként a domináns struktúrajellemzők vannak a fókuszban. A lényeg megragadása és világos leírása, kifejtése segítség az egyes résztémával, illetve irányzattal foglalkozó kutatók számára (SZABÓ ZOLTÁN).

Összegzőképpen. A mondat- és szövegszerkezet, szerkesztés témakörében különböző irányzatokat követő, teremtő kutatók köréből tevődik össze a kötet szerzőcsoportja.

Eredményeket, részeredményeket és metodikai koncepciókat tárnak elének a szerzők tudományos okfejtéssel, logikus bizonyítással. Egységesen jellemző a tanulmányokra a világos kérdésfeltevés és konklúzióként a kérdésre adott válasz. Szakmai vitákra alapot és okot adó megállapításokat – meglehet – találnak majd e témával behatóbban foglalkozó kutatók (magam nem tartozom közéjük), de bizonyára senki nem vitatja el a kötet (konferencia) értékét.

Szembetűnő, hogy a dolgozatok többségében – különböző aspektusból ugyan –, a struktúrákkal párhuzamosan az interpretáció említésével vagy nélküle az intonáció kap kiemelt funkciót.

A szemantika mellett a szövegsemantika hipotetikusán meglevő törvényszerűségei jelentenek perspektívát a szövegkutatók számára.

Végül: a tanulmánykötet olvasója többször kényszerül „rendszerváltásra”, mert a kutatók különböző iskolák alapján és eltérő rendszerekkel (ábrázolási módokkal) dolgoznak, de a tudományos igényesség a fundamentumban és az eredményben is megmutatkozik.

R. Molnár Emma

Carmen Vlad: Textul aisberg. Elemente de teorie și analiză

Casa Cărtii de Știință, Cluj, 2000. 277 p.

1. A könyv címe magyar fordításban: *A szöveg (mint) jéghegy*. Ebből a címből is következően sajátos benne az, ami miatt a szerző a szöveget metaforikusan jéghegynak nevezi. Bevallott célja, hogy ezzel az elnevezéssel az olvasóban érdeklődést keltsen fel, hogy valamilyen elvárásra késztesen (5). Persze ennél jóval többről van szó, olyasmiről, mint amiről az első fejezet elején olvasható – egy versből vett – részlet mottóként már előre tájékoztat: a szavak arról zengenek, ami van és ami nincs (Nichita Stănescu).

Mit is jelent ez a metafora? A *jéghegy* alsó, nagyobbik része nem látszik, csak a felső, a kisebbik rész látható, azaz a látható és a nem látható kettősség jellemző rá, ami az irodalmi szöveg implicit (rejtett, ki nem mondott) és explicit (jelölt, világosan kimondott) kettősségének felel meg, és ezt világítja meg a szerző a fentebb idézett versrészlettel: ami van, és ami nincs.

A jobb megvilágítás érdekében érdemes idevonunk korábbi könyvéből (*Sensul, dimensiune esențială a textului* 1994., magyarra fordítva valahogy így lenne: *A jelentés a szöveg lényegi dimenziója*) egy sokatmondó megjegyzését, ami szerint a költői „kiszólás” látszatra nem más, mint egy „sziget” a szövegben, minthogy ezt a „kiszólást” a hidegségbe, közömbösségbe rejtett kapcsolatok „a jelentés gyenge, de el nem szakítható vásznába szövik” (195). Ezt azt is jelenti, hogy a szöveget nem lehet csak nyelvészeti szempontból vizsgálni, hanem olyan megközelítések is szükségesek, amelyek segítségével fel lehet fedni, le lehet írni azt, ami ki nem mondott, meg nem fogalmazott, ami ki mondhatatlan (193).

Idevágó fejtegetéseiből kiderül, hogy a *szöveg jéghegy* metaforának olyan jelentést tulajdonít, amely elméleti szempontból megfelel „a jelentéssel ellátott nyelvi jelkomplexus” tartalomnak (9), ami a szövegfogalom lényegét tükrözi. A szöveg fogalmáról szól-

va hangsúlyozza, hogy valamennyi összetevőjére, sajátosságára, összefüggésére figyelemmel kell lennünk – a témából is következően –, mindenekelőtt arra, ami látható, illetőleg hallható (vagyis explicit), vagy rejtett (vagyis implicit), ami belső vagy külső összefüggés, továbbá ami a létrehozás, a szövegalkotás vagy pedig a létrehozás, az alkotás eredményére jellemző (15).

2. Könyvének tárgya voltaképpen a szöveg lényegére vonatkozó, azzal összefüggő, azzal kapcsolatos – olykor a dilemmáig elmenően – sok és sokféle kérdés felvetése, taglalása valahogy úgy, hogy a szóba hozott kérdések, illetőleg a rájuk adott válaszok újabb kérdések felvetéséhez vezetnek.

Példánk erre a tárgyalásmódra – ami egyben az első fejezet kiindulópontja – a következő kérdés: vizsgálható-e a szöveg kategória minőségként? Ha igen, akkor ebből egy újabb tisztázandó kérdés adódik, az, hogy hogyan lehet a szöveget és vizsgálatát a nyelvészeti diszciplínák sorában elhelyezni. Az erre adandó, adható válaszból következik az újabb kérdés, hogy van-e a szövegnek olyan sajátossága, amely összefügg a *jéghegy* jelentésével, és hogy ennek a kifejtése tanulságos és termékeny gondolatokat, ötleteket sugalljon (6).

Ennyiből is érthető, hogy CARMEN VLAD könyvében lényegében az analogikusan *jéghegyként* felfogott szövegfogalmat világítja meg, közelíti meg különböző szempontból, amelyekről a kötet fejezetekre osztása, a fejezetek tartalma tájékoztat.

Az első rész: a szöveg (mint) jéghegy, elméleti és elemzési kérdések. 1. A szöveg nyelvészeti és szemiotikai alapjai. 2. A szövegszemiózis és a peirce-i modell. 3. A jelentés, a sajátos szövegtartalom. 4. A szövegjelentés dinamizmusának kapcsolattípusai. 5. A szövegjelentés bonyolult logikája. 6. A diszkurzus lazítása és sűrítése mint költői stratégia. 7. A paradoxon szövegfunkciói az irodalomkritikai diszkurzusban.

A második rész: nyelvészet, stilisztika, szemiotika – (publikált) tanulmányok és cikkek.

3. Ebből a tartalomjegyzékből is kiderül, hogy a legtöbbet tárgyalt kérdés a szöveg jelentése. Hogy ennek jelentőségét a szerző – valóban a tényleges helyzetnek megfelelően – sokra értékeli, hogy textológiai érdeklődésének ez áll a középpontjában, bizonyítja a fentebb már említett korábbi könyve is (*Sensul, dimensiune esențială a textului* 1994.). Újabb kötetében új szempontokkal gazdagítja a szövegjelentés vizsgálatát. Ezek közül szeretnék néhányat megemlíteni, elsősorban azokat, amelyek természetszerűleg következnek az eddig elmondottakból, mindenekelőtt a *jéghegy* metaforából.

Egyik érdekes megállapítása az, hogy a jelentés lényege szerint egy új, egy magasabb szintű, egy megnövekedett komplexitású tartalom, ami a kifejtett, jelzett tartalomnak egy meghatározott közléshez való átirányításából fakad, és ezt annak kimutatásával lehet megmagyarázni, hogy a makrojelnek nevezett jelölő jelöltjének a szövegben egy sajátos kifejezés felel meg, ami miatt COȘERIU-val egyetértésben állítja, hogy a szövegnyelvészet tulajdonképpen szövegszemiotika (a jelentés nyelvésze), és ennek alapján el lehet fogadni a szövegszint autonómiáját (7-8, 17, 45).

Mindent a szerző azzal az érdekes és jól érvelt gondolattal viszi tovább, hogy a jelentésalkotás leírása a szövegnyelvészetnek mint hermeneutikának a feladata, minthogy a jelentés szempontjából a szövegnyelvészet értelmezés, azaz hermeneutika (8, 17).

A szöveg vizsgálata számára szóba jöhető elméleti keret alapja a szövegnyelvészet és a szemiotika. Az első a nyelvi jelek szövegbeli funkcionálását tanulmányozza, és így

– mint már említettük – tulajdonképpen a jelentés nyelvészete vagy hermeneutika. A második, a szemiotika a vizsgálatok mindenképpen szükséges kiterjesztésének a tényéből, igényéből adódik. A szerző itt a szöveg funkcionálásának olyan sajátosságaira is figyelemmel van, amelyeket a nyelvészet eszközeivel nem lehet megmagyarázni. Ezek közül elsősorban a szimbolizálás, kommunikáció és a megismerés folyamataira gondol. A szerző szerint ezek vizsgálatát a szemiotika biztosítja, ami szerint az egyik legátfogóbb és nem dogmatikus tudomány. Ezen belül a szemiózis révén a jel, a gondolkodás és a világ össze vannak kötve, és így ebben az összefüggésrendben a „jel-szöveg”-ből és annak révén alakul ki, teremődik meg a világ „imágó”-ja (17).

A jelentés és a szöveg összefüggését sokféle megvilágításba helyezi. A kettő kapcsolatában a legfontosabb az lehet, hogy a szerző szerint a szöveg az egyedüli „közeg”, amely a jelentés valamennyi összefüggését aktualizálni és megmagyarázni tudja éppen azért, mert egy szöveg „valamennyi hatása” magából a szövegből adódik (47).

Érdekes az is, amit a szövegjelentés „hálózati” jellegéről mond. Szerinte ugyanis mindegyik szövegben sok és sokféle háló szövődik össze, amelyek nyelvi és nem nyelvi jelekből és funkcióiból, értékeiből alakulnak, jönnek létre, ilyen például: a kommunikatív, a referenciális, tematikai, illokucionáris, érvelő, modális, helyi és időbeli, eseményi, figurális, képi vagy az intonáló tényező, jelleg. Mindezek és társaik fejlesztik, gazdagítják, kiterjesztik a szöveg jelentését (88–89).

4. A jelentés mellett szót kell ejtenünk a *szöveg* mellett gyakran feltűnő fogalomról, a *diszkurzusról*, amivel „a szöveg elméleti szempontból nyelvészeti kapcsolatba kerül” (11). Megtudjuk, hogy ez a kommunikációval társuló fogalom „ellenlábasa” a *language*-nak mint a jelek rendszerének (11). A diszkurzus egyfajta (társadalmi) cselekvés, praxiológiai jelenség, amely többek között performatív szintjével is jellemezhető. Ezzel szemben a szöveg nyelvészeti tárgy, és lényege szerint nem más, mint a diszkurzív „tevékenység” eredménye (12). A szöveg viszont létrejötté után a diszkurzust fokozatosan bevonja szemantikai szférájába (11).

A szóban forgó két fogalom kapcsolatáról szólva a szerző elismeri, hogy elméletileg különböző szempontok alapján a szöveg és a diszkurzus fogalma elhatárolható, mégis úgy véli – és ezt nagyon hangsúlyozza –, hogy az elhatárolás a lényeget elhomályosítja, főleg ha a vizsgálat tárgya a szövegjelentés, minthogy a szövegalkotás tényének (a diszkurzusnak) az elkülönítése az alkotás eredményétől (a szövegtől) nem segíti elő annak a mechanizmusnak a megértését és megvilágítását, ahogyan a szöveg jelentése kialakul, megteremtődik (14–15). Ezért vezette be – ahogy a szerző erről szólva állítja – a *szöveg jéghegy* metaforát, amiből az is következik, hogy a szöveg valamennyi sajátosságára figyelemmel kell lennünk, többek között arra is, ami implicit vagy explicit. Más szóval a *szöveg jéghegy* modell úgy alkotandó meg, hogy magába foglalja mind a szövegalkotás eredményének, mind pedig a szövegalkotás, az eljárás kreatív és felfogó, megértési sajátosságait, azaz a szövegjelentés értelmezésének a szöveg mechanizmusai-ból kell következnie (15).

És ez a jelentésértelmezés azért fontos, mert – ahogy a szerző több írásában is megfogalmazta – a jelentés a szöveg lényegi dimenziója. És ilyen alapon állítja, hogy a szövegnyelvészet tulajdonképpen az értelmezés diszciplínája, azaz hermeneutika.

5. CARMEN VLAD könyve jelentős alkotás. Érdemeinek számbavételéhez lényegének, különböző összefüggéseinek a felmérése, megítélése és átgondolása szükséges. Fel-

fogásának valamennyi sajátossága abból fakad, hogy a szöveg fő, meghatározó összetevője a jelentés, és ezzel (is) összefüggően alap a szemiotika. Ahogy sok hivatkozásból (is) kiderül, sok mindenben COŞERIU-val vall rokonságot. De felfogása – minden bizonnyal a szemiotikai alaptól következően – közel áll a PETŐFIÉHEZ (lásd például a szövegnek jelkomplexusként való felfogását). Könyvét többek között ezért is a *Szemiotikai szöveg*tan sorozatban ismertetem.

A szerző ugyan nem mondja ki, de egész eddigi munkássága, tanulmányai és könyvei azt sugallják, hogy egy sajátos szövegelmélet kialakítására törekszik, ezen munkálkodik. Legújabb könyvében is elsősorban éppen ez a törekvés méltatható. Nagy érdeklődéssel várjuk a folytatást, főleg – de legalábbis többek között – a módszertani vonatkozások kifejtését. Mintha a hermeneutika többszöri megemlézése is erre a készülődésre, lehetőségére utalna.

És kíváncsiak vagyunk arra is, hogy – feltehetőleg épp a hermeneutika révén – közeledni fog-e a posztmodern nyelvtudomány és irodalomtudomány irányába, a „szöveg és interpretáció” dekonstruktivista felfogásához (például GADAMER vagy DERRIDA, FOUCAULT vagy RICOEUR elméletéhez). És hogy ez esetben a nála „lényegi dimenziót” jelző jelentést a szövegben rejlő (inherens) sajátosságnak tekinti-e vagy pedig olyanak, amit a befogadó, az olvasó tulajdonít a szövegnek.

A várakozás és az elvárás kontextusába még sok más gondolat, feltevés is beletartozik. Így például a kognitív szempont. Ugyan még csak szórványos, de szerintünk mégis sokatmondó utalásokat, hivatkozásokat olvashatunk kognitív összefüggésekről, amelyek feltehetőleg majd produktív összetevőként fognak szerepelni CARMEN VLAD felfogásának alakulásában nemcsak azért, mert ma a kognitív nyelvészet és egyáltalán a „kognitívizmus” divatos, egyre nagyobb tért hódító tudomány, hanem azért is, és főleg azért, mert a szerző felfogásában központi témának számító jelentés jobb, többoldalú megvilágítása is ezt igényli.

Könyvének értékeléséhez részéről vitatható jellegű megjegyzések (kérdések, tanácsok) is hozzátartoznak. Egy ilyen kérdés: feltétlenül szükséges a *jéghegy* metafora, illetőleg e metafora ennyire nyomatékos kiemelése? És egy tanács: a szerző még határozottabban, még nagyobb mértékben éljen az általános tudományelmélet igényes és mindenképpen produktív szempontjaival!

Míndezen túlmenően állíthatjuk, hogy CARMEN VLAD könyve új távlatokat jelez, és elismerésre és – ami talán ennél is több – gondolkodásra készítet.

Szabó Zoltán

Büky László: Egy vers szóhasználati háttere. Füst Milán: Szellemek utcája

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2000. 311 p.

1. Az utóbbi években BÜKY LÁSZLÓnak sajátos „műfaja”, tanulmánytípusa lett a szemantikai szövizsgálat. Ismertetendő kötete címe is erről tájékoztat: *Egy vers szóhasz-*

nálatti háttére. Lényegében ez volt a témája korábbi, 1989-es kötetének, és erről szól több tanulmánya is.

Hogy mi is vizsgálatainak lényege, hogy mi bennük a sajátos, azt a szerző szavaival, a kötet *Bevezető* részéből vett idézetekkel próbálom megvilágítani.

Kutatásaihoz az egyik kiindulópont az, hogy „a vizsgálat középpontjában egy költemény áll” (8), ami itt most Füst Milán verse, a *Szellemek utcája*. A másik kiindulópont pedig a szóhasználat. Jelentőségét abban látja, hogy a költemények „alapegységei, alapkövei a szavak” (8). A két kiindulási pont abban kapcsolódik össze, hogy – a szerző szerint – egy vers „terjedelme és szókincse elégséges ahhoz, hogy a feldolgozás során a költő teljes (...) szóhasználati anyagának jellemzői megjelenjenek” (8).

Elveit még jobban árnyalja, még pontosabbá teszi azzal, hogy sajátos célként itt annak vizsgálatát tekinti, hogy a szavak hogyan épülnek be a költeménybe: „a szövegegyedet most az öt felépítő elemeknek, a szavaknak szövegbe épülési tulajdonságaira összpontosító eljárást kívánok alkalmazni” (8).

Korábbi munkájában (*Képalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében*, 1989.) ez a sajátosság a képalkotáshoz kötődött, a cél ugyanis annak kimutatása volt, hogy a képalkotásban résztvevő szavak hogyan épülnek be a szövegbe (lásd ott, 26), azaz szavakat vizsgált „különös tekintettel a szóképekre” (9).

De új kötetében a cél kitűzésében és vizsgálati szempontjainak gazdagításában ennél is továbbmegy: dolgozatomban „a vizsgálatokra választott költemény szavainak a költő összes verseiben való előfordulásainak (szemantikai) segítségével tekintem át magát a költeményt” (8, kiemelés tőlem, Sz. Z.). És itt tájékoztat arról, hogy vizsgálatai számára tágabb összefüggésekben mi is a jelentés, a szemantika jelentősége: „A szemantikai segítség tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szövegműben a téma megvalósítása nem kis részben a szavak jelentésétől függ” (8-9). Ezt a véleményét BAHTYINra hivatkozva támasztja alá, aki szerint „a jelentés a téma megvalósításának technikai apparátusa” (9).

Ezekből az információkból tudjuk meg, hogy a vizsgálati „egyedet”, a költeményt szövegműnek, illetőleg stílusalakulati egyednek tekinti és nevezi, amiből szerintem itt is kiderül vizsgálatainak diszciplináris hovatartozása, és ez két – a szerző felfogásában is – egymással szorosan összefüggő tudomány: a szövegtan és a stilisztika. Ez a tudományközi összefüggés még abban is megnyilvánul, ami a vizsgálat kiterjesztésében is megmutatkozik: a költemény már említett szempontú elemzése „függ a többi *stílusalakulati* egyedtől, a költő összes verseinek nyelvi halmazától mint *szöveghalmaztól*” (8, kiemelések tőlem, Sz. Z.).

Az előbb említett összefüggésben szereplő *halmaz* sajátos tényezője BÜKY LÁSZLÓ elemzéseinek: „A mostani vizsgálatban a szóelőfordulásoknak és a szóelőfordulás-kapcsolatoknak halmazában és esetlegesen a halmazkapcsolataiban várható bizonyos rendszerszerűség, illetőleg bizonyos együttes előfordulási sajátosság, amely a *tartalomelemzés* kutatómódszere alapján is, de mint járulékos információt hordozó stílusjelenség is értékelhető” (9, kiemelés tőlem, Sz. Z.).

Vizsgálatainak egyik sajátos vonása – a mindenképpen dicsérendő – ellenőrzés-elv és az erre való törekvés. S. J. SCHMIDT-re hivatkozva a tudományos jelleggel, igénnyel hozza összefüggésbe az ellenőrizhetőséget: „Fontos szempontként tartom szem előtt, hogy a vers szövegének olvasásakor tett megállapításaimat ellenőrizni lehessen” (10). Az ellenőrzés több lehetőségét jelzi (10). Ilyen lehetőségnek tekinti az *Értelmező Szótárt*

és az írói szótárakat, valamint a nyelvtant, minthogy a szavak előfordulási helyeit, a szövegmondatokat szintaktikailag elemzi.

Minden bizonnyal ez utóbbi lehetőség magyarázza meg a sajátos tárgyalásrendet, a szövegmondatok sorrendjében, a szövegmondatokba ágyazódó szóvizsgálatot. A mondatok elemzése is egyfajta ellenőrzés: „A szövegmondatok szintaktikai felépítésének áttekintése arra való, hogy nyelvi tagolásukat (...) ellenőrizni lehessen” (15).

2. Mindennek megvilágítására egy példát szeretnék mondani, amivel a tárgyalásrendet is bemutatni lehet. A példa legyen a vers címében is szereplő *szellem* szó, rövid szövegmondatában: *A szellemek utcája ez!*

Az elemzés a kérdéses szóhoz rendelhető *Értelmező Szótár*beli jelentés közlésével kezdődik: Babonás hiedelem szerint vagy költői elképzelésben test nélküli, természetfölötti lény.

Ezt követi a szövegmondat szintaktikai szerkezetének bemutatása: „a szövegmondatot a költő felkiáltójellel zárja, így a kijelentés mellett a beszélő érzelmi viszonyait is tükrözi” (153). Mint kijelentés a megelőző szövegmondat egy részének „nyomatékos összefoglalása” (153): *A semminek ... mert nincs ott senki sem*. Ilyen összefüggésben az idézett szövegelőzmény „*textuális előfeltevés*” (153). És természetesen szövegelőzmény a vers címe is. És szintaktikai kapcsolata van jelzett szavával, az *utcával*.

Ezt követi a *szellem*hez tartozó szóhasználati, jelentéstani háttér tárgyalása. Itt először számba veszi a *szellem*nek Füst Milán valamennyi versében megtalálható összes előfordulását, például: kócos szellemek (*Az igaztevőhöz*), idegen szellem (*Nyilas-hava*) stb. És így itt kerül sor jelentéstani és stilisztikai vizsgálatukra. Ez után felsorolja, és egyenként minősíti a *szellem* szinonimáit: árny, démon, kísértet, lélek, rém, szörny. Ez esetben is idézi és értékeli többszöri előfordulásukat.

És folytatódik a *szellem* különböző szemantikai mezőkapcsolatai képkötésig elvezető láncolatainak a tárgyalásával. Így például azzal, hogy a *szellem* szinonimái milyen jelzőkkel kapcsolódnak a *szellem* jelzőihez: barátságos szörny – jószívű szellem, kósza lélek – kósza szellem. És egy érdekes képkötésbeli társulást is megemlít: a *kócos szellemek* „a maga helyén 'komondorok' -at jelent a szövegkörnyezet hasonlatának figyelembevételével” (161).

Mindezek tárgyalásában jellegzetes eljárás a mindenképpen szükséges jelentéstani és stilisztikai minősítés. Mi több. Ezekben a részletekben érdekes összefüggésekről olvashatunk, amelyek jól tájékoztatnak a részletkérdések érdemi vonatkozásairól. Sokatmondó megjegyzése például az, hogy Füst Milán lírai világának ismeretében nem okozhat meglepetést az, hogy a *szellemek*nek *utcája* van. Véleményét a KOMLÓS ALADÁRÉ-val támasztja alá: a siralomvölgy-világban „az emberek napi életébe belevegyülő bohó kísértetek képe” hat (161). És még egy – más irányból, szövegtani és stilisztikai szempontból adódó – összegzés az, hogy a *szellemek utcája* „a költői látomás nyelvi megvalósulása” (162).

3. BÜKY LÁSZLÓ könyve jelentős alkotás. Legnagyobb érdeme a nyelvi tények, a szavak tüzetes jelentéstani és stilisztikai vizsgálata. A tagadhatatlanul nagy és mindenképpen elismerésre készítő teljesítmény értékelése egy tartalmi és egy formai jellegű kérdést foglal magában.

A tartalmi kérdés a vizsgálatok „műfaji” besorolására vonatkozik, annak megállapítására, hogy a stilisztika melyik ágába tartozik, hogy milyen stilisztikai tanulmánytípust

képvisel, vagy hogy egyáltalán nyelvtudományi (szövegtani, szemantikai, stilisztikai) vagy esetleg irodalomtudományi (műelemzésnek tekinthető) vizsgálat (is).

A szerző mintha műelemzésre (is) gondolna: a vizsgálat „eleve bizonyos mértékig műelemzés” (10), szerinte azért, mert „a szöveget költői szövegműnek tartom” (10). Ennek lehetőségeit azonban mintha csökkenteni akarná: „nem kívánok széles körű műelemzést végezni, legalábbis a szónak irodalomtudományi értelmében nem, inkább leíró fajtájú elemzésre törekedem, ezen belül sem értékelő mintájúra” (10). Irodalomtudományi műelemzés valóban nem lehet, de lehetne stilisztikai elemzés vagy esetleg a szerző textológiai felfogásától függően szövegelemzés, de mint stilisztikai elemzés nem mindenben felel meg a stílust hordozó szövegstruktúra totalitásából fakadó globalitás elveinek.

Van azonban egy másik lehetőség, és ez a stilisztikai minősítés, azaz a vers egyik fontos alkotóelemének, a szavaknak a stilisztikai szempontú és érdekű minősítése, stílusértékeinek és funkcióinak megállapítása (itt szemantikai vizsgálatuk alapján). A szerző jelentős és hasznos vizsgálatait tulajdonképpen el is lehetne fogadni stilisztikai minősítésnek. Ebben csak az okoz gondot, hogy a vizsgálatok eredményei között olyan megjegyzéseket, következtetéseket olvashatunk, amelyek stilisztikai elemzésre vallanak.

A szóba jöhető érvek és ellenérvek alapján egyelőre csak azt mondhatjuk, hogy a hovatarozás megítélése vitatható kérdés.

A formai jellegű kérdés a bibliográfiai jelzésekre vonatkozik. A jelzések, rövidítések nagy része szokatlan, a könyv olvasását nehezíti, zavarja. Például a *Helikon* folyóiratra való hivatkozásban másutt (és ez az általános) rövidítés nélkül csak ennyi szerepel: *Helikon*. És semmit sem jelölnek alcíméből: Világirodalmi Figyelő, tehát nem: *HVirF*. Vagy egy másik példa. Az egyik forrásjelzésből nem tudjuk meg, hogy BÁNRÉTI ZOLTÁN könyvének mi a címe, mert csak a sorozat megnevezése és száma szerepel: *NytudÉrt*. 117. sz. (57). Nem lehet tudni, mi lehet a magyarázata ennek a szokatlan vagy hiányos jelzésnek.

BÜKY LÁSZLÓ könyvének értékelését azzal kezdtem, hogy a maga nemében nagy és imponáló teljesítmény, értékes vizsgálatok eredményeit tartalmazó alkotás. Eddig még nem említett érdeme az is, hogy alapul szolgálhat Füst Milán egyéni stílusának jellemzéséhez, ahogy maga a szerző állítja: „a költemény szóhasználati háttere magyarázatul szolgálhat az egyéni stílus alakulására” (15).

Egy másik érdeme a szóhasználatához kötődő intertextualitásra irányuló vizsgálatok kifejlesztése, ami önmagában véve is hasznos. De arra is gondolhatunk, hogy ez egyben alapja lehet egy „belső” összehasonlításnak (egy vagy több író szóhasználatára között, ami azután produktív forrása lehet a még eléggé elhanyagolt, mellőzött összehasonlító stilisztikának).

Mindent egybevetve állíthatjuk, hogy BÜKY LÁSZLÓ kötete jól hasznosítható munka mások számára is, és hogy sok mindenben előreviszi a Füst Milán-kutatások ügyét, ahol még valóban sok a megoldásra váró feladat, az elvégzésre váró munka.

Szabó Zoltán

1. Kép és szöveg

Babits Mihály Jónás könyve. Leírta és rajzolta Borsos Miklós
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1974.

Annak, hogy egy képzőművész kézírásával leír egy irodalmi művet (vagy műveket), majd illusztrálja azt (azokat), első nagyszabású példája Arany balladáinak Zichy Mihály által leírt és illusztrált kiadása (lásd: *Arany János balladái Zichy Mihály rajzaival*. Faksimile kiadás. Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, é. n.). E mű első kiadása 1896-ban jelent meg egy kötetben és tartalmazza Arany 12 balladáját Zichy Mihály rajzaival. Az itt jelzett faksimile kiadás a következő információt tartalmazza: *E kiadásban úgy a képek, mint a balladák szövege, melyet Zichy Mihály saját kezével írt le, az eredetinek vonalról vonalra hű (faksimile) hasonmásai.* – 1990-ben újabb faksimile kiadás jelent meg, ezúttal két kötetben, ugyanennek az információnak a feltüntetésével.

1. Borsos Miklós Babits Jónás könyvét írta le és illusztrálta 20 rajzzal, amelyek könyvbeli elosztása a következő:

a címlap oldalán,
az első rész 2., 4., 6., 8. és 10. oldalain,
a második rész 12., 14., 16., 19. és 21. oldalain,
a harmadik rész 23., 25., 27., 29., 31. és 34. oldalain,
a negyedik rész 37., 39. és 44. oldalain, valamint
a Jónás imája rész utolsó oldalán.

Az aláhúzott számok azokat az illusztrációoldalakat jelölik, amelyek kicsinyített mását itt mellékelem. Ezek az illusztrációk Jónás könyve következő verseihez rendelhetők.

- 2.: *Szólt, és fölkele Jónás, hogy szaladna, / de nem hová a Mennyei akarta, / mivel rühellé a próféta-ságot, / félt a várostól, sivatagba vágyott, / ahol magány és béke-ség övezze, / sem hogy a fedett népség megkövezze.*
- 4.: *Forgott a hajó, kettétört az árboc, / deszkaszál nem maradt hű deszkaszálhoz.*
- 8.: *Hé, emberek! Fogjátok és vigyétek / ezt a zsidót! S már nyolc marok ragadta, / nehogy hajójuk süllyedjen miatta, / mert nehéz a kő, és nehéz az ólom, / de nehezebb kit titkos súlyu bűn nyom.*
- 12.: *Az Ur pedig len készített vala / Jónásnak egy hatalmas cethalat / s elküldte tártott szájjal hogy benyelné, / halat s vizet vederszám nyelve mellé / minek sodrán fejjel előre, hosszant / Jónás egészen úgy belecsusszant / gyomrába hogy fején egy árva haj / nem görbült, ...*
- 21.: *... s eljött a negyednap / és akkor az Ur parancsolt a hálnak, / ki Jónást a szárazra kivetette, / vért, zsírt, epét okádva körülötte.*
- 27.: *S az asszonyok körébe gyűltek akkor / s kísérték Jónást bolondos csapattal. / Hozzásimultak, halbüzét szagolták / és mord lelkét merengve szimatolták.*

- 34.: *S elmúlt egy hét, és kettő, három, négy, öt, / és már a harmincnegyedik nap
eljött. / Jött a reggel és a dél és az este: / Jónás egész nap az ég alját leste. / S
már a láthatár elmerült az éjben, / s egy árva ház sem égett Ninivében.*
- 44.: *... Jónás hallgatott. / A nap az égen lassan ballagott. / Messze lépcsős tornyai
Ninivének / a hőtől ringatva emelkedének. / A szörnyű város mint zihálva rop-
pant / eleven állat, nyult el a homokban.*

2. Az illusztrált *Jónás könyve* fenti rövid bemutatása mellett nem érdektelen azt se
érzékelteni, hogyan nézte Borsos Miklós saját élete hányattatásait Babits művén keresztül.
Az alábbi szövegrészek Borsos Miklós egyik önéletrajzi művéből valók.

1951-ben magyar kiállítást szerveztek Varsóban. Engem is kiküldött a mi-
nisztérium a kísérettel. Én nem állítottam ki semmit. Lengyelországi utam váratlan
meglepetéssel szolgált: Krakkóban a Wawel-beli katedrálisban, a Báthori-kápolná-
ban látott vörös márványból faragott szobrok, portrék lenyűgöztek. A magyar vörös
márvány a reneszánsz időkben Európa-szerte kedvelt anyaga volt a szobrászatnak.

Mikor elutaztam, Egry azt mondta:

– Siess vissza!

Mire visszaértem, halott volt. Aztán hozzáfogtam, hogy vörös márványból fa-
ragjam ki szép fejét. Tíz év múlva bazaltból faragtam egy domborművet a sírjára,
szinte azon a ponton, ahol kezét a szeme elé tartva állni szokott a Balaton felé for-
dulva: Ezt az alakot faragtam ki.

Augusztusban elhunyt az apám.

Most hívom a költőt, mert szavaim csak leírásra, de talán még arra sem na-
gyon alkalmasak; a nagy költő – Babits – szavaival tudom csak jelezni a továbbia-
kat. Októberben a *kormányos* elkiáltotta:

Hé emberek! Fogjátok és vigyétek...

Vigyázz – hó-rukk! Pusztuljon aki nem kell!

S miként Jónás jutott

*... a szörny-lét belsejébe
vak ringások eleven bölcsejébe,*

– úgy én is bekerültem oda

*...hol éjjel a déllel
egyforma volt, s csupán a gondolatnak
égre-kigyózó lángjai gyulladtak.*

Nem három nap és három éjjel lett ez nekem, mint Jónásnak, hanem kilenc
nap és kilenc éj

*...de az én Uram akará, hogy éljek.
Ebének kíván engemet a Pásztor
és megszabadított a rothadástól.*

A Jónás történetbeli kormányos nem nézett volna nagyobb, ha Tarsis kikötőjében megpillantotta volna Jónást, mint amekkorát nézett az én *kormányosom*, meg a füzetes nő, amikor megpillantottak a folyosón, amint karomban vittem az Egy-portrét, ki a taxiba, a Múcsarnokba.

Kiállították. Magasztalták és ócsárolták. De a Fővárosi Képtár megvette. A kiállításon erős volt rajtam még a *halbűz*, miként Jónáson Ninivében, s volt, kit ez elűzött, voltak, akik nem törődtek vele, s volt, aki riadtan nézett rám, magát féltve.

A főiskolán elszántan tanítottam tovább a művészet igazát, amit annyi kín és öröm között a magasságokban és mélységekben megismertem.

mert vétkesek közt cinkos aki néma.

.....
*Lám, megcsúfoltak, Egek Alkotója!
Szolgádat pellengérré állították,
mert gyöngé fegyver szózat és igazság.
Nincs is itt haszna szépszőnnek s imának
Csak harcnak és a hatalom nyilának.*

1952-ben kiállították a vörös márvány *Tihanyi pásztor* című szobromat. Magasztalták és elmarasztalták. „Elkészt szobor.” „Márványkalpagos egyén.” „Tihanyi romantika.” „Nem az új típusú szocialista ember.” Arra gondoltam: Donatello *Dávidja* „bronzkalpagú fiú”, a Verocchio *Colleonija* „vaskalpagú” egyén az új típusú szakemberek szerint. Legyintettem. Shakespeare-től már megtanultam, hogy az embernek kell tudnia, mire füttyüljön, legyintsen – vagy köpjön.

[...]

1954-ben minden beküldött munkámat kizsúrízték. De ugyanezen évben érmeimre Munkácsy-díjat kaptam. Az úgynevezett enyhülés éve volt.

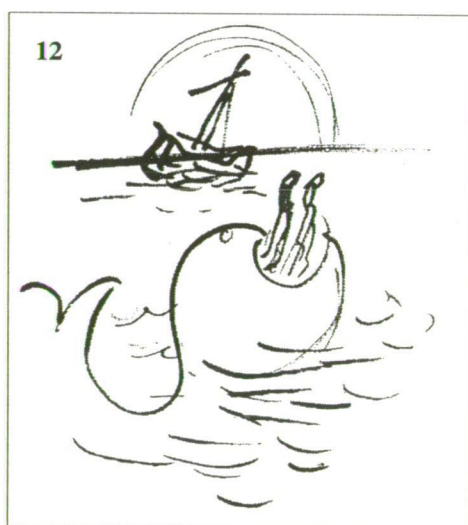
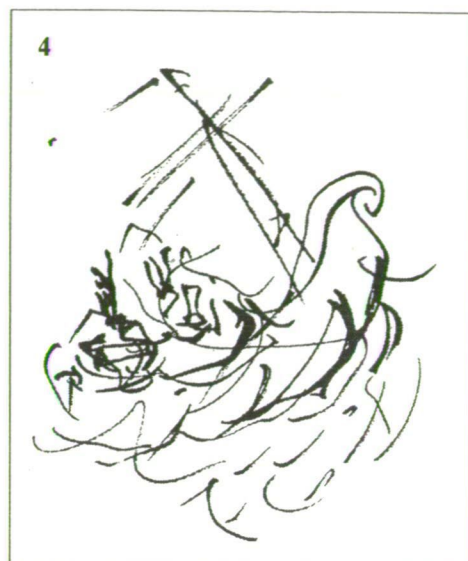
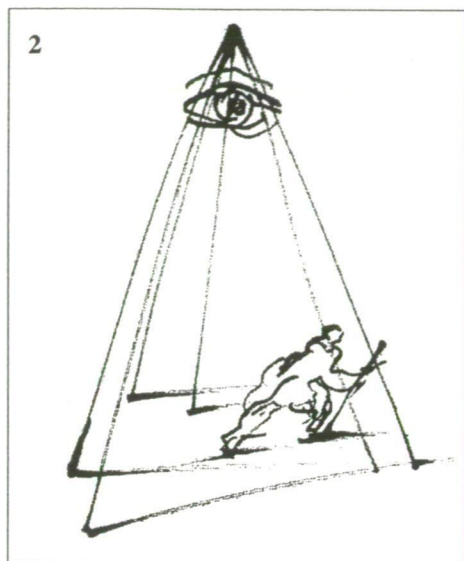
[...]

1956 nyarán megszervezte a Szövetség, hogy művészek dunai hajón Bécsbe utazhattak. Mi már az októberi hajóval navigáltunk a régen látott kedves Bécsbe. Mire visszaértünk, nem a Dunán, de az országban:

*Az Ur azonban szerzett nagy szelet
és elbocsátá a tenger felett
s kelt a tengernek sok nagy tornya akkor
ingó és hull kék hullámfalakból,
mintha egy új Ninive kelne-hullna,
kelne s percenként összedőlné újra.
Forgott a hajó, kettétört az árboc,
deszkaszál nem maradt hű deszkaszálhoz.*

*A görcs hajósok eszüket veszítve,
minden terhet bedobtak már a vízbe,
s míg arcukba csapott a szörnyű sóslé,
kiki a maga istenét üvölté.*

.....
*S már a hajósok térdencsúszva, kétrét
görbedve sírtak és hálákat adtak
könnyelmű áldozatokat fogadtak,
s a messzeségben föltűnt a szivárvány.*

21

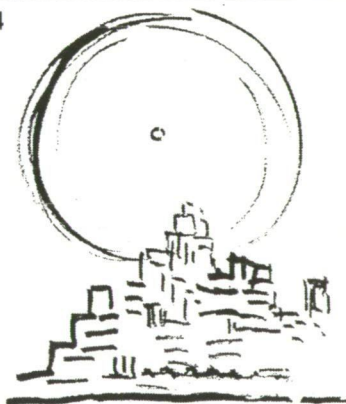
27

34

44

Ötvenhatból ötvenhét lett. És márciusban – miután baráti figyelem a rám le-
selkedő veszedelmet elhárította – Kossuth-díjat kaptam.

(Borsos Miklós: *Visszanéztem félutamból*. Széchenyi Ki-
adó Kft, Budapest, 1989. 136-137.)

Aki ismeri a szóban forgó történelmi korszakot, annak számára ez az önéletrajzi
részlet nem igényel kommentárt. Aki nem ismeri, felhasználhatja (inverz) szimbolikus
interpretációs gyakorlatként.

Petőfi S. János

Két könyv a (csoda)szarvasról

Jankovics Marcell: Ének a csodaszarvasról
Csokonai Kiadó, Budapest, 2001.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván (szerk.): Szarvasnyomon hét határon át
Tevan Kiadó, Budapest, 2001.

1. JANKOVICS MARCELL: *Ének a csodaszarvasról* című kötete a hasonló című rajz-
film nyomtatott mása. A rajzfilm anyagának könyv alakban való megjelentetéséről az elő-
szóban maga a szerző – többek között – így ír:

„[...] a megjelenésnek könyv alakban előnyei is vannak. Akár láttad már a filmet,
akár nem, de meg akarod nézni, és akkor is, ha majd birtokodban lesz a film video-
változata. A könyvbeli képeken elidőzhetsz, felfedezhetsz olyan részleteket, amiket
a filmen nem. S az olvasott szövegek is jobban megragadhatnak a fejedben.”

A „rajzfilmes” képekkel illusztrált kötetben – több korban játszódó – több, a csoda-
szarvasról szóló mesés történet olvasható négy fejezetben: „Őshaza”, „Hunor és Magor”,
„Mindig tovább”, „Pannonia”.

A rajzok stílusa a szerint változik, amely korba az egyes fejezetek „visszarepítik”
az olvasót. A régészeti tárgyú könyvekhez hasonlóan, élethűen megfestett korabeli tár-
gyak is segítenek elképzelni, milyenek voltak azok a korok, amelyekben ezek a mesés
történetek játszódnak.

Érdemes figyelmet szentelni a könyvben olvasott szövegek nyelvére. A szerző
szándéka szerint a történetek szereplői az adott kor magyar nyelvét beszélik, természet-
esen a mai olvasó számára érthető formában. Áll ez a filmbéli – a könyvben dőlt betűkkel
szedett – énekszövegekre is, amelyekben fellelhetők a legrégibb magyar szókincs, a
finnugor nyelvekből eredeztetett, a honfoglalás előtti iráni és török, valamint a keleti
szlávokkal, a nyugati népekkel való találkozások emlékét megőrkítő szavak is.

A kötet előszavának záró soraiban megjelölt alkotói célok minden bizonnyal megvalósulhatnak ennek a mind tartalmában, mind kivitelében igényes könyvnek az olvasása közben:

„[...] ha nem is tanulod meg kívülről e verseket, nem is ragad meg a magyar régmúlt tárgyi világa, környezete, és csillagász sem akarsz lenni, azért e könyv biztos hasznos mulatság lesz.”

2. Ugyancsak a magyar mese- és mondavilágot átszövő kultúrtörténeti motívum a témája ERDÉLYI ERZSÉBET – NOBEL IVÁN: *Szarvasnyomon hét határon át* címmel szerkesztett antológiájának.

A szerkesztők nem kevesebbre vállalkoztak, mint arra, hogy a könyv három tematikus fejezetében összegyűjtsenek és közreadjanak fejezetenként 21-22 olyan szépirodalmi, néprajzi, művészettörténeti írást, interjúrészletet, amelyek mindegyike kapcsolatba hozható a szarvas-motívummal. Az antológiát a témához illő, ötvennél több fafaragás, népművészeti (tárgy, hímzés), képzőművészeti (festmény, szobor) alkotás teszi még szemléletesebbé.

A gazdag válogatás szemléltetéséül a tartalomjegyzéket közöljük.

1. rész: „a gímnek nem szabad az emlékezetből kivesznie”

Kányádi Sándor: *Rege*

Szacsvay Éva: Szarvasábrázolás a magyar népművészetben

Bella István: *A csodaszarvas (Részlet)*

Jankovics Marcell: A csodaszarvas (Részlet a Jelkép-kalendáriumból)

Zelk Zoltán: *Szarvasok az égen*

Monoszló Dezső: *Vadlegelő csillag*

Páll Lajos: *Hit-szarvas*

Fügedi Márta: A szarvas a keresztény szimbolikában

Áprily Lajos: *Az irisórai szarvas*

(Megjegyzem, sajnálatosan csak részlet, a vers további 2 versszaka hiányzik a kötetből. Benkes Zsuzsa.)

Jankovics Marcell: A szarvas és a ló (Részlet a szerző *Ahol a madár se jár* című tanulmányából)

Füzesi Magda: *Szarvaslesen*

A lovaktól a szarvasig (Beszélgetés Dinnyés István régésszel és Kocsi János vállalkozóval)

Szűgyi Zoltán: *A tisztáson két szarvasbika*

Kriza Ildikó: A vadász temetése

S. Benedek András: *Indián ének*

Késmárki Júlia: A szarvas-motívum a kisiskolások irodalmi anyagában,

Báger Gusztáv: *Jóhír-csodaszarvas*

Vajthó László: *Magyarórán*

Utassy József: *Akár a szarvasok*

A. Jászó Anna: *Olvasás – olvasókönyvek – csodaszarvas*

Wass Albert: *Mese a kék hegyekről*

2. rész: A város

Kormos István: *Szarvas szarván száll az idő (Részlet)*

A szarvasról a szarvasi múzeumban (Beszélgetés Juhász Irén régésszel)
Varga Imre: Szarvasvadászat
 Mihály Árpád: „Szarvasvadászat”
 Weöres Sándor: Szarvasok
 Bolza Antal: Somogyországban (Részlet a szerző *Cserkelés az életem* című könyvéből)
Kántor Zsolt: Szarvasi elégia
 Egy mai cserkelő (Interjúrészlet dr. Demeter Lászlóval)
Kabdebó Tamás: Érettségi
Határ Győző: Az éjszaka szarvasa
 Szarvasvadász és szarvasvadása (Beszélgetés Boros Zoltán szarvasi fővadással)
Dezséry András: A csodaszarvas
 Kispál Sándor: Szarvasok a magyar filatéliában
Gittai István: Szarvasének (Blues férfigangra)
 Bioszarvas (Beszélgetés Sonkoly Jánossal a Ruzicskay hagyatékáról)
József Attila: Bánat
 A szarvas a heraldikában (Beszélgetés Szabó Attila főlevéltárossal)
Tóth László: Zöld erdőben
 Szarvastól a világhírig (Beszélgetés Melis György operaénekesessel)
Itámár János-Keszt (Keszt Péter): Az emelkedő lejtő
 Szarvas az érseki címerben (Részlet Kutas Ferenc: Emberközelben című könyvéből)
Kányádi Sándor: Szarvas-ítató

3. rész: „Álomkergetőben”

Arany János: Rege a csodaszarvasról
 Molnár V. József: Szarvaskultusz népünk hitvilágában
Nagy László: Csodafü-szarvas
 Kríza Ildikó: A csodaszarvas mondája
 Petőcz András: A csodaszarvas nyomában
Csodaszarvas-monológ
Juhász Ferenc: A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából (Részlet)
 Grétsy László: A szarvas szó nyelvünkben
Keszeli Ferenc: Énekesem-rének
 Olasz Sándor: Az irodalmi szarvasok nyomában
Mócsi Ferenc: álomkergetőben...
 Erdőjáró (Beszélgetés Csíkszentmihályi Róbert szobrásszal)
Szakonyi Károly: Antroposz
Dénes György: Emlék
 Hérei Vera: Szarvasábrázolások az éremművészetben
Bókkon Gábor: Cantata Profana
 Czigány György: Csak tiszta forrásból...
 Czigány György: Vágy
 Ferdinandy György: Szarvasok
 József Attila Szarvasok

Az igényes válogatást kiegészítendő, az antológiát tizenkilenc címszóból álló „Szarvas-minilexikon” zárja.

Benkes Zsuzsa

János Sándor Petőfi – Giuliana Pascucci (a cura di): Sistemi segnici e loro uso nella comunicazione umana 5. Comunicazione visiva: parole e immagini in comunicati statici

[= Jelrendszerek és használatuk a humán kommunikációban 5.]

Vizuális kommunikáció: szavak és képek statikus kommunikátumokban]

Quaderni di Ricerca e Didattica XX. Università di Macerata, Dipartimento di Filosofia e Scienze umane, Macerata, 2001.

A „Quaderni di Ricerca e Didattica” [= A kutatás és oktatás műhelyéből] kiadványsorozat célja az, hogy tematikus tájékoztató segédanyagot nyújtson a filozófiaszakos hallgatóknak. A nyelvfilozófiai előadások tematikáját tárgyaló „Sistemi segnici e loro uso nella comunicazione umana” című alsorozat itt bemutatott 5. kötete a következő írásokat tartalmazza (valamennyi írás olasz nyelvű, a címeket azonban itt csupán magyar fordításban idézem).

Tanulmányok. 1. ÁRON KIBÉDI VARGA: Szavak és képek közötti relációk, a leírás kritériumai (1-20). – 2. JÁNOS SÁNDOR PETŐFI: A szemiotikai textológia néhány aspektusa. Jelmodell, interpretációtípusok (21-30). – 3. JÁNOS SÁNDOR PETŐFI – GIULIANA PASCUCCI: A verbális és képi összetevőből létrehozott vizuális kommunikátumok tipológiája (31-41). – 4. MARIA-CRISTINA TOFONI: Percepció és valóság (Gyakorlatok) (42-58). – 5. JÁNOS SÁNDOR PETŐFI – TERRY OLIVI: A vizuális költészet típusához sorolható kommunikátumok (Gyakorlatok) (59-71). – 6. MARIA-CRISTINA TOFONI: Nyomtatott reklámok elemzése. Gyakorlatok mint didaktikai eszközök (72-78). – 7. ROBERTO AFFEDE: Az utolsó szó. A comics analitikus megközelítésének néhány aspektusa (79-88). – 8. JÁNOS SÁNDOR PETŐFI: Illusztráció típusú kommunikátumok (Gyakorlatok) (89-99). – 9. PIER GIUSEPPE ROSSI – DANIELA LATINI: Fragmentumok összerakása. Adalékok „Képtörténetek” típusú kommunikátumok analitikus megközelítéséhez (100-110). – 10. JÁNOS SÁNDOR PETŐFI: „Képtörténetek” típusú kommunikátumok (Gyakorlatok) (111-122). – 11. GIULIANA PASCUCCI: Marc Chagall és az Énekek éneke varázsa (123-136). – 12. GIULIANA PASCUCCI: Marc Chagall „Énekek éneke I.” képének interpretatív megközelítése kontextuális ismeretek birtokában és a nélkül (137-142).

Recenziók. Öt, ’szöveg és kép’ tematikát tárgyaló (disszertáció szintű) államvizsgadolgozat ismertetése (143-163).

Bibliográfiák. 1. Multimedialitás: Általános bibliográfia (164-173). – 2. Multimedialitás: Szemiotikai textológiai tanulmányok (174). – 3. 1996 – 2001 között a vizuális kommunikáció különféle témáiról frott nyelvfilozófiai államvizsgadolgozatok annotált bibliográfiája (175-177). – 4. Az Énekek éneke kritikai kiadásainak válogatott bibliográfiája (178-180). – 5. Az Énekek éneke illusztrált kiadásainak bibliográfiája (181-187). – 6. Marc Chagall élete és művei: Bibliográfia (188-191).

Repertóriumok. N. Goodman: *A művészetek nyelvei*, J.-J. Wunenburger: *A képek filozófiája*, A. Appiano: *Vizuális kommunikáció. Megjelenés, realitás, reprezentáció*, K. Branduardi – W. Moro: *A vizuális kommunikáció didaktikája*, Ch. Goldmann: *Kép-jelek Chagall alkotásaiban I-II.* című művének repertórium. (192-200.)

Miscellanea. A nyelvfilozófiai előadások tematikája 1997-98-tól 1999-2000-ig (201-203).

P. S. J.

2. Kommunikáció a médiában

**Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): A hír értékei
Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában
Média Hungária Könyvek 2. Budapest, 2001. 256 p.**

Rendkívül színes, érdekes, néha olvasmányos könyvvvel találkozik az olvasó, ha kézbe veszi a SÜKÖSD MIKLÓS és CSERMELY ÁKOS által szerkesztett kötetet. Igen változatos műfaji tekintetben, hiszen találunk tanulmányt, interjúfüzért, kerekasztal-beszélgetést éppúgy, mint személyes hitvallást és beszédet, melyet cikké formáltak a kötet szerkesztői. Ugyanakkor maguk a szerzők sem képviselnek homogén csoportot, akad köztük médiakutató, újságíró–szerkesztő és diplomata is. Nem egyenlő súlyúak a könyvben szereplő írások, s nem is összemérhetők – épp sokszínűségük folytán –, mégis eléggé egységes az a kép, melyet felmutatnak, hiszen ugyanazokra a problematikus mezőkre világítanak rá a média világában. Négy nagy fejezetre oszlik a könyv: Médiaetika és a médiakódexek, Hírek a magyar történelemben, Hírérték és professzionalizmus, Infotainment és Internet a harmadik évezredben.

A kötet létrejöttét azzal indokolják a szerkesztők, hogy éppen ezekben az években válik nagykorúvá a magyar demokratikus médiarendszer, s maga az újságíró szakma igényli mind erősebben az alaposan kimunkált etikai kódexeket. (SZÚCS LÁSZLÓ tanulmánya foglalkozik kiemelten azzal a kérdéssel, hogy 2000-ben különösen sok etikai kódex született Magyarországon, s a szerző bemutatja-összeveti ezeket.) Régóta tartó diskurzus ez, mely a médiaetika tételeiről folyik – a kötetben is gyakran hivatkoznak az 1999-es Visegrádi Jegyzőkönyvre, mely mérőöldkö lehet ebben a beszélgetésben –, s még mindig nincsenek végleges válaszok néhány kérdésre. Mindenesetre az irányok tisztulni látszanak a könyvben.

HORVÁTH JÁNOS *Etika, jog, újságírás, média* című tanulmányában az összes médiaetikai problémát két normarendszer konfliktusából eredezteti. Az egyik normarendszer szerint a sajtó teljesen szabad, és a közösségnek joga van tudni mindenről, másrészt a közösségek joga, érdeke, hogy nem minden esetben és nem minden ügyük tartozik a nyilvánosságra. Ehhez azt fűzném hozzá, hogy etikai problémák nemcsak ebből fakadhatnak, de adódnak magának a tartalomnak a mediatizáltságából is. Olyasmikre gondolok itt, mint a hitelesség és az objektivitás kérdése (vagyis nemcsak témára vonatkoztatva lehet etikáról beszélni, hanem nézőpont és feldolgozás szempontjából is). Ezek a kérdések pedig előjönnek a kerekasztal-beszélgetésekben is. Tulajdonképpen egy állandó önszabályozási folyamat működik a médiában, mely folyamatban tükröződnek az elmúlt évek változásai is. Ilyen változás volt Magyarországon a kereskedelmi televíziózás megszületése, mely új kérdéseket és új irányokat adott az etika-vitának. Például, hogy ki is a közszereplő, mi a szenzációhajhászat – több tanulmány is kitér a Fenyő-gyilkosság bemutatása körüli etikai problémákra –, milyen veszélyeket jelenthet magának a médiatulajdonosnak a beavatkozása a hírkészítési folyamatba, illetve a hirdetői szféra nyomásától el lehet-e tekinteni. Ugyanakkor a legszűkebb keresztmetszet az etikai problémák tekintetében továbbra is a számonkérhetőség marad, s nem eléggé világos, hogy milyen szerepe lenne, lehetne a közvéleménynek ezen elvek betartatásában. A *Médiaetika és a médiakódexek* című fejezetben két diplomatának is szerepel írása, MICHAEL LAKE – az

Európai Bizottság delegációját vezeti – az Európai Unió szabályozásról és normákról ír, külön kiemelve a szerzői jogokat s az intellektuális tulajdonjogot, mely igen nagy jelentőséggel bír az audiovizuális szektorban. Valamint a kulturális sokszínűséget érintve írja „az Európai Közösség hozzájárul a tagállamok kultúrájának virágzásához, a nemzeti és helyi változatosságok tiszteletben tartásával, ugyanakkor hangsúlyt helyez a közös kultúrára is”. Míg NIGEL THORPE brit nagykövét a BBC elveiről s az ő támogatásukkal megfogalmazott Visegrádi Jegyzőkönyvről ír, melynek főbb pontjait közli is a kötetben (62). A mellettük megszólaló magyar szerzők – KAPOSÍ ILDIKÓ és VAJDA ÉVA újságírók – a hétköznapi problémáiról írnak, bemutatva az újságírói extrajövedelem-szerzés kiábrándító típusait a magyarországi gyakorlatban, az ajándékok elfogadásától kezdve a PR tevékenységen át a két-három munkahelyig. Külön tanulmány, MARTOS GÁBORÉ mutatja be a leginkább elhíresült s etikailag igen vitatható médiaeseteket, a Fenyő gyilkosságot, a televízió-elnöki posztra, valamint a színházigazgatói székre pályázók nevének nyilvánosságra hozatalát.

A kötet szerkesztői hangsúlyozzák a médiatörténeti örökség fontosságát, s külön fejezetet szentelnek a témának, *Hírek a magyar történelemben* címmel. Az első írásban KOTROCZÓ RÓBERT mutatja be az 1920-42 között a Magyar Távirati Iroda elnöki tisztét betöltő Kozma Miklóst, s az általa képviselt hírszolgáltatási elveket. Tudományos alaposággal kutatta a Kozma-életművet, írásait, beszédeit, s tárta fel hírelveit. Meglepő, hogy Kozma mekkora éleslátással rendelkezett, tudta, hogy a hírérték közönségfüggő, hogy hírértéke nemcsak eseményeknek van, de beszédeknek is (kormányférfiak vagy politikusok szájából elhangzóaknak). Rendszerbe foglalta nézeteit, jól ismerve a tömegmédiák működési mechanizmusát, de hírszolgáltatás és (nemzeti irányultságú) propaganda között nem vont éles, átléphetetlen határvonalat. Őt idézve: „a számbeli értelemben vett tömeget politikai tömeggé a propaganda alakítja” (94).

Z. KARVALICS LÁSZLÓ az 1944-48-as időszakban vizsgálja a sajtószabadság érvényesülését, illetve csorbulását, míg KORMOS GYULA KRISZTIÁN *Propaganda és tömeg-tájékoztatás* című írásában az 1950-55 közötti filmhíradók tartalomelemzését végzi el.

A könyv harmadik fejezetében a *Hírérték és professzionalizmus* kérdését járják körbe a szerzők. Az első tanulmányok itt is az elméleti alapok bemutatását célozzák. Igen részletesen tárják elének a tematizációs (agenda-setting) kutatások legújabb nemzetközi eredményeit. TÖRÖK GÁBOR írása kezdődik az általános és az intézményi napirend elkülönítésével, illetve magának a tematizációs folyamatnak kisebb aktusokra bontásával: az ügyek megfogalmazása mint a tematizáció fontos eleme, a napirendre vétel megakadályozása, a kezdeményező és a reagáló szerepének elkülönítése és következményei stb. Vele párhuzamosan KOTROCZÓ RÓBERT azt mutatja be, milyen politikai napirendek élnek a mai televíziós hírműsorokban, mitől függ a szelekció, és a hírré válás folyamatát milyen körülmények befolyásolhatják: úgymint időszerűség, közelség, prominencia, hatás erőssége, emberi érdeklődés.

Műfaji szempontból is ez az egyik legösszetettebb fejezet, itt olvashatjuk LUGOSI VIKTÓRIA interjút a tévéhíradók szerkesztőivel, MURCSÁNYI MARIANNA cikkét, melyet eredetileg a Népszabadság rovatvezetői pályázatára készített, s a hírszolgáltatásról szóló szakmai credonak tekint. Fontos momentuma írásának, hogy felveti és vállalja a hírrovat műfaji korlátainak átlépését. „A lap hír és információs rovata úgy őrizheti meg versenyképességét, ha eddigi értékei, referencijellege, fenntartása mellett vállalja a változás-

nak, a műfaji korlátok átlépésének, az események kontextusba helyezésének felelősségét. (...) Mit jelent ez a gyakorlatban? Nem az oknyomozó műfaj beemelését a hírrovatba, hanem a tényfeltárást, mint módszer alkalmazását”(163-164).

Ezt követi egy érdekes és tanulságos kerekasztal-beszélgetés *Mit mutat a média a magyar valóságról. Hírműsorok a mérlegen* címmel. Sok résztvevős vita ez, amelyből kitűnik az a különbség, ami elválasztja a közszolgálati, illetve a kereskedelmi médiumokat a hírközlési gyakorlat tekintetében, de megszólal az ORTT oldaláról LADVÁNSZKY GYÖRGY, s a Miniszterelnöki Hivatal is képviselteti magát a vitában NAVRACSICS TIBOR személyében. S épp ennek, a híradókból megismert képnek két gyenge pontjára világít rá a fejezet két utolsó tanulmánya, az egyik a szegények média ábrázolása, a másik a környezetvédelem problémája. HAMMER FERENC *A szegénység a médiában* című tanulmányában azt elemzi, hogy mennyiben hasonlít más kisebbségek (hibás) bemutatásához a szegények megjelenítése. Sőt, továbbbelemzi a folyamatot, azt kutatja, hogy a torz média-reprezentációnak milyen társadalmi hatásai vannak. Következtetése: „A szegénységgel kapcsolatos közbeszéd jelenlegi formájában azt is eredményezi, hogy afféle önmagát beteljesítő jóslatként, gonosz varázslóként, stigmaként vagy cselekvő beszédként erősíti, kétségbevonhatatlanabbá, valóságosabbá teszi a szűkös helyzet valóságát, ami esetleg lelkierővel, kitartással, szerencsével vagy reménykedéssel még megváltoztatható lett volna” (215).

MIRÓ KISS IDA *Seattle-től Hágáig* címmel a környezetvédelem tematizálásának változásáról ír. A változás oka szerinte, hogy elérhető közelségbe került az EU csatlakozás – melynek igen kemények a környezetvédelmi követelményei –, s ezért változott a politika diktálta tematizáció ereje ezen a téren. Másrészt maguk a lapok, televíziók is egyre jobban érdeklődnek a téma iránt, így az elmúlt nyolc évben valamelyest erősödött a környezetvédelem bemutatása, bár még mindig nem éri el a nyugati lapokra jellemző szintet, ahol is egy-egy környezetvédelmi világkonferencia (például a riói csúcs) napokig vezető hír a címlapokon.

A kötet zárófejezete a jövő felé nyit, címe: *Infotainment és Internet a harmadik évezredben*.

A fejezet felépítése a korábban megszokott ívet követve a háttér bemutatásával kezdi. Ez nem más, mint MICHAEL K. DEAVER cikke *Politikai infotainment az Amerikai médiában*. A szerző bemutatja az amerikai újságírás fejlődésének főbb állomásait, az 1900-as évek muck-racking stílusától kezdve az 1920-as évek objektivista iskoláján át a Watergate-ügy utáni tényfeltáró-oknyomozó stílus elterjedéséig, mely mellett az 1990-es évektől egyre erőteljesebben jelentkezik az infotainment, a szórakoztatva tájékoztatás stílusa is.

A hazai internetes lapokról ad átfogó képet PIKÓ ANDRÁS *Félőrai lapok* címmel. Bemutatja az *Origo* és az *Index* működését, leírja, hogy milyen egy tipikus netriporter, aki az újságíró egy új típusát jelenti. „30 évnél fiatalabb, jellemzően egyetemista vagy friss diplomás, beszél legalább angolul és a munkája során elsősorban a kívül-belül ismert hálóra hagyatkozik” (238).

A zárótanulmányt DESSEWFFY TIBOR jegyzi: *A jövő emlékei. A hírvilág a digitális forradalom után*. S amint egy kötet végén illik, a médiavilág változásának várható következményekről gondolkodik. Két elem fontos az átalakulásban DESSEWFFY szerint. Az egyik, hogy rendkívül szoros lesz majd az információs igénykontroll, mert mindenki

maga szerkesztheti meg, hogy milyen híreket akar majd kapni, hallani, látni. S így az őt csak valóban érdeklő dolgokat kell elolvasnia, megnéznie. De ezzel együtt – s ez a másik lényeges változás – elveszhet a mindenki által osztott, birtokolt közös tudás, közösségi tudás, közösségi rítusok. „Azt, hogy az egymásnak feszülő rendezőelvek és struktúrák mozgásából, a konvergencia és a divergencia szédítő körtáncából milyen új rend, társadalmi-kommunikációs alakzat emelkedik ki, még nem tudjuk” (247).

Lassan két éve, hogy a konferencia, melynek anyagát könyvvé rendezték a szerkesztők, lezajlott Tihanyban. Néhány területen az etikai viták nyugvópontonra jutottak, másutt viszont nem. Ugyanakkor új kérdések is felmerültek a tájékoztatás, hírszolgáltatás mindennapjaiban, melyekhez szomorú apropót a New York-i terrortámadás adott. Ezen gondolkodni, s a megfelelő következtetéseket levonni további feladata a médiakutatóknak, újságíróknak és szerkesztőknek egyaránt.

Andok Mónika

Jean-Philippe Toussaint: A televízió

Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 158 p.

TOUSSAINT regényíróként fogott *A televízió* című munka megírásához, ám messze meghaladva ezt a célkitűzést a mű egyes gondolatmeneteiben filozófiai – pszichológiai aspektusból valódi ön- és médiakritikát gyakorol a televízióval kapcsolatos (intim) viszonyrendszerünkre. Korunk értelmiségijeként eleinte csak nézi a televíziót, mint mindenki más, majd a rabjává válik. A mű fő kérdése, hogy egyáltalán le lehet-e szokni a televíziózásról, amikor a virtuális világok (a hírektől a reklámon keresztül a Tour de France-ig) folyamatosan betörnek az életünkbe – és még közvetve is *jelen vannak* a műsorújságoktól az utcai kirakatokban villódzó képernyőkig. Mert a kulcskérdés megálíthatatlanul újra és újra kísérti és kíséri gondolatainkat: vajon mi megy most a tévében? És ennek folyományaként: miről maradhatunk le? Milyen információhoz vagy élményhez juthatnánk, milyen más világokat ismerhetnénk meg, ha bekapcsolnánk a televíziót? Milyen alternatív valóságok vagy virtuális valóságok zajlanak párhuzamosan a saját valóságunkkal, aminek még leendő beszédtemaként sem lehetünk birtokában? Mert birtokolni szeretnénk, ez és csak ez vezérel minket!

A filozófiai mélységű regény már első sorában elárulja önmagát: „Leszoktam a tévészéről.”¹ Leszokni a dohányzásról, a drogról, az alkoholoról és más káros szenvedélyekről szokás – melyek rendszerint valami olyan fizikai hatást gyakorolnak ránk, melyektől közérzetünk, a világhoz való viszonyunk változik meg – és gyakorta virtuális hallucinációkhoz vezetnek. Szerzőnk ugyan nem használja a hallucináció fogalmát, pedig talán a legmegfelelőbb kifejezés a televízió kapcsán, hiszen jelentése érzékszálódás, valami olyan érzékelése, ami a valóságban nem létezik – legalábbis olyan formában nem, ahogy az az adott médiumon keresztül közvetítésre, szelektálásra, szerkesztésre kerül. Sőt, még az illúzió fogalmát is megkérdőjelezi a televízió vonatkozásában: „A való-

---

¹ TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 5.

ság illúziója egy reneszánsz festményen, az illúzió (...), valami élő van velünk szemben, hús vagy haj, szövet vagy drapéria (...) – ez az illúzió természeténél fogva alapvetően különbözik attól az illúziótól, amit a televízió kelt, amikor a valóságot ábrázolja, egy élettelen technika egyszerű, mechanikus eredményeként (...). A televízió nem a valóság látványát nyújtja, bármennyire is úgy hat, hanem megjeleníti a valóságot.”²

Annak ellenére, hogy a televízió ezen funkcióját, a gyorsan váltakozó (ám ismétlődő) képek tudattompító zsilipmechanikáját és a televíziónézéstől való függőséget komoly kritika alá veti és véglegesített szándékkal kikapcsolja a televíziót – a televízió létezésének ténye nem tűnik el. És a mű innentől válik valóban érdekessé és valódi kérdésfeltevessé a televíziónézés kapcsán. Gondoljunk csak arra, hogy hányan estek „áldozatul” már számtalan technikai csodának. Eközben persze mindig akadnak különcök, sznobok, hagyományörzők, akik ellenállnak a technika ördögi ketyeréinek. De bárhogy nevezzük is őket, az idő múlásával és a technika terjedésével ők vagy leszármazottaik mind megtörnek előbb vagy utóbb. Ma már például nemigen találunk olyan embert a fejlett országokban, aki különösebb ellenállást érezne egy távirat feladásával vagy egy vezetékes telefon használatával kapcsolatban. A televízió már a nagy tömegeket meghódította. Hasonló tendencia látható a mobiltelefonok és a számítógépek elterjedése kapcsán is.

A televízió különösen problématerhelt és kardinális fejezete az ellenállás kérdésének, hiszen képeket és hangokat is közvetít a világról, kényelmes, általában passzív befogadásra ingerel, „művi módon folyamatosan ébren tart bennünket. Igen, szüntelenül jelekkel bombázza agyunkat, képek és hangok formájában, mindenféle kis izgató jellel, és ezek felkeltik a kíváncsiságunkat és nem engedik lankadni a figyelmünket. Az agyunk felriad ezektől a jelektől, ám mire összeszedi magát annyira, hogy gondolkodni tudjon, a televízió már valami másra váltott át, már a folytatás megy (...)”.³ Szerzőnk tehát mindent tudatosítja magában, és kikapcsolja a televíziót. Eleinte ünnepélyes–magasztos érzésként éli meg, majd komoly elvonási tüneteket produkál, és keresi a választ a kérdésre: *televízió: veled vagy nélküled?* Önmegerősítést keres, és mint mindannyian a hétköznapi életben – a környezetében élők gyakorlati válaszait lesi a kérdésre. Mint minden megfigyelő, hangsúlyozottabban veszi észre azokat a jelenségeket, melyre éppen kíváncsi. Így lát át például azon a szitán, hogy rengetegen – más téma hiányában – a televíziós műsorokról beszélünk. Egyes kultúrákban beszédtema híján a végső kommunikációs menedék az időjárás vagy a viccek. A televízió a legtöbb esetben ugyanígy valamilyen pótszerként, pótcselekvésként (pótbeszédaktusként) szolgál, ami kitölti a kommunikációkényszer (z)űrjét. Hogy ez nekünk halandóknak jó-e, célszerű-e, hasznos-e, élmény-e, szükséges-e – a műben sűrű kérdőjelek övezik. Szerzőnk olyan konkrét esetekig feszíti a húrt, mint a „milyen gyakran néz tévét” kérdése, vagy netalán a kölcsönkért televízió esete. Mindkettő rendkívül zavarttá teszi a próbára (vagy lóvá) tett tévénező figurákat.

Szerzőnk tehát keresi a válaszokat, próbál leszokni, de mindenütt ellenállásba ütközik – környezetével és önmagával is. A mű utolsó gondolatsorában végül eljut a fő tapasztalati: „mióta felhagytam a tévézéssel, két televíziómk volt otthon.”⁴ Ennyit a füg-

² TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 9.

³ TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 15.

⁴ TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 156.

gésről a virtuális kapcsán. De talán mégsem ennyire elkeserítő a helyzet, korunk társadalmi alanyai talán mégsem ennyire végletesen függnek a televízió ajzószerétől, mert az egyszerű tudatosan és elhatározással kikapcsolt televízió végül megmutatja, hogy „a cyber-tér legradikálisabb megtapasztalása a kihagyás élménye”⁵, tehát új és más fényben tünteti fel magát a televíziónézés: „aktívan kellene televíziót nézni: csukott szemmel”⁶

Fehér Katalin

Don Tapscott: Digitális gyermekkor. Az internetgeneráció felemelkedése

Információs Társadalom kicsiknek és nagyon nagyoknak

Inforum

Kossuth Kiadó, Budapest, 2001. 384 p.

„A médium maga az üzenet.”

A *Digitális gyermekkor* az interneten íródott. DON TAPSCOTT és csoportja „hat földrészen élő több száz gyermeket és felnőttet vont be a munkába. A könyv elemzését, vázlatának felépítését és szerkesztését olyan kutatói együttes végezte, amely megosztott digitális munkahelyen, elektronikus levelezés és számítógépes konferenciabeszélgetés segítségével dolgozott. A könyv legfőbb forrása a világháló volt” – olvasható bevezetésként (5). A munkában részt vevő gyerekek gyakorlatilag TAPSCOTT társszerzőinek tekinthetők.

A kötet az internetgenerációról, arról a felnövekvő nemzedékről nyújt átfogó és árnyalt képet, amelynek legidősebb tagjai ma legfeljebb csak 20-22 évesek, s a digitális technika vívmányaival felvértezve egészen más módon kommunikálnak, tanulnak, játszanak, vásárolnak, alkotnak közösségeket stb., mint a szüleik.

A szerző radikálisan elkülöníti a televíziózás egyirányú, passzív és aszociális módszereit a digitális média megosztott, interaktivitáson alapuló és központi irányítástól mentes világától. „A televízió naponta többórányi játékidőt rabolt el a gyermekektől. A digitális média visszaadja ezt az értékes időt” (17). Ebben a világban a gyerekek nem nézők, hanem aktív felhasználók: olvasnak, írnak, kutatnak, elemeznek, értékelnek, fejleszti problémamegoldó képességeiket. A munkaerőpiachoz közeledve új – személyre szabott – munkakultúrát és -környezetet igényelnek, új fogyasztási szokásokat alakítanak ki. Mindez erős hatást gyakorol az új és a háború utáni – televízió felnőtt – generáció, a baby boom kapcsolatára. (A „háború utáni” kifejezéshez többször társítja TAPSCOTT Elvis Presley, Bob Dylan vagy J. F. Kennedy nevét, s olyan eseményeket is, mint a vietnámi háború, Woodstock vagy a Holdra szállás.) „Mivel az internet a televízió ellentéte, az internetgeneráció sok szempontból a televíziós generáció ellentéte is” (38). A kötet

⁵ Moreiras, Alberto: Az ugrás és a lapsus. Birtokháborítással szerzett hely a Cyber Space-ben. <http://caesar.elte.hu/gondolat-jel/95/moreir.html> – hossz: 62987 – 1996 Sep 07. 9.

⁶ TOUSSAINT, JEAN-PHILIPPE: *A televízió*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 96.

egyik gyermek társszerzője, a 15 éves Sarah Vandervoort (New York, Ontario) így jele-
níti meg a két média különbségét:

„Amikor tévét nézel, hagyod, hogy lassan agyhalottá válj. Ne értsen félre, né-
zek tévét, de a szabadidőmből több időt töltök az interneten. Ahhoz, hogy az inter-
neten szörfölj, meg kell dolgoztatnod az agyadat. Nem beszélgethetsz emberekkel
úgy, ha közben nem vagy ott agyilag. Az internet kommunikációs kapcsolat közted
és a világ között, míg a tévé csak közted és a média közti kommunikáció.” (43.)

Közben lassan elpárolog az egykori szülői szaktekintély, azaz az úgynevezett gene-
rációs szakadék generációs átfedésbe fordul. Ezt a változást így érzékeli a 15 éves Austin
Locke (Ontario, Kanada):

„A civilizáció történetében először fordul elő, hogy a gyermekek tanítják a
felnőtteket. A gyerekek ügyesebbek a számítógép kezelésében. A szülők, a tanárok
és más felnőttek a gyerekekhez fordulnak információért, segítségért és más, számi-
tógépes dolgokkal kapcsolatban.” (48-49.)

Ezek a gyerekek beleszülettek az új technológia világába, környezetük természetes
részeként veszik birtokukba, s helyezik mindennapi tevékenységük és kultúrájuk közép-
pontjába, szüleik azonban általában nehezebben sajátítják el azt. A felnőttek elsajátítási
gondjaival kapcsolatban számos mulatságos történet forog közszájon, s keletkezik ma is.
Pár éve például az egyik ismerősöm, aki azóta már lelkes rajongója a világhálónak, kissé
ingerülten jegyezte meg a következőket: „Azt azért senki sem fogja tudni bemagyarázni
nekem, hogy az irodalom csak »linkelés«”. S ha e történetek gyakran túlzóak is, a
történet nem az. Napjaink kommunikációs forradalmát kétségkívül a gyerekek irányítják,
ha eszközeit, szoftvereit a felnőttek gyártják is. Érdemes ezt elfogadnunk, amikor *Az
unoka internetre kapcsolja a nagymamát* (fejezetcím), s amikor „diákok ezrei tanítják
tanáraikat a számítógép használatára” (66) világszerte.

A hálózaton a legkülönbébb virtuális közösségeket alakítják ki a gyerekek. Társal-
gásuk szinkron vagy aszinkron. Az előbbi beszélgetőszobákban, az utóbbi fórumokon,
hirdetőtáblákon zajlik – moderátor (szülő, tanár, szociális munkás) megfigyelésével vagy
a nélkül – szinte teljesen szabadon, de a netikett szabályainak szigorú betartásával. Bárki
bármikor beléphet vagy távozhat, közzéteheti a véleményét, kezdeményezhet újabb té-
mát. A FreeZone például információcserét, csevegőszobákat és különböző valós idejű
programokat kínál a gyerekeknek. Közben baráti kapcsolatok szövődnek, gyakran egész
kibercsaládok jönnek létre, amelyek éppúgy megjelenítik a csoportképződés és -kapcso-
latok sajátosságait, mint a valódi életben. Mégpedig az írott szóra, a szövegre alapozva,
mintegy rehabilitálva a verbális nyelv varázsát. Metanyelvi funkcióban szinte új írás-
rendszer keletkezett, rövidítésekkel, betűszókkal, hangulatjelekkel (smile) stb.

Az internetgeneráció kultúrájának főbb motívumai a következők (vö. 86-99).

- (1) A határozott függetlenségérzet.
- (2) Az érzelmi és értelmi nyitottság.
- (3) A bevonás. Ennek megnyilvánulása a 17 éves Michelle Andrews (Victoria,
Ausztrália) alábbi szavai:

„Számomra az internet teljesen másféle, sok kultúrájú világ, ahol majdnem mindenki kijön a másikkal. Olyan messze vagyunk a többi kultúrától, de most már nem érzem így. Az internet máris összekapcsolt bennünket Angliával, Kanadával és az Egyesült Államokkal, és lassan közelebb kerülünk ázsiai szomszédainkhoz.” (88.)

- (4) A szabad kifejezés és a határozott nézetek.
- (5) Az újítás. (A szoftverfejlesztők gyakran kerülnek jelentős lépéshátrányba a gyerekekkel szemben.)
- (6) Az elmélyedés és a fejlődésben.
- (7) A kutatás.
- (8) A gyorsaság és az azonnaliság (mert a hipertérben az idő fogalma jószerevével értelmezhetetlen).
- (9) Az érzékenység és az intézményi érdekekkel szemben.
- (10) Az eredetiség (az információforrás hitelessége) és a bizalom. A 13 éves Mike Uttech így foglalja össze erre vonatkozó tapasztalatait:

„Ha egy iskolai feladathoz az internetet kutatási eszközként használod, a bibliográfiában tüntesd fel a weboldal címét, és más, róla szóló információkat, hogy a tanár megnézhesse, ha nem hinnének neked. Ez már megtörtént velem, úgyhogy megkértem, hadd menjek el a médiaközpontba, bemutattam nekik internetes igazolványomat (az iskolai internetezéshez mindenkinek lennie kell ilyen igazolványnak), és kinyomtatam az oldalt, majd megmutattam a tanárnak. Legtöbbször ez bejön.” (96.)

A fiatalok médiatermékei közül a *zinek*, a *videozinek* és az *e-zinek* a legnépszerűbbek. Ezek kedvtelésből készültek, különféle tematikájú, magazinszerű kiadványok, művészi alkotások, melyeket hagyományosan vagy hálózaton terjesztenek. Sok szempontból tanulságosak. Szemléltetik például azt, hogy milyenek lennének az iskolai újságok tanári felügyelet nélkül. De megjelenítik azt a mentalitást is, amely megkérdőjelezi a műsorsugárzó média hierarchikus formáit és monopóliumait, annak a megosztott hatalmi hálóknak a világát képviseli, amelyben az interaktív média az olvasókat írókká, a befogadókat alkotókká, a zárt kommunikációt társadalmi kommunikációvá formálja.

Mentalitásuk alapvonásai: a tolerancia, a másság elfogadása, a kíváncsiság, valamint az önképviselés és az önállóság. Magabiztos, kritikus és ellenkezésre is hajlamos nemzedék, mert megvannak hozzá az eszközei: „kezünk ügyében van az emberi tudás történelmi tárháza és egyre inkább azok az eszközök (ügynökprogramok, botok), amelyekkel meg tudják találni, amire szükségük van” (112). (A botok olyan szoftverek, amelyek megismerik a tulajdonosukat, s így személyi asszisztensükké tudnak válni.) Hozzáállását alighanem jól jellemzi a 12 éves Cossanna Preston (Saskatchewan, Kanada):

„Azt hiszem, a legtöbb ember szerint figyelmes, segítőkész, okos, aki ismeri a saját korlátait. Megtanultam türelmesnek lenni a durvakkal és azokkal, akik nem értenek meg engem vagy a mi elfoglalt családjunkat. Megtanultam segíteni az olyan embereknek is, akik nem igazán szimpatikusak.” (118.)

Identitásukat gyakran többszörözik meg a virtuális fórumokon. Egy 11 éves felhasználó (Hertlija, Izrael) a következőket mondja ezzel kapcsolatban:

„Minden beszélgetéskor megváltoztatom a »figurámat«. Olyan dolog ez, amit a barátaimmal nem tudok megtenni.” (120.)

A jelenségnek pozitívumai és árnyoldalai is lehetnek, a skizofrénia azonban megalapozatlan aggodalomnak tűnik. Felfoghatjuk úgy is, hogy „ez a generáció lehet az első, amelyik elfogadja és aktívan kezeli a bennünk virágzó sokféle ént” (121).

Az új generáció gondolkodására nagy hatást gyakorol(hat) az úgynevezett hipertext, amelyet még a 60-as években DOUGLAS ENGLEBART fejlesztett ki, aki az egeret is feltalálta. A hipertext ugyanis az információfeldolgozás soros, lineáris formáit párhuzamos, nem szekvenciális műveletek folyamatává alakítja, s ezáltal komplex kognitív struktúrák kialakítását teszi lehetővé. ENGLEBART zseniális újítása a World Wide Web előfutárának tekinthető. Sokan vallják, hogy ez a technika alapvetően megváltoztatta a gondolkodásmódjukat.

TAPSCOTT eredményei szerint a világháló jótékony hatással van a gyerekek szociális készségeire, viselkedésére is. Játszi könnyedséggel nyúlhatnak túl a közvetlen környezetükön, szerezhetnek barátokat a világ minden tájáról, s közösen oldhatnak meg feladatokat, építhetnek virtuális városokat, versenyezhetnek stb., autentikus és lényegi információforrásokat igyekezvén tevékenységükhöz feltalálni.

Ami megtörténik a valós világban, megtörténik a virtuális világban is. Kötözködés, erőszak a beszélgetőszobákban is előfordul. A 11 éves Colin Cowsert-Hinrichs (Houston, Texas) így látja a terepviszonyokat:

„Szerintem bizonyos módon nem olyan rossz a helyzet az interneten, mint a való életben (nem mintha az internet nem lenne valódi), mert ott az embert ugyanúgy érheti fizikai és lelki támadás. Itt valószínűleg valaki kiáll melletted. Nem ugyanaz a pszichológiai dolog, mint a valóságos életben.” (138.)

TAPSCOTT becslése szerint mára már sok százezer kibergyerek rendelkezik saját honlappal. Az atrocitásokkal szemben olyan módon is védekezniük kell a netikett szerint, hogy személyes oldalaikon semmiféle azonosító adatot vagy fényképet nem közölhetnek. Webhelyükön egyébként gyakran szerveződnek fórumok, különböző klubok stb.

A gazdaság, a vállalatok, a munkahelyek átalakulásával a termelés legfontosabb tényezőjévé a tudásmunka válik. Megváltozik a tanulás is. „Az új média eszközei egy új tanulási modell nagyszerű ígérletét hordozzák magukban – a felfedezésen és részvételen alapuló modellt” (156). A hagyományos modellek egyirányúak és központosítottak, s a közvetítéses módszeren alapulnak. A tanár és a tankönyv felülről „sugározza” az adást a diákoknak – lényegében akkor is, ha számos nagyszerű pedagógus ennél sokkal többet tett a gyerekekért minden korban. A 14 éves Tiark Rompf (Németország) így értékeli a helyzetét:

„Otthon az ember azt csinál a számítógépével, amit akar. Ha szörfölni akarok az interneten, azt csinálom. Ha levelet akarok írni, azt csinálom. Az iskolában nem »csinálhatja« az ember azt, amit akar, előbb meg akarják »tanítani«, hogyan kell »csinálni«. Arról pedig szó sincs, hogy eldönthetné az ember, mit akar csinálni.” (158.)

Az oktatás válságát sokan és sokféleképpen értelmezik és magyarázzák. TAPSCOTT szerint (aki egyébként a New Paradigm Learning Corporation elnöke is) az új tanulási paradigma környezete „egészében a web és az internet lesz” (173). Az interaktív tanulásra való átállás lépéseit a következőkképpen vázolja (vö. 174-187).

- (a) Átállás a lineáris tanulásról a hipermédiásra. (Az új generáció információkezelése interaktív és párhuzamos, amit a hipertext, az aktív hivatkozások stb. jól támogatnak).
- (b) Átállás az utasításokról a készítésre és a felfedezésre (az instrukcionizmusról a konstrukcionizmusra).
- (c) Átállás a közvetítő, tanárközpontú tanulásról a tanulóközpontúra.
- (d) Az anyag befogadásáról a navigálás és a tanulás tanulására való átállás. A 18 éves Matthew MacDonald (Nova Scotia, Kanada) ekként közelíti meg a tanulással kapcsolatos problémákat:

„A diákokat csak azután bátorítják a nyitott, saját úton járó gondolkodásra, ha már bemagoltak mindent, amit a tanárunk mondott vagy ami a tankönyvben volt. Addig azonban, ha az ember a saját fejét használja vagy megkérdőjelez valamit, ami nem látszik helyesnek vagy fontosnak, nem jut semmire. Nevetségessé teszik, mert »nem figyel a tanárra«”. (177.)

- (e) Az iskolai tanulásról az élethosszig tartó tanulásra való átállás. (Az „emberiség tudásbázisa évenként megduplázódik”, 178.)
- (f) Átállás a tömeges oktatásról a testre (személyre) szabott tanulásra.
- (g) Átállás a kint okozó tanulásról az érdekes tanulásra, amelynek keretében az ismeretszerzés, a munka és a szórakozás integrálódhat. A 8 éves Christopher Househ (Illinois) elvárása érthető és teljesen jogos:

„Nekem a »digitális korban való felnövekedés« azt jelenti, jól érezzük magunkat tanulás közben.” (179.)

- (h) Végül a közvetítő szerepről a tanár segítő szerepére való átállás.

Az átalakítást, a változtatásokat természetesen a vállalati szféra is végrehajthatja. Érdekében és módjában is áll, különösképpen, ha a tanulás, a munka és a szórakozás így is, úgy is integrálódik. Lett légyen szó alapképzésről vagy éppen felsőoktatásról. A Motorola egyeteme például „mostanára hivatalosan is elismert kurzusokat tart az alkalmazottak számára” (185). Átellenben a kiskereskedő is inkább maga tanítja a mesterségre a fiát, mert nem bízik a szakképzés hatékonyságában, aki viszonzásul komputerezálja az üzlet ügyvitelét Számos kiváló szakember nevelkedett Magyarországon is vállalati tantermekben, műhelyekben. „Az egyetem mint keret szerepét – véli a szerző – a hálózati jellegű egyetem veszi át.” (187.) A 14 éves Tzipora Mankovsky alighanem jogos igénye ez lenne:

„Mire végzek, szakmai önéletrajzot akarok, nem bizonyítványt!” (190.)

Az elektronikus játékokat egyes szülők ellenzik, mások hasznosnak tartják. Az ellenzők főként a játékokban megjelenő erőszakról féltik a gyerekeiket, jóllehet az agresszivitás – legalábbis a fiúk esetében – a hagyományos játékmintákból ered, amelyek korábban a hátsó udvari tevékenységekhez kötődtek. Egyelőre nincs bizonyíték arra, hogy „a »verekedős« videojátékok erőszakos viselkedést váltanának ki egy pszichikailag egészséges, szerető családi háttérrel rendelkező fiatalból” (199). A 17 éves Dan Atkins (Malibu, Kalifornia) így látja ezt a kérdést:

„Olyan játékokon nőttem fel, amiket sokan erőszakosnak tekintenek, mégis normális maradtam. Az az igazság, hogy szerintem ezek a játékok nagyszerű lehetőséget kínálnak a frusztráció levezetésére anélkül, hogy bárkivel erőszakosak lennénk a valóságban. Egy kellemetlen nap után hazatérve nagyon jól esik bekapcsolni a számítógépet és például Quak-et játszani. Ha iskolás koromban nem játszhattam volna a Wolfenstein 3D-s vagy a Doom programokkal, az élet sokkal nehezebb lett volna.” (198.)

Az internetgeneráció kapcsolatteremtési szokásait vizsgálva, TAPSCOTT kitér az online szerelem és szexualitás kérdéseire is, amely a flörttől akár a virtuális szexig terjedhet. Kutatásai szerint a szülőknek nincs okuk az aggodalomra a kyberszerelem miatt (210). A 17-23 éves fiatalok, vagyis a veterán netgenerációbeliek körében népszerűek azok a többfelhasználós (úgynevezett MUD) rendszerek, amelyekben a kommunikáció szerepjátékok formájában zajlik a résztvevők által létrehozott virtuális szociális terekben. Ezek a játékok megkönnyítik a gyermekkor és a felnőttkor, az otthon és a munkahely közti átmenetet. A csínytevésektől ezek a rendszerek sem mentesek. Végére is a kibergeneráció tagjai sem csupán misztikus ikonok vagy angyalok.

A netgeneráció egyre nagyobb vásárlóerőt képvisel közvetlenül, és szakértelmével befolyásolva a családok általános vásárlási és fogyasztási szokásait közvetetten is – plazzai csatangolás nélkül. A 14 éves Eric Mandela (Rahway, New Jersey) ezzel kapcsolatban így nyilatkozik:

„Szeretek az interneten vásárolni. Tíz perc alatt megtalálom a legkedvezőbb árat huszonöt bolt kínálatából. Diszpécseren sem kell keresztülverekednem magam, akik félreértik a megrendeléseimet vagy a szüleimet kéri a telefonhoz. Az interneten mindent megvehetek, majd a számla megérkezésekor megadom a pénzt a szüleimnek.” (222.)

Az internetgeneráció fogyasztói ismérveit ekként jellemzi TAPSCOTT (224-229): (a termékjellemzők alapján) választási lehetőségeket akar; testre szabhatóságra vágyik (a kenyértől a görkorcsofolyáig); időnként meg akarja gondolni magát; vásárlás előtt kipróbálja a terméket (magára veszi a ruhát a monitoron, teszteli a videojátékot); a célszerűséget és a funkcionalitást tartja szem előtt.

A kiberkereskedelem rohamosan növekszik, s a digitális fizetőeszközök felgyorsítják bővülését, a fogyasztók igényeihez igazítva a bankok és a pénzvilág működését, szerepét. A netgeneráció a minőségre alapoz, akár a reklám vagy a márkanév ellenében is. A botok „éjjel-nappal böngészik a netet, a tulajdonosuk által igényelt információk után kutatnak (...) kommunikálhatnak a tulajdonos nevében (...)” (234-235), s előbb-

utóbb megtalálhatják a hozzá legjobban illő árukat. Az új médium új termékszerkezetet, szolgáltatásokat és piacokat alakít ki, s ezt érdemes máris kalkulálni. Például: „Az irodák lakásokká alakítása növekvő ipari lehetőségeket rejt magában” (245), bizonyosnak látszik ugyanis, hogy nem a netgeneráció tagjai alkalmazkodnak majd a munka- és fogyasztási környezethez, hanem fordítva. Leendő lakásukat, házukat és környékét (az iskolákat, üzleteket stb.) ráadásul már a képernyőn be akarják járni. Minthogy „a gyártók közvetlen kapcsolatba kerülnek a fogyasztókkal a neten keresztül” (247), vesztesek lehetnek a közvetítők, kereskedők, ügynökök, ügyvédek stb. 1996. szeptember 11-én, amikor Dawid Bowie elsőként jelentetett meg egy számot CD nélkül a hálón, a könnyűzenei hanglezárlók árszija is megingott. A netgeneráció tagjai testre szabható, multimédiás kiadványokat fognak igényelni, s valós idejű interakciókba kívánnak lépni a szerkesztőségekkel. A kiadóknak alaposan át kell gondolniuk üzletpolitikájukat. A *Szemiotikai szövegtan* jelen kötetében egyik-másik irodalomjegyzék jelentős részben aktív hivatkozásokból, linkekből áll, félreérthetetlenül jelezve az eltolódást a hagyományos médiumokról az új felé a tudományos kutatásban is.

Az utasításon és a hierarchián alapuló vállalati modellek ezt aligha bírják ki változtatás nélkül. A régi struktúrák azonban konokul tartják magukat, jóllehet világosan érzékelik a problémákat vagy azok egy részét. TAPSCOTT a netgeneráció kultúrájának (1) – (10) alatt ismertetett motívumaiból vezeti le az új típusú vállalkozások létrehozásának főbb irányvonalait (253-260). Ezek a következők: (i) molekuláris, online vállalkozás; (ii) intellektuális nyitottság; (iii) együttműködés, kooperativitás; (iv) az intellektus hálózatba kapcsolása az információk megszerzéséhez; (v) az innováció kultúrája; (vi) az emberek megítélése hozzájárulásuk alapján; (vii) új hatóságok; (viii) valós idejű cégek; (ix) tökeként megjelenő generáció; (x) megbízhatóság és bizalom.

Az új munkakultúra központi eleme a tudás gondozása, megosztása és hálózatba szervezése. A netgeneráció tagjai nem csupán letéteményesei a tőkének, hanem humán hordozói. Ezek a gyerekek már nem feltétlenül a McDonald's üzlethelyiségeiben keresnek pénzt, hanem weblapot készítenek, vagy saját vállalkozást hoznak létre, mint például a 15 éves Deanna Perry (Kalifornia):

„Mostanában az AksSam System nevű cég alvállalkozójaként dolgozom. A barátommal, Ryannel együtt hoztuk létre Absolute Web Design nevű cégünket. Tulajdonképpen a cég »előzői« vagyunk. Más weblapokon megjelentetett reklámsávok segítségével hirdetjük a webhelyünket. Az emberek megrendelőlapokon juttathatják el hozzánk kéréseiket, és mi az igényeikhez legközelebb álló honlapot készítjük el nekik.” (264.)

Adrian Scott meg olyan céget alapított, amelynek munkatársai „az Egyesült Államok legkülönbözőbb részein élnek, és az interneten keresztül működnek együtt” (273). Mindez előrevetíti azt is, hogy a vállalatoknak újfajta szerződést kell kötniük alkalmazottaikkal, esetleg az internetes szakszervezetekkel is.

Tudjuk mi is, hogy a szülők, sajnos, nemigen kommunikálnak egymással. Az új média lehetővé teszi a párbeszédet mind a családtagok, mind a családok között, s ez által a szülők könnyebben megóvhatják gyermekeiket a nem kívánatos hatásoktól. Például a pornográfiától, ami ugyan az internetes anyagoknak a 0,5 százalékát sem teszi ki, a gye-

rekek mégis rátalálhatnak az obszcén oldalakra, mert kíváncsiak a felnőttek dolgaira is. Kíváncsiságukra jellemzőek a 15 éves Reanna Alder (Kolumbia) szavai:

„Még soha nem botlottam olyan weboldalba, amit ne akartam volna meg-nézni. Nem úgy a tévén, ahol a csatornákat váltogatva időnként szörnyűséges gyil-kos jelenetekre kattintottam.” (287.)

A pornográfia problémáját, úgy tűnik, nem lehet megoldani kormányzati cenzúrá-val, mert ez idegen az információs társadalom demokratizmusától, vagy szűrőszoftverek-vel, mert ezeket meg fél kézzel feltörik a gyerekek. Legtöbbet a család és az oktatás te-het a gyerekek védelmében.

Súlyos gondokat okoz a napról napra mélyülő digitális szakadék is, amely két cso-portra oszt(hat)ja a társadalmat és az országokat is. Hallgatóim körében magam is ta-pasztalom ezt a jelenséget: egy részük magabiztosan mozog az ablakokban, más részük viszont csak kellő biztatással képes a számítógép elé ülni. A probléma nemcsak a hozzá-férés lehetőségeiben gyökerezik, hanem a technikai ismeret, a motiváció, illetőleg az oktatás és továbbképzés viszonyában. A megoldási lehetőségek feltárása mindannyiunk feladata. „Az új média az új gazdaság és az új generáció minden intézményében szüksé-gessé teszi az átalakítást, és minden személynek át kell gondolnia értékrendjét és visel-kedését” (318). Sok a tennivaló, de lehetőségek is kínálkoznak. A nonprofit közösségi hálózatok, központok például még a bandázó utcagyerekeket is képesek elég hamar a monitorhoz ültetni. A 15 éves Juliana Maciel (East Palo Alto, Kalifornia), aki az egyik közösségi központ részmunkaidős alkalmazottja, s műszaki kérdésekben segíti az ügy-feleket, jelentős eredményekről számolhat be:

„Eltüntetjük a házakról a graffitiket, filmet készítünk a hajléktalanokról, akik most tanulják a Macintosh számítógépek kezelését. Van még egy projekt, amiben részt veszek: nyolcadikosokkal beszélgetünk a bandákról és a bandák okozta prob-lémákról.” (326)

A nagyobbacska kiberkamaszok itt már nem püfölik, hanem segítik a kisebbeket, s nem okoznak galibát a pénzfelvevő automatáknál sem. A központok gyarodásáért so-kat tehetnek a nagyvállalatok, ahogyan például a Microsoft is. De a karitatív segítség-nyújtásnál lényegesen többre lenne szükség. A vállalati támogatás legkézenfekvőbb módja, ha a cégek „megengedik alkalmazottaiknak, hogy a számítógépet hazavigyék” (338), vállalva az internetelés költségeit is. Ezáltal felgyorsíthatnák a tudásalap bővü-lését, s megoldhatnák az alkalmazottak továbbképzését is, hiszen kibertini játszva sa-játítja el a használatát, s tanítja meg rá a felnőtteket. Ennek hasznosságát saját tapasztala-taim is megerősítik, minthogy Békési Imre jó ideig biztosítani tudta számomra a megfe-lelő hozzáférés költségét otthon (ahol egyébként előbb volt komputer, mint telefon), ha annak eszközeit (modem, szoftver stb.), a gépekhez hasonlóan, magam vásároltam is. Amint az infrastruktúrát kialakítottad, kiberkölyök elemében van. Magyarországon ma a telefonos háztartásoknak csupán a 9 százaléka rendelkezik internethozzáféréssel (az EU-s átlag ugyanakkor 38 százalék).

Az internetgeneráció ideológiájával kapcsolatban ma még csak feltételezéseket fogalmazhatni meg. Netti(ni) mindenesetre egy kicsit anyagiásnak látszik, de nem kér-

kedni – élni akar a javakkal. S miközben álmodoznék róluk, a valóságban és a monitoron is látja a kihívásokat, amelyekkel szembe kell néznie, az AIDS-től a legelvetemültebb terrorig. A 11 éves Rufo Sanchez (Rochester, New York) például így érzékeli világunkat:

„Néha felmerül bennem, hogy bolygónk véres, erőszakos világgá változik a filmek, a videók és a játékok miatt. Néha viszont azt érzem, hogy nagyon okos, felkészült világot alkotunk, ahol az információ internetes megosztása egyre nagyobb teret hódít.” (339.)

Érdeke és célja, hogy jó oktatásban részesüljön, s a tudáshoz hozzáadhassa a saját kompetenciáját, értékeit és felelősségét. Nettinek fontos a többi ember, fontos az egyenlőség, fontos a társadalmi igazságosság (vö. 344 kk.). Linkel, de nem link. Az elidegenedést és az elégedetlenséget igyekszik függetlenségbe, individualizmusba és aktivizmusba fordítani. A digitális forradalom az ő forradalma. A 13 éves Kelly Richards (Calgary, Alberta, Kanada) ilyennek látja:

„Hívhatjuk akár műszaki forradalomnak vagy a gyerekek forradalmának, a lényeg, hogy világszintű forradalomról van szó. Olyan forradalomról, amely a bolygónkon élő minden személy számára előnyös lehet, az emberi lélek forradalma.” (348.)

A baby boom és az új generáció viszonyában küszöbön álló változások előrejelzésére, illetőleg körvonalazására TAPSCOTtnak négy forgatókönyve van (350-357). Az egyik a békés együttélés, a másik a hidegháború, a harmadik a generációs robbanás, a negyedik pedig a hálózatosodott társadalom. A szerző a harmadikat valószínűsíti: „generációs titánok nagy összeütközésére számíthatunk (...) Az új, hatékony kommunikációs eszközök ismerete és hozzáférése mellett a hatvanas évek forrongásai gyerekjátéknak tűnnek majd” (357). A generációs robbanás várható kimenetelével kapcsolatban ezúttal egy szülőt idézek:

„A gyerekek fognak nyerni, mert jobban szerveződnek, mint mi. Ráadásul jobban bíznak egymásban, mint ahogy mi megbízunk kortársainkban. Nem hiszem, hogy aggódnunk kellene értük, inkább nekik kell aggódniuk miattunk.” (359.)

Annak idején, röviddel a Bokros-csomag előtt, a jelen sorok írója is kísérletet tett a TAPSCOTT csoportjáéhoz hasonló kutatások folytatására, nyelvész, pszichológus, programozó matematikus és más kompetenciájú kollégái és barátai együttműködésével, főként az „Új demokráciák és a humán kommunikáció” projekt keretében. Akkoriban azonban, ha a személyi feltételeket úgy-ahogy sikerült is megteremteni, egy ilyen nagyszabású vizsgálat anyagi, tárgyi, infrastrukturális feltételei még nem voltak meg. Oly mértékben nem, hogy például a feleségemmel még 1997-ben is kénytelenek voltunk a (másfél szobás lakótelepi) lakásunkon megszervezni többek között a hipertexttel kapcsolatos bemutató és gyakorló órákat, a saját komputereinket, postafiókjainkat bocsátva a hallgatók rendelkezésére, akik aztán előbb-utóbb fellelték a hozzáférés lehetőségeit, módjait, amikor megállapodtunk abban, hogy feladataikat attachmentként is beadhatják. Megesett az is, hogy az egyik számítógépet becipeltük a tanszékre kölcsönbe. Pályáza-

taink ugyanakkor, egy-két kivételtől eltekintve, vagy nem találtak támogatókra az 'illetékes' fórumokon, vagy ki tudja, mi történt velük a bürokrácia egyenirányított útvesztőiben. Nevetségesnek tűnhet, hogy a jelen sorok írója máig nem rendelkezik munkahelyi számítógéppel, sem oktatóként, sem szerkesztőként. Pedig igaz. Az viszont karikatúrának is rossz, hogy például az eredetileg anyaggyűjtésre, interjúkészítésre, terepmunkára rendszeresített, mára nagyrészt elavult, de még üzemképes leltári tárgyakat, mondjuk a magnetofont, amit a kiberbarátod alighanem már képtelen lenne akként azonosítani, rendeltetileg csak a 'ház'-on belül használhatod. Próbáld meg hazacipelni ma, ha tegnap a tanszákon hagytad volna a számítógéped kölcsönbe. A projekt eleget téve a Language in Post-Totalitarian Societi nemzetközi programban vállal kötelezettségeinek, jószerével csak névleg maradt fenn (lásd például a Mádl Ferenc és Pálincás József védnökségével megjelent, Csermely Péter által szerkesztett *Kutatási lehetőségek középiskolásoknak*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest 2002. című kiadvány 458. pontját). De az ambíció, hogy itt egy új, demokratikus, emberi módon megélhető világnak lehetünk a részesei, egyszerűsmind alakítói és alkotói is, változatlanul eleven maradt. Jóllehet valamelyest javult az intézményi infrastruktúra (főként pályázati forrásokból), periodikánk jelen kötete éppúgy a saját leltári számú képernyőn formálódott fazonra, akár a korábbiak, vagy éppen a sok száz kiber fiatal és nem kiber felnőtt interaktív rendszerében zajló, szegedi szöveg-tani nyári akadémiák anyagainak, segédanyagainak jelentős része. DON TAPSCOTT angol nyelven 1998-ban megjelent könyvét forgatva – lásd még <http://www.growingupdigital.com> –, s csak futólag tekintve végig azon a bő harminc éven, amióta üzemmérnök hallgatóként először szembesül(het)tem a számítógépek virtuális világával, technológiai folyamatokat vezérlő valóságával, legalábbis úgy tűnik fel, hogy manapság a korábbiaknál is nagyobb szükség lenne a hazai viszonyok áttekintésére, elemzésére és értékelésére, illetőleg a valós idejű tennivalók meghatározására és elvégzésére. A legnagyobb generáció tagjaival közösen, online. – 2001. május 17-én, amikor a magyar kancelláriaminiszter bejelentette, hogy elkészült a magyar Nemzeti Információs Társadalom Stratégia, ez a munka – amely szerencsésebb régiókban lényegében már befejeződött – remélhetőleg el is kezdődött. (Részletesebben lásd például DOMBI GÁBOR – LAFFERTON EMESE (szerk.): *Az információs társadalom felé. Tanulmányok és hozzászólások*. Replika Kör, Budapest, 2001.) A „remélhetőleg” kifejezés csupán arra kíván utalni, hogy a Nemzeti Információs Társadalom Stratégia nem az első ilyen jellegű dokumentum Magyarországon.

Vass László

Szerkeszti

VASS LÁSZLÓ

0. A szövegtani kutatás általános kérdései

0.1. BIBLIOGRÁFIÁK

0.1.1. BIBLIOGRAPHIE LINGUISTIQUE DE L' ANNÉE (= BL) 1996

A korábbi kötetek szöveggalattással kapcsolatos adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 199-104 – itt található a BL olvasásának céljára szolgáló útmutató is; *Szemiotikai szövegtan 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 215-221; *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 177-183; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 297-304; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 331-352; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 311-322; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 235-249; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 323-334 és *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1999. 387-396.

2.3. Text linguistics – Linguistique de texte

- 3429 Discourse analysis. – Lab 12, 1996, 50-58; 210-223; 353-366; 520-524.
- 3430 Lowery, Kirk. E.: A classified discourse analysis bibliography. – [225], 213–253.
  - Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – 2724.
  - Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – 2725.
  - Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – 2726.

- 3431 Abraham, Werner: The discourse-referential and typological motivation of pronominal procliticization vs. encliticization. – [499], 1-31.
- 3432 *Academic writing: intercultural and textual issues* / Ed. by Eija Ventola; Anna Mauranen. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – xii, 260 p.
- 3433 *Les analyses du discours en France* / [Éd.] par Dominique Maingueneau. – Paris: Larousse, 1995. – 127 p. – (*Langages* ; 117 | Special issue.
- 3434 Ariel, Mira: Referring expressions and the +/- coreference distinction. – [455], 13-35.
- 3435 Banks, David: Transitivity systémique et analyse du texte. – *BrL* 6, 1989-90, 45-52.
- 3436 Baynham, Michael J.: Direct speech : what's it doing in non-narrative discourse? – *JoP* 25/1, 1996, 61-81.
- 3437 Bencze, Lóránt: Emlékezés, szövegalkotás, szövegtípus. – *SzSz* 8, 1995, 9-34 | Memory, text-constitution, text-type | E. ab.
– Bencze Lóránt: Segédletek Petőfi S. János szövegsemiotikai rendszeréhez. – 2731.
- 3438 Benkes, Zsuzsa; Petőfi, János, S.: A szövegelemzéskor felhasznált „háttérismerek” feltárásának kreatív módja : tájékoztató. – *SzSz* 9, 1996, 169-186 | E. ab.: The creative way of detecting the „background knowledge” used in text analysis.
- 3439 Bittencourt dos Santos, Mauro: The textual organization of research paper abstracts in applied linguistics. – *Text* 16/4, 1996, 481-499.
- 3440 Blakemore, Diane: Are apposition markers discourse markers? – *JL* 32/2, 1996, 325-347.
- 3441 Bloor, Meriel: Academic writing in computer science : a comparison of genres. – [3432], 59-87.
- 3442 Červenka, Miroslav: Dynamika významového sjednocení díla a spojitost textu. – [14815], 15-25 | Dynamics in semantic unifying of literary text.
- 3443 Chafe, Wallace L.: *Discourse, consciousness, and time ...* – Chicago, IL, 1994 | *BL* 1995, 4394 | *FL* 3/1, 1996, 129-133 Judy L. Delin | *NOL* 75, 1996, 34-37 Karl J. Franklin | Cf. 3497.
- 3444 Chafe, Wallace L.: Inferring identifiability and accessibility. – [455], 37-46.
- 3445 *Cohérelle-Pentalingue : de lingvistiske kategorier bag programmet* / Red. Af Forskningsudvalget, Handelshøjskolen i København ; udgivet af Lita Lundquist ; Henrik Høeg Müller. – Frederiksberg : Handelshøjskolen i København, 1996. – 176 p. – (Copenhagen Working Papers in LSP ; 3) | *Cohérelle-Pentalingue : the ling. categories behind the program.*
– *Coherence and anaphora.* – 190.
– *Coherence in spontaneous text.* – 191.
- 3446 Colebrook, Claire; McHoul, Alex: Interpreting understanding context. – *JoP* 25/3, 1996, 431-440 | Cf. 3450.
- 3447 Conte, Maria-Elisabeth: Anaphoric encapsulation. – *BJL* 10, 1996, 1-10.
- 3448 *Conversation analysis of foreign language data* / Ed. by Johannes Wagner. – Amsterdam : Elsevier, 1996. – p. i-vi, 145-266. – (*JoP* ; 26/2, 1996) | Special issue.
- 3449 Cornish, Francis: Coherence : the lifeblood of anaphora. – *BJL* 10, 1996, 37-54.

- 3450 [Coulter, Geoffrey R.] Coulter, Jeff: A logic for „context”. – *JoP* 25/3, 1996, 441-445 | Cf. 3446.
- 3451 Dániel, Ágnes: A szerző azonosítása a szöveg konstitúciójának, tartalmi-logikai- és szemantikai-kommunikatív összefüggéseinek elemzése útján. – *SzSz* 8, 1995 35-79 | Identification of the author by means of comparative analysis of text-organization and of various semantic relations | E. ab.
- 3452 Dietrich, Rainer; Peter, Kerstin: Zum Aufbau von argumentativen Texten – am Beispiel Werbung. – *Lber*, 1996/161, 3-36 | E. ab.
- *Discourse grammar and typology : papers in honor of John W. M. Verhaar*. – 894.
  - Dressler, Wolfgang U.: Parallelism between Natural Textlinguistics and other components of Natural Linguistics. – 2423.
- 3453 Enkvist, Nils Erik: The Prague theses, text strategies, and contrastive rhetoric. – [420], 15.
- 3454 Eöry, Vilma, P.: Szövegtipológia – stílustipológia : (problémavázlat: elméleti és módszertani lehetőségek). – [4230], 130-151 | Typology of text and style.
- Farkas, Edit: Rövid beszámoló a Multimedialis Textológiai Műhely harmadik konferenciájáról. – 605.
- 3455 Fernandez-Vest, M. M. Joyceline: *Les particules énonciatives dans la construction du discours*. – Paris, 1994 | BL 1995, 4410 | BSL 91/2, 1996, 129-130 Calire Blance-Benveniste.
- 3456 Figge, Udo L.: Einige Prinzipien der Textgrammatik. – [299], 187-202.
- 3457 Findra, Ján: Modelové štruktúry a tvorba aktuálnych textov. – [476], I, 43-51 | E. ab.: Model structures and creation of actual texts.
- 3458 Firbas, Jan: Mobility of clause constituents and functional sentence perspective. – [815], 221-233.
- 3459 Firbas, Jan: Retrievability span in functional sentence perspective. – *BSE* 21, 1995, 17-45.
- 3460 Firbas, Jan: The theory of functional perspective as a reflection of an effort towards a means-end model of language. – [420], 17.
- Fludernik, Monika: Comment on Wolfgang U. Dressler's „Natural Textlinguistics”. – 2430.
- 3461 Fludernik, Monika: *The fictions of language and the languages of fiction ...* – London, 1993 | BL 1995, 4412 | AAAM 20/1, 1995, 233-235 Alwin Fill | GRM 45/2, 1995, 251-254 Wilhelm Fäger.
- Ford, Cecilia E.; Fox, Barbara A.: Interactional motivations for reference formulation ... – 11351.
  - Franke, Wilhelm: Ratgebende Aufklärungstexte ... – 10300.
- 3462 Galera, J. Albert: El texto, lugar de encuentro de la semiótica. – *ELUA* 6, 1990, 89-106 | E. ab.: The text as a meeting place of semiotics, 281.
- 3463 Gardent, Claire: Anaphores parallèles et techniques de résolution. – *Langees* 123, 1996, 75-98 | E. ab.

- 3464 Giora, Rachel; Meiran, Nachshon; Oref, Paz: Identification of written discourse topics by structure coherence and analogy strategies : general aspects and individual differences. – *JoP* 26/4, 1996, 455-474.
- 3465 Goutsos, Dionisis: A model of sequential relations in expository text. – *Text* 16/4, 1996, 501-533.
- 3466 Grucza, Sambor: Aspekte der linguistischen Referenzforschung. – *KNf*, 42/3, 1995 (1996), 325-344.
- 3467 Grunig, Blanche-Noëlle: Une conception dynamique du texte. – *Linguistique* 31/2, 1995 (1996), 5-13 | E. ab.
- 3468 Hagège, Calude: Le rôle des médiaphoriques dans la langue et dans le discours. – *BSL* 90/1, 1995 (1996), 1-17 | Fr., Gr., E & Sw. ab.
- 3469 Halmari, Helena: On accessibility and coreference. – [455], 155-178 | Evidence from Fi.
- 3470 Haßler, Gerda: Intertextualität und Modalität in einer verstehensorientierten Textgrammatik. – [299], 310-338.
- 3471 Himmelman, Nikolaus P.: Demonstratives in narrative discourse : a taxonomy of universal uses. – [499], 205-254.
- 3472 Hoffmannová, Jana: Koherence v uměleckém textu. – [16380], 63-69 | E. ab.: Coherence in literary texts.
- 3473 Hoffmanová, Jana: The structure of the semantic context of TIME in various text types. – [947], 319-330.
- Hwang, Shin Ja J.: The grammar and discourse of relative clauses. – 3280.
- 3474 Jaszczolt, Katarzyna M.: Relevance and infinity : implications for discourse interpretation. – *JoP* 25/5, 1996, 703-722.
- 3475 Kertész, András: Konstruktivitas és interdiszciplinaritás : a szemiotikai textológia egy lehetséges tudományelméleti megközelítése. – *SzSz* 9, 1996, 27-46 | E. ab.: Constructivity and interdisciplinarity : on a possible approach to the metascience of semiotic textology.
- 3476 Kocsány, Piroska: Szövegnyelvészet és szövegtan : (részletek egy tudomány történetéből). – [4230], 152-163 | Text linguistics and textology.
- 3477 Kohvakka, Hannele: Ironie als Textuelle Erscheinung : eine linguistische Erklärung der Entstehung von Ironie. – *NphM* 97/3, 1996, 239-253.
- 3478 [Kolegaeva, I. M.] Kolehajeve, I. M.: Mehatekst jak vyjav kommunikatyvnoji heterohennosti ciloho zaveršenoho tekstu. – *Mov*, 1996/1, 25-30 | Megatext as manifestation of the whole completed text's heterogeneity.
- 3479 Koltay, Tibor: Adalékok a referátumkészítés szövegtani megközelítéséhez. – *SzSz*, 9, 1996, 77-90 | E. ab.: Contribution to a semiotic-textual approach to abstracting.
- 3480 Koltay, Tibor: A hipertext szövegségéről. – *SzSz* 8, 1995, 115-126 | About textuality in hypertext | E. ab.
- 3481 Korolija, Natascha; Linell, Per: Episodes : coding and analyzing coherence in multiparty conversation. – *Linguistics* 34/4, 1996, 799-831.
- Kotschi, Thomas: Zur Interaktion zwischen Textkonstitutionsstruktur und Informationsstruktur in Texten aus mündlicher Kommunikation ... – 7770.

- Kuno, Susumu; Takami, Ken'ichi: *Grammar and discourse principles ...* – 3304.
- 3482 Laihanen, Esa: Kulttuurinen kirjoittamistaito tutkimuskohteena. – *Virittäjä* 100/4, 1996, 605-610 | Rev. art. on 3488.
- 3483 Lampert, Martina: *Die parenthetische Konstruktion als textuelle Strategie ...* – München, 1992 | BL 1994, 4296 | *Slavia* 63/1-2, 1996, 189-190 Helena Běličová.
- Ledin, Per: *The Prime Minister, Ingvar Carlsson, he or Ingvar?* ... – 12138.
- 3484 Longacre, Robert E.: Salience schemes for narrative discourse : some broader concerns. – *LACUS* 22, 1995 (1996), 5-14.
- Lundquist, Lita: *Oversættelse ...* – 4330.
- 3485 Maingueneau, Dominique: *L'analyse du discours : introduction aux lectures de l'archive.* – Paris : Hachette, 1991. – 268 p. – (Hachette université linguistique).
- 3486 Martínez Martínez, María Àngeles: Function and linguistic organization : an analysis of character and setting in Thomas Pynchon's *Under the Rose* rewritten in V. – *EIUC* 4, 1996, 105-129.
- 3487 Máté, Jakab: A szemiotikai textológia néhány kérdése a viták tükrében. – *SzSz* 8, 1995, 190-196 | Some debated problems of semiotic textology.
- 3488 Mauranen, Anna: *Cultural differences in academic rhetoric : a textlinguistic study.* – Frankfurt am Main : Lang, 1993. – xi, 280 p. – (Nordeuropäische Beiträge aus den Human- und Gesellschaftswissenschaften ; 4) | Birmingham Univ. diss. | Cf. 3482 | *Multilingua* 15/1, 1996, 220-221 Wolfgang Pöckl.
- 3489 Mauranen, Anna: Discourse competence : evidence from thematic development in native and non-native texts. – [3432], 195-230.
- 3490 Miczka, Ewa: Construire une représentation textuelle. – *PrNUS* 1575, Neophilologica 12, 1996, 59-75 | Pol. & E. ab.
- 3491 Miczka, Ewa: Rola kategorii ponadzdaniowych w procesie rekonstrukcji tekstu. – [16380], 41-52 | The role of supra-phrasal categories in the process of text reconstruction.
- 3492 Mišeska Tomić, Olga: Topic, focus and the minimalist program. – [420], 67.
- 3493 Moerman, Michael: The field of analyzing foreign language conversations. – *JoP* 26/2, 1996, 147-158.
- Moeschler, Jacques: Y a-t-il des critères d'enchaînement et d'interprétation dans la conversation? ... – 8581.
- 3494 Mojsijenko, A. K.: Tekst jak apercipijna systema. – *Mov*, 1996/1, 20-25 | Text as an apperceptional system.
- 3495 Myhill, John; Xing, Zhiqun: Towards an operational definition of discourse contrast. – *Slang* 20/2, 1996, 303-360 | Evidence from Biblical Hebrew & Chinese.
- 3496 Nagy, Pál: A vizuális költészet. – *SzSz* 9, 1996, 202-203 | E. ab.: Visual poetry.
- 3497 Nuyts, Jan K. E. E.: Consciousness in language. – *P&C* 4/1, 1996, 153-180 | Rev. art. on 3443 | Cf. 4463.
- *On subject and theme ...* – 395.

- 3498 P'aič'adze, Manana: T'ekst'is lingvist'uri int'erp'ret'aciis zogierti sak 'itxisatvis pranc k'apk'as ori novelis mixedzit. – *SDz* 4, 1995, 165-169 | Some problems of linguistic text interpretation, based on two stories By Franz Kafka.
- Petőfi, János, S.; La Matina, Marcello: Egy általános szemiotikai textológia centrális aspektusai. – 2758.
  - Petőfi, János, S.: *Az explicitég biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában ...* 2759.
  - Petőfi, János, S.: Logical semantics ... – 3852
- 3499 Petőfi, János, S.: Megjegyzések a tömbösödés szövegtani vizsgálatához. – [780], 265-275 | Studying grouping in text linguistics.
- 3500 Petőfi, János, S.: A multimediális humán kommunikáció elemzése interdiszciplináris keretének aspektusai. – *SzSz* 9, 1996, 19-26 | E. ab.: Some aspects of the interdisciplinary frame of the analysis of the multimedial human communication.
- Petőfi, János, S.: Utam a szemiotikai szövegtanhoz. 4. – 1564.
  - Petőfi, János, S.: Válaszok és megjegyzések a szemiotikai textológia felépítését érintő kérdésekre, megállapításokra. – 2760.
  - Petőfi, János, S.; Vass, László: Válaszok, megjegyzések az analitikus szemiotikai textológiai szövegmegközelítéssel kapcsolatos megállapításokra, kérdésekre. – 2761.
  - Petrič, Teodor: On some (non)-parallelisms in Natural Textlinguistics ... – 2512.
- 3501 Pilegaard, Morten; Frandsen, Finn: Text type. – [4084], 13 p.
- Poissant, Hélène: L'apport de la psychologie cognitive à une sémantique du texte ... – 8584.
- 3502 Polovina, Vesna: Teorijski status pojmov *diskurs* i *tekst*. – *SJ* 1/1-2, 1996, 409-414 | E. ab.: Theoretical status of *discourse* and *text*.
- 3503 Pretorius, E. J.: Reading between the lines : causal connectivity, inferences and implicitness in texts. – [959], 3-24 | E. & Afrikaans ab.
- *Reference and referent accessibility*. – 455.
- 3504 Renkema, Jan: *Discourse studies* ... – Amsterdam, 1993 | BL 1993, 3753 | *SS* 57/2, 1996, 113-115 Jana Hoffmanová.
- *Reported speech* ... – 457.
  - Ritt, Nikolaus: On reading Dressler's „Natural Textlinguistics”. – 2520.
  - Roulet, Eddy: La phrase : unité de langue ou unité de discours? – 3121.
- 3505 Roulet, Eddy: Polyphony. – [4084], 18 p.
- 3506 Rozenberg, Jānis: O nekotorych problemach teksta. – [420], 51.
- 3507 Rudolph, Elisabeth: *Contrast : adversative and concessive relations and their expressions in English, German, Spanish, Portuguese on sentence and text level*. – Berlin : de Gruyter, 1996. – xx, 544p. – (Research in text theory ; 23).
- 3508 Sanders, Ted J. M.: PISA – a procedure for analyzing the structure of explanatory texts. – *Text* 16/1, 1996, 91-132.
- 3509 Sbisà, Marina: Per un approccio pragmatico all' analisi del testo. – *LeL* 20-21, 1995-96, 37-55 | Towards a pragmatic approach to textual analysis.
- Schreiber, Michael: Zur Abgrenzung und Klassifikation der Proformen ... – 8588.
  - Smith, Wendy: Spoken narrative and preferred clause structure ... – 18825.

- 3510 Sornicola, Rosanna: Uno sguardo alle forme e alle funzioni dell' enfasi. – [805], 295-310 | A look at the forms and functions of emphasis.
- 3511 Stati, Sorin: La semantica delle relazioni transfrastiche. – *SOL* 6, 1995-96, 269-275. | The semantics of transphrastic relations.
- 3512 Stirling, Lesley: Metonymy and anaphora. – *BJL* 10, 1996, 69-88.
- 3513 Stirling, Lesley: *Switch-reference and discourse representation*. – Cambridge, 1993 | *BL* 1993, 3770 | *JL* 32/1, 1996, 210-215 Peter Sells.
- 3514 Storrer, Angelika: Wie notwendig sind obligatorische Valenzstellen?: Faktoren der Weglaßbarkeit von Valenzstellen im Text. – [342], 225-238.
– *Studies in anaphora*. – 499.
- 3515 Swales, John M.: Occluded genres in the academy : the case of the submission letter. – [3432], 45-58.
– *The syntax of sentence and text : a festschrift for František Daneš*. – 788.
– Szabó, Zoltán: A stilisztikai elemzés egy szöveelméleti modellje. – 4247.
- 3516 Szabó, Zoltán: Szemiotikai textológia és stilisztika. – *SzSz* 8, 1995, 196-201 | Semiotic textology and stylistics.
– *Szemiotikai szövegtan*. 7. – 2771.
– *Szemiotikai szövegtan*. 8. III. – 2772.
– *Szemiotikai szövegtan*. 9. I. – 2773.
– Szumska, Dorota: *Bez rematu ...* – 17640.
- 3517 Szumska, Dorota: Remat, czyli dylemat : (rozważania o izotopii rematycznej). – *StOr* 44/3, 1995, 425-431 | Some comments on comment | Ru. ab.
- 3518 Tolcsvai Nagy, Gábor: Nyelvi tudás és szövegtípus. – [780], 335-340 | Linguistic knowledge and text type.
- 3519 Tonfoni, Graziella: Modelli di elaborazione dei testi e progettazione architettonica della struttura testuale. – *SOL* 6, 1995-96, 290-303 | Models of text processing and text representation systems.
- 3520 Toole, Janine: The effect of genre on referential choice. – [455], 263-290.
- 3521 Török, Gábor: „Applica! ...” Scilicet ambigue, ambiformiter. – [780], 347-355 | On text analysis.
- 3522 Unger, Christoph: The scope of discourse connectives : implications for discourse organization. – *JL* 32/2, 1996, 403-438.
- 3523 Vântu, Ileana: L' expression de la cohésion dans les interviews-portraits. – *RRL* 41/3-4, 1996, 161-166.
- 3524 Vass, László: A hiper médium néhány retorikai szabályszerűsége. – *SzSz* 9, 1996, 157-168 | E. ab.: Some rhetoric regularities in the hypermedium.
- 3525 Vass, László: Tervezet egy szemiotikai textológiai megalapozottságú szövegnyelvészeti kidolgozására. – [780], 357-368 | Outline of a semiotics based textology.
- 3526 Ventola, Eija: Packing and unpacking of information in academic texts. – [3432], 153-194.
- 3527 Verhagen, Arie: Tekstsegmentatie, onderschikking en subjectiviteit. – *Gramma / TTT* 5/3, 1996, 249-268 | Text segmentation, subjunction and subjectivity. | E. ab. | Comm. by Ad Foolen, 269-272; reply, 273-275.

- 3528 Vilarnovo, Antonio: Coherencia textual : coherencia interna o coherencia externa? – *ELUA* 6, 1990, 229-239 | E. ab.: Textual coherence : internal coherence or external coherence?, 284.
- 3529 Vlad, Carmen: Tipuri de relații în producerea/actualizarea sensului textual. – *SCL* 46/1-6, 1995, 73-88 | Types of relations in the production/actualization of textual meaning | E. ab.
- 3530 [Vorob'eva, Ol'ga P.] Vorobyova, Olga P.: Linguistic signals of addressee-orientation in the source and target literary text : a comparative study. – *CLS* 32/2, 1996, 165-175.
- Wacha, Imre: Kérdések Petőfi S. Jánoshoz. – 2776.
- 3531 Wårvik, Brita: Grounding. – [4084], 14 p.
- 3532 Wawrzyniak, Zdzisław: Lakonik – Linguistik der kurze Bundigkeit. – *ZNRz* 20, *Językoznawstwo* 3, 1996, 215-221 | Laconism – linguistics of short conciseness | Pol. ab.
- Wortham, Stanton E. F.: Mapping participant deictis ... – 11372.
- 3533 Zeevat, Henk: Le mécanisme des relations de réplique. – *Langages* 123, 1996, 99-123 | E. ab.
- 3534 Ziv, Yael: Pronominal reference to inferred antecedents. – *BJL* 10, 1996, 55-67.
- Zoltan, Szabó: Dialectology within the interdisciplinary framework of text linguistics. – 5603.

Addenda a BL 1996. évi kötetének 2.3. szekciójához

- 190 *Coherence and anaphora* / [Ed. by] Walter De Mulder ; Liliane Tasmowski. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – ix, 217 p. – (*BJL* ; 10) | Papers from the 1994 conference of Linguistic Soc. Of Belgium | Special issue.
- 191 *Coherence in spontaneous text* / Ed. by Morton Ann Gernsbacher ; – Amsterdam, 1995 | BL 1995, 233 | *BSL* 91/2, 1996, 124-127 Alain Lemaréchal | *Language* 72/2, 1996, 413-417 Pamela A. Downing.
- 211 *La deixis ...* / Sous la dir. de Mary-Annick Morel ; Laurent Danon-Boileau. – Paris, 1992 | BL 1993, 245 | *LaSo* 62, 1992, 105-108 Sonia Branca-Rosoff.
- 225 *Discourse analysis of Biblical literature : what it is and what it offers* / Ed. by Walter R. Bodine. – Atlanta, GA : Scholars Press, 1995. – x, 264 p. – (Soc. of Biblical Literature. Semeia studies) | Revised papers from the Linguistics and Biblical Hebrew unit, 1988 annual meeting of the Soc. of Biblical Literature.
- 281 *Interfaces in phonology* / Ursula Kleinhenz (ed.). – Berlin: Akademie Verlag, 1996. – xi, 330 p. – (*Studia grammatica* ; 41) | Papers from a conference, Berlin, March 1995.
- 284 „Ισχυρές”-„ασθενείς” γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση : όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού = πρρικα ήμερίδας. 25 Απριλίον 1996, Θεσσαλονίκη. – Θεσσαλονίκη : Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996. – 252 p. | „Strong”-„weak” languages in the European Community : aspects of linguistic domination.

- 299 *Kohäsion, Kohärenz, Modalität in Texten romanischer Sprachen : Akten der Sektion „Grundlagen für eine Textgrammatik der romantischen Sprachen“ des XXIV. Deutschen Romanistentages, Münster (25.-28.9.1995) / Hrsg. Von Alberto Gil ; Christian Schmitt. – Bonn : Romanistischer Verlag, 1996. – v, 417 p. – (Romanistische Kongressberichte ; 4).*
- 342 *Lucien Tesnière – syntaxe structurale et opérations mentales : Akten des deutsch-französischen Kolloquiums anlässlich der 100. Wiederkehr seines Geburtstages, Strasbourg 1993 / Hrsg. Von Gertrud Gréciano ; Helmut Schumacher. – Tübingen : Niemeyer, 1996. – xxiv, 312 p. – (Linguistische Arbeiten ; 348).*
- 395 *On subject and theme ... / Ed. by Ruqaiya Hasan ; Peter H. Fries. – Amsterdam, 1995 | BL 1995, 477 | BSL 91/2, 1996, 87 Alain Lemaréchal.*
- 420 *Prague school linguistics : 70 years of existence of the Prague Linguistic Circle and 100th anniversary of Roman Jakobson's birthday / Ed. by Eva Hajičová ; Olga Böhmová. – Praha : Univ. Karlova, 1996. – 77 p. | Abstracts for a conference, Prague, 28-30.3.1996.*
- 455 *Reference and referent accessibility / Ed. by Thorstein Fretheim ; Jeanette K. Gundel. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – 313 p. – (Pragmatics & beyond. New series ; 38) | Papers from a workshop at the 4th intern. pragmatics conference, Kobe, 25-30.7.1993.*
- 457 *Reported speech : forms and functions of the verb / Ed. by Theo A. J. M. Janssen ; Wim van der Wurff. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – viii, 311 p. – (Pragmatics & beyond. New series ; 43) | Papers from a symposium, Leiden, 16-17.12.1993.*
- 476 *Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie : komunikáty z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 6.-8.9. 1994. I-II / Zost. Vladimír Petráš. – Banská Bystrica : Univ. Mateja Bela, 1996. – 213; 222. p.*
- 499 *Studies in anaphora / Ed. by Barbara A. Fox. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – xii, 517 p. – (Typological studies in language ; 33) | Papers from a symposium, Allenspark, CO, May 1994.*
- 605 *Farkas, Edit: Rövid beszámoló a Multimediális Textológiai Műhely harmadik konferenciájáról. – SzSz 7, 1994, 219-220 | Short report about the 3rd conference of MTM.*
- 780 *Absztrakció és valóság : Békési Imre köszöntése / Főszerk.: R. Molnár Emma. – Szeged : JGYTF Kiadó, 1996. – 406 p.*
- 784 *Mélanges de philologie et de littérature médiévales offerts à Michel Burger / réunis par Jacqueline Cerquiglini-Toulet ; Oliver Collet. – Genève : Droz, 1994. – 208 p. – (Publications romanes et françaises ; 208) | BSL 90/2, 1995 (1996), 230-232 Michel Banniard.*
- 788 *The syntax of sentence and text : a festschrift for František Daneš / Ed. by Světlá Čmejrková ; František Štícha. – Amsterdam, 1994 | BL 1994, 704 | SAP 30, 1996, 191-193 Aleksander Szwedek | SS 57/2, 1996, 120-125 Albena Rangelová.*
- 805 *Scritti di linguistica e dialettologia in onore di Giuseppe Francescato. – Trieste: Edizioni Ricerche, 1995. – xlvii, 363 p., front. | Silvana Monti: Presentazione, v; Matório Doria: Prefazione, xliii-xivii | Corr. to BL 1995, 953.*

- 815 *Discourse and meaning : papers in honor of Eva Hajičová* / Ed. by Barbara H. Partee ; Petr Sgall. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – xiv, 430 p., front.
- 894 *Discourse grammar and typology : papers in honor of John W. M. Verhaar* / Ed. by Werner Abraham ; Sandra A. Thompson. – Amsterdam, 1995 | BL 1995, 1072 | *Lingua* 99/2-3, 1996, 138-148 Dennis Kurzon | *SEz* 21/1, 1996, 70-75 Stefana Dimitrova.
- 947 *Prague Linguistic Circle papers = Travaux du Cercle Linguistique de Prague : n.s. Vol. 2* / Ed. by Eva Hajičová ; Oldrich Leška ; Petr Sgall ; Zdena Skoumalová. – Amsterdam : Benjamins, 1996. – viii, 346 p. | Cf. BL 1995, 1174.
- 957 *Studies in literature, culture and language* / Ed. by Andrzej Weseliński ; Jerzy Welna. – Warszawa : Wyd. Uniwersyteckiego, 1994. – 108 p. – (Anglica ; 5) | ling., 67-108.
- 959 *Teorie, teks en toepassings in die linguistiek = Theory, text and applications in linguistics* / Ed. = Red. P. H. Swanepoel ; A. P. Hendrikse. – Pretoria : Linguistiese Vereniging van Suid-Afrika, 1995. – 211 p. – (SATT Supplement ; 26).
- 1563 Petőfi, János, S.: Utam a szemiotikai szövegtanhoz. 12. 1988–1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka. 13. 1990–1991. A szemiotikai textológia koncepciójának végleges kialakítása felé. – *SzSz* 7, 1994, 157-174 | E. ab.: My way towards a semiotic textology 12. 1988.1989. The initial period of the multi-media orientation; 13. 1990–1991. Towards the definite elaboration of the conception of semiotic textology.
- 1564 Petőfi, János S.: Utam a szemiotikai szövegtanhoz. 4. A kontextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (I). – *SzSz* 9, 1996, 265-273 | E. ab.: My way towards a semiotic textology 4. The period of studying the properties of contextual text theory (I).
- 2423 Dressler, Wolfgang U.: Parallelisms between Natural Textlinguistics and other components of Natural Linguistics. – *STUF* 49/3, 1996, 295-311 | Cf. 2512, 2520 & 2430.
- 2430 Fludernik, Monika: Comment on Wolfgang U. Dressler's „Natural Textlinguistics”. – *STUF* 49/3, 1996, 322-329 | Apropos of 2423.
- 2512 Petrič, Teodor: On some (non)-parallelism in Natural Textlinguistics : comment on Dressler's model of Natural Textlinguistics. – *STUF* 49/3, 1996, 312-317 | Apropos of 2423.
- 2515 Pogonowski, Jerzy: On the concept of a linguistic constant. – *LPosn* 38, 1996, 29-38.
- 2520 Ritt, Nikolaus: On reading Dressler's „Natural Textlinguistics”. – *STUF* 49/3, 1996, 318-321 | Apropos of 2423.
- 2724 Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – *SzSz* 8, 1995, 331-378 | Bibliographies and repertoires.
- 2725 Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – *SzSz* 9, 1996, 311-342 | E. ab.: Bibliographies and repertoires.
- 2726 Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – *SzSz* 7, 195-218 | Bibliographies and repertoires.

- 2731 Bencze, Lóránt: Segédtetelek Petőfi S. János szövegsemiotikai rendszeréhez. – SzSz 8, 1995, 201-205 | Additional items of János Petőfi's semiotic textological system.
- 2758 Petőfi, János S.; La Matina, Marcello: Egy általános szemiotikai textológia centrális aspektusai. – SzSz 7, 1994, 97-127 | E. ab.: The central aspects of a general semiotic textology | Postscript by László, Vass, 128-130.
- 2759 Petőfi, János S.: *Az explicitiség biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában : a szemiotikai-textológia értelmező interpretáció néhány aspektusa.* – Budapest : MTA Nyelvtudományi Intézet, 1996. – 57 p. – (Linguistica. Series C. Relationes ; 8) | A few aspects of interpretations in semiotic textology.
- 2760 Petőfi, János, S.: Válaszok és megjegyzések a szemiotikai textológia feléptését érintő kérdésekre, megállapításokra. – SzSz 8, 1995, 212-226 | Answers and remarks on questions and statements about the construction of semiotic textology.
- 2761 Petőfi, János, S.; Vass, László: Válaszok és megjegyzések az analitikus szemiotikai textológiai megközelítéssel kapcsolatos megállapításokra, kérdésekre. – SzSz 8, 1995, 233-236 | Answers and remarks on statements and questions about an analytic semiotic textology approach.
- 2771 *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez* / Szerkesztik: Petőfi S. János ; Békési Imre ; Vass, László. – Szeged : JYTF Kiadó, 1994. – 237 p. – (Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica) (SzSz ; 7) | Semiotic textology.
- 2772 *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz* / Szerkesztik: Petőfi S. János ; Békési Imre ; Vass, László. – Szeged : JYTF Kiadó, 1995. – 409 p. – (Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica) (SzSz ; 8) | Semiotic textology.
- 2773 *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez. I* / Szerkesztik: Petőfi S. János ; Békési Imre ; Vass, László. – Szeged : JYTF Kiadó, 1996. – 373 p. – (Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica) (SzSz ; 9) | Semiotic textology.
- Tenchea, Maria: *Lingvistică și semiologie la Universitatea din Angers.* – 1028.
  - Uspenskij, Boris A.: *Izbrannye trudy.* T. 1. 2. – 1033.
- 2776 Wacha, Imre: Kérdések Petőfi S. Jánoshoz. – SzSz 8, 1995, 206-207 | Questions to János Petőfi S.
- 3121 Roulet, Eddy: La phrase : unité de langue ou unité de discours? – [784], 101-110.
- 3280 Hwang, Shin Ja J.: The grammar and discourse of relative clauses. – LACUS 22, 1995 (1996), 145-156 | Evidence from Korean, Japanese & English.
- 3304 Kuno, Susumu; Takami, Ken'ichi: *Grammar and discourse principles ...* – Chicago, IL, 1993 | BL 1995, 4234 | *Language* 71/2, 1995, 374-381 Patrick M. Farrell.
- 3836 Mandelblit, Nili: The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. – [529], 483-495.
- 3852 Petőfi, János, S.: Logical semantics : an overview from a textological point of view. – ZAH 6/1, 1993, 92-108 | Comm. by Jón Gunnarson, 109-113.

- 4084 Handbook of pragmatics : 1996 installment / Ed. by Jef Verschueren ; Jan-Ola Östman ; Jan Blommaert. – Amsterdam : Benjamins, 1995. – vi, 268 p. | Individual articles paginated separately | Update of BL 1995, 5351 | Cf. BL 1995, 5350.
- 4230 *Hol tart ma a stílisztika? : (stíluselméleti tanulmányok)* / Szerkesztette: Szathmári István. – Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. – 399 p. | Stylistics today – studies on the theory of style.
- 4246 Szabó, Zoltán: Lehető változásmagyarázatok a stílustörténetben : (egy textológiai stílustörténet-elmélet nagy és nyitott kérdése.) – SzSz 9, 1996, 224-249 | E. ab.: Possible explanations of changes in the history of literary style (an open question of a textological theory of the history of literary style).
- 4247 Szabó, Zoltán: A stílisztikai elemzés egy szövegelméleti modellje. – SzSz 8, 1995, 145-152 | A text theoretical model of stylistic analysis | E. ab.
– Szabó, Zoltán: Szemiotikai textológia és stílisztika. – 3516.
- 4330 Lundquist, Lita: *Oversættelse ...* – Frederiksberg, 1994 | BL 1994, 5380 | *MSpråk* 89/2, 1995, 242-245 Mall Stålhammar.
– Mandelblit, Nili: The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. – 3836.
- 4450 Allwood, Jens: On Wallace Chafe's „How consciousness shapes language”. – *P&C* 4/1, 1996, 55-64 | Apropos of 4464, cf. 4463.
- 4463 Chafe, Wallace L.: Comments on Jackendoff, Nuyts, and Allwood. – *P&C* 4/1, 1996, 181-196 | Cf. 4482, 3497 & 4450.
- 5603 Zoltan, Szabó: Dialectology within the interdisciplinary framework of the text linguistics. – *RRL* 40/1-3, 1995, 123-126.
- 7770 Kotschi, Thomas: Zur Interaktion zwischen Textkonstitutionsstruktur und Informationsstruktur in Texten aus mündlicher Kommunikation : Erkundungen am Beispiel des Spanischen. – [299], 1-31.
- 8581 Moeschler, Jacques: Y a-t-il des critères d'enchaînement et d'interprétation dans la conversation? : réflexions sur l'interaction entre données conversationnelles et théories pragmatiques. – *Verbum* 17/1, 1994, 45-59.
- 8584 Poissant, Hélène: L'apport de la psychologie cognitive à une sémantique du texte: illustration d'un cas. – *ROLTA* 13, 1996, 121-144.
- 8588 Schreiber, Michael: Zur Abgrenzung und Klassifikation der Proformen : dargelegt an französischen und deutschen Beispielen. – [299], 91-108.
- 10300 Franke, Wilhelm: Ratgebende Aufklärungstexte : Überlegungen zur linguistischen Beschreibung ratgebender Beiträge der Massenmedien. – *ZGL* 24/3, 1996, 249-272 | Advice-giving informative texts : considerations on the linguistic description of advice-giving contributions in the mass media.
- 11351 Ford, Cecilia E.; Fox, Barbara A.: Interactional motivations for reference formulation : *He* had. *This* guy had, a beautiful, thirty-two O:lds. – [499], 145-168.
- 11372 Wortham, Stanton E. F.: Mapping participant deictics : a technique for discovering speakers' footing. – *JoP* 25/3, 1996, 331-348.
- 12138 Ledin, Per: *The Prime Minister, Ingvar Carlsson, he or Ingvar?* : anaphoric expressions in newspaper discourse. – *NJL* 19/1, 1996, 55-80.

- 14815 Červenka, Miroslav: *Obléhání zevnitř*. – Praha : TORST, 1996. – 420 p. | A selection of the author's articles on literary theory, linguostylistic and versology.
- 16380 *Tekst i jego odmiany* | Zbiór studiów pod red. Teresy Dobrzyńskiej. – Warszawa : Polska Akad. Nauk, Inst. Badań Literackich, 1996. – 144 p.
- 17640 Szumska, Dorota: *Bez rematu : metodologia opisu organizacji tematycznej tekstu w ujęciu konfrontatywnym*. – Kraków : Inst. Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ, 1996. – 93 p. | On theme without rhyme: the problem of methodology in text-structure analysis.
- 18825 Smith, Wendy: Spoken narrative and preferred clause structure : evidence from Modern Hebrew discourse. – *SLang* 20/1, 1996, 163-189.

0.2. REPERTÓRIUMOK

0.2.1. FOLYÓIRATOK, PERIODIKÁK, SOROZATOK

0.2.1.1. DISCOURSE PROCESSES. A MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

Ablex, Norwood N. J.

Editor: Roy O. FREEDLE

(1978 –)

A korábbi kötetek adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 186 – 197; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 311-315; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 358-360; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 322-324; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 249-251; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 335-337; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1999. 396-398 és *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 2000. 217-218.

Volume 26

Number 1 – 1998.

MONISHA PASUPATHI, LISA M. STALLWORTH, and KYLE MURDOCH: How What Tell Becomes What We Know: Listener Effects on Speakers' Long-Term Memory for Events (1). MARSHA D. WALTON: Ostensible Lies and the Negotiation of Shared meanings (27). JACQUELINE RABAIN-JAMIN: Polyadic Language Socialization Strategy: The Case of Toddlers in Senegal (43).

Numbers 2-3 – 1998.

RICHARD J. GERRING and GAIL MCKOON: The Readiness Is All: The Functionality of Memory-Based Text Processing (67). JASON E. ALBRECHT and JEROME L. MYERS: Accessing Distant Text Information During Reading: Effects of Contextual Cues (87). ANNE E. COOK, JENNIFER G. HALLERAN, and EDWARD J. O'BRIEN: What is Readily Available During Reading? A Memory-Based View of Text Processing (109). JEROME L. MYERS and EDWARD J. O'BRIEN: Accessing the Discourse Representation During Reading (131). ANTHONY J. SANFORD and SIMON C. GARROD: The Role of Scenario Mapping in Text Comprehension (159). LEO G. M. NOORDMAN and WIETSKE VONK: Memory-Based Processing in Understanding Casual Information (191). ROBERT F. LORCH, JR.: Memory-Based Text Processing: Assumptions and Issues (213). Acknowledgments of Reviewers for Volumes 25 and 26 (223).

0.2.1.2. TEXT

An Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse

Mouton de Gruyter, Berlin – New York

Editor: TEUN A. VAN DIJK, Amsterdam, The Netherlands
(1981 –)

A korábbi kötetek adataihoz lásd *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 205 – 214; *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 197 – 199; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 313 – 315; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 360 – 363; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 324-326; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris kör-*

nyezetéhez (II), *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 251-252; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 337-338; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 398-399 és *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 218-220.

Volume 19 (1999)

Baynham, Mike. Double-voicing and the scholarly „I”: on incorporating the words of others in academic discourse (Special issue: Speech Representation and Institutional Discourse) 19 (4): 485-504.

Baynham, Mike and Stef Slembrouck. Speech representation and institutional discourse (Special issue: Speech Representation and Institutional Discourse) 19 (4): 439-457.

Blommaert, Jan. Reconstructing the sociolinguistic image of Africa: Grassroots writing in Shaba (Congo) 19 (2): 175-200.

Flowerdew, John. Face in cross-cultural political discourse 19 (1): 3-23.

Gafaranga, Joseph. Language choice as a significant aspect of talk organization: The orderliness of language alteration 19 (2): 201-225.

Hall, Chris, Srikant Sarangi and Stef Slembrouck. Speech representation and client categorization in social work discourse (Special issue: Speech Representation and Institutional Discourse) 19 (4): 539-570.

Holt, Elizabeth. Just gassing: An analysis of direct reported speech in a conversation between employees of a gas supply company (Special issue: Speech Representation and Institutional Discourse) 19 (4): 505-537.

Le, Elizabeth. The use of paragraphs in French and English academic writing: Towards a grammar of paragraphs 19 (3): 307-343.

Lee, Cher Leng. Mismatched Chinese pronouns 19 (3): 345-370.

Leong Ping, Alvin. Text-level themes: A cognitive psychological perspective 19 (1): 25-55.

Liberman, Kenneth. The social praxis of communicating meanings 19 (1): 57-72.

Matocsian, Greg. Intertextuality, affect, and ideology in legal discourse 19 (1): 73-109.

Maybin, Janet. Framing and evaluation in 10- to 12-year-old school children's use of repeated, appropriated and reported speech (Special issue: Speech Representation and Institutional Discourse) 19 (4): 459-484.

Mei-Zhen, Liao. Metaphor as a textual strategy in English 19 (2): 227-252.

Muntigl, Peter. Creating and effacing differences in speeches on unemployment 19 (1): 111-141.

Myers, Greg. Unspoken speech: Hypothetical reported speech and the rhetoric of everyday talk (Special issue: Speech Representation and Institutional Discourse) 19 (4): 571-590.

Richards, Keith. Working towards common understandings: Collaborative interaction in staffroom stories 19 (1): 143-174.

Salager-Meyer, Francoise. Contentiousness in written medical English discourse: A diachronic study (1810-1995) 19 (3): 371-398.

Sarangi, Srikant and John Wilson. Editorial 19 (1): 1-2.

Shoaps, Robin. The many voices of Rush Limbaugh: The use of transposition in constructing a rhetoric of common sense 19 (3): 399-437.

Thonus, Terese. How to communicate politely and be a tutor, too: NS-NNS interaction and writing center practice 19 (2): 253-279.

Yunxia, Zhu. Genre dynamics exhibited in the development of sales *tongzhi* 'circulars' 19 (2): 281-306.

0.2.1.3. MAGYAR ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI KONFERENCIÁK (1-3)

SZÉKELY GÁBOR (szerk.): Első Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia
Nyíregyháza, BDTF, 1991. május 3-4

I. KÖTET

PLENÁRIS ELŐADÁSOK. PAPP FERENC: A betű (5). OLASZY GÁBOR: Gépi beszédelőállítás írott szöveg alapján (13). KONTRA MIKLÓS: Nyelv és igazságszolgáltatás (19). KEMÉNY GÁBOR: Befejezés előtt a nyelvművelő kisszótár (24).

ÁLTALÁNOS ISKOLA – KÖZÉPISKOLA I. HELL GYÖRGY: A szemantika a nyelvoktatásban (33). SZENDE ALADÁR: Kollektív anyanyelvi tudat és pedagógiai gyakorlat (37). BÉKY LÓRÁND: Nyelvoktatás – Nevelés – Eszmeiség (41). POGÁNY BÉLA: Változások az iskolai idegennyelv-oktatásban a készülő nemzeti alaptanterv tükrében (47). MOLNÁR ÁGNES: Motiváció és készségfejlesztés egy dosszié-rendszerű tananyag alapján (51). CS. JÓNÁS ERZSÉBET: Az anyanyelvi kommunikációs készség fejlesztése és az idegennyelvi kommunikáció (55). DARABOS ZSUZSANNA: Gondolatok a kéttannyelvű gimnáziumok francia nyelvtanításáról az értékelés és a vizsgarendszer kapcsán (59). VÁMOS ÁGNES: Iskolai-tanári nyelvhasználat és a tanulói tantárgyi-nyelvi dominancia összefüggései a kétnyelvű gimnáziumokban (71). BARABÁSNÉ DEME ZSUZSA: Elvárások a gimnáziumi nyelvoktatással szemben (Hogyan tud a gimnázium ezen elvárásoknak megfelelni) (75). SZERENCSEI KATALIN: Teszteljük az érettségi tesztet (79).

ÁLTALÁNOS ISKOLA – KÖZÉPISKOLA II. PÓK MÁRIA: Kultúra, civilizáció és környezetvédelem az általános iskolai angol órákon (83). BALOGHNÉ PUSKÁS BEATRIX: Vidám, szemléletes, tartalmas nyelvórákat! Élmény legyen a nyelvtanulás. I. Játékok, Játékos feladatok, képszerűség a nyelvtanulásban (90). DICZKU OLGA: Vidám, szemléletes, tartalmas nyelvórákat! Élmény legyen a nyelvtanulás II. Dramatikus játékok a nyelvoktatásban (96). HORVÁTH MÁRTA: Hogyan segít az élő az élőknek? (A kontrasztív nyelvi elem-

zés lehetőségei az orosz és a francia nyelv tanításában) (103). BENKŐ KRISZTINA: A tanulók kommunikációs készségeinek fejlesztése a VUPRO oktató program segítségével (109). KÓSÁNÉ OLÁH JULIA: A líra szerepe a korai idegennyelv-oktatásban német nyelvű példaanyag tükrében (113). BÁLINT ZSUZSANNA: Személyiségtervezők az idegen nyelvek elsajátításában (120). SZACSKI TAMARA: O podgotovke ucsascsiszsja k realnomu obucsenyiju na russzkom jazike v nyerusszkoj jazikovej szregye (124).

NYELVTANÁRKÉPZÉS – ÁTKÉPZÉS I. NÉMETH ATTILA: Orosztanárok átképzési programja a Veszprémi Egyetemen (Egy átképzés két fejezetben) (129). BARABÁS LÁSZLÓ: A szövegértés fejlesztésének módszeréhez (138). LACZKÓ TIBOR: How (not) to Test People: Some Remarks on the TOEFL Examination (146). TÓTHNÉ KURTÁN ZSUZSA: Szaknyelvi komponens a nyelvtanárképzésben (152). PETNEKI KATALIN: A nyelvtanárok kommunikatív kompetenciájának desiderátumai (158). BOÓCZNÉ BARNA KATALIN: A tanárjelöltek kommunikációs képessége (163). HAJDÚ ERZSÉBET: Tanárképzés az ELTE BTK Német Tanárképző Központjában (169). PELYVÁS PÉTERNÉ: A 4 éves általános iskolai idegennyelv-oktató tanárképzésről a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán (173).

NYELVTANÁRKÉPZÉS – ÁTKÉPZÉS II. PELYVÁS PÉTER: Nyelvtan és nyelv. A névelők generikus használatáról (178). DÁVID GYULA: Senses of Prepositions (184). BUDAI LÁSZLÓ: Az angol ige szintaktikai és szemantikai valenciaszótára (188). Jászai László: Az un. „kombinatorikus szótár” alkalmazási lehetőségei a nyelvtanárképzésben orosz anyag bemutatásával (194). PETE ISTVÁN: A szintaxis c. tárgy tematikája az egyetemi orosz nyelvoktatásban (198). KISS KÁLMÁN: Első orosz nyelvtanaink, nyelvkönyveink (205). DRAHOS JÓZSEF: Az igeszemlélet (aspektus) az egyes nyelvekben (211).

LEKTORÁTUSI NYELVOKTATÁS, SZAKNYELVOKTATÁS I. PONGRÁCZ JUDIT: Defenzívában a szaknyelv? (215). Kárpáti Anna: Szaknyelv-oktatás vagy szakmai nyelvoktatás (223). ÖTVÖSNÉ VADNAY MARIANNA: Mérnökhallgatók kétfannyelvű képzése a Veszprémi Egyetemen (226). BERÉNYI PÁLNÉ: Újabb jelenségek és követelmények a szaknyelvi oktatásban (232). FODOR ZÓJA: Az orosz közgazdasági terminológia szemantikai jelentésének vizsgálata (237). BENCZE ILDIKÓ: A magyar közgazdasági terminológia kialakulásának kezdetei (241-245).

LEKTORÁTUSI NYELVOKTATÁS, SZAKNYELVOKTATÁS II. BAROTA MÁRIA: Idegennyelv-oktatás a BDTF Lektorátusán (246). FODORNÉ BALTHAZÁR ENIKŐ: Szaknyelvi dialógusok komplex vizsgálata (255). ARADI ANDRÁS: A szövegkapcsoló elemek vizsgálata magyar műszaki szövegek mondatainak témaszakaszaiban (259). SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA: A mondatelemek hierarchiája (265). KOLTAY TIBOR: Referátumkészítés: folyamatok és kérdőjelek (270). SZÁSZ ERIKA: A magyar katonai nyelv néhány nyelvhelyességi kérdése (274). KISS ISTVÁN: Kontrasztív kutatások a lexikában és jelentőségük a lexika oktatásában (280). GYÚRÓNÉ FEKETE ERZSÉBET: A magyar határozott névelő a külföldiek oktatásában (284). OSVÁTH GÁBOR: A kontrasztív elemzés jelentősége a koreai hallgatók kiejtés-tanításában (288).

LEXIKOGRAFIA I. KISS LAJOS: A helynevek eredetét magyarázó szótárok típusairól. (292). CZEGLÉDI KATALIN: Orosz képzős földrajzi nevek csuvasiában (299). KISS G. GÁBOR: A WordPerfect szövegszerkesztő programozási lehetőségeinek felhasználása a szövegek szótárszerű feldolgozásának előkészítésében. Bemutatva a Vizsolyi Biblia Négy Evangéliumán (303). KÓSA FERENC: Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár munká-

latának néhány részletéről (309). BALOGH DEZSŐ: Horváth Imre szókészlete (315). BÍRÓ ÁGNES: A képes diákszótár módszertani kérdései (320). R. MOLNÁR EMMA: Stíluszótár gyerekeknek (325). MIKÓ PÁLNÉ: Szóállomány és nyelvtani példatár (329). NAGY L. JÁNOS: Szótárak – sztenderek – versenyek (333). FARKAS FERENC – HORVÁTHNÉ KISPÉTER ZSUZSANNA: A szóláskincs faunája. A *bárány* és a *farkas* a magyar, a francia és a német szóláskincsben (337). MÁTÉ ÉVA: Funkcionális sajtóságot a francia anti-prefixum esetében (344).

LEXIKOGRAFIA II. JÁNOSKA SÁNDOR: Litván – magyar szótár (350). HORGOSI ÖDÖN – H. TÓTH IMRE: Egy óboglár szótár-index összeállításának elméleti és gyakorlati kérdései (354). HAJZER LAJOS: Lekszikograficeszkaja razrabotka ottoponyimiceszkijh prilagatyelnih (360). RÉPÁSI GYÖRGYNÉ: A szemantikai neologizmusok kérdéséhez (365). LACZIK MÁRIA: Megjegyzések a melléknévi szó szerkezetekhez. Az ötnyelvű szótár egy olvasata (372). STEINERNÉ MOLNÁR JUDIT: A képes orosz szókapcsolatok szótára a tervezés stádiumában (376). GYÖRKE ZOLTÁN: Mezszejikovaja frazeologiceszkaja omonimia (382). SOPRONI ANDRÁS: Ucssebnoj frazeologiceszkij szlovar voennoj lekszik (386). EGYED LÁSZLÓ: Gyakorisági szótár összeállítása és használata a kémiai szaknyelv oktatásában (390). BIHARI GÁBOR: Gondolatok a színelnevezések elemzéséhez. Különös tekintettel a lengyel és a magyar nyelvre (394). HEGEDÜS IMRÉNÉ: Leksziceszkaja szocsetaemoszty i mezszejikovije nyeszootvetsztvija (398). SZ. PANYKO: Ugorszko ukrainszkije szlovnyiki (405). BALLA TIBORNÉ: Novaja lekszika i frazeologija usszkovo jazika (412).

NYELVMŰVELÉS, HELYESÍRÁS. EÖRY VILMA: A nyelvművelés elveiről (420). TOLCSVAY NAGY GÁBOR: A nyelvművelés feladatai a megváltozott magyar világban. (421). KOLTÓI ÁDÁM: „Álljunk meg egy szóra!” Levelek a TV-műsorhoz (425). ZSEMLYEI JÁNOS: Nyelvművelés a kolozsvári *Keleti Újság*ban a két világháború között (429). VARSÁNYI GYÖRGY: Simonyi Zsigmond „Helyes magyarság”-a és a nyelvhasználat (435). HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: Szókincsgyarapodás, szóasszimiláció ma (441). ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES: A magyar intézménynévdívat az 1980-as években. (450). MINYA KÁROLY: A név tisztelete. Két helységnévtípus i-képzős helyesírásáról (454). SZÜTS LÁSZLÓ: A nyelvi vetélkedők szerepe a nyelvtan tanításában (457).

II. KÖTET

SZOCIOLINGVISZTIKA I. MÁTÉ JAKAB: A monolitikus és a korlátozott hatókörű nyelv fogalma a nyelvtudományban (466). B. FEJES KATALIN: Szintaktikai összefüggések szociológiai szempontból (472). BALÁZS GÉZA: A szociolingvisztika mint főiskolai tantárgy (477). ANTALNÉ KOLLÁTH ANNA: A nyelvi viselkedés mérése nyelvjárási szövegeken (481). SZABÓ GÉZA: Nyelvi életrajz és válaszok (493). TUKACSNÉ KÁROLYI MARGIT: Vonzatok a beszédben (499). P. LAKATOS ILONA: Kötőszóhalmozás a beszélt nyelvben (507).

SZOCIOLINGVISZTIKA II. ALBERTNÉ HERBSZT MÁRIA: Tankönyvi dialógusok társalgáselemzési szempontú vizsgálata (515). HIDASI JUDIT: Kultúráközi kommunikáció vizsgálatok (521). AVIS JONES-PETLANE: Is the Medium the Massage? (526). BARTHA CSILLA: Nyelvhasználat és identitás-szimbólumok a Detroiti magyar közösségben (532). GÁNGÓ LÁSZLÓNÉ: A tanulók nyelvi magatartásának néhány jellemző vonása Fejér Me-

gyében (537). GADÁNYI KÁROLY: Kétnyelvűség Rábavidék és Prekmurje iskoláiban. (542). TÓTH SZERGEJ: Abbreviaturák a szovjet birodalmi nyelvben (546). P. CSIGE KATALIN: Adalékok a bilingvizmus kérdéséhez (551). OROSZ GYÖRGY: A keleti szlávok egyházi népénekeiről és ezen folklóralkotások egykori hordozó-rétegéről (555). UDVARI ISTVÁN: Társadalomtörténet és nyelvészet érintkezési pontjai. A Mária Terézia-féle úrbérrendezés anyaga alapján (563). BÉLTEKI ZOLTÁNNÉ: Ember és történelem a kirgiz nép Hősi Eposzában (566).

PSZCHOLINGVISZTIKA I. LENGYEL ZSOLT: Anyanyelv – idegen nyelv (572). BÉKÉSI IMRE: Egy jelentésszerkezet implicit komponensei (576). ALISTAIR WOOD: The Use of Schemata in Text Recall by Hungarian Learners of English (586). ERDEI GYULA: Adekvát nyelvoktatás (591). JAGUSZTINNÉ UJVÁRI KLÁRA: Egy asszociációs szótárrészlet kontrollvizsgálata (598). ROT SÁNDOR: A második, illetve idegen nyelvek fiziológiai-lélektani kommunikatív szerkezeteinek kiépítése a modern kibernetika, pszicholingvisztika és pragmatika tükrében (603). NAGY MIHÁLYNÉ: Az idegennyelv-oktatás pszicholingvisztikai megközelítésben (609).

PSZCHOLINGVISZTIKA II. BALOGH L. – BUN Z. – DARAGÓ J. – GÖMÖRY L. – LENGYEL Zs. – TÓTH L.: A gondolkodás fejlődésének kapcsolata az anyanyelv elsajátításával (614). TÓTH LÁSZLÓ: Az olvasásmegértés longitudinális vizsgálata (619). KASSAI ILONA: Az eldöntendő kérdés elsajátítása (624). LACZKÓ MÁRIA: Gyermekek beszédtempójának meghatározó tényezői (628). NAGY J. JÓZSEF: Anyanyelv vagy „apanyelv”? (634). NÁDUDVARI LIDIA: Az óvodás és kisiskoláskori idegennyelvi-nevelés különös tekintettel a gyermekirodalom felhasználására (639). FÁBIÁNNÉ NÁDUDVARI TATJÁNA: Az óvodás és kisiskoláskori idegennyelvi-nevelés és a hallgatók szakképzése (643). KOPERNICZKYNÉ TORMA MÁRIA: A gyermek nyelvi fejlődése és az idegennyelv-oktatás kapcsolata (647). INÁNTSY PAP FERENCNÉ: Módszertani megoldások az óvodai nyelvoktatásban (655). SZANYI JÁNOSNÉ: Nyelvoktatás az óvodában (660). KISSNÉ LAKNER KATALIN: Játékos módszerek az óvodai idegennyelv-oktatásban (664).

SZÁMÍTÓGÉP ÉS NYELVÉSZET I. JAGUSZTIN LÁSZLÓ: Borisz Paszternak: *Doktor Zsivágó* című regényének konkordancia szótára (668). UZONYI PÁL: Szótárbővítés interaktív fordító rendszerekben (672). TÓTH ETELKA: Hatásmechanizmusok a számítógéppel segített nyelvoktatásban (676). P. PAPP FERENC: A számítógép alkalmazása a középiskolai francia nyelvoktatásban (680). KATONÁNÉ MAYER KATALIN: Számítógép oroszórakon (684). HORVÁTH ANTAL: Matematika és számítástechnika a nyelvoktatásban (691).

SZÁMÍTÓGÉP ÉS NYELVÉSZET II. H. VARGA GYULA: Igeközös szerkezetek automatikus elemzése (699). SEREGY LAJOS: Az első magyar „Spelling-Checker” (704). ALBERT G. DRAGÁLIN: An Interactive Machine translation System for Specialized Texts (710). HUNYADI LÁSZLÓ: Egy magyar-angol interaktív számítógépes fordítási rendszer szintaktikai elemző moduljáról (713). PAJZS JÚLIA: Magyar nyelvű szövegek vizsgálata számítógéppel (717). T. MOLNÁR ISTVÁN: Nyelvi struktúrák, adatszerkezetek (723).

FORDÍTÁS ÉS TOLMÁCSOLÁS. KLAUDY KINGA: Merre tart ma a fordítástudomány? (729). BENDIK JÓZSEF: Konferencián-angolul (735). BOHÁKNÉ SZABARI KRISZTINA: Fordítás és tolmácsolás – Elmélet és gyakorlat Magyarországon (739). GERGELYI MIHÁLY: Nem cél, hanem eszköz. Gondolatok az alkalmazott fordításról a nyelvoktatásban (742). VRAUKÓ TAMÁS: Az angol passzív szerkezet lexikai elmélete (745). LENDVAI ENDRE:

Couleur locale és ekvivalencia (750). ORTUTAY PÉTER: Az angol-amerikai szleng fordításának problémái (754). UJSZÁSZI ZSUZSANNA: Károlyi Amy Emily Dickinson-fordításai. Grammatikai transzformációk (760). BALOGH ISTVÁN: A szövegvilág, az elbeszélésvilág és a lehetséges világ A. P. Platonov egy műve és annak műfordítása tükrében (764). SZABÓ TIBOR: Az Igor-ének archaizmusainak fordítása angol nyelvre (767). PALÁSTY M. GYÖRGY: A sajtótolmácsolás mint csatornazaj (771).

VIDEO ÉS NYELVKÖZTÁRS. VÉCSEY GYÖRGYNÉ: Podbor videomaterialov dljy aktyicizacii recsi (775). KÓCZIÁN NÓRA: TV-felvétel a nyelvtanórán – gyakorló feladatok készítésének szempontjai és ezek bemutatása néhány példán (783). HORVÁTH GÁBORNÉ: Dialógus tanítás Puskin Intézeti metodika és videoanyagok segítségével (788). VÉGVÁRI VALENTYINA: Videozapiszi kak szredszo szozdanyii kommunykativnoj motivacii (792). BAKONYI ISTVÁN: A képernyő varázsa (797).

KEREKASZTAL AZ ÁLLAMI NYELVVIZSGÁRÓL. SZENTIVÁNYI ÁGNES: Az idegen nyelvtudás kommunikatív módszerű értékelése (801). BUN ZOLTÁN: A gyakorlati problémamegoldás jellemzőinek vizsgálata (811). ERDŐSNÉ GÁBOR ÉVA: Az angol nyelvű egészségügyi szakmai anyaggal bővített új állami nyelvvizsga sajátosságai és feladata (817).

A PROGRAMFÜZETBEN NEM SZEREPLŐ DOLGOZATOK. KIEFER FERENC: Néhány gondolat az alkalmazott nyelvészetről (824). NOVOTNYINÉ VÁGÁSI MARGIT: A partitívus a francia, az orosz és a magyar nyelvben (836). PAPP FERENC: Julcsa nyelvtípust választ (842). PLÉH CSABA: Hogyan olvasunk a sorok között? (843). SIMON PÉTERNÉ: Az óvodai nyelvtanítás tapasztalatai (847). SZÁSZ LŐRINC: A magyar-román és román-magyar szótárírás múltja és jelene (851). T. URBÁN ILONA: Napjaink helyesírási gondjairól (857).

Második Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia Veszprém, 1994

Előszó (3). PLENÁRIS ÜLÉS. GÓSY MÁRIA: Az olvasási zavarok percepciók fonetikai háttere (9). SEREGY LAJOS: A számítógépes helyesírás-ellenőrző programok (13). PAPP FERENC: Számítógép és nyelvészet (19). BÁRDOS JENŐ: A modern nyelvtanár szakmai műveltségének tartalma (23). LENGYEL ZSOLT: Nyelvvelsajátítási formák (29).

SZÁMÍTÓGÉP ÉS NYELVÉSZET. PAPP FERENC: „A magyar nyelv történeti nyelvtana” – a mi szemszögünkből (32). ASZALÓS LÁSZLÓ – DRAGALIN ALBERT – HORVÁTH SÁNDOR – HUNYADI LÁSZLÓ – UZONYI PÁL: Magyar mondatok grammatikai elemző programja egy gépi fordító rendszerben (34). HORVÁTH ANTAL: Egy tanuló-tanító program szerzői ismertetése (37). SZÖLLŐSY-SEBESTYÉN ANDRÁS: Esettanulmány a számítógépes terminológia köréből (38). KOUTNY ILONA: Nyelvtanulás beszélő számítógéppel (a PAROLERN szerzői rendszer bemutatásával) (41). BIRÓ JÚLIA: Szövegfeldolgozás a közgazdaságtudományi irodalomban (44). BÁRDOS ANNA: Számítógépes nyelvi algoritmusok (48). LACZIK MÁRIA: Az összetett főnevek szerkezeti kérdéséhez (A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára alapján) (52). BENKŐ KRISZTINA: Számítógép a középiskolai idegennyelv-oktatásban (Tapasztalatok és módszertani javaslatok) (54). H. TÓTH IMRE – KOCSIS MIHÁLY: A magyar nyelv szláv jövevényszavai adatbázis létrehozása (56). R. MOLNÁR EMMA: Az „alkalmazott” idiómák szótárázása (Számítógépes fel-

dolgozási lehetősége?) (60). NAVRACSICS JUDIT: A TACT szövegelemző és behívó program bemutatása (64).

NYELVTANÁRKÉPZÉS – ÁTKÉPZÉS. KISS SÁNDOR: A nyelvtanárképzés szükséges elemei (67). SZERENCSI KATALIN: Teszteljük a felvételi tesztet (69). ZALÁNNÉ SZABLYÁR ANNA: „A fordulat a TANKÖNYVEKKEL kezdődik.” (H. E. Piepho) A fordulat a tankönyvekkel KEZDŐDIK? (72). PETNEKI KATALIN: A 3 éves német nyelvtanárképző szak módszertani programja (76). HAJDÚ ERZSÉBET: Tanárszakos hallgatók komplex nyelvi képzése – új utak keresése (79). BERTALAN JUDIT: Az országismeret tanításával kapcsolatos kérések és tapasztalatok (81). BÁCSKAI ANNA – EGYED ÉVA: Az írott nyelv oktatása az ELTE Német Nyelvoktató Központ első éves hallgatói számára (83). HATVANI RENATE: Umgang mit der Fremdsprache als kommunikative Tätigkeit (Projektarbeit in der DaF-Lehrerbildung) (87). GHICZY ERZSÉBET – KÁRPÁTI ZSÓFIA: A nyelvtan oktatása a DaF-tanárok képzésében (90).

SZÖVEGLINGVISZTIKA – SZOCIOLINGVISZTIKA. BÉKÉSI IMRE: Egy jelentésszerkezet referenciális és inferenciális komponenseiről (92). P. LAKATOS ILONA: Az iskolai végzettség mint nyelvészociológiai tényező (95). T. KÁROLYI MARGIT: Adalékok a nemek szerinti nyelvhasználat kérdéséhez (96). NÉMETH T. ENIKŐ: A beszélt nyelvi korpuszok megnyilatkozás-példányokra tagolása (98). NAGY MIHÁLYNÉ NYÁRY ERIKA: Szociolingvisztikai és identitástudat Buda Ferenc lírájában (101). SZIKORÁNÉ KOVÁCS ESZTER: Szövegteni szempontok a költői művek elemzésében (A konklúziómondat mint versbeni „alapmondat”) (108). OROSZ GYÖRGY: „Az Istenszülő álma” című nagyorosz egyházi népének és apokrif elbeszélések ráolvasó funkcióban (115). UDVARI ISTVÁN: Adatok a ruszin tankönyvek történetéhez (Csopely László (1856-1934) tankönyvei) (118).

GYERMEKNYELVOKTATÁS. KASSAI ILONA – LESLIE BARRATT: Találkozás az idegen nyelvvel iskoláskor előtt: elsajátítás vagy tanulás? (119). TÍMÁRNÉ SUBAI ANNA: A teljes fizikai válasz (James. J. Asher's 'Total Physical Response' Method) alkalmazása az óvodai nyelvoktatásban (123). SZENTGYÖRGYI MIKLÓSNÉ: Olasztanítás óvoda-iskolában (127). NIKOLOV MARIANNE: Történetekre épülő tanterv 6-14 éves gyerekek számára angol nyelvből (129). DICZKU OLGA: Dramatizált mesék, dalok, mondókák alkalmazása a kisgyermek nyelvtanításában (131). DARABOS ZSUZSANNA: Francia tananyag az orosz kiváltó általános iskolai nyelvtanításban (135). HORVÁTH GYULÁNÉ: Francia szakos tanítók az általános iskolában (137).

SAKKNYELVOKTATÁS – SAKKNYELVKUTATÁS. TÓTHNÉ KURTÁN ZSUZSA: 30 éves az európai szaknyelvoktatás (138). HELTAI PÁL – ÖTVÖSNÉ VADNAY MARIANNA: A szaknyelvi szókins oktatása (141). PONGRÁCZ JUDIT: Alkalmazott nyelvészeti kutatások a gazdasági nyelv oktatásának szolgálatában (145). KOVÁCSNÉ CSÁSZTI GABRIELLA: Transzfer jelenségek és a szaknyelvoktatás (148). KISS KÁLMÁN: A Ludovíceum és a múlt századi magyarországi orosznyelv-tanítás (154). PAPP LÁSZLÓ: A szakszókins elhatárolhatóságának kérdései egy számítógépes matematikai szakszótár kapcsán (156). SZIKLAINÉ GOMBOS ZSUZSANNA: Szaknyelvi kommunikáció válfajai a műegyetemi nyelvoktatásban (158). RÉTI ALMÉE: Tapasztalatok az angol nyelvű gépészmérnök-szakfordító-képzés első öt évről a Miskolci Egyetemen (161). FODORNÉ BALTHAZÁR ENIKŐ: A face-to-face szakmai kommunikáció oktatásához (165). T. ELIOT LAURENCE: Néhány

javaslat az angol nyelv eredményesebb oktatására (167). BÁLINT ZSUZSANNA: Learner Diaries: Possibilities and Pitfalls (170).

KÉTTANNYELVŰ OKTATÁS. VÁMOS ÁGNES: Egynyelvű vagy kétnyelvű a kéttannyelvű gimnázium? (173). GEOFFREY GIBSON: The Hungarian Dual Language School Fears And Reality (175).

FORDÍTÁS, TOLMÁCSOLÁS. KLAUDY KINGA: Empirikus kutatások a fordításelméletben (185). BOHÁKNÉ SZABARI KRISZTINA: Fordítás és tolmácsolás a kultúrák közti kommunikáció szolgálatában (188) LENDVAI ENDRE: Ezer orosz vicc (Egy vicccgyűjtemény szerkesztési és fordítási problémái) (190). PAPP GYÖRGY: A fordítói interferencia típusai (192). ANDRIC EDIT: A jogi szövegek fordításának problémái (196). KATONA EDIT: Néhány szó a sportnyelvi frazeológia fordításáról (199). BIHARI GÁBOR: Kauzatív körülíró szókapcsolatok lengyelről magyarra történő fordításának kérdései (202). ORTUTAY PÉTER: Hogyan kell szlenget fordítani? (204). BAROTA MÁRIA: Ébredés – hang – dinamika (A forma fordíthatóságának kérdéséhez) (208). UJSZÁSZI ZSUZSANNA: Az ekvivalencia problémájáról Károlyi Amy Emily Dickinson-fordításaiban (211). VRAUKÓ TAMÁS: Katonai témájú német jövevényszavak az angolban és fordításuk (231). BALOGH ISTVÁN: Gondolatok egy műfordítás kapcsán (215). JOÓ ETELKA: Hetényi-Heidlberg Albert német Ady-fordításai (216).

ANYANYELVI NEVELÉS. B. FEJES KATALIN: Az intencionalitás szövegszervező szerepe (221). JAGUSZTINNÉ UJVÁRI KLÁRA: Fogalmak – sztereotípiák – információ (egy követő vizsgálat néhány tapasztalata a gyakorlati képzés szempontjából) (224). GADÁNYI KÁROLY: A szlovén irodalmi nyelv szótári készletének kialakulása a XIX. sz. 80-as éveiben (226). DONCSE CZ IBOLYA: A szlovén szakos hallgatók nyelvművelés oktatásának tapasztalatai (229). BÁRKÁN GYÖRGY: Kisebbségi tudat, képi és nyelvi kommunikáció, mentális hátrány (231). KISSNÉ KOVÁCS KATALIN – NYAKAS MIKLÓSNÉ: Szociokulturális hátrányos helyzetű óvodások kommunikációs jellemzői és a fejlesztési program alapkonceptiója (234). NAGY L. JÁNOS: A gyakorlat írása avagy az írás gyakorlata (238). MINYA KÁROLY: Betű-e a ch? (240).

ALKALMAZOTT NYELVÉSZET – MÓDSZERTAN. STURCZ ZOLTÁN: Alkalmazott nyelvészeti igények a századelő nyelvoktatásában (243). KORNYA LÁSZLÓ: Alkalmazott nyelvészet az országismeret-oktatásban (245). TÓTH MIHÁLYNÉ: Pedagógiai grammatikai szakaszok (247). CSEH JUDIT BORBÁLA: Kérés-felelet eljárások nyelvórán (Vázlat) (251). DAMOKOS KATALIN: A delfti módszer, avagy hogyan tanítsunk idegen nyelvet explicit nyelvtanítás nélkül (253). RÓKA MARIANNE: Funkcionális analafbétizmus az idegen nyelv-oktatásban (256). BALOGHNÉ PUSKÁS BEATRIX: Magántanárral vagy egyedül (Az iskolai és iskolán kívüli nyelvtanítás, valamint az egyéni nyelvtanulás dilemmái) (259). BOÓCZNÉ BARNA KATALIN: A tanári beszéd hatása az idegennyelvi órán (263). PELYVÁS PÉTER: A Tale Told by an Idiot... (Psychotic narration and cognitive grammar) (266). DÁVID GYULA: Metaphors in cognitive grammar (272). STEINERNÉ MOLNÁR JUDIT: A képes orosz szókapcsolatok szótára a tervezés stádiumában (274). CS. JÓNÁS ERZSÉBET: A kéréssel indított dialógusok az oroszban – a nyelvi kommunikáció fejlesztése (277). POGÁNY BÉLA: Az orosz nyelvoktatás perspektívái az elkövetkező években (280). ÉVA ERZSÉBET: Tanuljunk vagy tanítsunk? (Gyorsfénypé a nyelv választásról) (283). NÉ-

METH ATTILA: A Veszprémi Egyetemen folyó tanárképzés gyakorlóiskolai modelljének vázlata (285).

KONTRASZTÍV NYELVÉSZET. MIKÓ PÁLNÉ: Kinek (volt) idegen nyelv a magyar? (289). PETE ISTVÁN: Körforgásos idő (292). NAGY ILDIKÓ: The English equivalents of two „padding” words (295). FARKAS FERENC – HORVÁTHNÉ KISPÉTER ZSUZSANNA: A flóra a magyar, francia és a német szókincsben (297). MÁTÉ ÉVA: Tipológiai sajátosságok tükröződése a hindi nyelv szóalkotásában (301). PACSAI IMRE: A mellérendelő szóösszetételek szemantikai (tematikus) párhuzamai (305). BIBOK KÁROLY: A szójelentés kontrasztív (orosz-magyar) vizsgálata konceptuális szemantikai keretben (307). DRAHOS JÓZSEF: Az aspektualitás funkcionális-szemantikai kategóriájának felhasználása a szemlélet (az aspektus) jelentése kifejezésére az orosz és a német nyelvben (310). CZEGLÉDI KATALIN: Csuvasia helyneveinek morfológiai és szemantikai szempontú feldolgozása (313). SÜLYÖK HEDVIG: A dalmáciai „latinok” (315). P. CSIGE KATALIN: Idegen nyelvi és környezeti hatások az állandó szókapcsolatok használatában (319). RÉPÁSI GYÖRGY-NÉ: Paronimák az orosz nyelvben (321). Bibliográfia (324). Név- és tárgymutató (330).

KLAUDY KINGA (szerk.): Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia Miskolci Egyetem, 1993. április 2-3.

I. KÖTET

PLENÁRIS ELŐADÁSOK. PETŐFI SÁNDOR JÁNOS: Alkalmazott nyelvészeti kutatás szemiotikai textológiai keretben (11). SZÉPE GYÖRGY: Az alkalmazott nyelvészet kutatásáról és oktatásáról (17). KÉZDI GYÖRGY: Az orosz szakos nyelvtanárók átképzéséről (29). KLAUDY KINGA: Fordítástudomány a világban – fordításoktatás Magyarországon (39). LENGYEL ZSOLT: Az írott nyelv elsajátítása (47).

NYELVTANÁRKÉPZÉS – ANGOL. RADNAI ZSÓFIA: Az alkalmazott nyelvészet mint az idegennyelvi tanárképzés rendező diszciplinája (55). HÖNYINÉ STEPHANIDESZ ÉVA: Néhány szó a székesfehérvári Kodolányi János Főiskoláról (65). W. K. HARDWICK: Hungarian Supported Distance Learning Trial (71). ALISTAR WOOD: The MA in Applied Linguistics: A New Project for Hungarian (77). SUSAN KELLERMAN: Applied Linguistics Course in Higher Education in Great Britain (85). NIKOLOV MARIANNE: Tancevala Repka Sz. Makom: Az orosz szakos tanárok átképzésének tapasztalatai (93). PÓK MÁRIA: Cross-Cultural and Cross-Curricular Trends in Foreign Language Teaching (99). HORVÁTH JÓZSEF: Tes-I the Global Department (109). BRAIDWOODNÉ VARGA ÉVA: Linguistics in Literature Teaching (My experiences in Nottingham) (117). MALGORZATA SUSZCZYNSKA: A Study in Intercultural Pragmatics: Apology (125). DAVID GYULA: Layers of Metaphors (133). SÁROSDYNÉ SZABÓ JUDIT: Different Subjects to be Integrated during English Teacher Training for the Lower Classes of Primary Schools (137).

NYELVTANÁRKÉPZÉS – NÉMET. GHICZY ERZSÉBET: Egységesített nyelvvoktatási koncepció az ELTE-n (143). DUKÁNÉ KÁRPÁTI ZSÓFIA: A DaF-tanárképzés modelljei néhány nem német anyanyelvű országban (149). HAJDÚ ERZSÉBET: A DaF-tanárképzés modelljei Németországban (Heidelberg, München, Hamburg) (153). STEINERNÉ MOLNÁR JUDIT: Der Fremdsprachenunterricht in Baden-Württemberg (159). LOÓS TIBORNÉ:

Der Précis – Ein Konditionstraining in der Fremdsprachenausbildung (163). VARGÁNÉ DREWNOWSKA EWA: Anwendung der Textlinguistik im Aufsatzunterricht (171).

NYELVTANÁRKÉPZÉS – OROSZ. BÉKY LÓRÁND: Új szintéren az alapfokú orosz nyelv-oktatás (185). POGÁNY BÉLA: Az idegen nyelvek oktatásának átalakulása Debrecenben (191). JÁSZAY LÁSZLÓ: A funkcionális grammatika egy lehetséges változata az orosz nyelvtanár-képzésben (195). UDVARI ISTVÁN: Adatok a Kelet-Magyarországi ukrainisztika történetéhez (201). LENGYELNÉ GYEGYUHINA L.: Nyekotorije zamecsanyija o prozaicseszkoj sztrofe cvetaevszkovo tyeksza (205). B. PARÓCZAI JOLÁN: Ekszpresszivnyosztj prozviscs u prozviscsnie szuffikszi v familnih obrazobanyij u Csehova (211). LENGYEL ZOLTÁNNÉ – TÓTH MIKLÓSNÉ: Reljatyivi kak odno iz emocionalno-ekszpresszivnih szredsztv razgovornoj recsi (217). HEGEDŰS IMRÉNÉ: Lekszikó-szemanytyicseszkiye gruppi kak szposzob szisztematizacii v lekszike (225).

SAKONYELVOKTATÁS – SAKONYELVKUTATÁS. FODORNÉ BALTHAZÁR ENIKŐ: Van-e jövője a szaknyelvoktatásnak? (233). SZÜCS JUDIT: A szaknyelvoktatás néhány (kellemtlen) kérdése (241). KOLTAY TIBOR: A referátumkészítés oktatása: Minden szinten, szinte mindenkinek? (245). BAKONYI ISTVÁN: Szaknyelvoktatás és médiapedagógia (249). GÁRDUS JÁNOS: A vitakészség fejlesztésének sztereotip elemei a szaknyelvoktatásban (253). KULCSÁRNÉ SZEMLER MAGDOLNA: Gondolatok a szakmai nyelvoktatásról egy előkészületben levő szaknyelvi jegyzet kapcsán (263). MEDEOVÁ HELENA: Zu einigen Problemen der Umsetzung der Kommunikationsverfahren (269). SOMOS EDIT CSILLA – TÓTH MIHÁLYNÉ: Szükség van-e szaknyelvoktatásra? (277). STURCZ ZOLTÁN: A nyelvvizsgarendszer elvi és gyakorlati kérdései a Budapesti Műszaki Egyetemen (285). KOVÁCS ILONA JULIANNÁ: A külgazdasági szaknyelv grammatikája három fokozatban (289). RÉTI ALMÉE: Angol szaknyelv oktatása mérnökhallgatóknak (295). BRODSZKY ÉVA: A szaknyelvoktatás új feladatai a nemzetközi oktatás tükrében (301). HALÁSZ RENÁTA: Szaknyelvoktatás – Új kihívás a Pécsi Orvostudományi Egyetemen (307). SÉNYI ANITA: Az orvosi szaknyelvoktatás tapasztalatai a POTÉ-n (311). RÉBÉK-NAGY GÁBOR: Angol nyelv a dietetikában vagy dietetika az angol nyelvben? (Egy szaknyelvi kurzus születésének körülményei) (315). MÓRICZNÉ GYÖRFFY MÁRIA: Anamnézis felvétel angolul – a jegyzet összeállításának és megírásának nehézségei (321).

SZOCIOLINGVISZTIKA, SZÖVEGNYELVÉSZET, KULTÚRAKUTATÁS, PSZICHOLOGISZTIKA. BÉKÉSI IMRE: Egy átmeneti kategória a grammatika és a szemantika között (327). JAGUSZTIN LÁSZLÓ: Az argumentumok és argumentációs stratégiák kultúrakötöttsége (331). WACHA IMRE: Szövegszerkezet, szövegértelmezés, szöveghangosítás (337). BALÁZS GÉZA: Az antropológiai nyelvészet bevezetése Magyarországon (343). H. GERENDÁS ÁGOTA: Területi hangtani jelenségek a nyelvészociológia tükrében (351). MÁTÉ JAKAB: A szituációs kontextus és a nyelvhasználat (359). VRAUKÓ TAMÁS: Kortársunk, Rejtő Jenő – A XX. század első felének egy rétegnyelve Rejtő Jenő műveiben (367). TÓTH SZERGEJ: A „titkosnyelvek” nyomában (373). P. CSIGE KATALIN: Lexikai és grammatikai russzicizmusok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban (379). KISS KÁLMÁN: Orosz nyelvet tanuló kereskedőjelöltek a századfordulón (383). OROSZ GYÖRGY: Égi levél, isten üzenete: a „Tizenkét péntekről” című Nagyorosz Egyházi Népekekből (389). FEDOSZOV VIKTOR – VARGA MÁRIA: Nyekotorije voproszi russzkovo i vengerszkovo narodnovo jazikoznanyija (395). ZIMMERMANN CLAUDIA: Többnyelvűség és nyelvi köl-

csönhatás (401). BÁRKÁN GYÖRGY: Szemantikai elemek szerepe a tudat szerkezetében (Egy szociológiai – társadalomlélektani felmérés tapasztalatai) (407).

SZÁMÍTÓGÉPES NYELVÉSZET. SEREGY LAJOS: A számítógépes lektor (419). JUHÁSZ NAGY ANDREA: Szótárkészítő program a nyelvvoktatásban (425). KOVÁCS FERENC: A Sesame strukturált szótárkészítő program IBM PC-hez (431). CZEGLÉDI KATALIN – IFJ. MÉZES NÁNDOR: Számítógépes szótárírás és feldolgozás (439). SZ. BAKA MAGDOLNA – H. VARGA GYULA: Összevető szókincsvizsgálat számítógép segítségével (445). MOLNÁR KATALIN: A számítógéppel segített nyelvvoktatás (CALL) tapasztalatai a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán (451). UZONYI PÁL: Audivizuális CALL – Jelen és jövő (457). PACSAI IMRE: A strukturalista és a generatív nyelvészet eredményeit összekapcsoló számítógépes program a nyelvvoktatáshoz (461). PRÓSZÉKY GÁBOR – TIHANYI LÁSZLÓ: A HUMOR rendszer alkalmazásai (465).

II. KÖTET

LEXIKOLÓGIA, KONTRASZTÍV NYELVÉSZET. MARTSA SÁNDOR: A jelentés, a tartalom és fordítás néhány összefüggéséről egy lehetséges magyar-angol összevető lexikológia kapcsán (11). ELEKFI LÁSZLÓ: Szófajjelölési kérdések német-magyar szótárakban (21). NAGY ILDIKÓ: A magyar ki- igekötő szemantikája (31). KATONA MÁRTONNÉ: A metaforikus szemlélet szerepe a lexikai egységek jelentésének bővítésében (45). NAGYNÉ KAVALECZ ANNA: Német-magyar frazeológiai párhuzamokról a terpeszkedő kifejezések kapcsán (51). MURÁNYINÉ ZAGYVAI MÁRTA: „Sült bárányparkincák” avagy a szólások és alkalmazásuk (61). BIHARI GÁBOR: Przepizíciós jelzők a lengyel műszaki nyelvben. A lengyel-magyar kontrasztív nyelvészet vitás kérdései (69). KATUS ELVIRA – BRANKA SAVIC: A készülő magyar-horvát-bolgár frazeológiai kisszótárról (75). CZEGLÉDI KATALIN: A Volga vidéki víznevek szerkezete (részletek) (81). PANYKO SZERGEJ: Milyenek legyenek a magyar nyelvtani szakszavak ukrán megfelelői? (87).

ANYANYELVI NEVELÉS, NYELVMŰVELÉS. GADÁNYI KÁROLY: A nemzetiségi nyelvvoktatás helyzete a Nyugat-Dunántúlon (91). ZS. BERNIAK ELIZABETA: A második nyelv tanulásának kétnyelvű és kétkultúrájú modellje (szlovén-magyar vegyes lakosságú területen) (97). JAGUSZTINNÉ UJVÁRI KLÁRA: A szövegemlékezet konstruktivitásának fejlesztése (balladatanítás a 3. osztályban) (103). NAGY L. JÁNOS: A nyelv bélyegei avagy a bélyegek nyelve (109). SZIKORÁNÉ KOVÁCS ESZTER: Szöveg tan az oktatásban: A szöveg szempontú műelemzés lehetőségéről (113). BENKES ZSUZSA: Cloze-típusú kreatív-produktív gyakorlatok az anyanyelv- és irodalomtanításban (117). ALMÁSI ÉVA: Versek, képversek értelmezése kreatív-produktív gyakorlatokkal (127). BUSCH BEÁTA: A személyes és a szerep szerinti kommunikáció – szerepjátékok (133). SZIKSZAINÉ NAGY IRMA: Civil nyelvművelők (139). MIZSER LAJOS: Liberalizálható-e a keresztnévadás? (145). ZIMÁNYI ÁRPÁD: Nyelvművelésünk eredményei és feladatai a tömegtájékoztató eszközökben (151). RÉPÁSI GYÖRGYNÉ: Médiaháború és nyelvrontás (157). VESZPRÉMI ESZTER: Az idegen szavak helyzete mai újságjainkban (163). KOI BALÁZS: Illyés Gyula nyelvművelő munkássága (169).

FORDÍTÁS, TOLMÁCSOLÁS. VÁRKONYI LÁSZLÓ: A magyar fordítók és tolmácsok egyesületének története, jelenlegi helyzete, érdekvédelem és érdekképviselet (173). JOÓ

ETELKA: A német nyelvű fordításelméleti szakirodalom, különös tekintettel Werner Koller munkásságára (177). DOBOS CSILLA – SALÁNKI ÁGNES – SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA: Fordításelméleti szeminárium a hároméves nyelvtanárképzésben (185). LENDVAI ENDRE: Szójátékok és fordítási ekvivalencia (195). NOVOTNYINÉ VÁGÁSI MARGIT: A francia részoló névelős főnévi csoport szemantikai és grammatikai megfelelői a magyar nyelvben (201). ORTUTAY PÉTER: Létezik-e objektív fordításkritika? (207). DUSAN TELLINGER: Hogyan fordította Németh László a reáliákat Alekszej Tolsztoj Első Péter című művében? (217). CS. JÓNÁS ERZSÉBET: A „talajvesztettség grammatikája”, avagy fordítás- és interpretációvariációk egy témára (221). UJSZÁSZI ZSUZSANNA: Fordítói módosítások Watson Kirkconnell két Ady-fordításában (227). NAGYNÉ LŐRINCZ JULIANNA: Egy angol vers műfordításának összehasonlító funkcionális stilisztikai elemzése (W. Wordsworth: Composed Upon Westminster Bridge) (231). SZÜCS MÁRTA: A fordító / tolmács moduláris program tanterve kidolgozásának néhány elméleti kérdése (237). PALÁSTHY M. GYÖRGY: Kell-e nekünk tolmácsoktatás? Egy szakma körvonalai (241). DURHAM DAVIDNÉ: Mennyire szimultán a szimultán tolmácsolás? (249). BOHÁKNÉ SZABARI KRISZTIANA: Az intézménynevek fordításának problémái (255).

A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV TANÍTÁSA. KÁLMÁN PÉTER: A magyar idegen nyelvként való leírásának sajátosságai és a magyar mint idegen nyelv tanári szak az ELTE-n (263). HEGEDŰS RITA: Szövegten a magyar mint idegen nyelv oktatásában (271). H. VARGA GYULA: Az igekötők használatának tanítása idegen ajkúak számára (279). SÁVAY JUDIT: Gyakorlati tapasztalatok a POTE által szervezett szaknyelvet előkészítő magyar nyelvi kurzusról (285).

MÓDSZERTAN. SZERENCSE KATALIN: Kérdőjelek az idegen nyelvi közös érettségifelvételi vizsgák küszöbén (293). KISS SÁNDOR: A nyelvtanítás egy lehetséges modellje (299). BOÓCNÉ BARNÁ KATALIN: A tanári beszéd egyes verbális és nem verbális összetevőinek gátló hatása (305). SZAKONYINÉ SZABÓ KLÁRA: Vak hallgatók oktatása (311). TAKÁCSNÉ HORVÁTH ESZTER: Hibák a szókincs elsajátításában az idegen nyelvek elsajátítása során (315). HARDINÉ SZABÓ ÉVA: Együttműködés (Cooperative learning) (321). DÁLNOKINÉ PÉCSI KLÁRA: A kép mint módszertani tényező a nyelvórán (327). SZ. TÓTH GYULA: Francia nyelvi program iskolásoknak (339). FÁBIÁNNÉ NÁDUDVARI TATJÁNA: Az idegen nyelvi beállítódás az orosz és angol nyelv tanulása során (345).

MÓDSZERTAN – KÉTTANNYELVŰ OKTATÁS. ENGLERNÉ HOCK IBOLYA: A német kétnyelvű oktatás Baranya Megyében (353). DRESCHER J. ATTILA: Egy németnyelvű IEA-olvasásértékelési vizsgálat tanulságai (357). JANI MÁRTA: Az amerikai tanítási gyakorlatok tapasztalatai az ELTE TTK kétnyelvű tanárképző programjában (367). UZSOKI ANDREA: Az ELTE TTK kétnyelvű tanárképző programja (371). BÍRÓNÉ ÜDVARI KATALIN: Német szakfordító és kétnyelvű szaktanárképzés az ELTE TTK-n (A kétféle képzés tapasztalatai, módszertani problémái) (375).

MÓDSZERTAN – FELNŐTTOKTATÁS. LUKÁCSNÉ BUDAI JUDIT: A nyelvtanfolyamokon történő nyelvoktatás (381). JÁMBOR ISTVÁNNÉ: Nyelvoktatás nyelvtanfolyamokon és magániskolákban (385). ERDEI GYULA: Az idegennyelv-oktatás megújításához (391). SZIKLAI LÁSZLÓNÉ: Schmidték bevásárolnak avagy: olvasmányok és gyakorlatok a tankönyvekben (397). LACZIK MÁRIA: Orosz nyelv tanítása olasz anyanyelvűek magyar szemmel (403). CSAPÓ HENRIETTE: A spirális tanulásmodell (Egy új módszer tapasztalatai a fel-

nőttek idegennyelv-oktatásban (409). HORVÁTH HAJNA – BÁCSKAI ANNA: Self-access: Az autonóm tanulás egyik eszköze (415).

MÓDSZERTAN – ÓVODAI NYELVOKTATÁS. SZABÓ BÉLÁNÉ: Az anyanyelvi és az idegennyelvi beszéd óvodás kori alakulásának párhuzamba állítása (423). MÜLLER MÓNIKA: Néhány gondolat a korai idegennyelv-tanulásról (431). HORVÁTH PÁLNÉ – KOVÁCS ROZÁLIA: Az idegen nyelv mint személyiségformáló hatás (A győri Kassák Óvoda német nyelvi pedagógiai programja) (439). SZAKÁLNÉ RÓTH MÁRTA: Idegen nyelvvel való ismerkedés az óvodában – kötött vagy kötetlen formában (447). HORVÁTH MÁRTA: Gondolatok a korai nyelvoktatásról az „Il Était Une Petite Grenouille” francia nyelvű kísérleti program beindítása ürügyén (451). SÉNYINÉ LIPOVITS ANNA: A video alkalmazása a német nyelv oktatásában (459). GERENCSÉR FERENCNÉ: Modern technikai eszközök a nyelvoktatásban (465). NEMES GÉZA S.: Interaktív videó és szakmai nyelv (469). GÁRDUS JÁNOS: Egy krónikás feljegyzései (473).

0.2.1.4. OFFICINA TEXTOLOGICA

A korábbi kötetek adataihoz lásd *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 400-402 és *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 220.

5. PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.):

Grammatika – szövegnyelvészet – szövegtan
Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001.

PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA: Előszó (7).

I. 1. PELYVÁS PÉTER: Az idealizált kognitív modellek szerepe a mondat- és szövegalkotásban (11). 2. CSÜRY ISTVÁN: Hogyan osztályozzuk a szöveg(grammatika) kötelemeit? – A konnektorok mibenlétéről és hovatartozásáról (27). 3. CSÜRY ANDREA: Névmási referencia: szöveggrammatikai és / vagy (szöveg)szemantikai kérdés? (34). 4. SKUTTA FRANCISKA: A megfejthető sűrítés (Francia nyelvű példák a kihagyásos szerkesztésre) (42). 5. KISS SÁNDOR: Szövegvizsgálatok kései latin krónikákban (52). 6. MURVAI OLGA: Szemantikai és pragmatikai kiegészítések a modalitás vizsgálatához (59). 7. KÁDÁR EDIT: Gond van! (Töprengések a van-os szerkezetek egy sajátos típusa kapcsán) (70). 8. MOLNÁR ANNA: Német modális partikulák egy irodalmi dialógusban (F. X. Kroetz: „Oberösterreich”) (81).

II. 9. KOVÁCS-KISS KÁLMÁN: A szöveg figurális meghatározottsága Heine és Petőfi költészetében (87).

III. 10. DOBI EDIT: Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához (98). 11. TOLCSVAI NAGY GÁBOR: Szövegtipológiai stilsztika és összehasonlító szövegtan (112). 12. SZABÓ ZOLTÁN: Összehasonlító stilsztika és összehasonlító szövegtan (125). *Officina Textologica Abstract* (133).

1. Kép és szöveg

1.1. Magyar nyelvű művek válogatott bibliográfiája a „Statikus vizuális kommunikátumok” tematikához

(Összeállította: PETŐFI S. JÁNOS)

- ARNHEIM, RUDOLF: *A vizuális élmény*. Gondolat, Budapest, 1979.
- BACSÓ BÉLA (szerk.): *Kép, fenomen, valóság*. Kijarat, Budapest, 1997.
- BEKE LÁSZLÓ: *Műalkotások elemzése a gimnáziumok I-III. osztálya számára*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- BENKES ZSUZSA: Kreatív gyakorlatok multimediális szövegek elemzéséhez. (Elhangzott a 2001-ben Egerben megrendezett országos tanári továbbképzésen, megjelenik 2002-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványaként.)
- BENKES ZSUZSA (szerk.): *„Nyelvünkben élünk”*. Útmutató és feladatgyűjtemény a 10-14 éves korú tanulók magyar nyelvi kommunikációs versenyéhez. OKSzi, Budapest, 1995.
- COMENIUS, JOHANNES AMOS: *A látható világ*. (Johannes Amos Comenius, *Orbis sensualium pictus*. Primum editus Anno 1658.) Az 1669-ben megjelent háromnyelvű kiadás magyar szövege alapján és fametszeteivel közzétette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. GERÉB GYÖRGY. Magyar Helikon, 1959.
- FUTÓ J. ATTILA: A képi formanyelv dimenziói. In: KÁRPÁTI ANDREA (szerk.) 1995. 93-110.
- GÉCZI JÁNOS: A középkori organikus világkép változásai – Néhány megjegyzés. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 12*. 1999. 181-251.
- GERA MIHÁLY (szerk.): *1839-1989. A fénykép varázsa. Tizenkét kiállítás a magyar fotográfia 150 éves történetéből*. Kossuth Nyomda, Budapest, 1989.
- GOMBRICH, ERNST H.: *Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája*. Gondolat, Budapest, 1972.
- HORÁNYI ATTILA: A képekről. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest. 1999. 178-188.
- HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1982. (Tartalomjegyzékét lásd az 1.3. alatt.)
- HORVÁTH DÉNES: *Szín és forma*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- IMREH ZOLTÁNNÉ: *Tanári kézikönyv a „Korok és Stílusok. Műalkotások elemzése” című tankönyv oktatásához*. Comenius Kiadó, Pomáz, 1997.
- KÁRPÁTI ANDREA (szerk.): *Bevezetés a vizuális kommunikáció tanításába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.
- KILLÁN ISTVÁN: *A régi magyar képvers. Old Hungarian Pattern Poetry*. Felső-magyarországi Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Miskolc – Budapest, 1998.
- KIRÁLY SÁNDOR: *Általános színtan és látáselmélet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
- KOVÁCS ZSOLT – L. SIMON LÁSZLÓ (szerk.): *Válogatás a 20. századi vizuális költészetből. Selection from 20th Century Visual Poetry*. Felső-magyarországi Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Miskolc – Budapest, 1998.

- KÖRNYEINÉ GERE ZSUZSA – REGNÉ KUNTLER TERÉZ: *Tér – Forma – Szín*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- LÁSZLÓ ENIKŐ: *Rajz – 10-14 éves tanulónak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
- LÁSZLÓ ENIKŐ: *Rajz – a nyolcosztályos gimnáziumok V-VII. osztályának, 15-17 éves tanulónak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- LOTHRINGER ÉVA: *Hasonlóságok és különbségek a művészetekben. Irodalom – zene – képzőművészet*. Auktor Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- A Magyar Népzene Tára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette BARTÓK BÉLA és KODÁLY ZOLTÁN. *III/B Lakodalom*. Sajtó alá rendezte KISS LAJOS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956. (Táncreprezentációk gazdag tárháza.)
- MAGYAR SÁNDOR: *Piktogramok könyve*. Entermen Kiadó, é. n.
- MIKLÓS PÁL: *Vizuális kultúra*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése*. Szerk. BENKES ZSUZSA, a tanulmányokat írta PETŐFI S. JÁNOS. OKSZI, Budapest, 1996.
- Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II*. Szerk. és az előszót írta PETŐFI S. JÁNOS, a tanulmányokat írták BENKES ZSUZSA és PETŐFI S. JÁNOS. OKSZI, Budapest, 1998.
- Művészeti vizuális nevelés*. Tanári kézikönyv az általános iskola 5-8. osztályában rajzot tanító pedagógusok számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- OLIVI, TERRY – PETŐFI S. JÁNOS: A nyelv materialitásáról. A vizuális költészet mint első lépés a multimedialitás felé. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11*. 1998. 97-108.
- PÁZMÁNY ÁGNES – PERLAKY ÉVA: *Látás és ábrázolás. Gimnázium I-III*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- PÉCSI GÉZA: *Kulcs a muzsikához*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- PETŐFI S. JÁNOS: Egy multimediális szövegek elemzésére alkalmas jelmodell néhány aspektusa. *Jel – Kép. Kommunikáció – közvélemény – média*. 1996. 2. 87-96.
- A multimediális szövegekről. In: BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest. 1999. 152-177.
- Szöveg, mentális kép, illusztráció. (Elhangzott a 2001-ben Egerben megrendezett országos tanári továbbképzésen, megjelenik 2002-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványaként.)
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram/...' típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába*. Iskolakultúra, megjelenés alatt.
- SZALONTAI GYÖRGY: *Vizuális nevelés*. Tárogató Kiadó, Budapest, 1994.
- SZILÁGYI GÁBOR: *Elemi képtan*. Magyar Filmintézet, Budapest, 1999.
- Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*. Szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994.
- Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez*. Szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ. JGYTF Kiadó, Szeged, 1998.

Szemiotikai szövegtan 14. 14.0. A szövegtani kutatás általános kérdései, 14.1. Kép és szöveg, 14.2. Kommunikáció a médiában. Szerk.: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ. JGYF Kiadó, Szeged. (Sajtó alatt.)

TÓTHNÉ SÁNDOR ZSUZSA: *Ábrázolás és művészet.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

TÜSKÉS TIBOR: *Testvérműzsák.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.

1.2. Néhány válogatott illusztrált magyar irodalmi mű (és műfordítás) annotált bibliográfiája

[Kivonat PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A multimediális szövegek megközelítései* című könyvének (*Iskolakultúra*, megjelenés alatt) bibliográfiájából.]

Arany János

Arany. Arany János versei Miklosovits László rajzaival. Kiadja a Dénes Natur Műhely Kiadó, Szekszárd, 1997.

[Ez a kiadás Arany János válogatott verseit, köztük természetesen néhány balladáját is tartalmazza Miklosovits László figyelemre méltó modern rajzai kíséretében.]

Arany János balladái Zichy Mihály rajzaival. Faksimile kiadás. Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, é. n.

[Az eredeti mű 1896-ban jelent meg, egy kötetben tartalmazza Arany János 12 balladáját Zichy Mihály rajzaival. Az itt jelzett faksimile kiadás a következő információt tartalmazza: *E kiadásban úgy a képek, mint a balladák szövege, melyet Zichy Mihály saját kezével írt le, az eredetinek vonalról vonalra hű (faksimile) hasonmásai.* – 1990-ben újabb faksimile kiadás jelent meg, ezúttal két kötetben, ugyanannak az információnak a feltüntetésével.]

Arany János balladái. Buday György képeivel. Kairosz Kiadó, Barnaföldi Archivum, 1997.

[Ez a kiadás Arany János 19 balladáját tartalmazza, de ellentétben a Zichy Mihály által illusztrált kiadással, minden balladához csak egyetlen illusztráció társul.]

Toldi. Illusztrálta Domján József. Magyar Helikon. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

[Ebben a kötetben Arany János elbeszélő költeményéhez Domján József 30, egész oldalas – népművészeti motívumokat is alkalmazó – fekete-fehér illusztrációja társul.]

Toldi. Kass János rajzaival. Móra Kiadó – Kárpáti Kiadó. Budapest – Uzsgorod, 1970.

[A kötetben Kass János magas művészi színvonalú illusztrációi új, erőteljes, modern felfogásban keltik életre Toldit.]

Babits Mihály

Jónás könyve. Leírta és rajzolta Borsos Miklós. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

[A kézzel leírt szöveget Borsos Miklós 20 rajza illusztrálja.]

Jónás könyve. Würtz Ádám rézkarcaival. Magyar Helikon, é. n.

[Ebben a kiadásban Babits Mihály *Jónás könyve* című művéhez Würtz Ádám 6, egész oldalas grafikája társul.]

Balázs Béla – Bartók Béla

A kékszakállú herceg vára. Opera egy felvonásban. Szövegét írta Balázs Béla, megzenésítette Bartók Béla. Kass János rajzaival, Kroó György utószavával. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

[A szöveget kottaképek illusztrálják és Kass János 12, egész oldalas színes rajza.]

Bóbita álmos. Gyermekversek, altatódalok. Hincz Gyula rajzaival. Válogatta T. Aszódi Éva. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1994.

[A kötet 39 illusztrált művet (részben népköltészeti alkotást, részben ismert költőktől származó verseket / dalokat tartalmaz.)

Caroll, Lewis

Alice Csodaországban. Fordította Kosztolányi Dezső. A fordítást az eredetivel egybevetve átdolgozta Szobodka Tibor. *Szecskő Tamás rajzaival.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1974.

[A kötetet Szecskő Tamás 25 – többnyire fél könyvoldalmi – rajza illusztrálja.]

Alice Tükkörországban. Fordította Révbíró Tamás. A versbetéteket Tótfalusi István fordította. *Szecskő Tamás rajzaival.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1980.

[Ezt a kötetet Szecskő Tamás 31 – többnyire itt is fél könyvoldalmi – rajza illusztrálja.]

Dante

Dante: *Isteni színjáték Salvador Dali festményeivel.* (Fordította Babits Mihály.) Helikon Kiadó, Budapest, 1987.

[A szöveget Dali 30 festményének egész oldalas színes reprodukciója illusztrálja.]

Énekek éneke

Énekek éneke. Károli Gáspár, a Döbrentei Kódex névtelenje, Heltai Gáspár és Bogáti Fazekas Miklós fordításában. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Illusztrálta Reich Károly. Magyar Helikon, Budapest, 1970.

[A kötetet Reich Károly 8 (+ 1), egész oldalas fekete-piros rajza illusztrálja. E kötet 1980-ban újabb kiadásban is megjelent Reich Károly más színmű (és részben más) illusztrációival.]

Énekek éneke. Illusztrálta Jossi Stern. [A mű az alábbi kiadás alapján készült: *Song of Songs* Kshatot Arts, Tel Aviv.] Fordította Somlyó György. Az Utószót írta Berger István. Láng Kiadó, Budapest, 1990.

[A kötetet – amely a héber szöveget is tartalmazza, és amelyben az oldalak a héber konvenciónak megfelelően jobbról balra irányba követik egymást – Jossi Stern 25, egész oldalas színes rajza illusztrálja.]

The Song of Songs. Énekek éneke. Ősz Ilona illusztrációival. A magyar szöveg Károli Gáspár, az angol King James fordítása. Logod Bt, Budapest, 2001.

[A kötetet Ősz Ilona 21, egész oldalas ceruzarajza illusztrálja.]

Énekek éneke. In: *A Biblia felfedezése. A királyok: Saul, Dávid, Salamon.* Feldolgozta Étienne Dahler. Rajzolta: Pierre Frisano, Paolo Eleuteri-Serpieri, Carlo Marcello. Fordította Havas Fanny. Larousse – Fabula, 3. kötet. Fabula Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1989. 425-432.

[Az *Énekek éneke*, kerettörténetbe foglalt, képregényszerű feldolgozása.]

Ferenczy Béni

Virágoskönyv. Szerkesztette Katona Tamás. Magyar Helikon, Budapest, 1974.

[E kötet érdekessége abban áll, hogy festményreprodukciókat és verseket rendel egymáshoz. A kötetben erre vonatkozóan a következő információk találhatók: „A képeket Ferenczy Béニンé, a verseket Katona Tamás válogatta, a versválogatást Lator László ellenőrizte.]

La Fontain, Jean de

La Fontain meséi. Teljes magyar kiadás *Gustave Doré* háromszáz illusztrációjával. A meséket fordította Vikár Béla, valamint Kozma Andor és Zempléni Árpád. Az utószót írta Nagy Géza. Kossuth Könyvkiadó, 1993.

Chagall, Marc – La Fontain, Jean de – Faludy György: *Állatmesék.* Glória Kiadó, Budapest, 1998.

[A kötet La Fontain 41 meséjét tartalmazza Chagall színes illusztrációi kíséretében.]

Jankovics Marcell

Ének a csodaszarvasról. Csokonai Kiadó, 2001.

[Ez a kötet a hasonló című rajzfilm nyomtatott mása.]

József Attila

Hazám. Csernus Tibor rajzaival. Juhász Ferenc előszavával. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1956.

[E kötet József Attila „Külvárosi éj”, „Téli éjszaka”, „A város peremén”, „Falu”, „Levegőt” és „Hazám” című verseit tartalmazza, egyeseket egy, másokat két illusztráció kíséretében.]

Uram. Válogatás. Válogatta és illusztrálta Szécsi Magda. Magister, Budapest, 1999.

[E kötet érdekessége, hogy egyes illusztrációi más illusztrációkat tartalmaznak összetevőiként.]

Juhász Gyula

Egy vers, egy rajz. Juhász Gyula versei, László Anna rajzai. Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged, 1998.

[A kötet a költő zömmel Szegedhez fűződő versét tartalmazza László Anna illusztrációival].

Anna örök. Borsos Miklós rajzaival. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

[Ez a kötet Borsos Miklós ihletett illusztrációival mintegy 100 olyan verset tartalmaz, amelyeket Juhász Gyula e szerelem születésétől késő férfikoráig Annának szentelt.]

Kálnoky László

Letépeti álarcok. Válogatott versek. Szántó Piroska rajzaival. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972.

[E kötet érdekessége, hogy illusztrációi absztrakt nonfiguratív rajzok.]

Kányádi Sándor

Költögető. Válogatta és szerkesztette Lator László. Keresztes Dóra rajzaival. Századvég Könyvkiadó, Budapest, 1991.

[Ez a kötet Kányádi Sándor 46 válogatott versét tartalmazza Keresztes Dóra színes rajzaival.]

Kondor Béla

Boldogságtöredék. Versek és rajzok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

[E kötet érdekessége, hogy mind a versek, mind az azokhoz készített rajzok Kondor Béla művei.]

Angyal a város felett. Összegyűjtött versek Kondor-képekkel. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1987.

[Mind a versek, mind a képek Kondor Béla művei, de a verseket és a képeket nem a szerző rendelte egymáshoz. A kötetben a következő technikai információ található: „A kötet összeállítása, a szöveggondozás és az utószó Győri János munkája. Tervezte Ginács László.”]

Milne, A. A

Micimackó. Fordította és átdolgozta Karinthy Frigyes. *Ernest H. Shepard illusztrációival.* Láng Kiadó, Budapest, é. n.

Móricz Zsigmond

Légy jó mindhalálig. A kötet illusztrációit Győry Miklós készítette. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

[Ebben a kötetben Móricz Zsigmond regényéhez Győry Miklós 5, egész oldalas illusztrációja társul.]

Nagy László

Szárny és piramis. Válogatta és a bevezetőt írta Csoóri Sándor. Tervezte Nagy András. Magyar Helikon, Budapest, 1980.

[A kötet Nagy László verseit és rajzait (zömmel Szécsi Margit verseihez készített illusztrációit) tartalmazza.]

Adjon az Isten. A kötetet Nagy László verseinek és képzőművészeti hagyatékának felhasználásával Nagy András állította össze. Tervezte és a kalligráfiát készítette Nagy András. Színes produkció: Gottl Egon. Jövendő Kiadó, Budapest, 1996.

[A kötet Nagy László „Adjon az Isten”, „Játék karácsonykor”, „Csodafiu-szarvas”, „Pirosodik Hűsvét”, „Pünkösdi hajnal” és „A meggyfa alatt” című verseit, valamint különféle képzőművészeti alkotások reprodukcióit tartalmazza.]

Nemes Nagy Ágnes

Szökökút. Pásztor Gábor Rajzaival. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.

[Ez a kötet felöleli Nemes Nagy Ágnes gyermekköltészetét, Pásztor Gábor laponként 1-3 színes illusztrációja segít felfedezni a költő varázslatos világát.]

Petőfi Sándor

Anyám tyúkjá. Versek. Kass János rajzaival. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1972.

[A kötet Petőfi Sándor 23, Kass János által egy vagy több rajzzal illusztrált versét tartalmazza.]

Shakespeare, William

Szonettek. Justus Pál fordításában. Az illusztrációkat Balla Margit készítette. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

[Ennek a kötetnek az az érdekessége, hogy illusztrációi 'képvers'-szerűek. Balla Margit a címlapból és kilenc szonett szövegéből készített nonverbális elemeket is tartalmazó képvers-kompozíciót.]

Shakespeare szonettjei. Illusztrálta Würtz Ádám. Magyar Helikon, 1979.

[Ez a kötet Szabó Lőrinc fordításában, Würtz Ádám 15, egész oldalas grafikájával Shakespeare szonettjeit tartalmazza.]

Weöres Sándor

Gyümölcskosár. Versek. Hincz Gyula rajzaival. Singer és Wolfner, 1946.

[A kötetbe felvett verseket, mint például „Ha vihar jő a magasból...”, Hincz Gyula illusztrálta.]

Bóbita. Hincz Gyula rajzaival. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1994, 1995.

[Ez a kötet a magyar gyermeklírárt művészi rangra emelő Weöres Sándor – Hincz Gyula által illusztrált – 52 versét tartalmazza.]

Tarka forgó. 120 vers az év 12 hónapjára (Károlyi Amyval). Magvető Kiadó, Budapest, 1958.

[Az ebbe a kötetbe felvett verseket, mint például Weöres Sándor „Ha vihar jő a magasból...”, Szántó Piroska illusztrálta.]

Magyar etűdök. Száz kis énekszöveg. (Faksimile kiadás). Szerkesztő Marosiné Horváth Erzsébet. Révai Nyomda, Budapest, 1985.

[E könyv hátsó külső fedéllapján Marosi László művészeti vezető következő szövege olvasható: „Egy könyv, amelynek betűit nem ólomba szedték. Egy könyv, amelynek grafikáit nem külön rajzolták. Egy könyv, amelynek színes fényképek a „kéziratai”. Egy könyv, amely írva, rajzolva ugyanúgy jelenik meg, ahogyan Weöres Sándor megálmodta. Köszönet Károlyi Amynak és Weöres Sándornak, hogy bizalmukba fogadtak, és egy napra kölcsönadták e könyv eredetijét, hogy a reprodukciókat elkészíthessem.]

Szó és kép. Tervezte Szántó Tibor. Az utószót írta Kovács Sándor Iván. Pesti Szalon, 1993.

[Ez a kis alakú kötet az 'előszóként' hozott utószón kívül 55 verbális elemeket és illusztrációkat kombináló könyvoldalt tartalmaz.]

***

Kass János

Kass János. Ötven év képen és írásban. Szegedi Megyei Jogú Város Közgyűlése, Szeged, 1997.

[Ez a kötet Kass János visszaemlékezéseit, alkotói vallomásait, mások Kass életét, műveit méltató írásait, valamint általa készített művek, illusztrációk reprodukcióit tartalmazza.]

Kondor Béla (1931 – 1972). Oeuvre-katalógus / Oeuvre-catalogue. Magyar Nemzeti Galéria / Hungarian National Gallery, Budapest, 1984.

[Ez a katalógus Kondor Béla valamennyi művének adatait tartalmazza, e művek közül számosat reprodukció is érzékeltet.]

Kondor Béla (1931 – 1972). A Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1991 február 28 – június 2.

[Ez a kiállítási katalógus Kondor Béla 37, magyar és nem magyar irodalmi műhöz készített illusztrációjának fekete-fehér reprodukcióját tartalmazza.]

Kalandozások egy régi fiakkeren. Írta és szerkesztette Verő László. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001.

[E kötetben Köves Szilva *Az utolsó sármőr* festő című írásában olvashatjuk a következő sorokat: [...„Ha vihar jő a magasból...”] egy olyan művész-egyénség képi világa tárul fel e könyv oldalain, aki egy évszázaddal előtti világot mentett át a XXI. század műkedvelő közönségének. „Az egy élet munkája” ’tartalomjegyzéké’-nek tekinthető kötet – többek között – tartalmazza Zórád Ernőnek, a magyarországi minőségi képregény legavatottabb művelőjének Heltay Jenő: *A Family Hotel* című képregényét, valamint Arany János *Toldi* című elbeszélő költeményének Zórád Ernő által illusztrált kiadását.]

1.3. Horányi Özséb (szerk.): A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1982.

Bevezetés (7).

I. E. H. GOMBRICH: Elmélkedés egy vesszőparipáról, avagy a művészi forma gyökerei (15).

II. NELSON GOODMAN: Két fejezet a művészet nyelveiből (26). DAVID CARRIER: Goodmant olvasva (69). MAX BLACK: A reprezentáció természete (80). JAAKKO K. HINTIKKA: A fogalom mint látvány: a reprezentáció problémája a modern művészetben és a modern filozófiában (100). JOHN G. BENNETT: Ábrázolás és konvenció (115). KENDALL L. WALTON: Szimbólumok-e a reprezentációk? (126). JOHN R. SEARLE: A képi reprezentáció (140). SØREN KJØRUP: George Inness és a 'Hastingsi csata', avagy hogyan tegyünk képpel (158).

III. WILLIAM P. MCLEAN: Javaslatok a fénykép szemiotikai definíciójához (173). MARX W. WARTOFSKY: Kép, reprezentáció és megértés (179). MARX W. WARTOFSKY: Artisztikum, akció és ambiguitás (190). PAULK MESSARIS – LARRY GROSS: Narratív fényképek értelmezése négy különböző korcsoportban (203). PIERRE BOURDIEU: A fénykép társadalmi definíciója (226).

IV. Jegyzetek (245). Mellékletek (309).

2. Kommunikáció a médiában

2.1. JEL – KÉP – KOMMUNIKÁCIÓ, KÖZVÉLEMÉNY, MÉDIA

A Magyar Médiaért Alapítvány és az MTA–ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport folyóirata

Főszerkesztő: TERESTYÉNI TAMÁS

A korábbi kötetek adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1997. 260-263; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 341-342 és *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 402-403 és *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 222-224.

2000. 1. szám

KÖZGONDOLKODÁS. CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA: A sztereotípiák hatalma. MÉDIA. MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID: A hírműsorok tájékoztatósi gyakorlata 1999-ben. TERESTYÉNI TAMÁS: A magyarországi országos televíziós műsorkínálat 1999-ben. KOMMUNIKÁCIÓ. HELLER MÁRIA – RÉNYI ÁGNES: A nyilvánosság-fogalom kommunikáció-elméleti megközelítéseiről. MŰHELY. BÉRES-DEÁK RITA: A nő szépség mint mítosz. KITEKINTÉS. A megismerés mint mozgó és változó rendszer (Sípos Júlia beszélgetése Sándor Klárával, Kampis Györggyel és Pléh Csabával. Elhangzott a Kossuth Rádióban 1999. május 9-én.)

2000. 2. szám

ÚJ KOMMUNIKÁCIÓS TECHNIKÁK. A SZÁMÍTÓGÉPES KULTÚRA KÜSZÖBÉN. (A Szent Ignác Szakkollégium VII. országos konferenciájának zárónyilatkozata) (3). AZ ELEKTRONIKUS TARTALOM LÉTREHOZÁSA ÉS SZOLGÁLTATÁSA (Részlet a Magyar válasz az információs társadalom kihívásaira című szakértői anyagból) (11). TÖLGYESI JÁNOS: Tévé mindenkor és mindenhol: a digitális média körvonalai (25). MÉDIA. RADÁCSI LÁSZLÓ: Könnyű célpontok – felmérés a gyermekeknek szóló reklámozásról négy közép-európai országban (51). VARGA BARBARA: Innis hatásának problémája McLuhan médiaelméletében (73). KITEKINTÉS. MARINA BLAGOJEVIC: A koszovói háború a média győzelme (97). ORIENTÁCIÓ. Dennett veszélyes gondolatai (Pléh Csaba és Sipos Júlia interjúja Daniel Dennettel) (111). TALLÓZÓ. A kétnyelvűség alapkérdései (Reményi Andrea Ágnes) (115).

ÚJ KOMMUNIKÁCIÓS TECHNIKÁK. KRAJCSI ATTILA: Az internettel kapcsolatos régi problémák (3). PINTÉR RÓBERT: A globális információs társadalom: Castels – The Information Age (11). MÉDIA. URBÁN ÁGNES: Les, avagy kik nézik Magyarországon a labdarúgás-közvetítéseket? (27). ZELENAY ANNA: A „trend nemzedéke” és a televízió (37). KOMMUNIKÁCIÓS KULTÚRA. BARCZY MAGDOLNA – RUDAS JÁNOS – SZAMOS ERZSÉBET: Nyelv, kultúra, vallás: identitásörzés és asszimiláció magyarországi kisebbségeknél (47). NÉMEDI DÉNES: Nemzet, Európa, NATO (Az államfői beszédek elemzése 1991–1997) (63). VARGA KÁROLY – SÁRDY PÉTER: Kommunikatív cselekvés stratégikus közegben II. A vita eddigi fordulói a JEL-KÉP-ben és másutt (85).

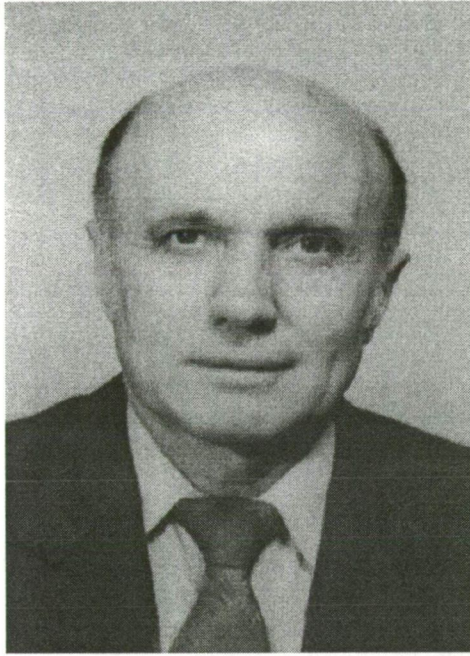
MÉDIA. CSINGÓ PÉTER: Információs műfajok (3). VÁGI KRISZTINA: Rádióhallgatás és mérés (39). MŰHELY. NYILAS GYÖRGY: Összehasonlító elemzés az MTV1 és a TV2 esti főműsoros híradóiról (59). SZÚJÁRTÓ IMRE: A rádiós és televíziós hírműsorok szerkezetéről (87). KITEKINTÉS. JENEI ÁGNES: Változások az olasz televíziós piacon (93). TAL-LÓZÓ. Felsőoktatási tankönyv a kommunikációról (Buda Béla) (105).

2.2. BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): Társadalmi kommunikáció
Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Előljáróban (7). KIINDULÓPONTOK (19). Bevezetés (21). 1.1. HORÁNYI ÖZSÉB: A kommunikációról (22). 1.2. SZÚJÁRTÓ ZSOLT – TAMÁS PÁL – TÓTH PÉTER: A konfliktusról (35). A TÁRSADALMI KOMMUNIKÁCIÓ FONTOSABB SZÍNTEREI (53). Bevezetés (55). 2.1. HORÁNYI ÖZSÉB: A személyközi kommunikációról (57). 2.2. SZEKFÜ ANDRÁS: A szervezetek kommunikációjáról (86). 2.3. NIEDERMÜLLER PÉTER: A kultúraközi kommunikációról (96). A TÁRSADALMI KOMMUNIKÁCIÓ NÉHÁNY MÉDIUMA (113). Bevezetés (115). 3.1. NYÍRI KRISTÓF: Az írásbeliségről és néhány új médiumról (117). 3.2. LÁSZLÓ JÁNOS: A szociális reprezentációról (129). 3.3. TAMÁS PÁL: A tematizációról (139). 3.4. PETŐFI S. JÁNOS: A multimediális szövegekről (152). 3.5. HORÁNYI ATTILA: A képekről (178). NÉHÁNY DISZCIPLINÁRIS ÁTTEKINTÉS (189). Bevezetés (191). 4.1. TÓTH PÉTER: A kommunikáció az evolúció perspektívájából (193). 4.2. BERECSKEI TAMÁS: A humán kommunikáció az etológia perspektívájából (211). 4.3. PLÉH CSABA: A humán kommunikáció a megismeréstudomány perspektívájából (230). 4.4. TAMÁS PÁL – ZSOLT PÉTER: A társadalmi kommunikáció szociológiájáról (245). 4.5. SZÚJÁRTÓ ZSOLT: A társadalmi kommunikáció a kultúraelmélet perspektívájából (264). 4.6. HAMP GÁBOR: A (társadalmi) kommunikáció filozófiai aspektusairól (278). BÉRES ISTVÁN: Bibliográfia (299). BÉRES ISTVÁN: Mutatók (357). 6.1. Névmutató (359). 6.2. Tárgymutató (371).

IN MEMORIAM MÁTÉ JAKAB

Máté Jakab
(1926 – 2001)

Igazi székely volt. Sok-sok tréfájának emlékét őrizzük, de legmaradandóbbnak – még emlékeznünk adatik – ez az utolsó marad. Ezúttal nekünk kell nekrológot írni Róla, aki egy-egy kerek évforduló alkalmából oly jó szívvel s magasan felértékelő szavakkal köszöntötte pályatársait, hogy e méltatások – baráti hőfokuk, szakmai-tudományos alaposságuk, minden értékre kiterjedő figyelmük révén – „nekrológoknak” is beillettek volna. Nem lehetett nem szeretni őt.

Korábban, a '70-es évek elején inkább csak tudtunk róla mint Kolozsvárott működő nyelvészről; felfigyelni rá, közelebbről megismerni őt igazán akkor kezdtük, miután 1977 őszén Romániából áttelepült Magyarországra, vagyis amióta – az ő kifejezésével – „visszahonosított” állampolgára Magyarországnak. S egy ideig még akkor sem elméleti tájékozottságával, témakezelésének modern hangvételével hívta fel magára a figyelmet, hanem rokonszenves egyéniségével: érdeklődésének önzetlenségével, személyiségének

nálunk szokatlan nyíltságával, amely rangtól függetlenül nyilvánított értéknek mindent s rokonszenvesnek mindenkit, ami, illetőleg aki az ő szemében értékes és rokonszenves volt. Tanulmányainak immár itthoni közlése mellett azonnal föl vállalta a magyar nyelvre vonatkozó (hazai és külföldi) kutatások bibliográfiájának folyamatos összeállítását és közlését a *Hungarológiai Értesítőben* és az *Analecta Linguistica*-ban (A Selected Bibliography of Linguistics in Hungary, 1977 – 1980.). Nem véletlen tehát, hogy MÁTÉ JAKAB 25 évvel ezelőtt az itt eltöltött első éveiben leginkább a rácsodálkozó kérdésekként létezett. Honnan van ez a szokatlan figyelem, érdeklődés; miből ered benne a kedvesség, a humor, a mások iránti jóindulat és értéktisztelet?

Az érdeklődés és a jóindulat fakad a személyiségből; a személyiség gyökerei erednek a régi Csík megyéből, egészen pontosan Csikkozsmásról, ahol MÁTÉ JAKAB 1926. november 14-én egy kovácmesterséghez is értő földműves családjában, a hét gyermek egyikeként megszületett. Erdélyben magyarnak születni 1926-ban annyit jelentett, mint majd végigélni egy megfáttalan kötetet Tamási Áron Ábel-történetfolyamából. MÁTÉ JAKAB esetében e történet meghatározó kerete 1938 és 1948 között a Csíkszeredai Római Katolikus Segítő Mária Gimnázium, e kereten belül a háború, a háborún belül honvédelmi munkatábor, katonai szolgálat, végül 28 hónapos szovjet hadifogság a Donyeci szénmedencében. Ha az orosz nyelv iránti érdeklődése csákányozás közben nem is egészen önként ébredt fel a fiatal MÁTÉ JAKABban, de az eközben folytatott dialógusoknak lett annyi értelmük, hogy szerencsésen hazakerülvén leérettségizett, s 1948 és 1952 között a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Nyelvtudományi Karán orosz nyelv és irodalom szakból középiskolai tanári oklevelet szerzett, sőt benn is tartották a tanszéken, ahol 1977-ig, Magyarországra történt visszahonosodásáig tanársegédként, majd adjunktusként oktatott és kutatott.

Ha a kolozsvári korszakában publikált tanulmányait nézzük, akkor a mögöttünk lévő 30 év legkorszerűbb témáit találjuk köztük: matematikai modellek nyelvtudományi alkalmazhatóságát, az elektronikus számítógép fordítási lehetőségeinek vizsgálatát, klasszikus elméleti témák szemiotikai, szociolingvisztikai, etnolingvisztikai megközelítését. Közülük – mivel itthon kevésbé válhattak ismertté – többet is felsorolok. Először a tanulmányok közül.

Cercetări preliminare pentru construirea unei limbi intermediare a traducerii cu mașina electronică de calcul. (Előzetes vizsgálatok az elektronikus számítógépek segítségével történő gépi fordításhoz szükséges közvetítő nyelv megteremtéséhez.) In: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Philologia, Fasc. 1. 1963. 85–93. (Társszerző: SCHVEIGER PAUL.) – Analyse d'information de la déclinaison du substantif en hongrois du point de vue de la traduction automatique. In: *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* 2. 1965. 263–266. (Társszerző: SCHVEIGER PAUL.) – A magyar igeragozás független analízisének egy modelljéről. In: A magyar nyelv története és rendszere: *NyudÉrt.* 58. 449–503. – A gépi fordítás néhány általános nyelvészeti kérdése. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1966. 299–309. (Társszerző: SCHVEIGER PAUL.) – L'analyse micro-contextuelle du hongrois: CLTA. 1967. 97–106. (Társszerző: SCHVEIGER PAUL.) – Concerning the Formal Description of Language for Translation with Electronic Computer. *Computational Linguistics* 5. 1966. 122–128. (Társszerző: SCHVEIGER PAUL.) – A szintaxis és a szemantika néhány általános kérdése a generatív transzformációs grammatikában. *NyIrK.* 1969. 223–240. – Relația dintre componentul sintactic și cel semantic in

grammatica generativă. (A szintaktikai és a szemantikai komponens közötti kapcsolat a generatív transzformációs grammatikában.) In: *Cercetări de lingvistică*, 15. 1970/2. 239–352. – The Structure and Semantics of the Verbal Government. In: *Collection of Abstract of Papers*, Preprint Nr. 62, Stockholm, sept. 1969. – A felszíni és mélyszerkezet néhány kérdése a generatív transzformációs grammatikában. *Nyírk*. 1970. 273–288. – Aşanumitele converseive şi unele probleme legate de tratarea lor în gramatica generativă transformatională. (Az ún. konverzívakkal kapcsolatos néhány kérdés megközelítési módja a generatív transzformációs grammatikában.) In: *StUBB*. Series Phil. Fasc. 2. 1971. 69–79. – K voprosu o strukturnom opisani predloženiya v ruskom jazyke, *Slavica* (Debrecen) 1971. 5–15. – Antonymy – Conversivity and Synonymy-Homonymy int he Grammar of Language, *Revue roumaine de linguistique*, 17. 1972/2. 141–158. (Társ-szerző: SCHVEIGER PAUL.) – A konverzívák néhány szemantikai és szintaktikai kérdése. *NyudÉrt*. 83. 364–369. – A szociolingvisztika helye a nyelvtudományi diszciplínák rendszerében. In: *Szociolingvisztika és anyanyelvi oktatás*. Budapest – Nyíregyháza. (Előadás, 1973. aug.). – Leíró és történeti szempont a modern nyelvtudományban, *Korunk*, 1966. 1341–1347. – Az etnolingvisztika néhány kérdése, *Korunk*, 1967. 1209–1217. – A generatív nyelvméletről, *Korunk*, 1970. 1342–1351. – A jelentéstan múltja és jelene, *Korunk*, 1971. 1472–1479. – A humaniorák középpontjában: a nyelvészet, *Korunk*, 1975. 661–672. (A kerekasztal-beszélgetésen részt vettek CS. GYÍMESI ÉVA, J. NAGY MÁRIA, MÁTÉ JAKAB, PÉNTEK JÁNOS, SCHVEIGER PAUL, SZABÓ ZOLTÁN és TEISZLER PÁL.) – Modern nyelvtudomány – nyelvművelés. In: *Anyanyelvünk művelése*. Kriterion, Bukarest, 1975. 13–19.

A kolozsvári időszakban publikált könyvek: *Az orosz nyelv kézikönyve*. Hangtan és alaktan. Bukarest, 1956. 391. (öt fejezet kidolgozása). – *Nyelvészet és matematika*. Dacia, Kolozsvár – Napoca, 1977. 100. (Társ-szerző: SCHVEIGER PAUL.) – SOLOMON MARCUS: *A nyelvi szépség matematikája*. Válogatta, szerkesztette, részben fordította, a bevezető tanulmányt írta, a bibliográfiát összeállította és a jegyzeteket készítette: MÁTÉ JAKAB. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. 399. E három könyv közül – jöllehet a *Nyelvészet és matematika* is máig használható mű – a legnagyobb figyelmet a SOLOMON MARCUS-kötet váltotta ki. Számos ismertetés és értékelés jelent meg róla (VOIGT VILMOS: *Valóság*, 1978/5. 123–126; VEKERDI LÁSZLÓ: *Élet és Irodalom*, 1978/7. 10; SZABÓ ZOLTÁN: *Nyírk*. 1978/2. 234–245; HELLER MÁRIA: *Pedagógiai Szemle*, 1978/9. 850–851).

MÁTÉ JAKAB nyelvtudományi munkássága 1977-től napjainkig – a 70-es éveknél már említett s később is folytatott bibliográfiai tevékenysége mellett – egyrészt korábbi témáiban épült tovább (általános nyelvészeti, grammatikaelméleti, szintaktikai, szemantikai s – különösképpen – nyelvtudomány-történeti kérdések); és Budapesten kezdett behatóbban foglalkozni a szövegtannal, főként a magyar és az egyetemes szövegtan történetével. E témák nem függetlenek a tudományos-oktatói műhelyektől: a Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézetében (ahol tanszékvezetőként igen komoly feladatokat oldott meg), s ezzel egyidejűleg az ELTE Általános Nyelvészeti Tanszékén jó környezetben tölthette el pályafutásának utolsó 25 évét. Ezt a következő tanulmányok hitelesítik. Közülük legjellemzőbbek azok, amelyek nyelvméleti, szövegtani, illetőleg nyelvtudomány-történeti kérdéseket tárgyalnak: A nyelvtudomány helye a tudományok rendszerében. In: *Nyelvpedagógiai Írások* 2. Budapest, MKKE, 1979. 10–22. – A szójelentés és a mondatjelentés a Chomsky utáni nyelvészetben. In: *Nyelvpedagógiai Írások*

3. Budapest, MKKE, 1982. 200–224. – A nyelvi kölcsönhatások és a két- vagy többnyelvűség kérdései a XX. század nyelvtudományában. In: *Nyelvpedagógiai Írások* 4. Budapest, MKKE, 1983. 32–53. – A magyar metanyelvészet helyzete, avagy van-e szükségünk egy nyelvészeti terminológiai szótárra? *MNy.* 1984. 276–290, 239–255. – A szövegnyelvészet helye és szerepe a korszerű nyelvészeti kutatásokban. In: *Nyelvpedagógiai Írások* 5. Budapest, MKKE, 1983. 202–225. – A 20. század hetvenes éve a nyelvtudományban. Történeti előzmények, irányzatok és fejlődési tendenciák. In: *Körkép a hetvenes évek nyelvtudományáról.* Budapest, MKKE Nyelvi Intézetének kiadványsorozata, 1981. 1–51. – Differenciálódási és integrálódási folyamatok a 20. század nyelvtudományában. In: *Norma – átlag – eltérés.* Pécs, 1986. 75–88. – Nyelvi és nyelvészeti eszmélkedésünk útjai. *MNy.* 1988. 468–477. – A magyar szövegnyelvészet mai helyzete. In: *Szemiotikai szövegtan* 2. (Első rész) 1991. 73–116; *Szemiotikai szövegtan* 3. (Második rész) 1991. 105–143. – A szemiotikai textológia néhány kérdése a viták tükrében. In: *Szemiotikai szövegtan* 8. 1995. 190–196.

A Sors megadta MÁTÉ JAKABnak, hogy a magyar és az egyetemes nyelvtudomány fő irányzatairól alkotott képét rendszerbe foglalja, s lezárt életműként három önálló kötetben ránk hagyhassa örökül: *A 19. századi nyelvtudomány története.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. – *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. – *A nyelvtudomány története az ókortól a 19. század elejéig.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.

„MÁTÉ JAKAB a magyar nemzeti vagyoni része!” – mondta róla pályatársa, DEME LÁSZLÓ nemrég. „Hitét mindvégig megtartva, annak szellemében élt és alkotott, örököltette át tudását az új nemzedéknek.” – öntötte szavakba férje földi pályafutásának esszenciáját hitvese, Szabó Mária Rózsa.

Békési Imre

TÁRGYMUTATÓ

Összeállította

VASS LÁSZLÓ

- akcióminőség, 179
anafora, 181, 182
antecedens, 43, 44, 181, 182
aspektus, 179
átmeneti relevanciahely, 184
- bekezdés, 184, 185
beszédaktus, 172, 176
beszédaktus-elmélet, 42, 172, 193
beszédhelyzet, 174-178, 182, 184, 185
- cím, 171, 185
- cselekvésemélet, 176
- deixis, 42, 179, 180-182
denotáció, 181
determináns, 180
digitális munkahely, 219
digitális szakadék, 226
diskurzus, 113, 115-118, 126, 134, 173
diszkurzus, 199, 200
diszkurzuselemzés, 11
- egyeztetés, 178, 180, 186
ellentét, 58, 59
ellipszis, 172
enthimema, 53
etnometodológia, 113, 172
- felkiáltás, 59
felsorolás, 59
figura, 175, 180
filológia, 171
fókusz, 195, 196
fókuszkohézió, 173
forduló, 184
forgatókönyv, 176
funkcionális mondatperspektíva, 195
- hanglejtés, 176
hangsúly, 176
hasonlat, 57
hermeneutika, 43, 171, 199-201
hipermediális szövegértelmezés, 197
hipertext, 222, 223
- implikátúra, 42, 173, 181
inferencia, 173
inflexió, 177
interakció, 176, 185
interakcióelmélet, 172
interaktív média, 221
interaktív tanulás, 223
internetgeneráció, 219, 220, 224, 226
intertextualitás, 173, 185
intonáció, 196-198
invarianciahipotézis, 47
ismétlés, 19, 182
izotópia, 193
- katafora, 181
kognitív nyelvészet, 171, 174, 176
kognitív szemantika, 47
koherencia, 173, 178-180
kohézió, 12, 172, 173, 178, 182
komment, 177
kommunikációelmélet, 193
kommunikátum, 61, 62
konjunkció, 172
konnekcionizmus, 181
konnexitás, 12, 178, 192
konstrukciótípus, 40, 53, 58, 183
kontextus, 42, 43, 173, 176, 182, 184, 193
koordináció, 183
koreferencia, 180-183, 193
koreferencialitás, 12, 197
- lehetséges világ, 172

- makrostruktúra, 172
- makroszint, 171, 175, 178, 179, 185
- mellérendelés, 183, 184, 186
- mélyszerkezet, 172
- metafora, 47, 48, 57, 174, 184
- metonímia, 184
- mezoszint, 175, 178, 184
- modularizmus, 174
- morféma, 181
- multimedialitás, 172
- műfaj, 14, 193

- navigálás, 223
- netikett, 220, 222
- nézőpont, 170, 178, 179, 182, 183-186

- nyelvi norma, 176, 185

- paradoxon, 199
- potenciális interferencia, 182
- pragmatika, 37, 172, 177, 185
- preszuppozíció, 42
- procedúra, 171, 173, 174
- propozíció, 45
- prototípuselmélet, 175, 181, 185
- pszicholingvisztika, 181

- recepció, 174
- referátum, 21-23, 25
- referátumkészítés, 19, 20-26, 272
- referencia, 172, 173, 178, 181, 182
- referenciális távolság, 182, 183
- relátum, 61, 62
- réma, 177, 183
- reprezentáció, 174, 176, 180, 181, 186
- retorika, 37, 171

- stilisztika, 171, 190, 199
- stílus, 58, 173, 175, 185, 186, 193, 197
- stílusárnyalat, 58
- stíluselemzés, 56, 191
- stílushatás, 185
- stíluskohézió, 193
- stílustörténet, 197
- struktúra, 171-175, 185

- szarkazmus, 49, 50, 58
- szemantika, 175, 177
- szemiotika, 199, 201
- szillogizmus, 53
- szintaxis, 172, 175
- szisztemikus-funkcionális nyelvtan, 172
- szociolingvisztika, 172
- szóképek, 58
- szomszédsági pár, 184
- szövegfókusz, 178, 179, 182, 183, 186
- szöveggrammatika, 192
- szövegkohézió, 193
- szövegnyelvészet, 11, 12, 16
- szövegpragmatika, 193
- szövegstilisztika, 173
- szövegstílus, 191
- szövegszemantika, 193, 196, 198
- szövegszemiózis, 199
- szövegtipológia, 13-15, 185
- szövegtípus, 15, 16, 192
- szövegtopik, 178, 179, 182, 183, 186
- szövegvilág, 171, 178, 181, 191
- szubsztitúció, 172
- szuperstruktúra, 118, 172

- társadalmi kommunikáció, 221
- társalgáselemzés, 173, 184, 193
- társalgási maximák, 193
- téma, 176, 177, 183, 184, 185
- téma-réma, 195
- tematikus progresszió, 12, 183, 184
- tempó, 176
- térjelölés, 179
- tételmondat, 193
- textualitás, 173, 192
- tipológia, 61
- topik, 173, 177, 179, 182

- topikállandóság, 182
- tömbösödés, 178
- tudáskeret, 14
- túlzás, 59

- valós világ, 179
- vehikulum, 61-64, 171, 177, 186

NÉVMUTATÓ

Összeállította

VASS LÁSZLÓ

- Alberti, G., 196, 197
Almási, M., 154
Andok, M., 109, 135, 217
Angelusz, R., 124
Austin, J., 110, 132
- Balázs, J., 131, 173
Balogh, J., 186
Banczerowski, J., 132
Bánkúti, G., 132
Bánréti, Z., 173, 186
Bárdos, L., 71
Barta, J., 56, 59
Barthes, R., 115, 132
Bartsch, R., 186
Beaugrande, R. de, 16, 170, 178, 187
Beck, L., 119
Békési, I., 12, 16, 19, 26, 37, 38, 42-44,
46, 48-50, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 173,
188-190, 196, 272
Bell, A., 116, 117, 132
Bencze, L., 174
Benczédi, J., 187
Benkes, Zs., 211, 212
Boda, K., 197
Bohár, A., 154
Bourdieu, P., 138, 147
Brown, G., 173, 187
Buda, B., 132
Buskó, T. L., 154
Büky, L., 196, 201-204
- Clark, H. H., 181, 187
Conterio, J., 154
Crary, J., 151, 155
- Császi, L., 110, 125, 132
Csermely, Á., 214
- Csernicskó, I., 34
Csonka, A., 153, 155
Csontos, J., 155
Csúri, K., 155, 174, 187
- Daneš, F., 183, 187
Darab, T., 155
Deme, L., 132, 172
Dijk, T. A. van, 112-115, 118, 121, 127,
135, 187
Dobi, E., 12, 16, 189
Dorfmueller-Karpusa, K., 187
Dressler, W., 12, 16, 170, 178, 187
Drótos, L., 155
- É. Kiss, K., 177, 188, 196, 197
Eco, U., 117, 118, 128
Elekfi, L., 38, 42, 57
Englebart, D., 222
Eöry, V., 49, 174
Erdélyi, E., 210, 211
Ermert, K., 187
- Fábián, P., 37, 187
Fehér, E., 12, 16, 170
Fehér, K., 99, 106, 137, 157, 219
B. Fejes, K., 197
Fishman, M., 113, 114, 117, 132
Flusser, V., 153, 155
Földi, I., 127
Franke, W., 187
Fűkőh, B., 196
- Gajzágó, É., 155
Gálik, M., 126
Garrod, S., 190
Gáspári, L., 37, 52, 174
Géczi, J., 89, 97

- Gerbner, G., 114, 133
 Gerlóczy, F., 155
 Givón, T., 175, 187
 Grétsy, L., 127, 132, 133
 Gülich, E., 188

 György, P., 149, 155
 Gyuris, B., 197

 Hajdu, P., 155
 Halliday, M. A. K., 172, 188
 Hammer, F., 126, 133
 Hankiss, E., 56, 115, 132
 Harweg, R., 188
 Hassan, R., 188
 Hinds, J., 188
 Hirsch, T., 150
 Hoek, K. van, 188
 Horváth, J., 46, 48, 50, 52, 123, 214

 Jankovics, M., 69, 210, 211
 Jefferson, G., 190
 Jenei, Á., 119, 133
 Jensen, K., 109, 114, 133
 J6, B., 126, 133

 Kabán, A., 50, 195, 196
 Kabdebó, Gy., 155
 Károly, S., 177
 Kemény, G., 127, 133
 Kerényi, F., 39, 42, 56, 57, 59
 Kertész, A., 174
 Kiefer, F., 173, 174, 177, 188
 Kleibert, J., 196
 Kocsány, P., 12, 15, 16, 42, 174, 175, 182, 188
 Kolossa, T., 155
 Koltay, T., 19, 26, 27
 Konerding, K.-P., 177, 188
 Kósa, A., 29
 Kotrocó, R., 110, 123
 Kömlödi, F., 155
 Kövecses, Z., 48
 Krippendorf, K., 115, 133
 Krovavay, Zs., 124

 Kugler, N., 167
 Kulcsár, Sz. E., 56, 59

 Lang, E., 188
 Langacker, R. W., 48, 177, 189
 Langlben, M., 188
 Lanstyák, I., 34
 Lasch, Ch., 156
 László, J., 111, 127, 128, 133
 Lehmann, M., 156
 Leibniz, G. W., 152
 Lendvai, E., 77
 Longacre, R. E., 189
 Lotman, Ju., 141
 Lyons, Ch., 189
 Lyons, J., 189

 Mádl, A., 124, 126, 134
 Máté, J., 267-270
 McCann, J. M., 156
 McQuail, D., 116, 134
 Messing, V., 125, 134
 Morris, Ch. W., 189
 Morris, M., 156

 Nagy, F., 173
 Nobel, I., 210, 211
 Nyíri, K., 156
 Nyírő, A., 156

 Oane, S., 35
 Ochescu, M., 35
 Ogan, Ch., 156
 Oomen, U., 189
 Ordasi, P., 67, 88

 Palkó, I., 69
 Pap, G., 69, 81
 Pascucci, G., 213
 Pause, P. E., 179, 189
 Péntek, J., 29, 35
 Péter, M., 174
 Petőfi, S. J., 11, 16, 17, 19, 26, 30, 31, 35, 61, 65, 66, 111, 115, 134, 159, 172, 196, 197, 213, 272

Pléh, Cs., 99, 104, 106, 127, 134, 173,
187, 189
Plett, H., 173, 190
Porkoláb, J., 55, 197
Pspotka, J., 156

R. Molnár, E., 198
Rácz, E., 187
Radics, K., 189
Raible, W., 188
Raisz, R., 174
Rheingold, H., 156
Róka, J., 126, 134
Rudolph, E., 49

Sacks, H., 190
Sanford, A. J., 190
Schegloff, E. A., 190
Schmidt, S. J., 202
Schramm, W., 109
Schwarz, M., 49
Sebestyén, Gy., 69
Sharon, A., 156
Síklaki, I., 127, 134, 187
Silverston, R., 114
Siptár, P., 188
Skuntnabb-Kangas, T., 35
Stutterheim, Ch., 181, 190
Sugár, J., 145
Sükösd, M., 214

Szabó, D., 124, 126, 134
Szabó, Z., 173, 174, 190, 197, 201, 204
Szabó Mihály, G., 34
Szathmári, I., 37, 56, 59, 173, 190

Szépe, Gy., 173, 190
Szikszainé, N. I., 12, 14, 16, 17, 170, 190
Szűcs, L., 214

Takács, E., 29
Tamás, P., 114, 119, 128, 134
Tapscott, D., 219
Tardos, R., 124
Telegi, Zs., 173, 190
Terestyéni, T., 119, 123, 124, 127, 128,
134, 135, 173, 174, 187, 190
Thomka, B., 187
Tillmann, J. A., 139, 146, 151
Tolcsvai, N. G., 12, 16, 44, 167, 170, 196
Tomlinson, J., 156
Tompá, J., 177, 190
Toussaint, J.-Ph., 139, 154
Török, G., 114, 123, 124, 135

Vámos, T., 156
Váradi, T., 34
Várkonyi, I., 173, 190
Vass, L., 16, 19, 26, 65, 111, 123, 124,
134, 135, 170, 173, 188-190, 228, 272
Vater, H., 179, 190
Velcsov, M., 187
Viehoff, R., 111, 127, 132, 133
Virilio, P., 141, 147, 156
Vlad, C., 198-201

Wallace, St., 175, 190

Youle, G., 173, 187

Zelenay, A., 124

A KÖTET MUNKATÁRSAI

- Albertné Herbszt Mária* Eötvös József Főiskola, Baja, Szegedi út 2. 6500
- Andok Mónika* Nemesvámos, Fészek u. 25. 8248
- Békési Imre* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Benkes Zsuzsa* Budapest, Ipar u. 2. 1095
- Eőry Vilma* MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, Benczúr u. 33. 1063
- Fehér Katalin* Dunaújvárosi Főiskola Tanárképző Intézet, Dunaújváros, Táncsics M. u. 1/a. 2400
- Gáspári László* Esztergom, Béke tér 37/B. II. 8. 2500
- Géczi János* Iskolakultúra, Budapest, Pf.: 482. 1396
- Kabán Annamária* Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Miskolc – Egyetemváros, 3515
- Kocsány Piroska* Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Német Tanszék, Debrecen, Egyetem tér 1. 4010
- Koltay Tibor* Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Könyvtára, Budapest, Szentkirályi u. 28-31. 1088
- R. Molnár Emma* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Nagy L. János* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Ordasi Péter* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Ének – Zene Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Péntek János* Babeş – Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Muncitorilor 18/13, Cluj, 3400, Románia
- Petőfi S. János* Università Degli Studi di Macerata, Facoltà di Lettere e Filosofia, Dipartimento di Filosofia e Scienze Umane, Via Garibaldi 20, Macerata 62100, Olaszország
- B. Porkoláb Judit* Debrecen, Teleki u. 11. II/9. 4024
- Szabó Zoltán* Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, Pf.: 452. 3545
- Szathmári István* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, Piarista köz 1. 1364
- Tolcsvai Nagy Gábor* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, Piarista köz 1. 1364
- Vass László* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725

A SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése (1990., második kiadás: 1993.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész) (1991., második kiadás: 1996.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész) (1991.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I) (1992.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (1992.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II) (1993.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 7. A multimediális kommunikumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez (1994.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III) (1995.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I) (1996.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II) (1997.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III) (1998.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II) (1999.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 13. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek (2000.).

EGY - rh

XB 13882

Kiadja: A Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó

Felelős kiadó: Békési Imre

Kiadóvezető: Pitrik József menedzserigazgató

Nyomdai előkészítés: JGYF Kiadó

Nyomdai és kötetési munka: Letter-Print Kft.

Felelős vezető: Czákó Győző

Készült: 25 (A/5) ív terjedelemben, ofszetnyomással

4747

9 789639 167667

